

ACTA REGIONIS RURUM

3.

Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar

**A GAZDASÁG- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR
50 ÉVES JUBILEUMA ALKALMÁBÓL**

A Faluszeminárium

c. kurzus
hallgatói és oktatói kutatómunkájának
előtanulmányai

3. kötet.

Gödöllő
Szent István Egyetem
2009.

ACTA REGIONIS RURUM

3.

Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar

A Faluszeminárium

c. kurzus

hallgatói és oktatói kutatómunkájának előtanulmányai

3. kötet.

Gödöllő
Szent István Egyetem
2009.

ACTA REGIONIS RURUM

3.

Fővédnök: Prof. Dr. Villányi László dékán
Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar
Szent István Egyetem Gödöllő

Sorozat szerkesztők: Deáky Zita egyetemi docens
Molnár Melinda egyetemi adjunktus

Műszaki szerkesztők: Molnár Melinda
Deáky Zita

A fotókat készítették:

Balázs Dorottya 83.o.
Balázs Gusztáv 143.o.
Bordás Melinda 130.o.,
Deáky Zita 17.o.
Fehér Dóra 124.o.
Fekete Zsuzsa 32.o., 112.o., 144.o.
Molnár Melinda 11.o. ,
Morvay Judit 52.o.,
Nagy Emese 138.o.
Tompos Krisztina 69.o.
Vámos Gabriella 93.o.

E kötet anyagi támogatói:

Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar
Bag Nagyközség Polgármesteri Hivatal
Szent András Alapítvány, Bag

ISSN 1789-5588
ISBN 978-963-269.159.6

Készült a Szent István Egyetemi Kiadó (Gödöllő) sokszorosító üzemében

2009.

Tartalomjegyzék

ELŐSZÓ Káposzta József	3
BAG A FALUKUTATÓTÁBOR SZEMÉVEL	
<i>Deáky Zita</i>	6
A FALUSZEMINÁRIUMI KUTATÁSOK ÉS A TERÜLETI FOLYAMATOK MONITORINGOZÁSA	
<i>Molnár Melinda egyetemi docens (SZIE GTK)</i>	10
NÉPESEDÉSI ÉS FOGLALKOZÁSSZERKEZETI VÁLTOZÁSOK BAGON	
<i>Molnár Melinda egyetemi docens (SZIE GTK)</i>	12
BAG PROBLÉMATÉRKÉPE	
<i>Vörös Gabriella Szent István Egyetem GTK- Molnár Melinda Szent István Egyetem GTK Fekete Zsuzsa Debreceni Egyetem TTK</i>	18
BAG, AZ INGÁZÓ FALU	
<i>Labát Anett SZIE GTK – Molnár Melinda SZIE GTK RGVI</i>	23
BAG MENTÁLIS TÉRKÉPE	
<i>Molnár Melinda egyetemi docens (Szent István Egyetem Gödöllő)</i>	33
CIGÁNYKUTATÁS BAGON	
<i>Nagy Pál (SZIE GTK)</i>	37
LÁTHATÓ ÉS LÁTHATATLAN HATÁROK	
Térhasználat a bagi cigánytelepen	
<i>Morvay Judit (ELTE BTK Néprajzi Intézet)</i>	40
A SZERELEM MINDENT LEGYÓZ?	
Párvalasztás, házasság, a tisztesség és a szégyen fogalmai a bagi cigánytelepen	
<i>Tompos Krisztina (ELTE BTK Néprajzi Intézet)</i>	56
MÚLT ÉS JELEN: VALLÁS ÉS KÖZÖSSÉG BAGON	
<i>Balázs Dorottya (ELTE BTK Néprajzi Intézet)</i>	70
HAGYOMÁNY ÉS MODERNIZÁCIÓ A BAGI LAKODALMI SZOKÁSOK TÜKRÉBEN	
<i>Vámos Gabriella ELTE-BTK Néprajzi Intézet</i>	84
„ITT SZÜLETTEM, ITT VANNAK A GYÖKEREIM...”	
– vallomások a bagi identitásról	
<i>Szotyori Eszter (ELTE BTK Néprajzi Intézet)</i>	94
MIT, HOGYAN, MIÉRT ÉS HOL ŐRIZTEK MEG A BAGIAK HAGYOMÁNYOS TÁRGYAIBÓL	
A hagyomány és modernitás kapcsolatának vizsgálata Bagon, a tárgy kultúra tükrében	
<i>Fehér Dóra (ELTE BTK Néprajzi Intézet)</i>	113
AHÁNY HÁZ, ANNYI SZOKÁS	
Avagy a hagyomány és modernizáció kapcsolata Bagon	
<i>Bordás Melinda (SZIE MKK)</i>	125
BAGIAK BAGRÓL Tóth Mihály: Nálunk nincsenek	131
A BAGI ZENEI- ÉS TÁNC HAGYOMÁNYOK MEGŐRZÉSÉNEK ÉS ÁTADÁSÁNAK SZÍNTEREI	
<i>Nagy Emese</i>	132
BAGI EMBEREK – BAGI ÉRTÉKEK	
<i>Balázs Gusztáv</i>	139

**Fodor Mihály
(1954-2009)
iskolaigazgató
emlékére**

ELŐSZÓ

Napjaink egyik legégetőbb és egyben legizgalmasabb kérdése, hogy milyen tényezők mentén, milyen források támogatásával lehetséges olyan területi fejlesztéseket megvalósítani, amik egy adott kistérség, település gazdasági, társadalmi jólétét hivatottak megteremteni. Az európaiság üzenete előirányozza, hogy a vidéki élettér minőségének javítása mentén szükséges ezen fejlesztések tervezése. Felmerül tehát a kérdés: hogyan és miként tudjuk a csatlakozás előnyeit minél jobban kihasználni és a várható nehéz helyzeteket átvészelni, hogyan tudunk teljes jogú tagként élni és megélni Európában? Mindezek súlyos dilemmák, de az elvitathatatlan, hogy az európai gazdaságba, társadalomba való integrálódásunk történelmi esélyt kínál a periferikus helyzetünkben történő kitörésre.

Az európai együttműködés és integráció eszméje már a múlt század közepe óta megfogalmazódott, tartalma és a keretei az adott kor körülményeivel összhangban változtak, változnak időről időre. Mindezekből jól követhető, hogy az integráció előnyei nem automatikusak, alapvető alkalmazkodásra van szükség, mindazonáltal, hogy a helyi közösségek érdekei, hagyományai, térbeli lehetőségei rendkívül differenciáltak. E tényeket alapul véve megállapítható, hogy szükséges a gazdasági-, társadalmi tér néhány pontján folyamatos mintavételezést végezni, az országos, a regionális folyamatok helyi megnyilvánulásait, következményeit lokálisan regisztrálni. Ezen regisztrálásokat adatbázisainak elemzése, kutatási eredmények megfogalmazása, kellő alapot adhatnak a gazdasági-, társadalmi tényezők tendenciáinak jobb megértéséhez, illetve a helyi közösségek alkalmazkodóképességének fejlesztéséhez, a helyi identitástudat megerősödéséhez.

A lokális identitás ma már nem egyszerűen a helyhez kötődést, az egyéni térhasználatot, hanem a nemzeti és nemzetközi terek kitágulása közepette a térbeli kötődés csökkenését és az együtt járó modernizációs folyamatot is jelenti. Az identitástudat kiépítése történelmi, kulturális tradíciók és intézményi keretek híján nehéz feladatnak ígérkezik. Az etnikai és kulturális különbségek tradíciókra épülő állapota ugyancsak számtalan probléma forrása, pedig ezen problémák megoldásának keresése az elvándorlás csökkenésében is meghatározó szerepet tölt be. A stratégiai fejlesztési irányok pontos meghatározása, az ökológiai, ökonómiai és humán tényezők erőforrásainak okszerű hasznosítása, jelentős szerepet tölthet be egy település fejlesztésének sikerességében. Meggyőződésem, hogy egy fejlesztési stratégia sikerességének kulcsa a helyi fejlesztési aktivitás és a helyi társadalom támogatásában van. Vizsgálatok bizonyítják, hogy a lokális identitás kialakulásához az erős kistérségi identitás jelenléte is szükséges.

Általánosan elmondható, hogy a civil szerveződések inkább lokális szinten épülnek ki és tevékenykednek, így be sem tudnak kapcsolódni a tágabb értelemben vett térbeli struktúrákba. Ennek változtatása, fejlesztése szintén rendkívüli eredményekhez vezethet. A Magyarországon kibontakozóban lévő regionális gondolkodás fejlődése arra is utal, hogy tudatos építkezéssel a tradícióval rendelkező térbeli határok is kitölthetőek tartalommal. A közösségi tudat, a lokális identitás megteremtése és folyamatos erősítése elsődlegesen fontos, amelyek a különféle együttműködések révén jöhetnek létre. A legfontosabb feladat meghatározni azokat a közös elemeket, karaktereket és jellemzőket, amelyek megkülönböztetik a települést más településektől. Érdemes kiemelni azokat a „közösségalkotó elemeket”, amelyek a vizsgált települést és térbeli környezetét együtt érintik, identitását formálják, s egyben bázisát jelenthetik a fejlesztési elképzeléseknek, a versenyképesség kialakulásának.

Sokan, amikor a versenyképesség megfogalmazásán gondolkodnak, elfelejtik a leglényegesebb kiindulási pontot, azt, hogy mi magunk vagyunk a legfőbb értékfordozók, értékforrások, tehát spontán létezésünkkel is hatunk környezetünkre, közösségünkre. A közösségfejlesztés számára a legfőbb érték a közösségiség, amelyben a szükségletek feltárása és kielégítése, az ehhez szükséges készségfejlesztés és tanulás, az együttműködés, az egymásért érzett felelősség és a szolidaritás valósul meg a lokális cselekvésen keresztül.

Meggyőződésem, hogy az emberekben szükséges erősíteni azt, hogy minden ember hordoz valamit, ért valamihez, ami a közösség számára hasznos lehet, a közösség rejtett, humán erőforrásai felszínre hozhatók és fejleszthetők. Ehhez szükséges az önbizalom megerősítése, a cselekvési kedv feltámasztása. Ennek megindulását, kialakulását segítheti elő egy ilyen példaértékű kutatási együttműködés, aminek szükségessége, folytatása nyilvánvaló. Nagyon fontos meghatározni egy térség helyi potenciálját, tudásbázisát, kulturális tőkét, egy szóval a helyi társadalmi tőkét.

Bonett szerint (1993) szerint a vidék versenyképességét a mai korban a versenyképes környezet és infrastruktúra mellett a versenyképes emberi erőforrások, a munkafegyelem, a képzettség és a közösségek rugalmassága, megújuló képessége jelenti. Mindezek olyan értékeként jelentkeznek, amelyek befolyásolhatják a település modernizációját. Ezen értékek közé tartozik többek között a vállalkozói készség, innováció, kohézió, nyitottság, megújulási készség, alkalmazkodó képesség.

Bódi Ferenc és Böhm Antal (2000) a sikeres helyi társadalmak kutatásánál megfogalmazták, hogy csak a vállalkozó, innovatív és integratív erők azok, amelyek képesek hatni a helyi társadalomra, a településgazdálkodásra, képesek figyelemmel lenni a népeiségre, s együttműködni, együtt élni azzal. Az általuk vizsgált, másoknál sikeresebbnek ítélt településeknél a siker két meghatározó tényezője volt a felkapaszkodók külső kapcsolatok felé nyitottsága, illetve az önkormányzat, amely a helyi fő közösségépítőként lépett fel, amely felerősítette a közösséget. További meghatározó tényezők voltak, a szolidaritás, a szociális türelem és az együttérzés, amely megindíthatta a kollektív cselekvést a közjó érdekében. Véleményem szerint ilyen további befolyásoló kompetenciák még, amelyek segíthetik egy helyi vállalkozás, vagy akár egy kistérség adekvát pozicionálását, sikerességét a verseny piacon: a jövőbelátás képessége, változásorientáció, aktivizációs képesség, kockázatvállalás, kudarc-tűrő képesség és a tudatos önfejlesztés képessége.

A helyi kultúra is meghatározó érték egy település életében, területfejlesztésében. Gondolok itt a kiegyensúlyozott politikai háttérre, vagy a helység történelmére, közös múltjára, hagyományaira, generációkról generációkra öröklődött kincseire. Létfonosságúnak tartom azt, hogy egy település rendelkezzen azzal a képességgel, hogy fel tudja ismerni meghatározó értékbázisát és rendelkezzen azzal a kompetenciával, hogy ezt a lehető legnagyobb mértékben ki is aknázza.

Úgy gondolom, hogy a fenti összefüggések erdejében nehéz feladat a közösség számára az is, hogy egyensúlyt teremtsen a külső ingerek, elvárások és a bottom-up féle, a közösség saját értékeire, igényeire, a belső erőforrásokra épülő fejlesztési folyamatok között. Kérdés, hogy hogyan tudja transzportálni a tudományos eredményeket saját közösségére, valamint, hogy rendelkezik-e olyan húzóerővel, közösségi elittel, amely belső katalizátora lehet az építkezésnek. Ezen feladatban tud segítséget nyújtani a Szent István Egyetem kutató csapata, eredményeik, stratégiai véleményeik köztudatba való beépítésével.

A vizsgálati eredmények is alátámasztják, hogy nem szabad lebecsülni a kihívást, amit a közösségek bevonása jelent, hiszen a szegény embereknek gyakran kevés az önbizalmuk, nehezebben tudják képviselni magukat. Legtöbb ember elszigetelve érzi magát és nehezen változtat megszokott életstílusán. Mind a polgárok mind a közösségfejlesztéssel foglalkozó szakemberek számára szükséges biztosítani azt, hogy a közösségfejlesztés egy innovatív a kreativitásra épülő, fantáziadús folyamat maradjon.

Mindamellet, hogy a közösségfejlesztés ma még számos problémával küzd, úgy gondolom, hogy szerepe a gazdasági fejlődés, a modernizáció tekintetében igen jelentős. A közösségfejlesztésnek tehát olyan katalizátorként kell működnie, amely a lokális közösségek és ezáltal a tágabb gazdasági-, társadalmi tér önfejlesztő mechanizmusát segíti és folyamatosan táplálja információkkal, ötletekkel, aktív cselekvést igénylő programokkal és motivációkkal. Mind a politikai erőknek, mind pedig a polgároknak meg kell érteniük, hogy a közösségfejlesztés számos fronton biztosít számukra előrelépési lehetőségeket és a befektetett tőke ha lassan is, de megtérül és a közösségfejlesztés nem válik feneketlen kúttá.

Ezen gondolatok összefüggései indították el a Szent István Egyetem oktatókból, kutatókból és hallgatókból álló csapatát abba az irányba, hogy a gazdasági-, társadalmi-, területi törvényszerűségek általános megfogalmazását ne tekintsek a tudományos kutatómunka végének, hanem adott esetben ez inkább egy új szemlélet kezdete legyen, melynek eredményeként olyan közösségfejlesztési modell keretei körvonalazódhatnak, ami egy hosszú távú fejlődési pálya ígéretét is magában hordozhatja.

A kutatási programjuk alapvető céljának a közösségfejlesztés, közösség-szervezés olyan módszertani megalapozását tekintették, ami szerint a települések, a térségek, a szomszédságok, közösségi kezdeményező- és cselekvőképességének fejlesztése révén, kulcsszerephez jutnak a polgárok és azok közösségei, hálózatai a meglévő közösségi erőforrások kihasználásában. Ezen közösségi erőforrások aktiválásának hatására indulhat meg a gazdaságot, társadalmat átalakító folyamat, melynek révén az emberek - közösségben is - képesek lesznek fejlesztési programok kidolgozására és azok megvalósítására. Azaz képesek lesznek meghatározni helyzetüket, felismerni a problémák mellett a lehetőségeket, képesek lesznek újra tanulni, képezni önmagukat, érvényesíteni alkotmányos, állampolgári, emberi jogait, és így teljesebb, tudatosabb életet élni, közösségben is.

Ajánlom jó szívvel ezt a tanulmánykötetet mindazoknak, akik úgy gondolják, részesei szeretnének lenni, szeretnék megismerni e modell értékű kezdeményezés eredményeit és lehetőséget látnak a saját erőforrások mozgósítása révén egy gazdasági- társadalmi átalakulás alapjainak letételéhez.

Gödöllő, 2009. december 20.

Dr. Káposzta József
SZIE GTK RGVI

BAG A FALUKUTATÓTÁBOR SZEMÉVEL

Deáky Zita

Az Acta Regionis Rurum 3. kötetét tartja a kezében az olvasó. Három kötet – három év, egy egyetemi periodika életében már jelentős időszaknak számít. Az eddig gyakorlathoz híven most is azok a tanulmányok adják a kötet gerincét, amelyeket a diákok készítettek a falukutatótábor eredményeként.

A Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Karán 2006-ban indult Faluszemináriumi kurzusból fejlődött ki a Faluszemináriumi Kutatócsoport, amelyhez szervesen kapcsolódik az évente megrendezett falukutató tábor is. A 2007-ben megfogalmazott célunk 2009-ben is iránymutató volt számunkra, miszerint a vidéki társadalmat ismerő, azért felelősséget vállaló, a gazdasági és társadalmi folyamatokat és összefüggéseket meglátó és megértő, széleskörű műveltséggel rendelkező szakemberek képzése. Ehhez olyan komplex látásmódra alapozott módszertant alkalmazhattak a diákok, amelyek gyökerei a két világháború közötti falukutató mozgalom legértékesebb műhelyeihez nyúlnak vissza, ugyanakkor a 21. századi tudományos szempontoknak is megfelel: helyszíni gyűjtés, résztvevő megfigyelés, interjú készítése, kérdőíves kutatás, monitoring-vizsgálat.

2007 és 2008 nyarán egy-egy hetet töltöttünk el a székelyföldi Siklódon, 2009-ben pedig a Budapest agglomerációhoz közel eső, Galga menti Bagot választottuk kutatásunk és terepgyakorlatunk helyszínékként. A két település földrajzi elhelyezkedés, természetföldrajzi viszonyok, lélekszám, felekezeti és megélhetési és sok más szempontjából is eltér egymástól.

Miért éppen Bagra jöttünk? A legegyszerűbb válasz az lenne, mert a faluszemináriumi szempontoknak megfelelt, azaz társadalomnéprajzi, társadalomföldrajzi, szociológiai és a területi monitoringozás szempontjait is figyelembe véve kiváló területnek tűnt. Alkalmas volt a komplex megközelítésre, a módszertani gyakorlatra és az interdiszciplinaritás érvényesítésére a kutatásban. És mert szívesen láttak minket a településen, a polgármesteri hivataltól kezdve az iskoláig, a plébános úr és a tanárok, a fiatalok és idősek, a munkába eljáró ingázók és az otthon lévő nyugdíjasok, a cigányok, mind segítőkészek voltak, kinyitották előttünk ajtóikat, és beengedtek minket a világukba. Ez tette lehetővé, hogy itt is követni tudtuk eredeti módszertani elvünket; a diákok egyenként illetve kettesével házaknál lakhattak, egy hétig részt vehettek a családok életében, belülről kaptak információt, élhettek a résztvevő megfigyelés módszerével, és megismerhettek különféle véleményeket és szempontokat a települést illetően.

A kutatási terület szempontjából fontos szempont volt a funkcionálisan Budapest agglomerációjához tartozó, korán polgárosuló elemeket felmutató, egykori paraszt, vasutas és iparos közösség 21. századi állapotának vizsgálata. Fontos kérdés lehet, hogy a főváros közelsége és a nagyfokú ingázás ellenére a magát hagyományörzőnek tekintő település hogyan tudta évszázadokon keresztül napjainkig megőrizni belső kohézióját, népességmegtartó erejét, még mindig stabilnak mondható gazdasági helyzetét, lokális és felekezeti identitását és baginak nevezhető mentalitását. Ezeket az értékeket ma a bagiak önmaguk számára megfogalmazzák és kimondják, tudatosan vállalják, és a mindennapi és ünnepi életüket ezek alapján szervezik. Teszik ezt annak ellenére, hogy egyre nehezebb a

munkavállalás, a megélhetés, nehéz az ingázás, az M3-as autópálya miatt megnőtt a forgalom, kiéleződni látszanak a telepi cigányokkal a konfliktusok.

Bagot vizsgálva, nem lehet figyelmen kívül hagyni a nagyszámú és erősen rétegzett bagi cigányok belső struktúráját, csoportközi viszonyait, életmódját, értékrendjét, a többségi társadalommal való együttélési formákat és a konfliktushelyzeteket. A hosszú ideje itt élő cigányok térbeli elhelyezkedése meghatározza a hozzájuk fűződő viszonyt is. A *telepiek*, annak ellenére, hogy a cigányok eltérő nyelvi és kulturális csoportjaihoz tartoznak, sajátos szubkulturális jegyekkel is rendelkeznek. A hosszú ideje kialakult elkülönítő és elkülönülő tendenciák ma Bagon ugyanúgy működnek, mint bárhol az országban, ahol a falutól valószínűleg vagy csak szimbolikusan elválasztva találunk cigány telepet.

A kutatásnak három iránya volt:

1. társadalomnéprajzi, amely a jelen társadalom működését, a lokális identitást, a hagyomány és a modernizáció egymás mellett élésének tereit és a település belső kohézióját vizsgálta.
2. társadalomföldrajzi, amely Bag népesedési kérdéseire, a mentális térképre, a problématerkép megrajzolására és az ingázás problematikájára helyezte a hangsúlyt.
3. romológiai, amely a Bagon élő cigányok megismerését és a többségi társadalommal való együttélés egyes aspektusait kívánta feltárni.

A három kutatási irányhoz tartozó három diákcsoportot három tanár vezette, Nagyné Molnár Melinda geográfus, Nagy Pál történész-romológus és Deáky Zita etnográfus.

Bag ismert falu a történet- és néprajztudományban. Horváth Lajos¹ történeti munkái után egy néprajzi összefoglaló jelent meg a településről 1988-ban. A kétkötetes kiadvány a hagyományos néprajzi tematikát követve áttekintést adott a település rendjéről, építkezéséről, gazdálkodásáról, a kötőrök és kövezők rétegéről, az emberélet fordulóihoz és a jeles napokhoz kötődő szokás- és hiedelemvilágáról, a híres bagi viseletről és a hagyományos táncletről.²

Egy település lakóinak identitása szempontjából fontos, hogy róluk könyv jelent meg. Minden bagi ismeri ezeket a könyveket. Szinte minden háztartásban megtalálható a néprajzi tanulmánykötet, mindenki ismeri, bár kevesebb helyen van meg a Horváth Lajos-féle történeti munka. A megjelent történeti és néprajzi munkák ihlették azokat a helytörténeti kutatásokat, amelyeket bagi lakosok végeztek. Készítőik arra törekedtek, hogy ezek szintén jelenjenek meg nyomtatásban, így több olyan helyi kiadvány van, amelyek Bag történeti-néprajzi képét szélesítik és elmélyítik, itt elsősorban Nagy Jenőné és Tóth Mihály nevét kell megemlíteni.³

Fontos esemény volt a település önképének elmélyítése és kitágítása szempontjából az 1991-ben megalakult Helytörténeti Baráti Társulat, amely 1992-től jelenteti meg kéthavonta a helytörténeti jellegű *Egres* című lapját. A Társulat elnöke és legfőbb életetője id. Balázs Gusztáv, akinek vezetésével történeti, helytörténeti, ezen belül geneológiai kutatásokat

¹ Horváth Lajos: Bag története, Bag, 1982.; uő.: A Galga mente történetének írott forrásai 1686-1711.. Múzeumi Füzetek, 26. Aszód, 1983.; uő.: A Galga mente történetének írott forrásai 1699-1728.. Múzeumi Füzetek, 30. Aszód, 1984.

² Asztalos István (szerk.): Bag. Néprajzi tanulmányok I-II. Múzeumi Füzetek 35-36. Petőfi Múzeum Aszód, 1988.

³ Nagy Jenőné (2000): Adventtől a bagi búcsúig: az asszonyok templomi viselete Bagon. Bag, Bag Község Önkormányzata, 2000.; Tóth Mihály: Bag mai család- és ragadványnevei. Magyar Személynévi Adattár 37. Bp. 1981.

végeznek, előadásokat, fórumokat tartanak, szobrot és emléktáblát avatnak. Ők társulati formában, csoportként vállalják a bagi történeti hagyományok összegyűjtését és megőrzését, ezzel a lokális identitás alakítását.

Tehát történeti-néprajzi szempontból volt mihez nyúlni a bagi táborra való felkészülés során. Vannak előmunkálatok. A bagi cigányokkal kapcsolatban nehezebb helyzetben voltunk. A legfontosabb két dokumentum, amelyre támaszkodhattunk: egy 1971-es tanácsi irat, illetve interjú, amely a bagi cigányok általános helyzetét jellemezte, a másik egy fiatal kultúranropológus bagi tapasztalatainak összefoglalása.⁴ A Nagy Pál vezetésével végzett terepbejárások és interjúk első feladata a csoportközi viszonyok, a térbeli elhelyezkedés, a nyelvi és kulturális különbségek feltárására irányult.

Bagot eddig nem kutatták társadalomföldrajzi szempontból, szakirodalmi előzményekre még ennyire sem támaszkodhattunk a statisztikai adatokon kívül, így Nagyné Molnár Melinda az ingázás kutatásával, a mentális térképpel és a problématerképpel, valamint a monitoringozás vizsgálattal teljesen új utat nyitott Bag megismerése szempontjából. Ez a kutatási irány és a falukutató tábor munkáját, szemléletét is kitágította.

Mi az, amit az első benyomás után a diákok Bagból láthattak, mi az, amit a falu az első percekben önmagáról mutatott? Módosság, rendezett utcák és udvarok, az M3-as autópálya, ami ténylegesen kettévágta a falut, csend, zárt kapuk, harapós kutya feliratok, magas kerítések, nincsenek kispadok a ház előtt, nem álldogálnak az emberek kint az utcán; egy-egy bőszenyűs idős asszony gyalog, biciklin, kismotoron, hátikával vagy anélkül, nagy katolikus templom, felújítás alatt álló nagy iskola, elhanyagolt vasútállomás, nagy közúti forgalom.

Azután kitárultak előttünk a kapuk, és a falu megmutatta kicsit rejtőzködő arcát. Bag önmagát hagyományörző falunak tartja, és ragaszkodik ehhez az önképhez. Büszke a nagy házakra, a kövezett, aszfaltos és virágos utcáira, a nagy kerítésekre, a korszerűen berendezett lakásaikra, az udvarokban álló autókra, arra, hogy módosabbak és dolgosabbak voltak mindig, mint a szomszéd települések, hogy nekik volt a legnagyobb kultúrházuk a környéken, a Muharay együttesre, a történeti múltjukra. A munka, a szorgalom, az örökös tevékenység, a takarékoság és a rendezettség, mint viszonyítási alap van jelen ma is az emberi kapcsolatokban.

A Szent István Egyetem GTK, az Eötvös Loránd Tudomány BTK és a Debreceni Egyetem TTK hallgatói a Faluszeminárium keretében egy hétig tartózkodtak Bagon. Az ELTE BTK Néprajzi Intézetével kötött együttműködés értelmében harmadik alkalommal vettek részt a falukutató tábor munkájában a SZIE-s diákok mellett az ELTE-ről érkező hallgatók is. Idén a Debreceni Egyetem Földrajzi Intézetéből is részt vett egy diák. Az interdiszciplináris szemlélet és módszerek, a közös gondolkodás és együttműködés a diákok között nagyon jól működött, amit a tanulmányok is bizonyítanak.

Mit adhatnak az eddigi ismeretekhez a kötetben szereplő dolgozatok, milyen újat hoz ez a kötet Baggal kapcsolatban az eddig megjelentekhez képest? Bagon eddig nem folytattak társadalomföldrajzi kutatásokat, az elmúlt 25 évben nem végeztek társadalomnéprajzi vizsgálatokat, és a cigányokról sincs átfogó információ. Amire mi most vállalkozhattunk, az a 2009-es bagi társadalom bizonyos szempontú áttekintése, és néhány témakörben egy-egy

⁴ Nagy Péter: „Bagzás” In: Schoblocher Judit (szerk.) Cool-túra képekben: A Kárpát-medence néprajz és kulturális antropológia szakos hallgatóinak konferenciája. Debrecen, 2005. 195-213.

összefoglaló. A három kutatási irány szabta meg a kutatásokat és a tanulmányok témáját is. A jelenről adnak képet a tanulmányok, még ha vissza is tekintenek a múltra.

A tábor résztvevői: Balázs Dorottya, Bordás Melinda, Csákány Hajnalka, Fehér Dóra, Fekete Zsuzsa, Kovács Tímea, Labát Anett, Morvay Judit, Szotyori-Nagy Eszter, Tompos Krisztina, Vámos Gabriella, Vörös Gabriella és Weidel Walter,

A falukutató tábor nem jöhetett volna létre a bagi közösség támogatása nélkül. Tóth Gábor polgármester megkeresésünkre azonnal nyitottan és segítőkészen állt a rendelkezésünkre. Karácsondi Mihály plébános úr segítségünkre volt, az első lépéstől támogatta munkánkat, a Bagi Hírlap az első kérésre teret adott a szervezésnek. Külön ki kell emelni az általános iskola igazgatójának, igazgatóhelyettesének és tanárainak támogatását és segítőkészségét. Fodor Mihály iskolaigazgatóval való hosszútávú együttműködésünknek korai és hirtelen halála vetett véget. Kötetünkkel is kifejezzük tiszteletünket előtte.

Külön köszönettel tartozunk a bagi lakosoknak, akik kinyitották házaikat előttünk, szállást adtak a diákoknak, megosztották velük lakásukat, idejüket, megvendégeltek minket, megmutatták értékeiket és türelemmel válaszoltak kérdéseinkre. Külön köszönjük a szállásadóknak a szívességet: Bratkovics Józsefnének, Lengyel Istvánéknak, Gigorné Pórlaki Juditnak, Kovács Gyözönének, Volter Jánoséknak, Nagy Jenőéknak és McFegán házaspárnak.

Köszönjük id. Balázs Gusztávnak és Katona Károlynak, hogy megismertették velünk Bag történetét, az egykori és a mostani utcákat és a nevezetességeket, Nagy Jenőnek és feleségének Magdi néninek, aki az egész csoportnak megmutatta gyűjteményét és megismertette velünk Bag viseletkultúráját, Tóth Mihálynak és Juliska néninek, akit naponta többször felkereshettünk a fotók, a dokumentumok, a hímzések ügyében, Katona Károlynak,... és sorolhatnánk majd az egész falut, de a telepi cigányasszonyoknak és férfiaknak is, akik kezdetben csodálkozva, majd teljes nyitottsággal segítették munkánkat. Mindnyájuknak köszönettel tartozunk.

Az Acta Regionis Rurum 3. kötetét tisztelettel ajánljuk a bagiaknak, szem előtt tartva azt is, hogy tartozunk támogatóinknak munkánk eredményeinek bemutatásával. A kötetbe a tanulmányok mellé Balázs Gusztáv és Nagy Emese egy-egy írása, és Tóth Mihály egy verse is bekerült. Úgy véltük, a Bagról szóló kötetünk tematikájához és szemléletéhez szervesen kapcsolódnak ezek is. Köszönjük, hogy elfogadták felkérésünket.

Az Acta Regionis Rurum 3. kötete a Bagi Önkormányzat, a Szent András Alapítvány és a Szent István Egyetem GTK támogatásával jelenhetett meg.

A FALUSZEMINÁRIUMI KUTATÁSOK ÉS A TERÜLETI FOLYAMATOK MONITORINGOZÁSA

Molnár Melinda egyetemi docens (SZIE GTK)

2008 decemberében új irányt vett a Faluszeminárium munkája. Ehhez az adott lökést, hogy felkérést kaptunk, hogy a SZIE GTK Regionális Gazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézetében működő és tervezett oktatási és kutatási programokhoz illeszthető módon dolgozzunk ki egy a *területi folyamatok monitoringozását* szolgáló hosszú távú koncepciót.

A területi folyamatok monitoringozásának problémafelvetése

A magyar társadalom és gazdaság régóta más fejlődési- fejlettségi pályán mozog, mint a modernizáció fő csapásirányát és dinamizmusát meghatározó legfejlettebb országok. A kihívás abban állt mindenkor, hogy a korszakváltásokkor egyszerre kellett megfelelni mindenkor az új modernizációs irányoknak és a más úton járásból adódó megöröklött adottságok kényszereinek.

A rendszerváltáskor az ország egy sor komoly változáson ment keresztül. Megváltoztak a gazdasági és politikai irányok. Átalakult a piac-redistribúció térformáló szerepe. A helyi adottságok fölértékelődtek, a lokális döntési kompetencia erősödött. Az állam, mint tulajdonos a gazdasági élet meghatározó területeiről visszavonult. A gazdasági élet szereplői (a hazai és külföldi tőke) új gazdasági struktúrát hoztak létre. Rendkívül rövid idő alatt lezajlott egy fordista- posztfordista átalakulás is. A változások nagyfokú társadalmi, gazdasági szerkezetváltást- és válságot idéztek elő.

A területi folyamatok monitoring-vizsgálatának alapkövetételek 2008 decemberében abból indultunk ki, hogy a társadalmi, gazdasági folyamatok nem kísérhetőek maradéktalanul, teljes mélységükben figyelemmel kizárólag a rendelkezésünkre álló statisztikai elemzések alapján. Szükséges a tér néhány pontján *folyamatos megfigyeléseket* végezni, az országos, a regionális folyamatok helyi megnyilvánulásait, következményeit lokálisan regisztrálni. Abból kiindulva, hogy a gazdasági, társadalmi, területi törvényszerűségek *általános* megfogalmazása a tudományos kutatómunkának *nem a végét jelenti, hanem adott esetben a kezdetét*; a gazdasági, társadalmi törvényszerűségek érvényességének, korlátainak vizsgálata érdekében olyan objektumok (települések) kijelölését kezdeményeztük, melyek egy adott problémát, egy törvényszerűséget jól reprezentálnak. Terveink szerint néhány valamely vidék-jelenséget jól mintázó település rendszeres, visszatérő vizsgálatára épülne fel hosszú távon a monitoring-kutatás.

Trend monitorozással az objektumok sajátosságainak *időbeli* nyomon követése a cél, míg a *hipotézis-tesztelő monitorozással* a prognosztizált változások bekövetkezését kísérjük figyelemmel. Mindezekkel a végső célunk a társadalmi, gazdasági, területi összefüggések mélyebb megértése. Ennek érdekében a következő alapelveket követjük vizsgálódásaink során:

- az események *dinamikus aspektusára* figyelünk,
- az elemzéseink során a probléma, jelenség *egészéből* indulunk ki, de ezen első megközelítés után mind *konkrétabb és részletesebb* elemzésnek vetjük alá a vizsgált objektumot, a problémát, annak különböző aspektusait és részeit,
- különbséget teszünk *rendszerszerű (strukturális) és történeti problémák* között,

- a vizsgálat során úgy járunk el, hogy a monitoringozásra kiválasztott települések tágabb tere is egységként értelmezhető, vizsgálható tartomány legyen; jól megfogalmazott tulajdonságokkal.

A valós társadalmi, gazdasági, és területi folyamatok a tér néhány pontján elvégzett monitoringozása során ugyanúgy szükséges a kapcsolódó tudományok egybefogása, az *interdiszciplináris szemlélet*, a komplex problémák értelmezéséhez *adekvát fogalmak*, *kutatási módszerek* kidolgozása, a monitoringozásra kiválasztott „objektumok” *egységes tematika és módszertani útmutatójának* kidolgozása, térinformatikai eszközrendszer segítségével való vizsgálata, a nyert eredmények kiadványok, tanulmányok formájában való publikálása, mint ahogyan a Faluszeminárium eddigi működése is megkívánta ezeket. A jövőben a terveink szerint a Faluszeminárium ennek a kutatási feladatnak kíván keretet biztosítani.

2009-ben kísérleti jelleggel tehát a monitoringozás és egyben a faluszemináriumi kutatások helyszínéül egy a Budapesti agglomerációhoz közel eső, mára jellegzetes ingázó falut választottunk, melynek további jellemzője az élő néphagyományok jelenléte, és egy sajátos megosztottság a cigány-etnikummal való együttélésben. A falu, amelyre a választásunk esett: *Bag*.

NÉPESEDÉSI ÉS FOGLALKOZÁSSZERKEZETI VÁLTOZÁSOK BAGON

Molnár Melinda egyetemi docens (SZIE GTK)

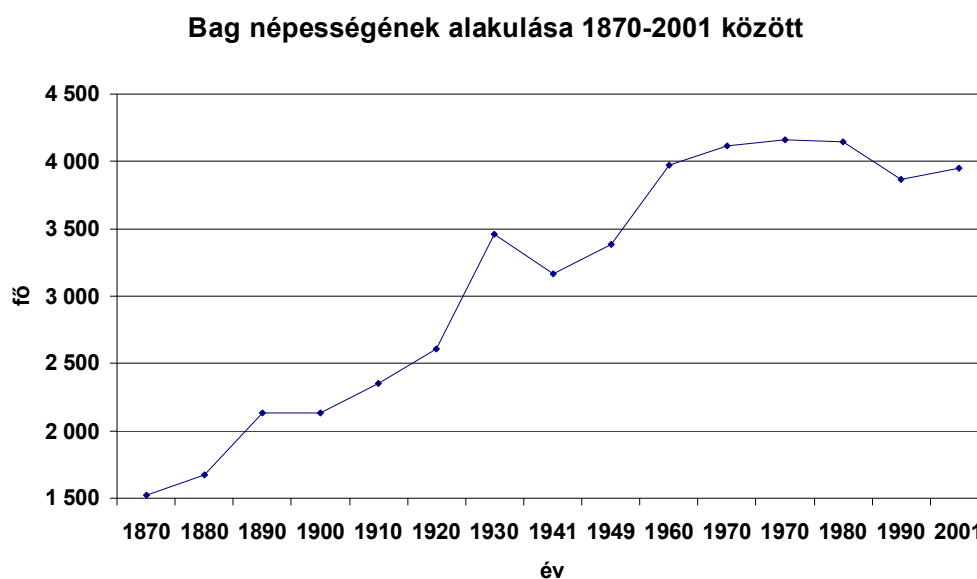
Bevezetés

Bag a Közép-magyarországi régióban, Pest megyében, az Aszódi statisztikai kistérségben fekszik. Földrajzi értelemben a 3-as főút és az M3-as autópálya mentén, a Gödöllői- domság északkeleti oldalán, a Galga mentén, Budapesttől 39 km-re, Gödöllőtől 13 km-re található. A falu sajátossága, hogy a főváros viszonylagos közelségének köszönhetően az urbanizációs folyamat mélyreható átalakulást eredményezett a községben. Beluszky- Sikos T. besorolása szerint (2007) a falu ma a *jó munkaerőpiaci helyzetű, stagnáló népességű, magas kiingázó aránnyal rendelkező községek* közé sorolható. E tanulmány célja a falu népesedési és foglalkozásszerkezeti átalakulásának bemutatása a statisztikák tükrében.

Az átalakulás mennyiségi és minőségi tartalmakat is hordoz. A statisztikákat vizsgálva a *mennyiségi átalakulás* leginkább abban nyilvánul meg, hogy a falu látványos népességgyarapodást mutat az elmúlt bő száz évben. Ugyanakkor *minőségi átalakulásról* is beszélhetünk a falu életében, hiszen az eredendően *agrármegélhetést* először az ipar, később (a rendszerváltástól különösen is) a *tercier* szektor szorította vissza.

Bag népesedési jellegzetességei

1. ábra

Forrás: KSH adatok alapján szerkesztette a szerző

A Bagra vonatkozó statisztikákból négy nagyobb népesség-növekedési hullám rajzolódik ki. Az első népesedési hullám kezdete a XIX. század utolsó évtizedeire tehető. Ez korszakos jelentőségű változás, hiszen a falu végleg kilépett a *kisfalu* mérettartományból, és ezzel egyidejűleg belépett a *középfalvak* közé (átlépte a 2000 fős küszöböt). A XX. század elején a falu gyarapodásának üteme lelassult. A következő nagyobb népesség-növekedési hullám a húszas-harmincas években következett be, amely növekedésnek a II. világháború vetett véget. Ezt követően a pártállami évtizedekben ismét gyarapodott a falu. 1970-ben volt a

lakosságszám a csúcson; ekkor 4119 fős volt a jelenlevő népesség. Ezután a növekedés megállt, a demográfiai folyamat fogyásba fordult át, ami egészen az 1990-es statisztikáig jól nyomon követhető. Ekkor a lakónépesség már csak 3803 fő volt. A negyedik népességnövekedési periódus 2001 utánra tehető; igaz „lapos” ívet rajzol; nagy népesedési boom ugyanis nem történt. (1. ábra)

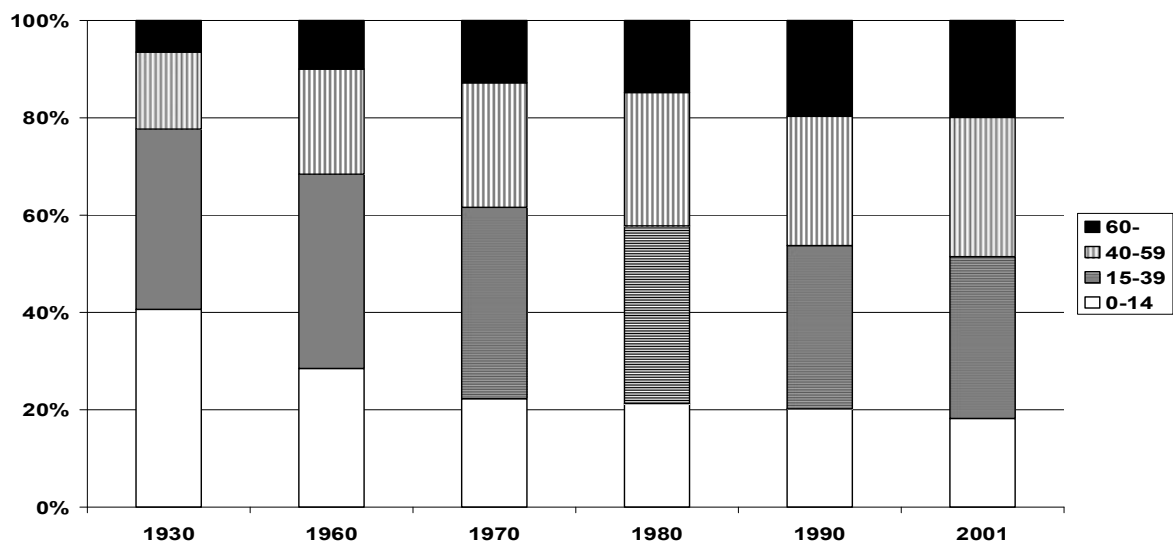
Egy-egy település lélekszámát mindenkor a születések-halálozások száma, valamint a vándorlási egyenleg határozza meg. Ha Bag népesedési folyamatát ezen keresztül nézzük; az egyik legfontosabb tapasztalatunk az, hogy a falu életében egészen 2001-ig a születések száma mindvégig meghaladta a meghaltak számát. A falu demográfiai helyzetének egyik fontos meghatározója volt tehát 2001-ig a *természetes szaporodás*. A *vándorlási egyenleg* 1970-ben fordult *negatív* irányba. Megkezdődött a falu életében a népességfogyó korszak: a természetes szaporodás ugyanis az elvándorlással nem tudott egyensúlyt tartani. 2001-ben ismét fordulat következett be: Bag népessége növekedésnek indult. *Pozitív vándorlási egyenleg* jelent meg, ami a természetes fogyást egyértelműen kompenzálni tudta. Ma tehát a népességnövekedés fenntartója már nem a korábban jellemző természetes szaporodás, hanem egyértelműen az *odavándorlás*.

A 2009 nyarán végzett kérdőíves felmérésünk arról is tájékoztatást ad, hogy Bag népessége mennyire cserélődött ki az utóbbi évtizedekben. A falu különböző pontjain, véletlenszerűen választva válaszadókat a helyiek között; összesen ide vonatkozóan 100 értékelhető kérdőív készült. A felmért bagiak több mint 70 %-a tősgyökeresnek bizonyult, amiből arra következtethetünk, hogy az odavándorlási folyamat során nem „cserélődött ki” a falu népessége, inkább csak színesebb lett a kép. Bagra nem csupán a környék településeiről költöztek be, hanem távolabbról is, például Dél-Dunántúlról, Közép-Dunántúlról, Észak-Alföldről és a határon túlról is.

A falu korszerkezete

2. ábra

A korszerkezet változása Bagon (1930-2001)

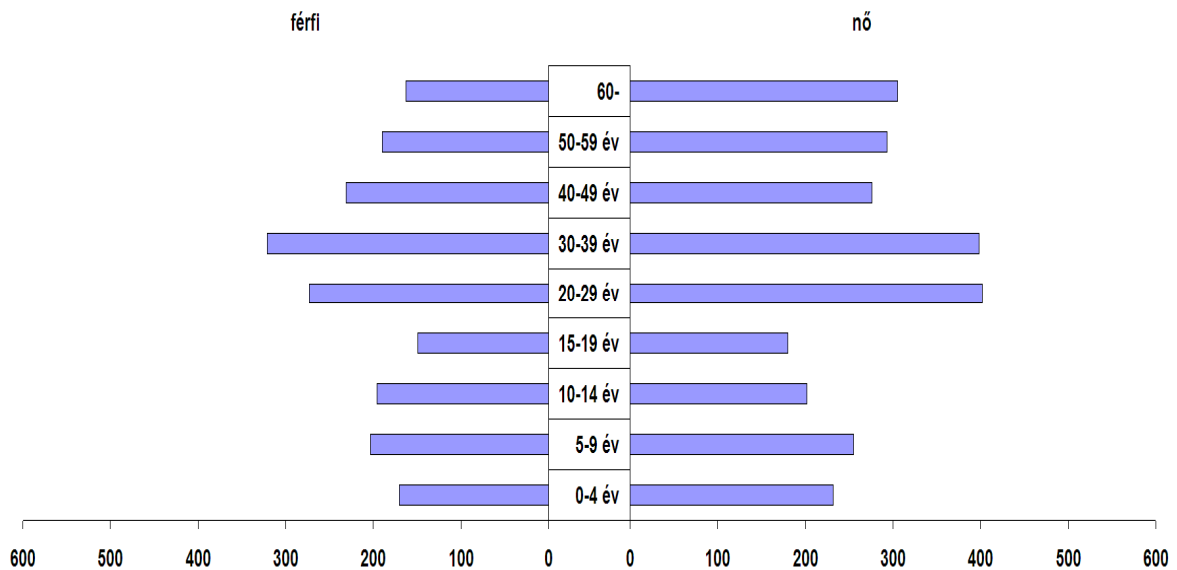
Forrás: KSH adatok alapján szerkesztette a szerző

A népességszám vizsgálata önmagában kevés a falu demográfiai szerkezetének jellemzéséhez. A korstruktúra-vizsgálat lehetővé teszi, hogy tovább árnyaljuk a falu

népesedési-viszonyainak helyzetképét. Abból érdemes kiindulni, hogy egy település akkor mondható stabil demográfiai alapokon nyugvó településnek, ha a fiatalabb és az idősebb korcsoportok közötti arány kiegyensúlyozott.

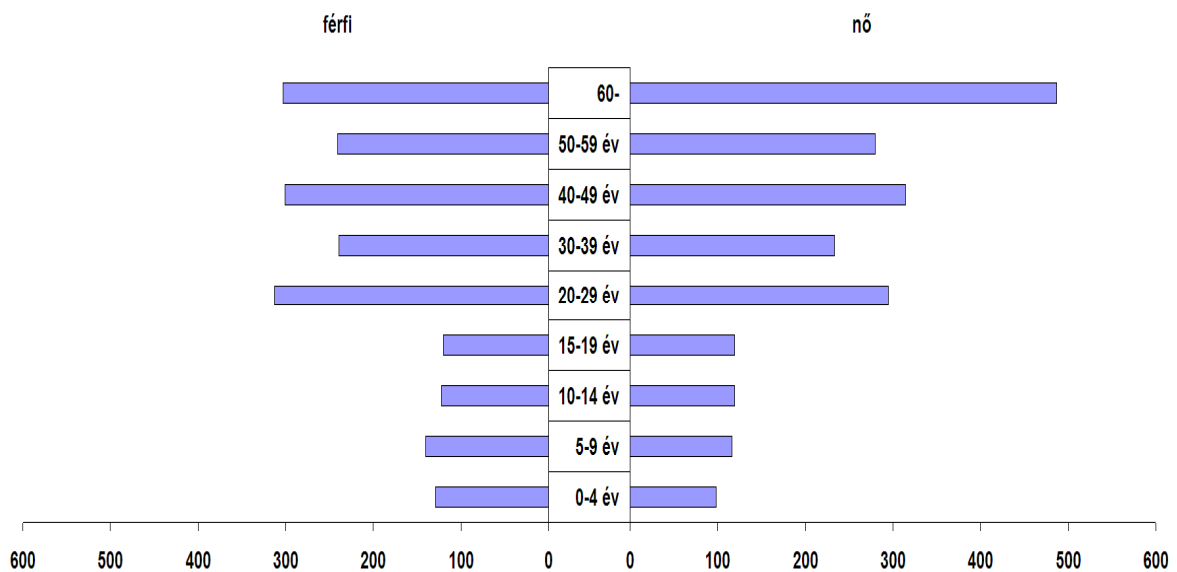
1930-2001 között vizsgálva Bag korcsoport-szerkezetét, jól látszik, hogy komoly változás történt a legfiatalabb és a legidősebb korcsoportok arányában. A fiatalos korstruktúrájú kezdetek után a rendszerváltás tájkán egyértelműen átbillent a mérleg a legfiatalabb korcsoport felől a legidősebb korcsoport felé. (2. ábra)

3. ábra
Bag korfája 1960-ban

Forrás: KSH adatok alapján szerkesztette a szerző

4. ábra
Bag korfája 2001-ben

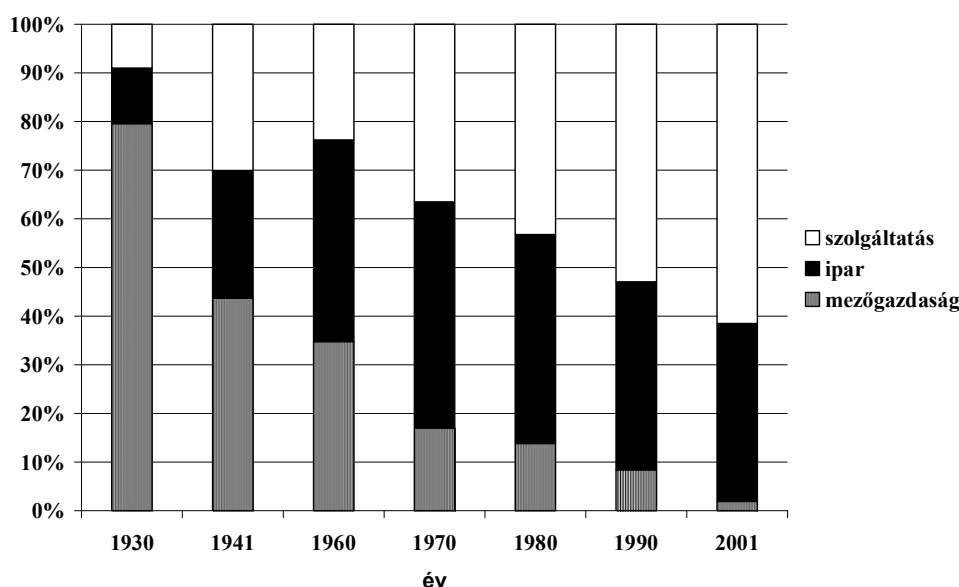
Forrás: KSH adatok alapján szerkesztette a szerző

Ugyancsak beszédes információnak tekinthető a faluról készült *korfa*. Az 1960-as statisztikák szerint Bagon a fiatalabb és idősebb korcsoportokban regisztráltak egymáshoz viszonyított száma mindkét nem esetében egészségesnek volt mondható. A két nem közül ekkor a nők száma általában minden korcsoportban nagyobb volt (3. ábra). 2001-ben a korszerkezet egyértelműen torzult: mindkét nemben eltolódott a súlypont az idősebb korcsoportok irányába. Ebben a statisztikai évben a nők szám szerinti fölénye sokkal kevesebb korcsoportban volt jellemző, viszont a legidősebb csoportban rendkívül markánsnak mutatkozott. (4. ábra)

Bag foglalkozás-szerkezeti átalakulása

5. ábra

Foglalkozásszerkezeti változások Bagon (1930-2001)

Forrás: KSH adatok alapján szerkesztette a szerző

A faluban az évtizedek folyamán nem csupán mennyiségi, hanem komoly minőségi átalakulás is megfigyelhető. A minőségi átalakulás egyik fontos mérőszáma a *foglalkozási szerkezet-átalakulás*.

Az 1930-as statisztikák alapján készült diagram egy ún. *szélsőségesen agrárjellegű* foglalkoztatást mutat. (Minden olyan település ide tartozik, ahol a foglalkoztatottak több, mint 75%-a a mezőgazdasághoz kötődik.⁵) A Budapest közelében megmutatkozó nagyvárosi hatás ekkor tehát még csak népességnövekedésben volt mérhető, de érdemi minőségi, foglalkozásszerkezeti átalakulással még nem járt. Más a helyzet 1940-ben. A falu ún. *egyéb szektor alapján urbanizálódó* településsé vált. (Olyan települések jellemzője ez a kategória, ahol a mezőgazdasági keresők aránya 36,6-55% közötti, és ahol az ún. egyéb szektorban keresők aránya nagyobb, mint az iparban keresőké.⁶) Az 1960-as statisztikákból ismét egy új foglalkozásszerkezeti karakter rajzolódik ki. Bag *I. fokozatú urbánus ipari* jellegű településsé vált. (Ezen csoport jellemzője, hogy az ipari és egyéb szektorban foglalkoztatottak aránya

⁵ Lettrich E. 1965

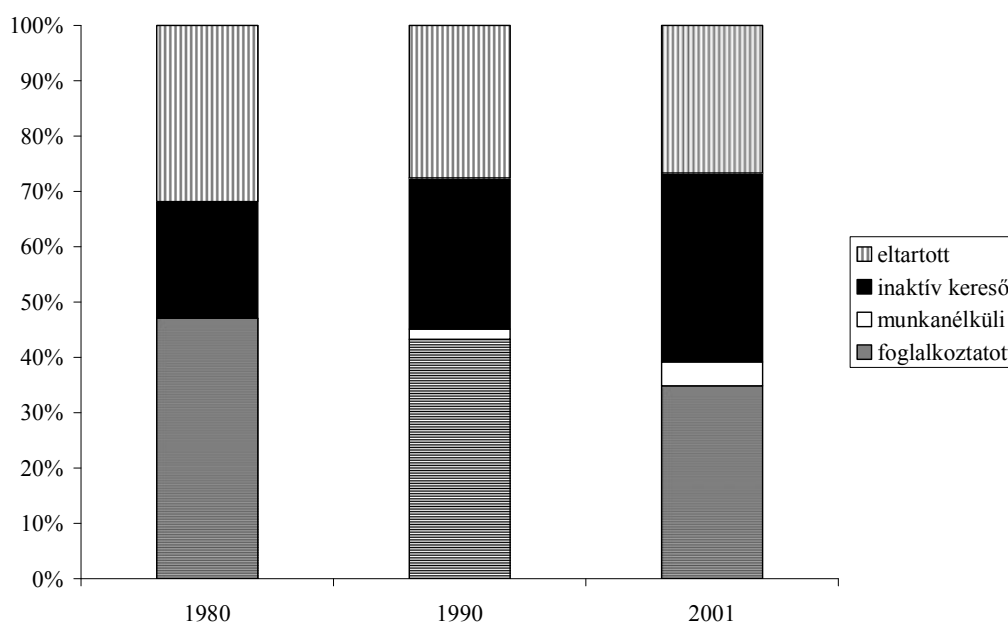
⁶ Lettrich E. 1965

63,4-85,0% közötti és, hogy az iparban és az egyéb szektorban foglalkoztatottak egymáshoz viszonyított aránya 1,33-nál több.⁷⁾ Az 1970-es foglalkoztatás-statisztika szerint Bag ismét változást mutat: *I. fokozatú urbánus, vegyes* jellegű település lett. (E csoport jellemzője, hogy az ipari és egyéb szektorban foglalkoztatottak aránya 63,4-85,0% közötti és, hogy az iparban és az egyéb szektorban foglalkoztatottak egymáshoz viszonyított aránya 1,33- 0,66 közötti.) 1980-ban Bag a magasabb, *II. fokozatú urbánus* településkategóriába került, *vegyes* jelleggel, minőséggel. (Ennek a kategóriának a sajátossága, hogy az ipari és egyéb szektorban foglalkoztatottak aránya 85% fölötti, és hogy az iparban és az egyéb szektorban foglalkoztatottak egymáshoz viszonyított aránya 1,33-0,66 közötti.⁸⁾ Ezt a típust képviselte Bag 1990-ben is. A 2001-es statisztikák ismét új arcát mutatták meg a falunak. Bag *II. fokozatú urbánus egyéb* jellegű település lett. (E csoport jellemzője, hogy az ipari és egyéb szektorban foglalkoztatottak aránya 85% fölötti és, hogy az iparban és az egyéb szektorban foglalkoztatottak egymáshoz viszonyított aránya 0,66 alatti értéket vesz fel.⁹⁾ (5. ábra.)

A gazdasági aktivitás változása Bagon

6. ábra

A népesség gazdasági aktivitásának változása

Forrás: KSH adatok alapján szerkesztette a szerző

A népesség gazdasági aktivitásának vizsgálatában jól érzékelhető határnak tekinthető a rendszerváltás. Megjelent a falu újkori történetében a *munkanélküliség*. Ez az akkor 1,8 %-os érték országosan természetesen nem volt súlyosnak tekinthető, de a megyei átlagot (1,3%) valamelyest meghaladta. Ugyanez érvényes a 2001-es statisztikára is. Önmagában a 4,3%-os munkanélküliség a faluban nem tekinthető magas értéknek, de a megyei statisztikánál (3,3%) ez rosszabb érték. Ugyancsak jelentős a lakosság gazdasági aktivitásának változásában az aktív-inaktív keresői arány torzulása. Míg 1980-ban még egyértelműen az aktív keresők

⁷ Lettrich E. 1965

⁸ Lettrich E. 1965

⁹ Lettrich E. 1965

(foglalkoztatottak) voltak túlsúlyban, addig 2001-re az aktív és inaktív keresők aránya nagyjából kiegyenlített. (6. ábra)

A foglalkoztatás változását érdemes országos összevetésben is megvizsgálni. 2001-ben Magyarországon a foglalkoztatottak száma az 1990-es statisztikához képest 81,5%-ra zsugorodott. Bag esetében a 2001-es foglalkoztatás az 1990-esnek 85,9%-ára esett vissza. Bag tehát nem tudta magát kivonni az általános gazdasági-társadalmi átalakulástól. A falu foglalkoztatási statisztikáiban is nyomon követhető az országban általános tendencia

Összefoglalás

Bag népesedési és foglalkozásszerkezeti vizsgálatából az új évezred első évtizedében egy stagnáló népességű falu képe rajzolódik ki, amely a XX. század közepéig meghatározóan agrárarculatú volt. Az elmúlt nagyjából hatvan év alatt a falu szorosan hozzákapcsolódott a térség urbanizációs folyamataihoz, ami jól tükröződik az erősen terciarizálódott foglalkozásszerkezetben. A falu kedvező helyzeti adottságai ellenére számos probléma rajzolódik ki. Kedvezőtlen képet fest a falu lakosságának gazdasági aktivitása, a növekvő munkanélküliség és az aktív- inaktív keresői arány is. A kedvezőtlen előjelű változásoknak számos következménye van. Végül soron ez a település adóbevételeinek csökkenéséhez, stagnáló-csökkenő fogyasztói piac kialakulásához vezet, ami a helyi vállalkozások lehetőségeit is beszűkíti. Ha marad a tendencia, növekedni fog a szociális hálóra rászoruló tábor is.

Felhasznált irodalom

Népszámlálás Pest megye 1930;1941;1960;1970;1980;1990.

Népszámlálás Pest megye CD 2001., 2007.

Beluszky Pál- Sikos T. Tamás (2007): Változó falvaink/ Magyarország az ezredfordulón /Stratégiai tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémián

Lettrich Edit (1965): Urbanizálódás Magyarországon Földrajzi Tanulmányok 5. Akadémiai Kiadó Budapest p. 83.

BAG PROBLÉMATERKÉPE

*Vörös Gabriella Szent István Egyetem GTK- Molnár Melinda Szent István Egyetem GTK
Fekete Zsuzsa Debreceni Egyetem TTK*

Problémák a hazai falvakban

Vizsgálatunk kiindulópontja az volt, hogy a falvak a rendszerváltás után különösen is jelentős hátrányok hordozói. (Andorka 1999). Természetesen az életük leginkább központi problémája a *gazdasági* helyzetük. Ennek fő oka, hogy a falvak (különösen a kisfalvak) tőkevonzó képessége elenyésző a városokéhoz képest. Fejlődést vidéki kistelepüléseken főleg ott lehet tapasztalni, ahol a falvak dinamikusan fejlődő városok elérhető közelségében találhatók. A kistelepülések gazdasági helyzetén ugyanis a közeli városokban befektetett tőke munkaerő-vonzó szerepe jelentősen javítani képes. (Bognár L. –Csizmady A. 2005).

A falvak problémái azonban nem egyszerűsíthetők le csupán gazdasági szintre. Legtöbb falusi településünk különféle *társadalmi* gondokkal is küszködik. A torz korösszetétel, az alacsony gazdasági aktivitás, a magas elvándorlás, a szociális rászorultság mértékének növekedése, a gyenge érdekérvényesítő-képesség stb. mind hátrányt generáló tényező (G. Fekete É. 1999.). Természetesen nem minden társadalmi probléma fordul elő mindenhol, és nem is egy forma súllyal jelennek meg ezek a hazai vidéki térségekben.

A falvak *környezeti* konfliktusait sem hagyhatjuk figyelmen kívül a problémák sorában. Mivel a környezettudatosság, az értékvédelem szemlélete ma még meglehetősen fejletlen hazánkban, ezért jelenleg sok probléma forrása, hogy számos esetben kontroll nélkül történik a vidéki térségek átalakítása. Általában azt lehet mondani, hogy a környezeti erőforrások állapota és hasznosítási módja szorosan összefügg a demográfiai és kulturális tényezőkkel, a fizikai és információs elszigeteltséggel, de kapcsolatban van a térségi jövedelemtermelő képességgel is. A környezeti erőforrások a térség fejlődése szempontjából értékke csak akkor válnak, ha felismerésük után úgy tárják fel őket, és olyan hasznosítási módot találnak vele kapcsolatban, amely fenntartható fejlődési pályára segíti a térséget. (G.Fekete É. 2006.)

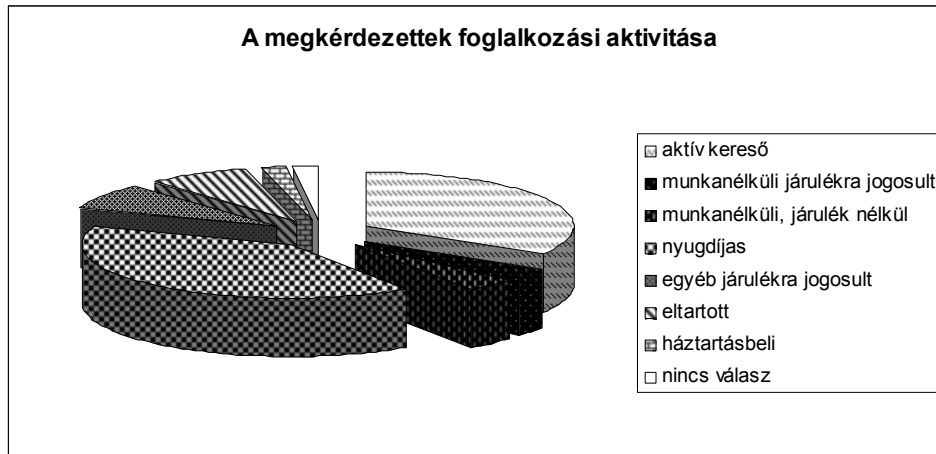
Falusi településeinken a problémák más-más módon és hangsúllyal jelentkeznek (Beluszky-Sikos T. 2007). Jelen tanulmányunk célja, hogy egy Pest megye északkeleti részén, az Aszódi kistérségben, a Budapesti agglomeráció közelében fekvő falu; Bag problémáinak átnézeti képét megpróbáljuk felvázolni.

Anyag és módszer

Bag problémaforrásainak vizsgálatokor egyrészt a közélet néhány fontosabb szereplőjének véleményére, valamint egy kérdőíves felmérésre támaszkodtunk. A közel egy hetes terepi kutatás alatt 2009 nyarán összesen 101 háztartást kerestünk fel. A cél az volt, hogy megtudjuk, általában a lakosság mit tekint fontos, lakóhelyükön tapasztalható problémának. A mintavétel során törekedtünk arra, hogy a falu minden részéről (utcájából) legyenek megkérdezettek, lehetőleg többféle társadalmi státusú csoportból, így biztosítva a szélesebb körű tájékozódást. A sokféle társadalmi státus megjelenése a mintavétel során azért fontos, mert a különböző csoportok nem feltétlenül azonos problémákat fogalmazznak meg. Azt, hogy többféle társadalmi státusú csoportból készült a felmérésünk mutatja az 1., 2. ábra. Mind a

foglalkozási aktivitásban (1. ábra), mind az iskolai végzettségben (2. ábra) igen vegyes a megkérdezett kör.

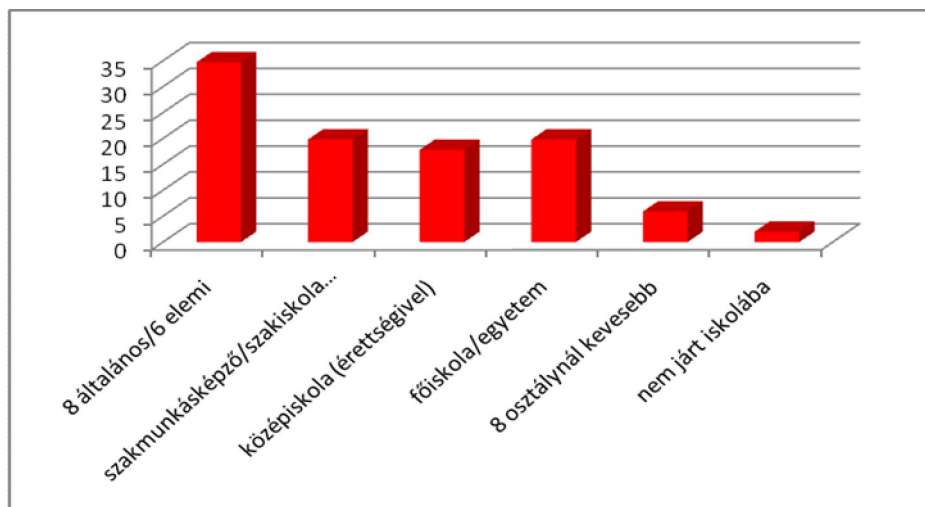
1. ábra

Forrás: a kérdőíves felmérés alapján készítette: Molnár M.

2. ábra

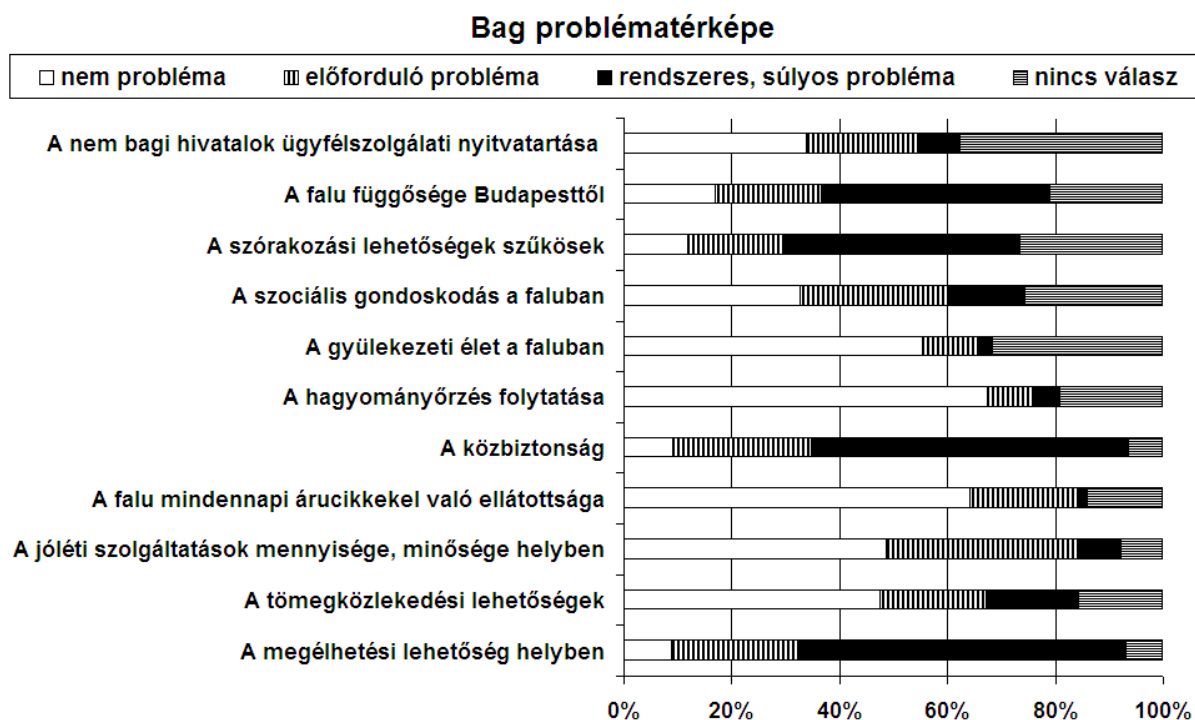
A megkérdezettek iskolai végzettség szerinti megoszlása (%)

Forrás: a kérdőíves felmérés alapján készítette: Vörös G.

Ugyan tapasztalataink szerint a számos probléma nem egyformán érinti a különböző társadalmi státusú csoporthoz tartozó bagiakat, összességében mégsem csoportonként végeztük el az adataink értékelését, hanem a teljes mintavételben. A 101 kérdőív ugyanis mennyiségénél fogva inkább átnézeti képet, mint csoportvizsgálatra alkalmas „mélyfúrás” tesz lehetővé. Tizenegy általunk meghatározott problémát vizsgáltunk úgy, hogy a megkérdezetteknek lehetősége volt további gondok megnevezésére is.

A kérdőíves vizsgálat eredményei

Forrás: a kérdőíves felmérés alapján készítette: Molnár M.

A kérdőíves felmérésünk alapján az egyik legnagyobb gondnak a *közbiztonság minősége* bizonyult (3. ábra). Számos bűncselekményről lehetett hallani a faluban, amelyek közös vonása általában az volt; hogy a tettes ismeretlen, vagy legalábbis büntetlen marad(t). A bűnüldözés nehézsége nyilvánvalóan abból is adódik, hogy helyben nincs rendőrkapitányság, az illetékes szerv Aszódon található. A településen ugyan működik egy szervezett polgárőrség is, de jogköre, lehetősége korlátozott. Van a faluban térfigyelő kamera, és segélyhívó szolgáltatás is, de a probléma úgy tűnik megoldatlan.

Ugyancsak komoly gondként jelent meg a megkérdezettek véleményében a *helyben lévő megélhetési lehetőségek szűkössége*. Ez sok vonatkozásban összefügg a szintén számos esetben problémaként megnevezett *budapesti (városi) munkahelyektől* való függőséggel, valamint azzal, hogy a falu legújabb kori életét alapvetően meghatározza, hogy az aktív keresőinek több mint 70 %-a ingázik (3. ábra).

A megkérdezettek néhány fontos további problémát is megneveztek. Főként az idős, tömegközlekedésre utalt megkérdezettjeink nevezték meg a problémák sorában az *egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés, a rendelőkbe való eljutás nehézségét* is. Problémaként jelölték a *cigány kisebbséggel való együttélést is*. Ugyancsak sokan jelezték, hogy az *utak és járdák minősége nem jó, az utcák vízelvezetése nem kellően megoldott*. Felvetődött a megkérdezettek között a *zajszennyezés problémája is*. Ez a gond főként abból adódik, hogy Bagot az M3 autópálya mintegy kettészeli. Ez egyébként nem csupán zaj, hanem légszennyezettségi problémát is okoz, igaz ez nem igazán tudatosult a megkérdezettekben. Márpedig a forgalom további növekedése a problémát vélhetően súlyosbítani fogja, főleg, ha figyelembe vesszük, hogy a házak, lakások zömének építésekor ezeket a tényeket vélhetően nem vették figyelembe (Bulla, 2000).

Akiktől a segítséget várják

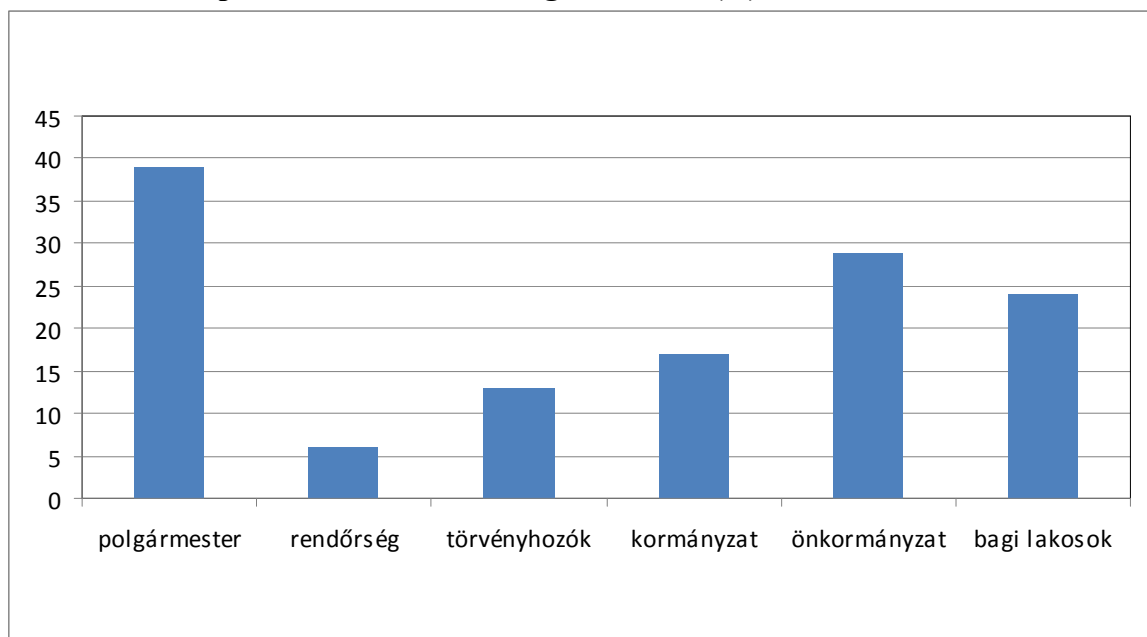
A falvak fejlődése sok tényezőtől függ. Kapronczai I. (1999) véleménye szerint általában a fejlődést két meghatározó, döntő fontosságú elem határozza meg. Az egyik az önkormányzatok aktivitásában (is) megjelenő *közösségi kezdeményezés*, a másik pedig a települések *magán és társas vállalkozásainak sikere*. (Kapronczai 1999)

G. Fekete É. (2006) az Észak-magyarországi régióban elmaradott térségekben végzett felmérése alapján viszont a fejlődést három tényező sikerében látja. Szükség van a *közösségi és szociális vállalkozások* erősítésére, a *szociális gazdaság piaci hátterének* javítására, valamint a *hátrányos helyzetű csoportok munkaerőpiaci esélyeinek* növelésére, és a *helyi termelési vagy szolgáltatási szükségletek kielégítését együttesen szolgáló helyi foglalkoztatási kezdeményezések* megvalósítására.

A helyi problémák kezelésével kapcsolatban a megkérdezettjeink nyitott kérdést kaptak. A válaszadók szabadon nevezték meg a megoldásban illetékesnek tekinthető személyeket, intézményeket. Vizsgálatunk összecseng a fentebbi kutatási eredményekkel.

4. ábra

A problémakezelésben megnevezettek (fő)

Forrás: a kérdőíves felmérés alapján készítette: Fekete Zs.

A megkérdezettek a beavatkozás, a jobbítás feladatát elég világosan az *önkormányzat* működésében látják döntően. A megkérdezettek mindenképp a *polgármestertől* várják általában a megoldást. Ugyancsak figyelemre méltó volt a válaszokban, hogy számos kérdésben (például a megélhetés, a bűnüldözés vonatkozásában) a megkérdezettek egy része úgy vélte, hogy problémáik megoldására nem helyi szinten kellene megoldást találni, hanem országosan, *kormányzati, vagy magasabb törvényhozói szinten*. A válaszok között a lakosság összefogásán, párbeszédén alapuló *alulról jövő közös megoldás* igénye is megfogalmazódott. (4. ábra) Konkrétan is megfogalmazódott a polgárórség, a különféle helyi közösségek, vállalkozók, illetve a cigány kisebbség szerepe és lehetősége a problémák kezelésében. Azzal, hogy nem csupán a közigazgatás szereplőit, hanem a különféle módon (egyházi, etnikai, kulturális alapon) szerveződő közösségek, a vállalkozások szerepvállalását, felelősségét is

megjelölték a megkérdezettek a problémák orvoslásában, az alulról építkezés fontosságát erősítették meg.

Összefoglalás

Tapasztalatunk szerint Bagon is jelen vannak kedvezőtlen előjelű társadalmi és gazdasági folyamatok. A problémákkal kapcsolatban fontos kihangsúlyozni, hogy hosszú távon pozitív irányú változást csak azok *komplex* kezelésével, a javaslatok összefüggő láncolatának kidolgozásával lehet elérni; és csak akkor, ha a problémákban érintett szereplők *együttműködnek*. Ideális esetben a megoldás a problémák mindegyike esetében belátható időn belül megszülethet. Ennek esélyét azonban minimalizálja, hogy az ország tágabb gazdasági-társadalmi környezetében zajló átalakulási folyamatok sem a felzárkóztatást szolgálják. Összességében azonban az sem kevés, ha legalább a probléma természetéig, a gyógy módok megfogalmazásáig (legalább részben) sikerül eljutni.

A problémák jelenléte ellenére a vizsgálatunk arra is rámutatott a megkérdezett bagiai véleményén keresztül, hogy a többség nagyon erős vonzalommal kötődik Baghoz. Ezt tekinti otthonának, és innen akkor sem költözne el, ha egyébként volna rá lehetősége. (A válaszadók 65,3 %-a vélekedett így). A problémák előtt a többség semmiképp sem menekülne el (költözne más helyre). A megoldást helyben, olyan *cselekvésben, tettekben* remélik, amik képesek kiküszöbölni a problémákat.

Kérdőívünk értékelése során arra is felfigyeltünk, hogy a megváltozott társadalmi, gazdasági viszonyokról kialakult helyi vélemények mögött *újradefiniálódik a szülőfölddel való viszony is*. Sokak számára Bag ma is a tradíciót, a gyökereket jelenti; de sokan vannak azok is, akiknek a falu csak egy lacím, mert a megélhetés, a kapcsolatépítés szintjén már nem kötődnek a faluhoz. A társadalmi, gazdasági problémák jelenléte, a meglehetősen sokféle bagiai létforma (nyugdíjas, munkanélküli, ingázó, kisgyermekes stb.) sokféle viszonyt teremt a faluval.

Felhasznált irodalom

- Andorka Rudolf (1999): Gazdasági, társadalmi változások és problémák a mai magyar falvakban Vidékfejlesztés, vidékpolitika – cikkek, tanulmányok
- Beluszky Pál- Sikos T. Tamás (2007): Változó falvaink/ Magyarország az ezredfordulón /Stratégiai tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémián
- Bulla Miklós (2000): Környezetvédelmi problémák - Magyarország településkörnyezete Budapest
- G. Fekete Éva: Konfliktusok a 90-es évek második felének magyar falvaiban 101-111.pp. In: Pócs Gy. (szerk.): Vidékfejlesztés, vidékpolitika Agroiinform Kiadóház 1999. Budapest
- G. Fekete Éva (2006.): Hátrányos helyzetből előnyök? – Elmaradott térségek felzárkózásának esélyei az Észak-magyarországi régióban In: Földrajzi Közlemények 2006/1-2. 55-66.o.
- Bognár László- Csizmady Adrienn: A falvak helyzete- közhangulat falun 36-42.pp. In: Bognár L – Csizmady A. –Tamás P. –Tibori T. (szerk.): Nemzetfelfogások- falupolitikák ÚMK MTA SZKI 2005. Budapest
- Kapronczai István (1999): Falvak az információs társadalomban A falu – és vidékfejlesztés stratégiai kérdései Budapest

BAG, AZ INGÁZÓ FALU

Labát Anett SZIE GTK – Molnár Melinda SZIE GTK RGVI

Az ingázás és a modernkori urbanizálódás összefüggései

Az ingázás-vizsgálatok különös aktualitását az adja, hogy ma a vidéki térben levő települések differenciálódását (fejlődését- leszakadását) meghatározni képes mutatók között az *ingázás* egy igen fontos elem. (Beluszky P- Sikos T. T. 2007).

Az ingázás jelensége szorosan összefügg a modernkori urbanizációs folyamatokkal, a nagyvárosi fejlődéssel (Enyedi Gy. 1988). Tipikusan a nagyvárosi tömörülések általános ismérve, hogy idővel a munka és a szolgáltatások terén a magasabban ellátott, központibb helyzetű település(ek) funkcionális befolyása a közigazgatási határainkon túlra nyúlik. Az agglomerált településekben a rendkívül intenzív, sokrétű és tartós gazdasági és társadalmi kapcsolatok a lakosság intenzívebb térbeli mozgását idézik elő (Matheika M. 1988). Ahhoz azonban, hogy az agglomerált településeken a munkahely, a szolgáltatóhely, a lakóhely között térben kiterjedt intenzív kapcsolat jöjjön létre, elengedhetetlen az adekvát infrastrukturális rendszerek kiépülése. Az agglomerációkat éppen ezért jól jellemzik az őket egységbe szervező-ellátó infrastruktúra-rendszerek is, melyek szintén hozzájárulnak egy sajátos térszerkezet, terület-felhasználási rendszer kialakulásához (Kőszegfalvi Gy. 1991.).

Az agglomerálódás sajátos következménye, hogy a *közlekedési infrastruktúra* bázisán a lakosság egy része rendszeres ingázóvá válik. Az ingázáson belül különösen nagy jelentőségű a *munkaingázás*, mely a gazdasági tevékenység koncentrációjának és a lakó- és munkahelyek térbeli elkülönülésének következménye (Matheika M. 1988).

Bag agglomerációs folyamathoz kapcsolódása

Bag néhány ezer főt számláló (2007-ben 3969 lakos) falu a Galga mentén, mely Budapesttől 39 km-re található. A falu közelében található a budapesti település-agglomeráció, melynek területe több száz négyzetkilométer. Bag hivatalosan ugyan a Budapesti agglomerációnak nem képezi részét, mégis a főváros elérhető közelségével is összefüggésben az urbanizációs folyamat mélyreható átalakulást eredményezett a községben. Bag jó példája annak, hogy a nagyvárosi fejlődéshez, az agglomerációs folyamatokhoz kapcsolódás "*csápok*" mentén, a főforgalmi útvonalakat követve, különösen gyorsan zajlik; így az agglomeráció magjától relatíve messze is mérhető a nagyvárosi hatás (Mokos B. 1998.).

Az agglomerációs hatás mindenekeelőtt az ingázók magas arányában, és a relatíve kedvező munkaerőpiaci helyzetben mutatkozik meg Bagon, no meg abban, hogy a falu az elmúlt csaknem tíz évben pozitív vándorlási egyenleggel is jellemezhető. Ezt a helyzetet fogalmazza meg Beluszky P.- Sikos T. T. (2007) besorolása is, mely szerint a falu a *jó munkaerőpiaci helyzetű, stagnáló népességű, magas kiingázó aránnyal rendelkező községek* közé sorolható.

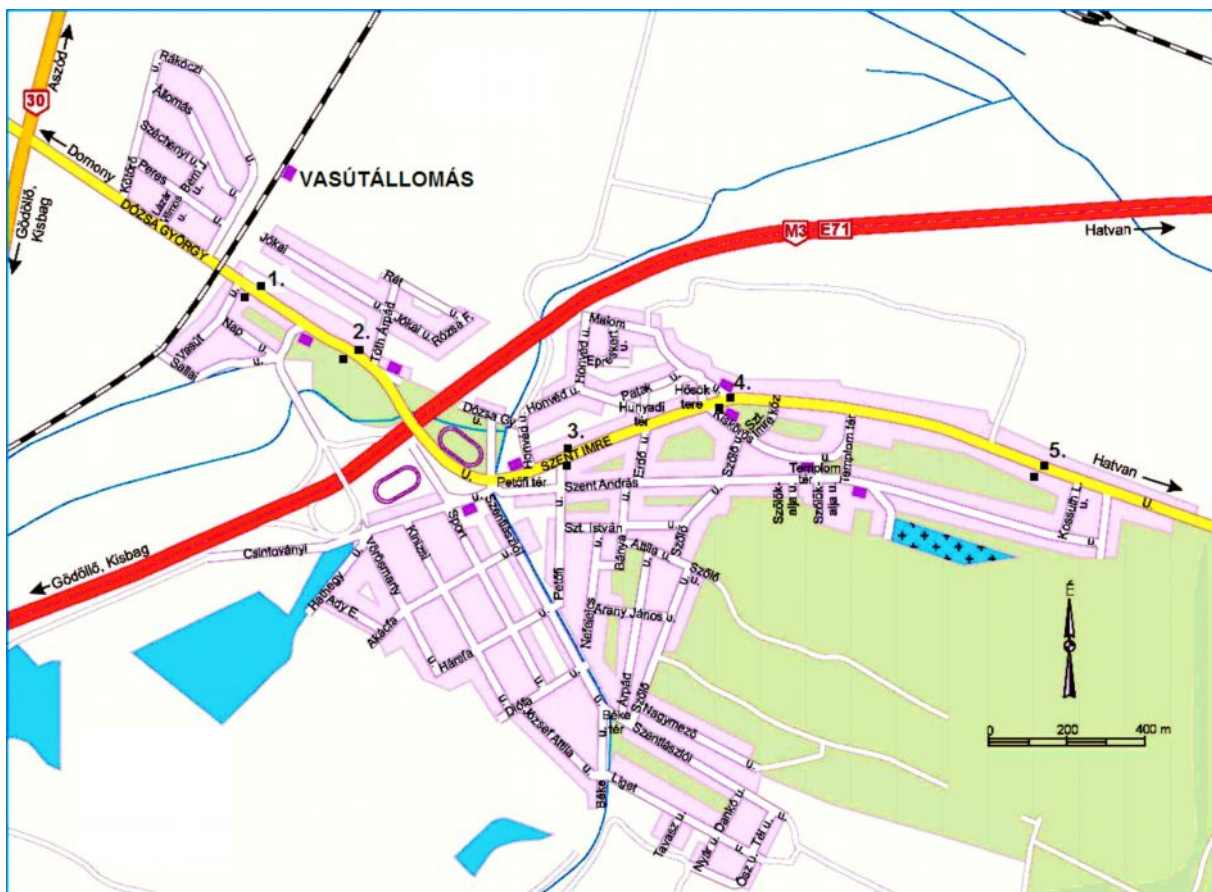
A kiingázás aránya 1990 óta a statisztikák szerint meghaladja a 70%-ot. Bag tehát ideális terep az ingázás jelenségének megfigyelésére, hosszú távú monitoringozására.

Az ingázás ilyen nagyságrendű jelenlétét a falu jó közlekedésföldrajzi helyzete teszi lehetővé. Bag a 3-as főút és az M3-as autópálya mentén található. Ez utóbbi mintegy kettészeli a falut. Különösen nagy jelentőségű volt ez a beruházás a falu életében, hisz általa időben még inkább lerövidült az utazási távolság a legfontosabb irányokba.

A közösségi közlekedés lehetőségei is széleskörűen adóttak. A jó közlekedésföldrajzi helyzethez hozzátartozik, hogy a 80a vonal révén a vasúthálózatba is be van kapcsolva a falu. Távolsági buszközlekedés is működik a faluban. Összesen 10 megállóban (5 egyik, 5 az ellenkező irányban) gyűjtik össze a buszok az utasokat. (1. ábra)

1. ábra

Bag átnézeti térképe

Jelmagyarázat: 1.: Dózsa György úti buszmegálló 2. Malom vendéglő buszmegálló 3.: Kultúrház buszmegálló 4. Községháza buszmegálló 5. 3-as km kő buszmegálló
 Forrás: hu.wikipedia.org/wiki/Bag alapján szerkesztette a szerző

Anyag és módszer

Vizsgálatunk során összegyűjtöttük és elemeztük az 1990-es és 2001-es népszámlálási statisztikákat. Ezek alapján fölvezethető a munkaingázás néhány jellegzetessége a faluban.

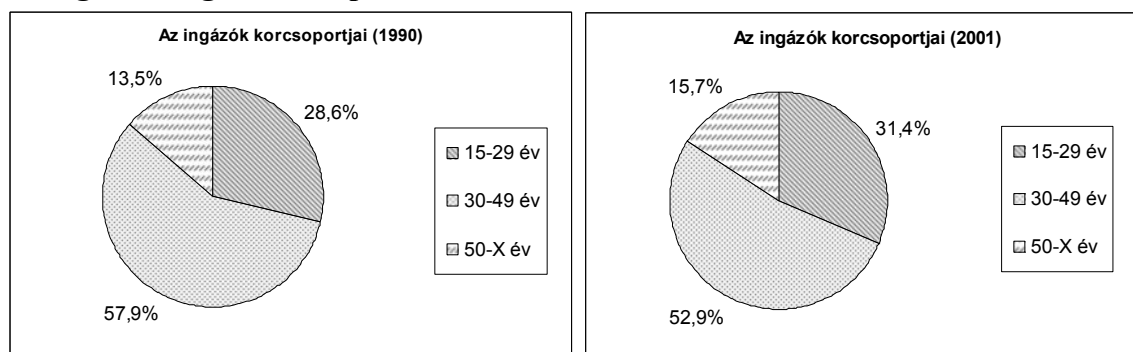
Bag ingázás-jelenségének vizsgálatában azonban empirikus kutatásra is sor került, mivel a KSH adatok nem adnak részletes információt számos kérdésről (például arról, hogy hová utaznak a helyiek, vagy arról, hogy az ingázók táborán belül az egyéni és a közösségi közlekedés milyen jelentőségű stb.). A statisztikai adatokon túli információszerzés érdekében 2009 júniusában a SZIE Gazdaság- és Társadalomtudományi Karán hirdetett *Faluszeminárium* című kurzushoz tartozó kutató-táborban kérdőíves vizsgálatot végeztünk. Célunk az volt, hogy feltárjuk a *tömegközlekedéssel* közlekedő népességén belül, hová utaznak, és hogyan ítélik meg az ingázás körülményeit.

108 db 18. életévét betöltött ingázóval készítettük el kérdőívünket személyesen helyben a vasútállomáson és a buszmegállóban. Vizsgálatunk nem csak a munkaingázókra terjedt ki. (A 108 megkérdezettből 84 volt munkaingázó (77,8%).) Vizsgálatunkat azért terjesztettük ki másokra is, mert egy település ingakapcsolat-rendszere nem kizárólag a munkavállalással függ össze. Más társadalmi alapfunkcióval is összekapcsolódhat: például szolgáltatások igénybevételével, szabadidős tevékenységekkel, kultúrával, a közösségi élettel. Fontos megjegyeznünk, hogy az adatgyűjtés *tanítási időszakon kívüli hétköznapi*okon történt, amely tény alapvetően meghatározta a megkérdezettek körét, és bizonyos fókig a véleményeket is.

A bagi ingázók jellemzői a statisztikák és a felmérésünk tükrében

2-3. ábra

Az ingázók Bagon korcsoportonként 1990-ben és 2001-ben

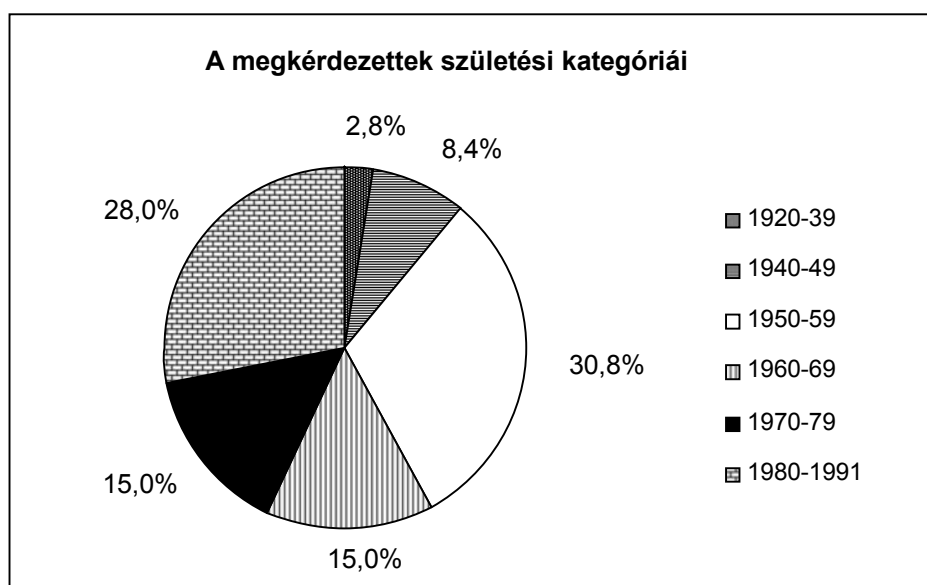
Forrás: KSH adatok alapján szerkesztette: Labát A.

A bagi emberek megélhetésében az ingázás rendkívül fontos. Összevetve az Aszódi kistérség ingázási átlagával (64,7%), Bagon a kistérségi átlagnál is jelentősebb az ingázás. Az 1990-es és 2001-es népszámlálási adatok szerint is az aktív keresők túlnyomó hányada egyértelműen ingázó. 1990-ben az aktív keresők 77,2%-a, 2001-ben a 75,4%-a ingázott. Ennek a közel 4000 ezer lakosú településnek az életében ez több mint ezer ember ingázását jelenti. A hivatalos adatok szerint a munka-ingázásban főleg a 30-49 év közöttiek vesznek részt. (1990: 57,9%, 2001: 52,9%). (2 -3. ábra) A népszámlálás adatait figyelve sajátos bagi jelenség a

munkaingázásban az is, hogy míg 1990-ben egyértelműen a legalább középfokú végzettségű ingázók voltak többségben (56,6%), addig 2001-ben az ingázók iskolai végzettség szerint inkább a középfoknál alacsonyabb iskolai végzettségűek közül kerültek ki (60,8%).

A felmérésünkben megkérdezett 108 ingázó között a 30-49 év közöttiek (az 1960-1979 között születettek) 30%-ot tettek ki. A még ennél is fiatalabbak (1980-1991 között született megkérdezettek) aránya további 28% volt. Az általunk megvizsgált népességben tehát szintén markáns volt a fiatal felnőtt korúak jelenléte. Összességében a megkérdezettek több mint fele (58%) 18 és 49 év közötti volt. (4. ábra) Az általunk megkérdezettek állományában (107 fő) az is szembetűnő, hogy a többség legalább középfokú (érettségivel járó) végzettséggel rendelkezett (62,6%).

4. ábra

Forrás: a kérdőív adatai alapján szerkesztette: Labát A.- Molnár M.

Az ingázás céljai, gyakorisága

Az ingázás nem kizárólag a megélhetéssel függ össze. Ezt igazolta kérdőíves vizsgálatunk is, melyben az alábbi célokkal találtunk buszra-vonatra várakozókat:

- munkába járás,
- tanulmány,
- hivatalos ügyek intézése,
- egészségügyi kezelés,
- bevásárlás,
- rokon, vagy ismerős látogatása (gyakran gyermek-felügyelet az elszármazott kisgyermekes fiatal családtagok városi otthonában.).

Ami a *munkaingázást* illeti, a megkérdezett ingázók 69%-a ide sorolható. A legtöbben (41,3%) heti 5 napon használják a tömegközlekedés valamelyik formáját, illetve még további

33,7%-a a megkérdezett ingázóknak minden nap utazik. Heti 5 napon és alkalmanként hétvégén is a megkérdezettek 5,7%-a, heti 3-4 napon 6,4%-a, heti 1-2 alkalommal 10,6%-a, havi 5 alkalommal 1%-a és havi 1-2 alkalommal 2,9%-a tömegközlekedik. Bag életében tehát fontos, hogy rendelkezésre álljon minél jobban a megfelelő ingázási lehetőség.

Mivel az adatgyűjtés iskolai időn kívül történt, és vizsgálatunkban eleve is a 18. életévét betöltött alanyokra fókuszáltunk, így a 9,6%-ot kitevő *tanulmánnyal összefüggő ingázói* arány egyáltalán nem számít alacsony aránynak.

A megkérdezettek további 10,4%-a *hivatalos ügyintézés* céljából használja a tömegközlekedést. Számos hivatal Aszódon, Gödöllőn működik, így az ügyintézés kapcsán ezek a legfőbb célállomások. A megkérdezettek 5,6%-a utazott vizsgálatunk idején tömegközlekedési eszközzel *bevásárlás* céljával. 3,2% *szórakozni* indult. Fontos, bár százalékosan nem túl magas arányt (a megkérdezett ingázók 2,4%-át) tettek ki azok, akik *egészségügyi okokból*, valamilyen gyógykezelésre indultak útnak (töbnyire Gödöllőre, Budapestre, Kistarcsára, Aszódra.) Jelen volt (0,8%) a *baráti vagy rokon látogatás* céljából való utazás is.

Ingázással egy nap átlagosan eltöltött idő jellemzően 1-2 óra. Az utazók 33%-a utazik ennyit egy nap. Sokan utaznak egy nap 2-3 órányit (21,4%), illetve vannak, akik körülbelül fél órát, és ugyanannyian, akik 3 óránál is többet utaznak (13,6%). (Nagyné Molnár M. 2009.)

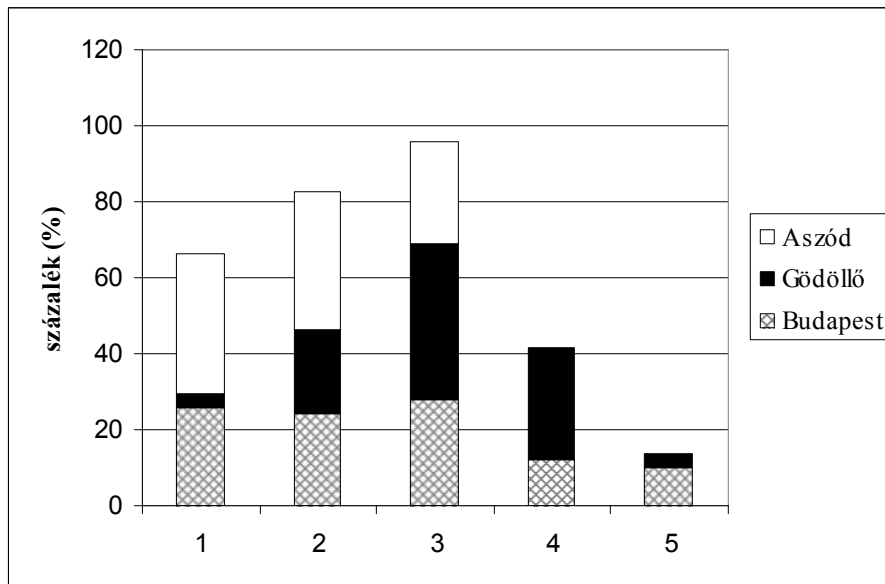
Az ingázás legfőbb célhelyei

A megkérdezett ingázók több mint húsz települést jelöltek meg ingázásuk céljaként, de 1-nél több jelölést csak öt település kapott: *Budapest, Gödöllő, Aszód, Hatvan és Vác*. Budapest jelentette a tömegközlekedési eszközzel utazók fő célállomását (a megkérdezettek 50%-a tartott ide), Gödöllő pedig a második legfontosabb célhely (28,6%) volt. Mindkettő fontos munkaerővonzó település. Aszód a harmadik helység a célhelyek fontossági sorában (7,1%). Jelentőségét erősíti, hogy a Bagot is magában foglaló Aszódi kistérség központi települése. Az 5., 6., ábrán e három legfontosabb település busszal és vonattal való elérhetőségének értékelését láthatjuk.

A busszal történő ingázás a megkérdezettek szerint leginkább Gödöllő felé „utas-barát”. Itt a megkérdezettek több mint 70%-a legalább közepesnek ítélte a tömegközlekedés kiépültségét. Budapest felé ugyanezt csupán a megkérdezettek 50%-a gondolta. Aszód elérhetősége a vélemények alapján busszal rendkívül problémásnak mutatkozik. A válaszadók 36,4%-a elégtelent adott és ugyanennyien ítélték elégségesre is a busszal való közlekedést. (5. ábra)

5. ábra

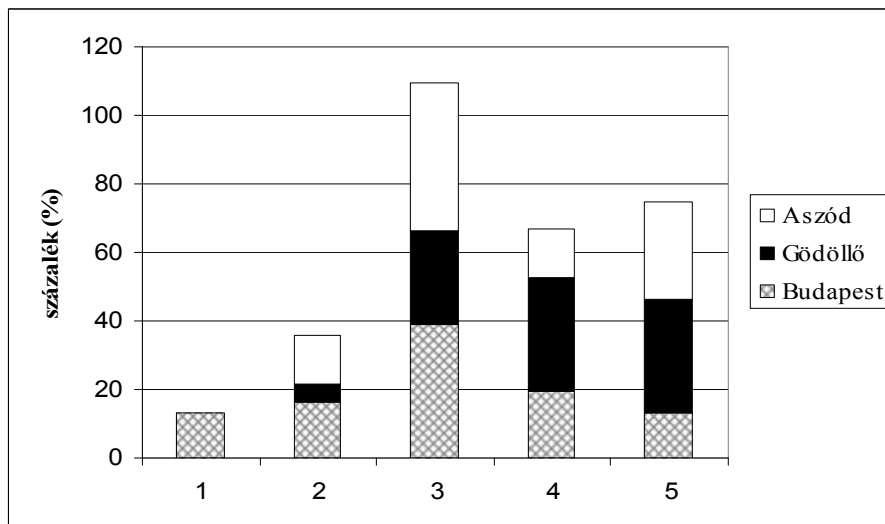
A Budapestre, Gödöllőre, Aszódra (és onnan vissza) busszal történő ingázásra adott osztályzatok 1-5-ig (1: legrosszabb, 5: legjobb)

Forrás: a kérdőív adatai alapján szerkesztette: Labát A. – Molnár M.

6. ábra

A Budapestre, Gödöllőre, Aszódra (és onnan vissza) vonattal történő ingázásra adott osztályzatok 1-5-ig (1: legrosszabb, 5: legjobb)

Forrás: a kérdőív adatai alapján szerkesztette: Labát A. – Molnár M.

A három településre vonattal való tömegközlekedés jobb minősítést kapott, mint a busszal történő. A legnagyobb megelégedettség Gödöllő felé mutatkozott. A megkérdezettek 66,6 %-a legalább négyesre értékelte a szolgáltatást. Aszód esetében pontosan ugyanannyian ítélték

legalább négyesre a vasúti közlekedést, mint ahányan közepesre. A megkérdezettek döntő többsége (több mint 80%-a) legalább közepeset adott. A Budapestre irányuló vasúti tömegközlekedés erősen megosztotta a megkérdezetteket. (6. ábra)

A megkérdezett ingázók véleménye a tömegközlekedésről

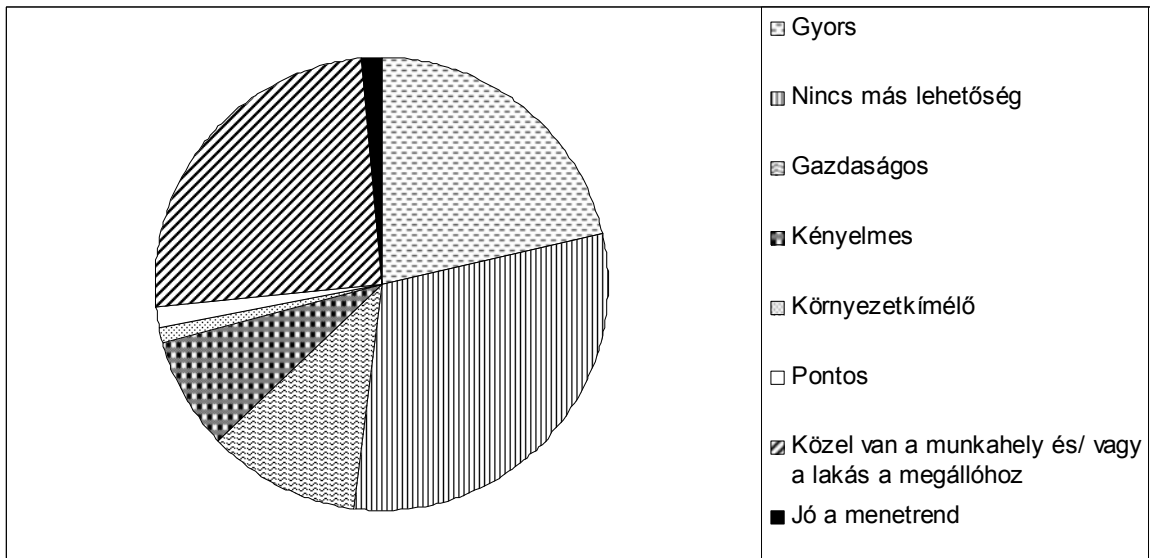
A felmérésünkben vizsgáltuk azt is, hogy az osztályzatok mögött az érintettek milyen szöveges magyarázattal szolgáltak. A *busszal* történő közlekedéssel kapcsolatban megfogalmazott leggyakoribb problémák az alábbiakban így összegezhetőek:

- Állandóak a késések. Sokszor már eleve késik a járat. Csúcsidőben a közúti dugók miatt nem tudja tartani a menetidőt a busz.
- Mivel nem lehet pontosan kiszámítani az utazási időt, ezért a buszközlekedés alkalmatlan a gyakorlatban az átszállásokkal való közlekedésre. (Például Vác felé.)
- Olyan buszokat állítanak be a távolsági közlekedésbe rendszeresen, amik kicsik: kevés az ülés rajtuk, és az állóhely sincs jól kiképezve.
- Túlzsúfoltak a járatok. Jóval több utas utazik csúcsidőben a járatokon, mint amennyi biztonságosan utazhatna. Nem egyszerűen csak az a probléma, hogy állni kell; hanem hogy még állóhelyből sincs elég. Előfordul, hogy nem férnek fel az emberek a járatra.
- A buszok télen hidegek, nyáron melegek, és bent levegő sincs.
- Nincs elég járat. Ez a probléma Aszód felé különösen súlyos. Hétköznapokon is csak 4 (!) délelőtti buszjárat van. Hétféteken még rosszabb a helyzet.
- Rendszeresen elvesznek járatokat iskolai szünidőben. Olyan járatokat is, amelyek utasainak zöme évközben sem diákokból áll. (Pl. Budapestről 17-18 óra között visszainduló buszok esetében.)
- A nyújtott szolgáltatás színvonala és annak tarifája nincs szinkronban egymással. (Budapestre például a dolgozói bérlet több mint húszezer Ft havonta.)
- A faluban általános, hogy nincs rendesen kiépítve a buszmegálló. Nincs fedett hely a várakozásra, nincs ülőhely sem mindenhol. Az utas-várakozás körülményeit jól jellemzi, hogy a tízből mindössze 2 megálló van, ahol fedett váróban várakozhat az utas. (A Kultúrház és a Községháza előtt, de csak az egyik irányban.) Ülőalkalmatosság is csak 3 helyen található. (A fedett várójú két buszmegállóban, továbbá a Dózsa György úti megállóban, az egyik irányban.) A megállók általában kiszélesített padkák egy-egy kihelyezett kukával, és természetesen egy megállót jelző táblával, rajta a menetrenddel.

A busszal történő ingázás kapcsán a VOLÁN Társaság minden évben végez utasszámlálást, de annak eredménye nincs összhangban a mindennapos tapasztalatokkal. (Nagyné Molnár M. 2009) Bagon ezzel együtt is az ingázók nagyobbik része a buszt választja. Főleg azért, mert többeknek nincs ennél jobb lehetősége (30,7%). A döntést befolyásolja az is, hogy van-e a munkahelyhez és/vagy lakáshoz közel megállóhely. A megkérdezett ingázók 25,3%-a ezen az alapon dönt a busz mellett. Az utazók 21,3%-a a gyorsasága miatt is előnyben részesíti a buszt. A jó menetrend, a pontosság, illetve a kényelmesség, valamint a környezetkímélés kis százalékban ugyan, de szintén megjelent a véleményekben. (7. ábra)

7. ábra

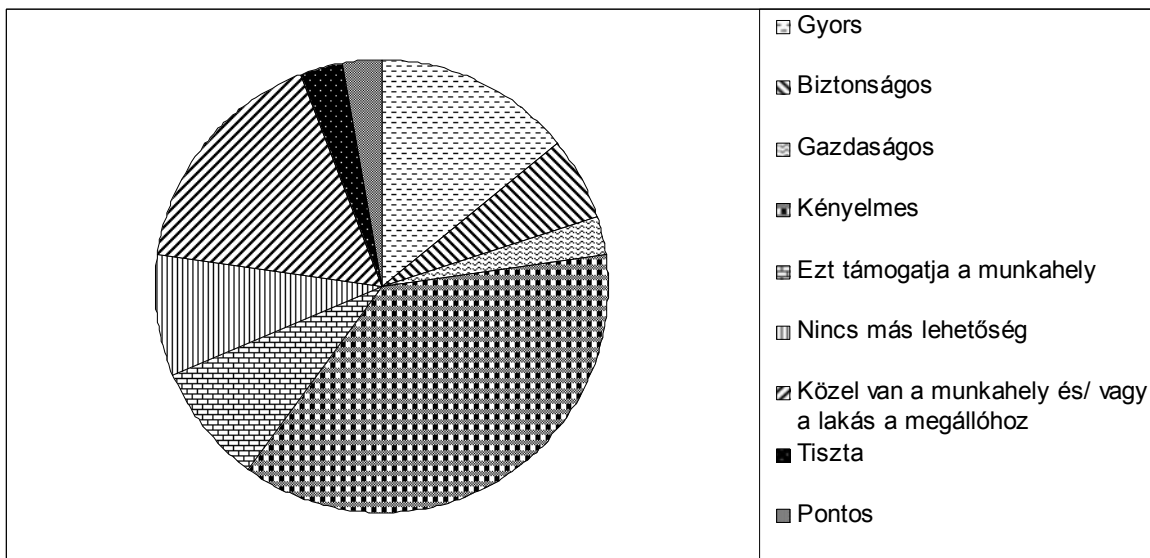
A megkérdezett ingázók véleménye a busszal történő közlekedésről

Forrás: a kérdőív adatai alapján szerkesztette: Labát A.- Molnár M.

8. ábra

A megkérdezett ingázók véleménye a vonattal történő közlekedésről

Forrás: a kérdőív adatai alapján szerkesztette: Labát A.- Molnár M.

A *vasúton* történő közlekedéssel kapcsolatban az alábbi észrevételeket tették a megkérdezettjeink:

- A vasúttal való közlekedés nagy hátránya, hogy a vasútállomás nagyon félreeső helyen van. A falu jelentős része minimum félóra gyalogút távolságra van tőle. A faluból többen vennék igénybe a szolgáltatást, ha volna menetrend szerinti buszjárat a vasúthoz.

- A vonatközlekedés azért sem ideális, mert különösen a Budapestre munkaingázók esetében többnyire csak egy kiegészítő BKV bérlettel együtt oldható meg az utasok célba érése. Ennek költsége, valamint a kombinált utazás idővonzata viszont túl nagy.
- Ritkák a járatok (óránként vannak). A vasúti menetrendben nincs kijelölt csúcsidő, amikor több vonat is rendelkezésre állna.
- Sokszor kell késéssel számolni.
- Gond van a vonatszakaszok, mosdók tisztaságával.
- Bizonyos napszakokban a vonatokon való közlekedés sem biztonságos.
- Jelenleg vasúti szolgálat az állomás épületében nincs. Lényegében nincs, aki az állomás épületét, és környezetét gondozná, védené. Ez nemcsak esztétikai probléma, hanem közbiztonsági kérdés is. A megkérdezettjeink zöme nem tartja biztonságosnak az állomást és környékét. Az egykor rendezett vasútállomás és környéke végképp lepusztul.

A MÁV a személyszállítás minőségének javítására a jelenlegi pénzügyi keretei között csak korlátozottan képes. Fontos eredmény, hogy a Bagot is érintő 80a vonalon új vonatállomást helyeztek utasforgalomba, ami kényelmes és tiszta is. Ugyanakkor a MÁV az olyan hátrahagyott infrastruktúrával, mint amilyen a bagi vasútállomás épülete semmiféle, annak hasznosítására, megóvására vonatkozóan koncepcióval nem rendelkezik. A vasútállomásra történő buszjáratok indítása az önkormányzat finanszírozásával, kezdeményezésével történhetne, de ez jelenleg nincs napirenden. Természetesen ezzel együtt is vannak, akik a vonatot választják. Az ingázók többségének (37,1%) a vonatról elsősorban a kényelmesség jutott eszébe. A megkérdezettek 17,1%-a esetében a vasúti megálló közel van a munkahelyhez és/vagy lakáshoz (17,1%). Az ingázók 14,3%-a találja gyorsnak a vasúti közlekedést. Fontosnak tartják az utazók (8,6%), hogy a munkahely is támogatja ezt a fajta tömegközlekedést, míg a busszal utazók ezt egyáltalán nem is említették szempontként. Többen jelölték meg a vonattal kapcsolatban, hogy legkönnyebben így tudnak eljutni az úti céljukhoz (8,6%). Az ingázók közül kevesen emelték ki a vonat biztonságosságát (5,7%), igaz, a busz esetében ezt a szempontot nem is említette az utazó-közönség. Kicsi százalékban ugyan, de felmerült a vonat gazdaságossága, tisztasága és pontossága is. A vonattal való közlekedés esetében azonban sem a jó menetrendet, sem a környezetkímélő tulajdonságot nem jelölték meg a megkérdezettjeink.

Összefoglalás

Vizsgálataink alapján úgy tűnik, hogy a tömegközlekedési rendszerek kiépítettsége, működése Bagon nem teljesen követi az utazóközönség igényeit. A legnagyobb probléma az, hogy a tömegközlekedési rendszerek fenntartói, működtetői jelenleg veszteségeik minimalizálására fókuszálnak. Eközben nem figyelnek kellően a közösségi közlekedésben érintett utasokra. A közösségi közlekedés ugyan rendkívül fontos a falu életében, ugyanakkor tény, hogy mind elterjedtebb a vállalati busszal történő utas-szállítás. Ami újszerű tapasztalat, hogy már nem csak nagyvállalatok (pl. AVON-Gödöllő) szervezik maguk a dolgozóik szállítását, hanem egyre több kisvállalkozás is mikrobuszt tart fenn az alkalmazottaik utaztatására. Ez szintén a közösségi közlekedés pozícióit gyengíti.

A közösségi közlekedés fejlesztésének elmaradása hosszú távon azt is maga után vonja, hogy aki csak teheti, egyéni közlekedésre vált. Mivel Bag helyzete kedvező (az M3-as autópálya lényegében átvágja a falut), így egyre többen ülnek autóba. Ez azonban összességében egy újabb problémát generál: még nagyobb lesz a zsúfoltság a közutakon, és az átmenő forgalom a falun nem fog csökkenni; sőt még több dugó és baleset prognosztizálható. Hosszú távon számolni kell a fokozott környezetterhelésből adódó egészségügyi következményekkel is. Ráadásul, ha még többen ülnek autóba, elvész a falu most még kellemes vidéki miliője is.

Úgy véljük, hosszútávon létkérdés volna (országszerte is), hogy a közösségi közlekedés ne sorvadjon, hanem erősödjön; mert ennek fenntartása a környezetterhelés és a gazdaságosság szempontjából is kívánatosabb, mint az egyéni közlekedésre való ösztönzés.

Felhasznált irodalom

- Beluszky Pál- Sikos T. Tamás (2007): Változó falvaink/ Magyarország az ezredfordulón /Stratégiai tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémián
- Enyedí György (1988): A városnövekedés szakaszai. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Kőszegfalvi György (1991): Települési infrastruktúra. Akadémiai Kiadó, Budapest 1991.
- Matheika Március (1988): A településhálózat-vizsgálat elméleti és gyakorlati vonatkozásáról. Budapest
- Mokos Béla (1998): Agglomeráció kutatási módszerek Budapest és környéke példáján. Gödöllői Agrártudományi Egyetem, Agrárszociológia Tanszék (diplomadolgozat)
- Nagyné Molnár Melinda (2009): Ingázásproblémák egy agglomeráció-széli faluban (Bagon) pp. 43-49 In. Szabó V- Fazekas I (2009): Települési környezet. Debrecen 2009.

BAG MENTÁLIS TÉRKÉPE

Molnár Melinda egyetemi docens (Szent István Egyetem Gödöllő)

Bevezetés

A mentális térképezés interdiszciplináris terület, amely az 1960-as évektől kezdve körülbelül egy időben jelent meg a földrajz, a pszichológia, a nyelvészet és a társadalomtudományok, elsősorban a kulturális antropológia területén. A mentális térképezés kiindulópontja, hogy *a térhasználat átrajzolja tudatunkban a település tényleges képét*. A mentális térképezés segít megismerni a „fejekben” leképeződő *mindennapi térbeli környezetre vonatkozó információkat* (Downs - Stea 1973). A „valóságos” tényszámokkal dokumentálható szűkebb és tágabb világgal szemben a mentális világban a mindennap bejárt távok rövidebbnek tűnnek, a ritkán látogatott helyeket pedig távolinak gondoljuk, saját környékünket barátságosnak véljük, a távoliakat idegennek, vagy egyenesen rossz környéknek stb. Természetesen a megítélés mindig *szubjektív*, az így készülő mentális térkép is a motivációk, képességek stb. függvényében változik.

A vizsgálat kiindulópontja tehát, hogy az egyén szubjektív képet alkot a térről. Az egyes emberek ugyanabból a konkrét térből nemcsak mást és máshogy érzékelnek, hanem különbözően értelmezik, értékelik is a teret. (Nemes Nagy 1998.) A térkutatás szempontjából a mentális térszerkezet-vizsgálatok jelentősége egyrészt abban van, hogy azáltal, hogy rámutatnak a valóság és a mentális leképeződés közötti különbségekre, árnyaltabb képet kaphatunk a településen belüli térszerveződésről. (Mészáros 1994.). Másrészt a mentális vizsgálatok azért is hasznosak, mert az egyéni véleményekből kialakítható csoportvélemények alapjául szolgálhatnak egy-egy lokális közösség gondolkodásának jobb megismeréséhez. Az ilyen típusú vizsgálatok éppen ezért nagyban hozzájárulnak egy település, térség területi- és közösségfejlesztéséhez.

Anyag és módszer

2009 júniusában Bagon összesen 101 háztartást kerestünk fel (többek között) azzal a céllal, hogy megrajzolhassuk a falu legpozitívabban, illetve a legnegatívabban megítélt részeit. A kérdőívben a megkérdezetteket arra kértük, hogy sorolják fel, vagy jelöljék meg a csatolt térképen Bagnak azon utcáit, ahol semmiképp sem lagnának szívesen, és azokat, ahol szívesen lagnának. A falu egyes részeinek értékelésekor a *lakóhelyválasztás* szempontját kellett tehát figyelembe vennie a válaszadóknak. A kérdőívünkben a válaszadáshoz indoklást is kértünk.

Felmérésünkkor ügyeltünk arra, hogy Bag minden részéről (utcájából) legyen arányosan mintavétel. Értelemszerűen a hosszabb utcákból több, a rövidebbekből kevesebb minta született. Itt fontos azonban megjegyezni, hogy a faluban nem volt egyforma a válaszadói hajlandóság. Különösen a cigánytelep környékén a nem cigányok lakta övezetben volt tapasztalható, hogy a házakba, portákra való bejutás a falu többi részéhez képest sokkal nehezkesebb volt. Sok volt a zárt kapu, nem szívesen osztották meg velünk a véleményüket az emberek.

Az információ-feldolgozás során nem tettünk különbséget az adott utcában és a máshol élők véleménye között, mivel tapasztalataink szerint nem befolyásolta a válaszadást pozitívabb, vagy negatívabb irányban a tényleges lakóhely.

Eredményeink

A kitöltött kérdőív eredményeit térképen ábrázoltuk. Külön a legpozitívabban megítélt és a legrosszabb megítélésű utcákat. A 101 kitöltött kérdőív értékelése során 39 utca neve merült fel *negatív* összefüggésben. Térképen azonban csak azokat az utcákat tüntettük fel közülük, melyek a megkérdezettek legalább 10%-ánál megjelentek ilyen összefüggésben. Azon utcák zöme, melyek nem kerültek a térképre, de megítélésük nem volt kedvező, főleg az autópálya zajszennyezésével, vagy a falu belső forgalomterhelésével leginkább érintett utcák.

A legtöbbek által megjelölt, térképen megrajzolt negatív megítélésű zóna egyértelműen összefügg a helyi cigánytelep elhelyezkedésével. Ez a térség felöleli a Tél, Tavasz, Nyár, Ősz, Dankó utcából szerveződő ún. „Telepet”, valamint a vele közvetlen érintkezésben levő utcákat. (1. ábra)

A Telep negatív megítélését a megkérdezettek részben a Telep környezeti- infrastrukturális körülményeivel (szeméthalom az utcákon és a portákon, nem megoldott esővíz-elvezetés, kövezetlen utak stb.), részben az ott élő cigány kisebbséggel való konfliktusokkal magyarázták.

Fontos kihangsúlyozni, hogy vizsgálataink szerint a Telepről alkotott vélemény nem függött attól, hogy a megkérdezettek melyik falurészen laktak. Negatív megítéléssel az érintett utcákban és a tőle távoli falurészekben is lehetett találkozni. Azok között is markáns negatív véleményt lehetett tapasztalni tehát erről a helyről (vagy egy részéről), akik egyébként itt, a Telepen élnek. Ezzel együtt szükségesnek láttuk külön is megvizsgálni a Telepen és a nem Telepen élők válaszadását.

A nem Telepen élők válaszaiban szembetűnő volt, hogy a Telep negatív megítélése során nem tettek különbséget a Telepen belüli egyes utcák között. A Telep utcáival közvetlen érintkezésben levő utcák esetében azonban már nem volt egységes az értékítéletük. A véleményekben az is feltűnő volt, hogy a negatív véleményt nem a közvetlen tapasztalás formálta: a megkérdezettek zöme sosem járt a Telep felé. A legtöbb esetben a véleményekben sokkal inkább a faluban élők cigánylakossággal való együttélési konfliktusok képződtek le.

Érdeemes megvizsgálni a Telepen élők válaszadását is. A Telepen (a falu egészéhez viszonyítva arányosan) összesen 11 kérdőívet töltöttünk ki 11 háztartásban. A válaszaik alapján megfogalmazható egyik következtetésünk az, hogy a Telepen élők nemcsak fizikailag, hanem mentálisan is elkülönülnek a falutól. A megkérdezettjeink –noha erre nem tettünk utalást– a válaszadást egyértelműen a saját életterükre vonatkoztatták, azaz egy rendkívül szűk, és minden bizonnyal számukra valóságosan is külön kategóriát jelentő térben gondolkozva adtak választ. Negatív összefüggésben az itt élő megkérdezettjeink nem is tudtak más helyszínen gondolkodni, mint a saját Telepükben. Negatív véleményt azonban nem a Telep egészéről, hanem az ő lakóhelyükön kívül eső telepi utcákról fogalmaztak meg. Ők tehát a Telepet saját mentális térképükben nem látják egyneműnek. Azaz a telepi cigányközösség csak a faluból nézve képez egységet, a Telepen élők ezt nem így élik meg. Azaz a Telep nem egy egységes cigányközösség élőhelye, csupán egy térbeli együttélés; amiben az elmondott vélemények alapján komoly belső konfliktusok is feltételezhetőek.

Pozitív megítélést összesen 47 utca kapott. Szemben a negatív megítélésű utcákkal, ahol közvetlen tapasztalat nélkül is megfogalmazódtak vélemények; a pozitív megítélésű helyek kijelölésében sokkal hangsúlyosabb volt a személyes tapasztalat. Válaszadóink többsége ugyanis eredendően szubjektív tényezőkkel magyarázta a véleményét (pl.: „itt éltem gyerekkoromban”, „itt állt a nagyszülői ház” stb.). Térképen ebben az esetben is csak azokat az utcákat tüntettük fel, ahol a válaszadók legalább 10 %-ánál megjelent az adott hely. Ez alapján két egymással nem összefüggő folt rajzolódik ki a térképen. A falu északnyugati peremén a válaszadók véleményében a tehetősebb, vagyonosabb bagiak családi házas övezete rajzolódik ki, mint vonzó tér. A másik folt nem a modernséggel vonz; hanem épp ellenkezőleg: a hagyományos utcaképpel. Ez a falurész annak is köszönheti jó megítélését, hogy közel esik a falu életét meghatározó számos intézmény, a templom; ugyanakkor mégis csendes hely. (1. ábra)

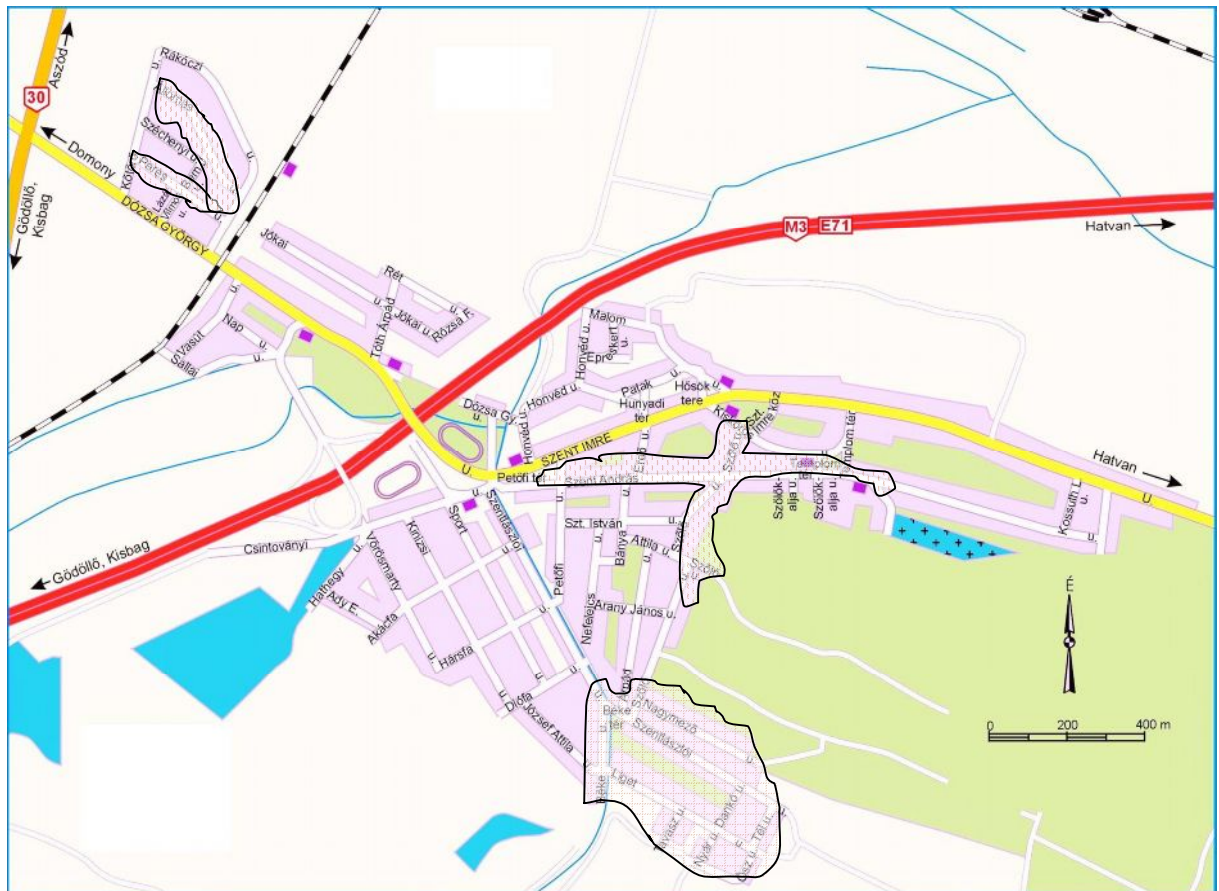
Összefoglalás

Vizsgálatunk a falu mentális szegregáltságát igazolta. Tapasztalataink szerint a *pozitív* megítélésű helyszínek főleg a tapasztalás, a szubjektív élmények útján alakultak ki. Így fordulhatott elő, hogy ugyanaz az utca személyes kötődéssel nem rendelkező falubelinek objektív okokból (pl. mert zajos) egyáltalán nem jött szóba pozitív összefüggésben; míg másoknak ugyanaz, akik családi kötődésekkel bírnak azon a falurészen nosztalgikus, kellemes, pozitív képet idézett fel. A *negatív* megítélésű helyek megjelölésében is fontos szerepet játszik a tapasztalat. Ugyanakkor a Teleppel kapcsolatban a falubeliek véleményformálása egy sajátos *kollektív tudat* működését is mutatja. Azaz a falu lakóinak gondolkodásában nem egyszerűen személyes vélemény, tapasztalat tükröződik a Telep megítélésével kapcsolatban, hanem egy tágabb közösség érzelmi, tudati közössége jelenik meg benne. Ez egy sajátos, Durkheim (1893) alapgondolataira épülő *mechanikus szolidaritásnak* tűnik (Durkheim 1893.). A mechanikus szolidaritás Durkheim (1893) meghatározásában azt jelenti, hogy a társadalom minden egyénében van egy azonos és közös tudattartalom, mely egymástól nem független. A kollektív tudat erős és határozott tudati forma, aminek jellegzetessége az erős érzelem és a tekintély. Durkheim felfogása szerint a mechanikus szolidaritást *a közös tudat, közös érzelmek és a feltétlen tekintély* együtt biztosítja. A bagi tapasztalatunk azonban inkább azt mutatja, hogy a mechanikus szolidaritást az érzelmek; *a félelem és a bizonytalanság* önmagában is táplálni képes.

Felhasznált irodalom

- Downs, Robert M. – Stea, David (1973): Cognitive Maps and Spatial Behavior: Process and Products. In: Downs és Stea (szerk.): Image and Environments. Chicago: Aldine Publishing
- Durkheim, Emile (1893): De la division du travail social, étude sur l'organisation des sociétés supérieures, Paris, Alcan, 1893. A társadalmi munkamegosztásról, ford. Csákó Mihály, Budapest, Osiris, 2001.
- Mészáros Rezső (1994): A település térbelisége. JATEPress Szeged
- Nemes Nagy József (1998): A tér a társadalomkutatásban. Budapest

1.ábra
Bag mentális térképe

Jelmagyarázat

	Ahol szívesen lagnának
	Ahol nem lagnának szívesen

Forrás: hu.wikipedia.org/wiki/Bag alapján szerkesztette a szerző

CIGÁNYKUTATÁS BAGON

Nagy Pál (SZIE GTK)

Ennek a rövid írásnak az a célja, hogy összefoglalja a 2009. július első hetében, a falukutató tábor keretében a bagi cigánytelepen végzett terepmunka módszertani alapelveit.¹⁰ Fontos hangsúlyozni, hogy a „jelenleg lehetséges”-et. Az együttélés többféle dimenzióban vizsgálható feltételrendszerének, valamint a cigány közösség belső életének megismerésében kutatásunk során (beleértve az előzetes tájékozódást és a terepmunkát követő könyvészeti kutatást is) az első lépéseket tehetjük meg.

Módszertani alapelvként határoztam meg, hogy a Bagon élő nem-cigányok cigányokkal szembeni attitűdjét ne tekintsük azonosnak a cigányok társadalmi helyzetével, s különösen ne tekintsük etnokulturális realitásnak. Minket a cigányok saját világa érdekelt.

A bagi cigánytelepen élők etnikai, kulturális tulajdonságait és belső viszonyait igyekeztünk megismerni, de nem hagyhattuk figyelmen kívül a cigányok és nem-cigányok közötti kapcsolatokat. A konkrét módszertani eljárásokban ez interjúk készítését és a résztvevő megfigyelés alkalmazását jelentette. Elsődlegesen nem statisztikákkal, hanem kvalitatív adatokkal dolgoztunk.¹¹ Az eredmény pedig a „klasszikus” néprajz eszköztárával létrehozott két tanulmány, amelyeknek a szerzői az egyéni cselekvők szemszögéből közelítik meg az általuk vizsgált problémákat.

A résztvevő megfigyelésen esetünkben azt értjük, hogy egy héten át napjaink nagy részét a cigánytelepen töltöttük, és részesévé váltunk a cigányok életének, amennyire ennyi idő alatt lehetséges volt. Nem laktunk azonban folyamatosan ott, az éjszakákat a telepen kívül levő szállásainkon töltöttük, a kutatásban résztvevő egyetemi hallgatók nem-cigány családoknál. Ez egyszerre járt azzal az előnnyel, hogy a „parasztoktól” nyert információkat folyamatosan szembesíthették a telepi élet realitásaival, valamint azzal a hátránnyal, hogy nem lehettek megfigyelői a cigány családok teljes életének, miként a néhány évvel ezelőtt terepmunkát végző kulturális antropológus.

Az interjúkészítésben a néprajzi, antropológiai cigánykutatások általános tanulságait tapasztalhattuk. Ez egyrészt azt jelenti, hogy az interjúkészítésen nem szabályos, feszes logikát követő rendezett párbeszédet értünk, hanem szabálytalan, kötöttségek nélküli beszélgetéseket, amelyekből a kutatónak mindent vagy azonnal, vagy a nap végén le kell jegyeznie és utólag kiválogatnia azokat az adatokat és információkat, amelyeket a szűkebben behatárolt témájához felhasználhat.¹² Másrészt, nekünk is folyamatosan szembesülnünk kellett azzal a kutatók által többször feljegyzett jelenséggel, hogy a cigányok beszéde, közlékenysége kontextus- és szituációfüggő.¹³ Ugyanarról az esetről, cselekményről, történésről ebben a közösségben egy cigány sohasem beszél kétszer ugyanúgy és nem mondja kétszer ugyanazt, de több cigány sem beszél egyidejűleg egyformán egyazon dologról.¹⁴

¹⁰ A cigánytelep életét vizsgáló munkacsoport négy egyetemi hallgatóból állt, akiknek munkáját jómagam koordináltam, elsősorban nem oktatóként, hanem saját kutatási tapasztalataimmal segítve őket.

¹¹ Vö. Péter L. 2005. 31.

¹² Vö. Barley, N. 2006.

¹³ Vö. Prónai Cs. 1995.

¹⁴ Az ebből adódó nehézségekről I. Morvay Judit és Tompos Krisztina dolgozatait.

Egyetértek Nagy Péterrel, hogy ez lehet a cigányok részéről védekezési technika,¹⁵ de meggyőződésem, hogy egyéb tényezőket is tekintetbe kell vennünk.

A cigány adatközlő és a gádzsó kutató közötti kommunikációt meghatározza az életkori és nemi hovatartozás is. Egy példa erre. Amikor a társadalmi alapértékekre irányuló kérdéseket igyekeztem körüljárni, a tisztátalanság (marrhimé) fogalmát sem kerülhettem ki. Ennek, a cigányok életét alapvetően meghatározó fogalomnak több dimenziója van. A nőekkel akkor sem tudtam róla beszélni, amikor elmagyaráztam, hogy nem a női tisztátalanság, hanem az idetartozó egyéb jelenségek érdekelnek. Egész egyszerűen nem illendő egy gádzsó férfival erről beszélniük. Hasonló okból nem segíthettem közvetlenül Tompos Krisztina munkáját, az asszonyok szégyellnivalónak tartották, hogy az én jelenlétemben férfiak és nők közötti dolgokról beszéljenek, legyen az akár az intimitástól teljesen független.

A kutatók többsége előszeretettel kikerüli, mint „kényes kérdést”, hogy a nyelvhasználat, a nyelvi hitelesség és a kommunikációs formák milyen összefüggésben vannak a gondolkodásmóddal. Említsük meg most csupán azt, hogy a szakirodalomban a 19. század óta többször említik,¹⁶ és történeti forrásokban is felbukkan a cigányoknak az absztrakciótól és az egzakt gondolkodástól való idegenkedése¹⁷, hogy a tárgyi fogalmakban magabiztosak, az elvont fogalmak meghatározásában és használatában pedig bizonytalanok. Az eltérő gondolkodásmód mögött gyökeresen különböző fogalmi rendszer húzódhat. Ha a kutató nem figyel erre, s nem veszi észre, hogy ő és adatközlője ugyanazokat a kifejezéseket más-más értelemben használják, akkor könnyen megtörténhet, hogy észrevétlenül „megvezetik”. Tipikus példa erre, amikor a különféle tevékenységekkel, ügyletekkel foglalkozó cigány ember önmagát vállalkozónak mondja, miközben sem jogi, sem gazdasági értelemben nem az.

A kontextus- és szituációfüggőség azt is jelenti, hogy a cigányok számára a hiteles beszédnek nem ugyanazok a kritériumai, mint a „gádzsók” számára. A gádzsó, mint idegen eleve kívül esik a „románész” világon, még inkább ha nem beszél a cigány (romani) nyelvet, bár Bagon ennek jóval kisebb a jelentősége, mint a tradíciókat erősebben tartó más cigány közösségekben (pl. Dányban), a kutatások ugyanis azt igazolják, hogy a hagyományos kultúra tartása mellett erősebben érvényesül a nyelvhasználatra vonatkozó kulturális ideológia is.¹⁸ Mások továbbá a nyilvános és nem nyilvános beszédnek a szabályai. A gádzsóval, akit csupán néhány napja ismernek, a cigányok a nyilvános beszéd szabályai szerint kommunikálnak, még akkor is ha tiszteletet ébreszt bennük.¹⁹

A hitelesség kapcsolatban van azzal a nem csak szociolingvisztikai, hanem mentalitásbeli és erkölcsi kérdéssel, hogy a cigányok számára mi számít hazugságnak és mi nem. Más cigányok között (itt nem részletezhető) és Bagon szerzett tapasztalataim alapján úgy gondolom, hogy a cigányok számára a hazugság/igazmondás kritériuma elsődlegesen nem a magyarok fogalmai szerinti, valóságra irányuló objektivitás, hanem a beszélő érzelmi- és lelkiállapotával való összhang. Annak során, amit interjúnak nevezünk, általában olyan témák vetődnek fel, amelyek a cigányokban erős negatív vagy pozitív érzelmeket váltanak ki,²⁰ és egy történet jön létre, amelynek nem a valóságossága a fontos, hanem a sorsot érdekesen

¹⁵ Nagy Péter 2007. 205-206., 213.

¹⁶ Pl. már Ballagi 1877.

¹⁷ Ezt természetesen nem tekinthetjük a cigányok általános etnikai sajátosságának, szociális tényezők magyarázzák, a mélyszegénységben élő iskolázatlan nem-cigányokról is elmondható ugyanez. Vö. Nagy Pál 2009. 109.

¹⁸ Vö. pl. Kovalcsik 1998.

¹⁹ A szociolingvisztikai vonatkozásokról l. Szalai A. 1999.

²⁰ Vö. Solt Á. 2009. 78-79.

közvetítő, érzelmileg hiteles megjelenítése. A „cigány beszéd” és a „magyar beszéd” között ebben a vonatkozásban olyan különbségek jellemzők, mint a cigány mesék és a hagyományos európai mesék között. A bagi cigánytelepen élők többségére (ám összességére semmiképpen sem) is érvényes Solt Ágnes következtetése a szegregált telepekről, hogy cigányságuk nem csak gazdasági és társadalmi létállapotot jelent, hanem lélektani tényezőket is, amelyeket a mélyszegénység vált ki, és amely befolyásolja azt is, miről és hogyan beszélnek.²¹

Felhasznált irodalom

- Barley, Nigel (2006): Egy zöldfülű antropológus kalandjai. Feljegyzések a sárkunyhóból. Typotex, Budapest.
- Ballagi Aladár (1877): A cigányok vallásáról. Vasárnapi Újság 1877. 37. szám 585-586., 38. szám 601-602.
- Dupcsik Csaba (2005): A magyarországi cigányvizsgálatok cigányképe. In: Neményi Mária-Szalai Júlia (szerk.): Kisebbségek kisebbsége. A magyarországi cigányok emberi és politikai jogai. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó. 255-282. old. Ue. In: Kántor Zoltán-Majtényi Balázs (szerk.): Szöveggyűjtemény a nemzeti kisebbségekről. Budapest, Rejtjel Kiadó. 479-499.
- Kovalesik Katalin (1998): „Ami a dalban van, az a cigány beszéd.” Egy erdélyi oláh-cigány közösség nyelvi ideológiája. In: Bari Károly (szerk.): Tanulmányok a cigányságról és hagyományos kultúrájáról. Petőfi Sándor Művelődési Központ, Gödöllő. 31-52.
- Ladányi János-Szelényi Iván: A kirekesztettség változó formái. Közép-és délkelet-európai romák történeti és összehasonlító szociológiai vizsgálata. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Nagy Pál: „Cigánykannibalizmus”: önvád és metafora. Szepsi a cseh-magyar impériumváltás árnyékában 1927-1940. Századvég, 2009. 53. 98-132.
- Nagy Péter: „Bagzás”. Bagon élő cigányok kulturális antropológiai vizsgálatához. In: Schoblocher Judit (szerk.): Cool-túra képekben. A Kárpát-medence néprajz és kulturális antropológia szakos hallgatóinak konferenciája Szolnok 2003, Mezőkövesd 2005. Fiatal Kultúrakutatók Szervezete, [Debrecen]. 195-213.
- Péter László: „Romák, szegények, senkik vagyunk”. Elemzési kísérlet egy szegény roma közösség etnikai identitásépítő stratégiáiról. Erdélyi társadalom, 2005. 1. 29-52.
- Prónai Csaba: Cigánykutatás és kulturális antropológia. ELTE BTK Kulturális Antropológiai Tanszéki Csoportja, Kaposvári CS.V.M. Tanítóképző Főiskola, Kaposvár, 1995.
- Solt Ágnes (2009): Élet a reményen túl. Szegregált telepen élők mentalitásvizsgálata. Kézirat. http://www.okri.hu/images/stories/pdf_files/sa_szegreg_2009.pdf
[Az Országos Kriminológiai Intézetben készült kutatási zárótanulmány].
- Szalai Andrea (1999): Szociolingvisztikai szempontok a magyarországi cigánykutatásban. Educatio 1999 nyár. 269-285.

²¹ Solt Á. 2009. 80.

LÁTHATÓ ÉS LÁTHATATLAN HATÁROK

Térhasználat a bagi cigánytelepen

Morvay Judit (ELTE BTK Néprajzi Intézet)

Bevezetés

Eltekintve néhány általános jellemzőtől (például az átlagosan rossz anyagi helyzetű) Magyarországon nem lehet egységes cigánykultúráról beszélni. A különböző közösségek kivétel nélkül sajátos nyelvi és kulturális hagyományokkal rendelkeznek. Ennek okai az eltérő származásban, a területi megosztottságban, az eltérő gazdasági, társadalmi és kulturális helyzetben keresendők. Hiszen a kisebbségi kultúrák meghatározó tulajdonsága, hogy magukon viselik a többségi társadalom kultúrájának hatását. Így ahány tájegységen élnek cigányok, annyi különböző kulturális hatás éri csoportjukat a körülöttük élő más csoportok (általában a többségi társadalom) felől. Ahány cigány közösség, annyiféle hagyomány és életmód. A hatékony kutatás egyik célravezető módja tehát, ha a kutató egy konkrét csoportot választ, s azt a saját egyediségében és függetlenségében próbálja megérteni. Erre nyílt lehetőségem bagi terepmunkám során.

A kutatás célja és eszköze

Kutatásom célja a helyi cigánytelep helyzetének és felépítésének megismerése, valamint a cigány-magyar együttélés feltérképezése volt. Bár a téma rendkívül gazdag és sokszínű, az idő hiánya miatt kutatási területemet szűkítenem kellett, így az általános helyzetfelmérés után a telep sajátos belső szerkezetét, s az ezt meghatározó társadalmi folyamatokat vizsgáltam. Munkám nehezítő tényezői közé tartozott egyik oldalról a tapasztalatlanságom, másik oldalról a rendhagyó körülmények. A bagi cigánytelepen ugyanis nem megszokott vendégek a magyarok. Első látogatásaink alkalmával nagy szenzációnak számítottunk, ugyanakkor gyanakvással fordultak felénk. Az ott töltött idő első felében így jórészt arra törekedtünk, hogy eloszlássuk a velünk szemben felmerülő kételyeket (például, hogy a helyi önkormányzat, a „*Tanács*” megbízottjai vagyunk) és személyesebb, bizalmas kapcsolatokat alakítsunk ki. Ezt tovább nehezítette az alkalmas munkamódszer megtalálása. A rengeteg interjú és adatközlő, valamint kimerültségünk miatt ugyanis az esténként írott terepmunka napló nem bizonyult jó megoldásnak (egyrészt gyakran csak a beszélgetés fő mondanivalójára emlékeztünk, másrészt gyakran utólag derült ki, hogy mely részletet lett volna hasznos pontosabban megfigyelni és lejegyezni). Így hamar átálltunk a folyamatos jegyzetelésre, ez azonban érezhetően „*hivatalosabb*” légkört teremtett a beszélgetésekben. Nagy Péter, aki szintén Bagon végzett kutatást a cigányok körében, a következőt írja: „*Tudatában van a kérdés, hogy én valamit meg akarok tudni felőle, és azt publikálni is fogom.*”²² Interjúinknál tehát számolnunk kell azzal, hogy a nekünk mondottak, ha nem is teljesen tudatosan, a külvilágnak szólnak (jelen esetben a bagiaknak, magyaroknak), hiszen minden mondat fontos szerepet játszhat a róluk alkotott vélemény kialakításában, világuk megítélésében.

Nehéz, de annál fontosabb feladatnak bizonyult kommunikációjuk megértése, gyakran nem sikerült elsőre megfelelő módon feltenni a kérdést. Beigazolódott Nagy Péter tapasztalata:

²² Nagy P. 2007. 203.

„Észrevettem, ha úgy kérdezek valakit egy eseményről, hogy előtte elmondom, hogy mit tudok eddig, meghagy eddigi tudásomban és olyan dolgot válaszol, ami nem visz közelebb az adott esemény jobb megértéséhez”²³ Kovai Cecília szerint a cigányok állításainál nem elég a szavakat néznünk, mert ez ellentmondásokhoz vezet. E helyett a jelentést adó kontextust kell vizsgálnunk, mely értelmet ad a szavaknak. „Minden elhangzott vélemény stratégia, mely a nyilvánosság irányítására szolgál.”²⁴ Interjúim értékelésénél tehát nem hagyhattam figyelmen kívül ezeket a körülményeket. Saját témám vizsgálatánál nagy hangsúlyt fektettem a terek és tárgyak aprólékos leírására, valamint fényképek készítésére, ezek objektív értékelése egyszerűbbnek bizonyult.

Adataim hiányossága, valamint a felmerülő újabb kérdések miatt a későbbiekben újabb két napot töltöttem Bagon. Eddigi módszereim mellett ezúttal kérdőívet is alkalmaztam, melynek eredményei hasznosnak bizonyultak. Dolgozatom felépítéséhez (a Bagról írt általános tájékoztatót kivéve) Kapitány Gábor és Kapitány Ágnes szempontrendszerét vettem alapul.²⁵

A telepről általában

Bagon már a XX. század elején is éltek cigányok. (Az első cigánytelep keletkezését 1920-ra datálják.) Az itt élő négy-öt, vályogvetéssel foglalkozó cigánycsalád benn élt a falu központjában, a Szőlő utca – Attila utca – Arany János utca által szegélyezett területen, oláh- és muzsikus cigányok vegyesen. A hely mai neve („Cigánygödör”) őrzi ennek emlékét. A falubeliek szerint az itt élőkkel „még semmi baj nem volt”, mindennapi kapcsolatban voltak a faluval, munkájukkal részt vettek annak életében.

A Községi Tanács 1959-60-ban kitelepítette az itt élőket, és a falu szélén biztosított telket számukra. (A körülmények tisztázatlanok, a korabeli tudósításokban indoklásként a terület gödrössége szerepel, valódi magyarázatot és hivatalos adatokat azonban nem találtam.) A cigányok tehát egyre kijebb szorultak, először az Attila utca meghosszabbításánál fekvő területre (falubeli nevén „Kunka Porka”), majd az Ősz és Tél utcába. A falu közvéleményében ma nem egyértelmű a kitelepítések megítélése, sokak szerint a családok önszántukból költöztek ki, a jobb telekadottságok miatt. A kitelepített muzsikus-cigányok nagy része ekkor a környező gyárak alkalmazottja volt (Gödöllői Gépgyár, Ganz Áramerő gyár), az oláh-cigányok alkalmi munkákból éltek.

Az 1960-as évektől folyamatosan érkeztek az újabb cigány családok, az ország legkülönbözőbb pontjairól. (Az 1961-es, MSZMP által kiadott telepfelszámolási rendelet²⁶ hatására fedél nélkül maradt családok egy részét hatóságilag Bagra költöztették, köztük a szomszédos Hévízgyörkről kitelepített oláh-cigányokat is. A növekvő telep azonban sok családnak önmagában is vonzó volt. A saját csoport szomszédosági jelenléte ismerős, otthonos környezetet teremt, és ez a biztonságérzet a kisebbségek számára általában vonzó tényező.²⁷ Sokan érkeztek önszántukból, jobb körülményeket remélve. A betelepülők ismét egyre beljebb költöztek, előbb a Nyár, Dankó és Liget utcába, majd a Szentlászlói út Dankó utca felőli végére. Ezzel párhuzamosan megindult az itt élő magyarok kiköltözése, legtöbbször a falu más pontján, vagy a közeli városokban kerestek új lakóhelyet. (Érdekes jelenség a Tavasz utca, mely annak ellenére, hogy a telep belsejében található, sokáig teljesen magyarlakta utca

²³ U.ő. 2007. 202; 203.

²⁴ Kovai C. 2006. 200.

²⁵ Kapitány Á., Kapitány G. 2000.

²⁶ Berey K. 1991.

²⁷ Kapitány Á., Kapitány G. 2000. 17.

maradt. Ma körülbelül hat magyar és két cigány család él itt. Az utca helyzetét és a „*telepen rekedt*” magyar háztartásokat a későbbiekben részletesebben vizsgálom.) Az elköltözött családok egykori lakhelyére újabb cigány családok költöztek. A végeláthatatlan folyamatnak azonban mára mégis vége szakadt, megszilárdultak a mai viszonyok: a telep, és az ettől területileg és társadalmilag élesen elhatárolódó falu képe.

A továbbiakhoz elengedhetetlen, hogy körülhatároljuk a telep fogalmát. A különböző korokban és rendeletekben más-más meghatározást találunk, közös pont azonban a telep két legfontosabb kritériuma: a csoportosság és a térbeli elkülönülés. Berey Katalin átfogó definíciója szerint a telep elkülönülő, legalább négy, a szociális követelményeknek nem megfelelő településrész. (Lakáspolitikában használt jelzője a „*substandard*”, vagyis színvonal alatti.) Jellemző, hogy műszaki állagát, fizikai megjelenését tekintve elmarad a közösségben (esetünkben a magyarok körében) uralkodó normáktól.²⁸

Matolay Mária Magdolna tanulmánya szerint „*A magyarországi cigányságra...anélkül, hogy ez a cigányságon belüli csoportokhoz lenne köthető, a XX. században legjellemzőbb települési forma a nem cigány településtől bizonyos távolságra lévő, ahhoz lazán kapcsolódó, vagy éppen a nem cigány településbe beékelte, de ennek ellenére sok szempontból elszigetelt cigánytelep.*”²⁹ Az 1961-ben kezdődő telepfelszámolási mozgalmat banki kölcsönrel támogatott, ún. C – kölcsönös építkezések kísérték. Ezek azonban az 1980-as évekre elakadtak, a periférikus területeken, ország- és megyehatárokon, az agglomerációs területeken (Bag ezek közé tartozik) a munkálatok félbe maradtak. A telep megszüntetése nem sikerült, az életszínvonalat emelő intézkedések azonban pozitív folyamatot indítottak el, ennek hatása Bagon is kimutatható. A cigánytelep omladozó vályogházai mellett sorra jelentek (és jelennek) meg az állami támogatással („szocpolra”) felépülő, korszerűbb épületek. A telep mai képét ez a kettősség, a szinte lakhatatlan viskók és a modernebb, átlagos bagi háznak is mondható épületek, és az ezek közt feszülő kontraszt határozza meg.

A bagi telepen nem találjuk meg a tradicionális telepek kitételeit (például a falutól való nagy távolságot, átmeneti jelleget, és olyan berendezési tárgyakat mint a hagyományos sárkemence, a kuptor), így az újabb keletkezésű telepekhez soroljuk. Ide azok tartoznak, melyek nem spontán módon, hanem hatósági áttelepítés, vagy több telep összeköltötése útján alakultak ki. Ezek egy része vegyes-teleppé válik, a hatóságok ugyanis nem veszik figyelembe, hogy a különböző cigány csoportok hagyományosan nem kommunikálnak egymással, éppen ezért önszántukból soha nem éltek egy helyen. Ez a természetellenes helyzet konfliktusok egész sorát szüli. Az ilyen telepek egy szinte láthatatlan választóvonal mentén kettéválnak, az összekerült cigány csoportok csak kényszerűségből tűrik el egymás térbeli közelségét. Bagon tökéletesen megfigyelhető ez a jelenség. Ahogy a telep teljesen elhatárolódik a falutól, úgy a telepen belül is három, markánsan elkülönülő tér figyelhető meg, melyek társadalmi feszültségről tanúskodnak. Ezek a telep alsó és felső fele, valamint a különálló Tavasz utca. Az alsó és felső felet a Nyár és Dankó utca választja el, mint belső demarkációs vonal. (A határ fizikailag nem jelenik meg, az elejtett szavakból, a telepiek attitűdjéből azonban egyértelműen kitűnik a két fél egymástól való tartózkodása.) Ettől lefelé (Liget utca, Tavasz utca, Nyár utca) még vegyesen laknak magyarok és cigányok. A telep ezen fele jobb állapotban van, a házak nagy része újabb építésű téglaház. A belső határtól felfelé (Dankó, Tél, Ősz utca) csak cigányok laknak. Itt (különösen a Dankó és Tél utcában) még mindig a régi, önerőből épített vályogházak dominálnak, ezek rosszabb állapotban vannak. Általánosan kijelenthető, hogy a felső rész elmaradottabb az alsónál. Jellemző a közművesítés hiánya

²⁸Berey K. 1991. 110.

²⁹Matolay M. M. 2001. 37.

(villany mindenhol van, víz azonban felfelé haladva egyre kevesebb házban) és az elszigeteltség (a postás és szemetes is csak a Dankó - Nyár utca vonaláig megy be a telepre). A felső rész kevésbé kommunikál a külvilággal, hiszen attól egy „ellenséges” terület választja el. Míg a falubeliek a Liget utca elejétől számítják a telepet, addig az alsó rész lakói csak a határvonal feletti területet tekintik annak. (Dolgozatomban a falu meghatározását használtam.)

Bár a *vegyestelep* leírása ráillik a bagi helyzetre, a konfliktus kialakulásáról valójában keveset tudunk. Az idősebb cigányok elmondásából kirajzolódik egy homályos kép, miszerint eredetileg a telep mindkét felén oláh cigányok laktak, ezek azonban más törzsekből származtak: a telep felső részén lovári, a telep alsó részén masari cigányok éltek. Erdős Kamill dolgozatában a következőket írja az oláh-cigányok alcsoportjairól: „...szinte kasztjellegűnek mondható – sokszor igen erős – eltérés mutatkozik közöttük más szempontból is, pl.: nem házasodnak össze, nem isznak közös pohárból, nem laknak egy fedél alatt, stb.”³⁰

A telep helyzetét alapvetően e két csoport viszonya határozza meg. Mindkettő olyan önálló identitással rendelkezik, melynek alapja az oláhcigány önmeghatározás. Ezen belül úgy hangsúlyozzák különállásukat, hogy egymást gyakran „verkestának”, az ő értelmezésükben korcsnak nevezik. „A roma kultúrát sem lehet ezekkel továbbvinni. Ezek nem fajtiszták, ezek korcsok.”³¹ A verkesta a *vegyes* értelemben valós kategória, az oláh- és magyar cigányok között létrejött vegyes házasságok eredményeképpen a telepen ma valóban nagyon kevés *fajtisztá* cigány család él. Másrészt a *verkesta* minősítés nem csak kevert, hanem a „magunkhoz” képest kisebb rendűt is jelentheti. A két fél életmódjának különbségei Erdős elmélete szerint a letelepedés időpontjával magyarázhatók. „A törzsek között – aszerint, hogy mennyi idővel ezelőtt telepedtek le – igen erős különbséget találunk mind gazdasági, mind kulturális szempontból.”³² Ha a bagi konfliktust erre vezetjük vissza, feltételezhetjük, hogy a telepre előbb érkeztek a masari, később a lovári családok.³³

A helyzetet tovább nehezíti annak a bővülő rétegnek a megléte, melyet a telepen lévő egyik csoport sem fogad be. Ezek általában a fiatalabb generációból kerülnek ki. Ők nem ápolják az oláh-cigány hagyományokat, nagyrésztük nincs pontosan tisztába származásával, nincs igazi etnikai identitása. (A telep alsó részén lakók szerint ez vezet lezüllésükhöz.) Tény, hogy a telepen köztük fordulnak elő leggyakrabban devianciák (drogok használata, testvérházasság, iskola- és munkakerülés, fogyatékoságok).

Egy vándorló nép számára a letelepedés minden téren hatalmas változásokkal jár, különösen, ha ez külső kényszer (hatóságok) által történik. Jean-Pierre Liégeois hívja fel a figyelmet arra, hogy a cigányság önkéntes letelepedése mindig átmenet, tehát nem a vándorlással való szakítást jelenti. A kényszeres letelepedés, állandó jellegű helyhez kötés pszichikailag és társadalmilag sokkos állapothoz vezet, ezt nevezi a „*letelepedés patológiájának*”. Elmélete szerint a kézművességre szakosodott vándorló nép a letelepedéssel elveszti bevételeit, miközben olyan újfajta kiadásokkal kell szembenéznie, mint a villanyszámla, vagy a lakbér, ez pedig letörtséghez, végső soron bűnözéshez és alkoholizmushoz vezet. „*A nomád számára fojtó a falak levegője.*”³⁴

³⁰ Erdős K. 1979. 5.

³¹ Ehhez hasonló mondatok gyakran hangzanak el a telepen. Ez a mondat egy középkorú masari férfivel való beszélgetésem során hangzott el.

³² Erdős K. 1975. 10.

³³ Ezek a kérdések még további kutatásokat igényelnek. (Szerk.)

³⁴ Liégeois, J.-P. 2002. 140.

A bagi telep presztízse mára a cigányok körében is lecsökkent, így aki csak teheti (vagyis sikerül tőkét felhalmoznia), igyekszik elhagyni azt. Ezek a családok gyakran közeli településre költöznek (Dány, Domony, esetleg Aszód, Budapest, Hatvan), vagy Bag egy másik pontján keresnek lakóhelyet. Liégeois szerint a helyi lakosság elutasító magatartása miatt a cigány családok mindenhol (így a telepről kikerülve is) csoportosulni igyekeznek.³⁵ Így jött létre Bagon a másik, jórészt muzsikus-cigány lakóközösség, a „*Rét utcaiak*”. Ők a falu nem cigány lakosai részéről elfogadottabbak.

A költözéshez szükséges tőke megteremtése alkalmi munkák vállalásával, illetve állami támogatásból történik. Sokan dolgoznak a MÁV Kertészetnél, ez azonban ideny munka, emellett hangsúlyosak a tradicionális túlélési technikák, mint a favágás, csigagyűjtés, régebben kukázás és fémgyűjtés. Ezek részben önellátásra, részben pénzszerzésre irányulnak. A faluban több romungro család is lakik, ők általában asszimilációra törekszenek, gyakran nem is tartják magukat cigánynak. A falubeliekkel jó a viszonyban vannak, nem telepszerűen élnek és nincs kapcsolatuk a telepiekkel, az ottaniakról lenézéssel beszélnek.

A telepen lakók mentálisan teljesen elszigetelődnek, fizikailag azonban függnek a falutól; a telep semmilyen szinten nem önellátó. A férfiak dolgozni és kocsmába járnak be leggyakrabban. A nők feladata a mindennapi bevásárlás, ezt általában délelőtt ejtik meg. A három leggyakrabban látogatott üzlet a zöldséges („a Margitka”), vegyesbolt („a Tündi”) és az élelmiszerbolt („a Magdi”). Ezekben az eladók által megbízhatónak titulált családok hitelt is kapnak. A falu központjában lévő Népboltba ritkábban járnak. Az állapotos nők heti kétszer látogatnak el a Gyermek Ligába, ahol terhes gondozáson vesznek részt. Legkevesebbszer a fiatal édesanyák járnak ki a telepről, idejük nagy részét otthon töltik, dajkálással, takarítással, főzéssel.

Gyakran látogatott helyszín a polgármesteri hivatal („a Tanács”), ahol pénzügyeiket intézik. A gyerekek és fiatalok iskolába, illetve szórakozni, „csavarogni” járnak be a faluba. Fő szórakozóhely sokáig a bagi Malom Pub volt, bezárása óta azonban a fiatalok Aszódra, Budapestre járnak, általában autóval. A legidősebbek csak a legszükségesebb esetben hagyják el a telepet (például amikor orvoshoz mennek). Az olyan közös eseményekre, mint a falunap, templombúcsú, évnyitó általában csak a gyerekek, fiatalok látogatnak el, kollektív részvétel (különösen a telepi férfiak körében) nem jellemző.

A falubeliek teleppel való fizikai kapcsolatáról nem beszélhetünk, a hivatalos személyeken kívül (védőnő, postás, rendőr, szemetes) senki sem jár ki a gettószerűen zárt területre. Ennek hátterében a félelem, a faluban a telepről terjengő pletykák, rémtörténetek állnak. A fentiekből látszik, hogy a telepen lakás a térbeli szegregáltság mellett teljes társadalmi elszigeteltséget is jelent, a faluval való kapcsolatok csak a legritkább esetben terjednek ki személyes emberi kapcsolatokra, ám általában ezek sem tartósak. A más településen élő rokonokkal való kapcsolattartás gyakoribb, látogatás és vendégség azonban ritkaság számba megy, általában temetések alkalmával történik.

Terek a telepen

Első látogatásom alkalmával rögtön szemet szúrt, hogy a telep egész más képet nyújt, mint a falu többi része. Ennek oka nem csak az alacsonyabb életszínvonalban, hanem a saját terület, az „otthon” fogalmának eltérő értelmezésében keresendő. Az alábbiakban ennek feltárására teszek kísérletet, a telepen létező terek, helyszínek bemutatásán keresztül.

³⁵ Liégeois, J.-P. 2002

Az utca

A legszembetűnőbb megjelenésbeli különbség a faluhoz képest a földút. A telep utcáit nyáron felveri a por, esőben sártenger önti el, melyben a gyerekek szívesen csúszkálnak. Az egyetlen aszfaltozott utca a magyarlakta Tavasz utca. (Ők ezt saját elmondásuk szerint „kiharcolták” az önkormányzatnál.) Az utcákat eldobált szemét szegélyezi, az elburjanzott gaz pedig (magyaroknak rendetlen látványa ellenére) a természetközelség benyomását kelti.

Az utca a társadalmi élet legfontosabb színtere, különösen nyáron. Állandó a mozgás, gyerekek szaladgálnak háztól-házig, fiatalok „ralliznak” autóikkal vagy kerékpárjaikkal, lány csoportok sétálgatnak karöltve, háziasszonyok kopognak be egymáshoz. A nyári időszakban mindenki az utcán van reggeltől estig, férfiak és nők ülnek plédiken házaik előtt, vagy szokásos találkozóhelyükön (ilyen a Liget utca végén álló hatalmas fűzfa, melynek árnyéka ideális hely a pihenésre). A gyerekeket reggel kiküldik, és csak este hívják be, napközben semmi keresnivalójuk a házban. A telepi utca a lakótér része. Olyan tevékenységeket üznek itt, mely a magyaroknál házon belül, esetleg a kertben történik (evés, szoptatás, pihenés).

Mindez egyfelől a közösség nyitottságára, másfelől beolvasztó erejére utal: a telepen nincsenek titkok, minden a nyilvános térben, a nyilvánosság előtt történik és minden esemény az egész közösség életére hat. A magyaroknál használatos „*magánélet*” fogalom itt más értelmet nyer, nem az egyén, hanem a közösség belső életét kell értenünk alatta. (Egyesről mindent tudnak, a külvilág felé azonban egységesen zárkóztak.) Mivel legtöbbször mindenki egy közös térben tartózkodik, a hírek, információk gyorsan terjednek, így a közösség azonnal reagál az aktuális eseményekre. (Első látogatásunk alkalmával még csak néhány lépést tettünk a telepen, már mindenki tudott rólunk.) A házak általánosan nyitottak az utca felé, ablakok, ajtók nyitva állnak, az utcán járó belát a szobákba. A ház nem jelent magánszférát, folyamatos az egymáshoz való átjárás.

A telep fő utcája a Liget utca, ez fogja össze a területet, itt a legnagyobb a mozgás, az „*átmenő forgalom*”. A szélső utcákban jellemzőbb az üldögélés. Az Ősz és Nyár utcák rövidek, mindkettő a természetbe, a telep melletti szántóföldbe torkollik. Utóbbiban található a telep két kútja közül az egyik, ez növeli az utca presztízsét. Lejtős buckáival és gödreivel a Dankó és Tél utcák nyújtják a legelhangyoltabb képet (ahogy a legszegényebb háztartások is itt találhatóak).

A kerítés

Egy terület elkerítése mindig a külvilágnak szóló üzenet. A magyar társadalomban a magántulajdon határainak kijelölése, környezetéből való kiemelése és azzal szembeni védelme nem rendhagyó. A cigány kultúrában ezzel szemben ennek nincs hagyománya. Szegő László szerint a „...*a letelepedés nyomán egyetlen alkalommal sem jött létre semmiféle változás a cigány csoportok összetételében.*”³⁶, így a vándorló életmódhoz tartozó közösségi lakóterek igénye is megmaradt. A hagyományos cigány mesterségek nem voltak alkalmasak arra, hogy az ezeket űző cigányember felhalmozható mennyiségű értéktöbbletre tegyen szert, s számottevő magántulajdon híján a cigányok régi családstruktúrája a közösségi javakon alapult. A kerítések hiánya, a házak és lakóterek közösségi használatát mutatja.

³⁶ Szegő L. 1983. 84.

Három-négy évvel ezelőttig a telepen egyáltalán nem kerítették el a házakat, napjainkban azonban egyre gyakrabban. Az „*enyém-tied*” viszonyrendszer kialakulása az asszimilációs törekvésekre, illetve a vagyoni különbségek kialakulására vezethető vissza. Kerítés először a módosabb családok házai körül jelent meg. Ezek a családok a bagi telep sajátos, kölcsönös lenézéssel alapuló viszonyrendszerében nagy hangsúlyt fektetnek arra, hogy saját értékeiket megkülönböztessék és megvédjék a „*verkestáktól*”, egyúttal kiemelik jó helyzetüket. Ezt a néhány házat masszívabb drót-, illetve még az elköltöző magyarok házáinál megmaradt vaskerítések veszik körül. Néhol deszkákat alkalmaznak, hogy ne lehessen átlátni a kerítésen. A sérülést okozó eszköz alkalmazása nem jellemző, a telepen egyetlen szögesdróttal ellátott kerítés van, és bár a háziasszony elmondása szerint ez az állatok távoltartására szolgál, a közösségből való határozott kivonódás üzenetét hordozza.

Egy adott kultúra (Bag magyar kultúrája) elemének egy másik kultúrába (a bagi cigánytelep) való adaptálása során általában olyan új funkciók is megjelennek, melyek lehetővé teszik az új elem befogadását. Azt a néhány „*elit*” telket leszámítva, melyeknél a kerítés elsődlegesen a védelmet szolgálja (Liget utca alsó fele), a bagi telepen is megfigyelhető, hogy a kerítéseket beépítik tárgyhasználatukba, és így új szerepekkel ruházzák fel ezeket.

A Nyár és Ősz utca düledező kerítésein hatalmas rések tátongnak, magasságuk ritkán haladja meg az egy métert, így könnyen át lehet mászni rajtuk. Anyagukat tekintve néhol szétronsolt drótból, máshol lécekből, deszkákból készülnek. Védelemre vagy a külvilág elől való menekülésre tehát nem szolgálnak, e helyett bútorként funkcionálnak. Gyakori, hogy a szerszámokat, játékokat éjszakára a kerítésre akasztják, a száradó ruhákat arra teregetik. Ezzel a „*benti*” élet megint az utca felé tolódik. Így a kerítés az elválasztás helyett az utcával való kapcsolatfenntartás funkcióját tölti be.

A kert

A kert mindig az ember és természet viszonyáról árulkodik. Hankiss definíciója szerint „*A kert a mi saját világunk, egy általunk teremtett és általunk ellenőrzött világ. Rendezett és harmonikus univerzum, szemben a diszharmonikus külső világgal, idegen világgal.*”³⁷ A kertben tehát az ember arra tesz kísérletet, hogy a természet erőit a maga céljaira fordítsa. A motiváció többféle lehet: reprezentációs szempont, esztétikum, harmóniateremtés, gazdasági megfontolás.

A kert és az udvar két különböző tér. A kert célja legtöbbször a természetbe való visszamenekülés, itt dominál a kreativitás kiélése, az esztétikum, gyakori a termelés (gyümölcs, zöldség, virágok). A XX. században vált divatossá az ún. Paradicsom-szimbolizáció, vagyis a kerthez kötődő idilli kép, mely a technikai fejlődést pusztításmítoszként átélő ember számára menekülést jelent. Ezzel párhuzamosan a kert egyre nagyobb presztízssre tesz szert.

Az udvar kevésbé utal a természet jelenlétére, elsősorban nem termelő vagy díszítő funkciót tölt be, hanem közlekedő, állattenyésztő és egyéb ipari jellegű tevékenységek üzésének színhelye. Ide tartoznak a telepi házakat övező elkerített zöld területek. Ezek az elenyésző állattartás mellett (szárnyasok és lovak) az autók, berendezési tárgyak szerelésének, favágásnak illetve gyermekjátékok „*tárolásának*” helyszínei. A természetes környezet misztifikálása (Paradicsom-szimbolizáció) nem jellemző, a telepet ugyanis minden oldalról zöld terület veszi körül.

³⁷ Hankiss E. 1998. 66.

A magyaroknál a kert (vagy a ház körüli elkerített zöld terület) a lakás és utca kapcsolattartásának színtere, privát- és közszféra közti átmeneti zóna. Két legfontosabb funkciója a védelem és a kommunikáció. A kert ugyanis (a kerítéssel összhangban) mindig üzen a külvilág felé, és ez az üzenet a tulajdonosokról közöl információt. (A kert felépítéséből rengeteg minden kiolvasható, kezdve az anyagi helyzettől a kreativitáson keresztül egészen a gyerek centrikus családmodellig.)

A szocializmus alatt a kertkultúra hanyatlásnak indult. A lepusztult kerteket elborította az elburjánzott növényzet, a szemét és a rossz bútorok lerakóhelyévé, törmelék és építőanyagok tárolójává váltak. Kapitányék ezt a politikai helyzet által kiváltott társadalmi változásokkal magyarázzák, vagyis a félelem és a bizalmatlan közhangulat az embereket elfordította a külvilágtól, igyekeztek visszahúzódní, és a biztonságos „*legbensőbb körhöz*”, a lakáshoz fordulni. „*A történelem fordulói által bizalmatlanná tett lakók nem nagyon találkoznak a házak közti tereken (...) a házak nem fordulnak az utca felé.*”³⁸ Eszerint tehát az elvadult környezet a befelé fordulást jelzi.

Ahogy egyre feljebb haladunk a telepen, egyre gyakoribbak a rossz állapotú, düledező kerítések, és ezek mögött az ápolatlan kertek. A legtöbbet szemmel láthatólag semmire sem használják, az elgazosodott területen szétszórva hevernek játékok és szerszámok. Ilyen elhanyagoltság láttán levonhatnánk a következtetést: a cigányság rendkívül befelé forduló csoportjával állunk szemben. Megfigyeléseim szerint azonban a telepen éppen ellenkező a helyzet. Az itt élők társadalmá ugyanis olyannyira nyitott az utca (s ez által egymás) felé, hogy nincs szüksége egy köztes közvetítő sávra, számára a kertnek ez a funkciója felesleges. Azok a cselekvések, melyeket a magyarok a kertben vagy a lakásban végeznek, a cigányoknál az utcára tevődnek át (evés, szoptatás), hiszen a közösség tagjai előtt ezek nem szégyellni valók, nem magánjellegűek, a kényelem szempontjából pedig ideális ezek szabadban történő végzése (különösen nyáron). A telep felső végén (Dankó és Tél utcában) jellemző a kertek teljes hiánya, itt a házakat önmagukon kívül semmi nem szakítja ki a közösségi térből. (Ez a hagyományos cigány közösségek településeinek emlékét őrzi.)

Ennek megfelelően az a jelenség, hogy a telepen megjelent a kert művelése és presztízs értéke, a környező magyar kultúra asszimilációs hatásának tudható be. A változások bemutatására dolgozatomban négy ház összehasonlításával teszek kísérletet. Ezek a Nyár utca 1., Dankó utca 10., Tél utca 11. és Ősz utca 7-es szám alatt találhatóak. (A továbbiakban az NY.1, D.10, T.11 és Ő.7 rövidítéseket alkalmazom.) Ahogy a címekből is kitűnik, mind a négy ház a telep belseje felé található, a D.10 és NY.1 azonban még az alsó, a másik kettő már a felső telephez tartozik.

A régi állapotot leginkább T.11 reprezentálja. Ez a ház a telep legvégén helyezkedik el. Régi téglaház, az itt lakók nagy szegénységben élnek (mint a telep ezen fele általában). A házat sűrű zöld növényzet, magas fű veszi körül, melyre előszeretettel terítenek alvásra alkalmas pokrócokat. A fák ágairól állandó jelleggel színes ruhákat tartó szárítókötelek lógnak, a ház közvetlen közelében álló hatalmas fűzfa árnyéka (erre korábban már utaltam) mindennapos találkozóhelye a telep felső részének. A lakók tehát használják házuk környezetét, kerítést azonban nem vonnak köré, a közös térből nem szakítják ki. A fűzfa alá bárki letelepedhet.

A D.10-ben már megjelenik a kerítés, igaz, rendkívül rossz állapota miatt nem alkalmas a betolakodó távol tartására. Funkciója tehát nem a védelem, hanem a magántulajdon határának

³⁸ Kapitány G., Kapitány Á. 2000. 28.

kijelölése. Ez az állapot már az „enyém-tiéd viszony” kialakulására, az asszimiláció első szintjére utal. A kerítés mögötti udvar azonban nem tükrözi a magyarok ízlését, hiányzik a rendteremtő, aprólékos tervezés. A cigányok, mint eredendően szabadban élő, nomád nép természetéhez való viszonya a szabadságot, kötetlenséget tükrözi: „*ahol, és ahogy nő, úgy jó*”.

A NY.1-ben erősebben mutatkozik a többségi társadalom hatása. A szögesdróttal ellátott kerítés nem csak elválasztja, de agresszívan ki is zárja a külvilágot. Ez a jómódú család nagy gondot fordít kertjének ápolására, melynek esztétikumát a lenyírt fű mellett két fűzfacsomó és virágágyások, gazdasági értékét pedig karalábé ültetvények növelik. A gyermek mászóka, valamint a kapucsengő szintén egyedi a telepen. Utóbbi (a háziak elmondása alapján) általában nincs bekapcsolva, a ház presztízsét azonban növeli ez a fölényes helyzet (vagyis, hogy a házba való belépéshez „*engedély kell*”). Az elszigetelődésre, kiemelkedésre való törekvés általános a telep alsó részén. Ez kétség kívül a magyar kultúra hatása.

A Tavasz utca

A Tavasz utca egykor tisztán magyarlakta utca volt. Az utca elejére (Liget utcai felére) tavaly két cigány család költözött, így ma hat magyar és két cigány család él itt. Az itt élő magyarok olyan sorsközösséget alkotnak, melynek összetartó erejét a régi időkön való bús nosztalgizálás (amikor a falu ezen részén még csak magyarok éltek), és a faluval szembeni sértettség biztosítja. Ez utóbbi alapja az, hogy rájuk vetül a telep rossz megítélése. Az itt élő magyarok felfogása az utca, ház, udvar rendben tartásával kapcsolatban nem tér el a falu bármely részén élők felfogásától. Kiemelten fontos a rend, a növények ápolása és a tisztaság. Gaz itt nem fordulhat elő, az útest melletti fűsávot mindenki a saját kerítése előtt nyírja és öntözi. Büszkén hangoztatják azt is, hogy az aszfaltozott út „*az önkormányzattal vívott hosszú küzdelmeik eredménye*”. Az utca csendes, nyugodt légkörét a környező házak zaja töri meg. (Behallatszik a fiatalok dübörgő zenéje, a gyermekek kiabálása, valamint a Liget utcán közlekedő autók zaja.) Bár a ház előtti üldögélés, beszélgetés az itt lakókra is jellemző, olyan tevékenységeket melyek szerintük „*másra nem tartoznak*”, szigorúan a kerítés mögött (kertben, házban) végeznek. Szemükben a cigányok „*utcán élése*” visszatetszést vált ki. Az itteni házak, ellentétben a telep többi házával zártságot, bizalmatlanságot közvetítenek a külvilág felé, az ablakokat nappal is elfüggönyözik, a rolókat lehúzva tartják. A kerítések magasak és szilárdak, a kovácsoltvas mellett bedeszklázott kerítés is előfordul, mely gátolja a kíváncsi szem betekintését, és az áthatolhatatlanság illúzióját kelti. A kertek tökéletesen példázzák a magyar paraszti kertkultúrát. Előtérbe kerül az esztétikum és az önellátásra irányuló termelés funkciója. A tér elrendezése tudatos tervezés eredménye, mindennek megvan a maga helye, külön a paprika és paradicsom palántáknak, külön a gyümölcsfáknak, külön a szerszámoknak, külön az állatoknak, a lakók ebben a szabályos (általuk felügyelt, átlátható) térben érzik otthon magukat. A magyaroknál a lakás része, ezt a kerti bútorok megjelenése is mutatja. Számukra ez jelenti azt a külső lakóteret, aminek a cigányság körében az utca a megfelelője.

A szomszédság

Mint a ház közvetlen környezete, elengedhetetlen a szomszédsági viszonyok vizsgálata. Célszerű felidéznünk Kapitányék mondatát: : >> *A saját csoport, a „hosszánk hasonlók” szomszédsági jelenléte a kisebbségek számára különös vonzerőt jelent* <<³⁹ A bagi telep esetében ebben is az etnikai megosztottság a mérvadó, a „*hasonlók*” közelségre való törekvése fokozza a szegregációt. Míg a magyaroknál növekvő tendencia, hogy a fiatalok kerülnek a

³⁹ Kapitány G., Kapitány Á. 2000. 17.

család szomszédságát szuverenitásukra hivatkozva, addig a cigány családok általában a telep azonos felén laknak (ezzel párhuzamosan a családon belüli összetartás és egymásrautaltság is erősebb). Ennek ellenére előfordul, hogy telep két fele közötti ellenállás felülbírálja a családi kötelékeket.⁴⁰

A szomszédság legfontosabb funkciója a ház „figyelése” és védelme a háziak távolléte esetén. Emellett gyakori a kölcsönös segítségnyújtás, mely a fűszerek, szerszámok kölcsönzésétől a munkaerő szolgáltatásáig terjed (a kaláka továbbélése). Interjúim szerint a szomszédság kiválasztása a költözéskor fontos szerepet játszik, mindenképpen előbbre való, mint más, a magyaroknál domináló szempont (lakás fekvése, kert mérete, stb.). Az ismerős környezet, családi szomszédság preferálása ellenére a bagi telep nem nevezhető önkéntes gettónak, a megkérdezettek nagy része legszívesebben egy másik, hagyományait jobban ápoló cigánytelepre költözne. Ez feltehetőleg a bagi telep presztízsének csökkenésére vezethető vissza.

A házak

A lakás az emberi élet legszűkebb, belső tere. A lakásmód évezredek óta változik, hiszen az emberi pszichikum állandó sajátosságai mellett az adott kor és társadalmi réteg igényeit fejezi ki.⁴¹ A cigányság esetében azonban gyakori az az állapot, hogy hiányzik az igényeket kielégítő környezet létrehozásához szükséges tőke. >>A társadalmi létrán a középrétegek „alatt” elhelyezkedő csoportok tagjainak gyakran nincsenek anyagi lehetőségeik lakásképzeléseik, vágyaik megvalósítására.<<⁴²

Mielőtt dolgozatomban alábbi részében megkísérlem bemutatni a bagi cigányok ízlésvilágát, le kell szögezmem, hogy csak néhány mintán keresztül egy pillanatkép megrajzolására lehet elegendő a gyűjtésem.

Elterjedt vélemény, hogy a cigány kultúra kizárólag a környező többségi csoport kultúrájának elemeit veszi át. A cigány építészetéről Bencsik Gábor ekként vélekedik: „A faluvégi düledező viskók, putrik a rontott kultúra termékei, a befogadó etnikum építészeti ismereteinek leromlott alkalmazása.”⁴³ Szerinte tehát a cigányság nem alkot, csak másol.⁴⁴

A bagi helyzet tanulmányozásakor érdemes megvizsgálni a „befogadó etnikum” szerepét. Liégeois szerint a lakóhelyet a környezet alakítja, a cigányok esetében ez gyakran a helyi lakosság elutasító magatartását tükrözi, mely a település szélére szorítja a cigányokat. „A valóságban, amikor lakáshelyetről beszélünk, légyen a lakás helyhez kötött vagy mozgó

⁴⁰ Fiala hölgy adatközlőm elmondása szerint két éve házasodott le a telep felső részéről az alsó részre. Családjával azóta nem tartja a kapcsolatot, örül, hogy kikerült onnan, mostani szomszédai sokkal „jobbak”. Bár számomra egyértelműen kiderült, hogy a kapcsolat teljes megszakítása a telepen lehetetlen, tekintve a két ház közti kis távolságra, a hölgy fontosnak tartotta, hogy ezt hangsúlyozva mesélje el nekem történetét. Ez arra enged következtetni, hogy a telep alsó részére kerülése identitásának gyökeres változásával járt, erre pedig a környezet által ránehezedő nyomás miatt volt szükség.

⁴¹ Kapitány G., Kapitány Á. 2000. 7.

⁴² U.ő., 2000. 7.

⁴³ Bencsik G. 2008.160.

⁴⁴ Ez az elmélet meglepő hasonlóságot mutat a folklór tudományban a XIX. században divatos „lesüllyedt művelődési javak” (Gesunkenes Kulturgut) elméletével. Ez evolucionista felfogás, mely szerint a nép nem alkot, csak utánoz (Das Volk produziert nicht, nur reproduziert), az uralkodó osztálytól hozzájutott kultúrjavakat pedig elrontja, „széténeklí” (a folyamat a nemzetközi folklóriztikában Zersingen néven vált ismertté). Később kimutatták, hogy bár a hivatásos művészek kétség kívül hatnak a folklórra, ez a hatás fordítva is működik (folklórizáció és folklórizmus folyamata). Erről bővebben: Katona I., 1998.22.

lakóhely, az a politikai, közigazgatási és rendőri bánásmódot, valamint a helyi lakosság bánásmódját jelenti.”⁴⁵ Nem meglepő az a jelenség, hogy amikor két (vagy több) etnikus csoport nagy létszámban van jelen ugyanazon a helyen, igyekeznek elhatárolódni egymástól. Ebben a helyzetben „befogadó etnikum”-ról nem beszélhetünk, sokkal inkább asszimilációs nyomásról, melyet a többségi csoport gyakorol a kisebbségre, mind társadalmilag, mind kulturálisan. Így a kisebbségi csoport életében megjelennek a másik csoportot „másoló” elemek, ez a nyelv gyakorlásában ugyanúgy érezteti hatását, mint az építészeti mintákban. Judith Okely ugyanakkor kiemeli, hogy bizonyos elemek átvétele mellett másokat elutasítanak, tehát a domináns társadalom világszemlélete érvénytelen számukra. „Beolvaszthatják ugyan a többségi társadalom szimbólumait, rítusait, mítoszait, de ezek kiválasztása, vagy elutasítása szisztematikus, és nem véletlenszerű.”⁴⁶ Bagi kutatásom Okely érvélését látszik igazolni. A telepen ugyanis olyan térhasználati és építészeti sajátosságokkal találkoztam, melyek a magyarságra nem jellemzőek, és inkább kiforrott „telepi” ízlést tükröznek. Dolgozatom alábbi részében ezen hasonlóságok és különbségek bemutatására töreksem.

Külső és belső tér

Ha belépünk egy lakásba, rögtön érzékeljük a külső és belső összhangját vagy különbségét. Többen foglalkoztak már azzal, milyen értékrendszer- és kultúrabeli különbségekre utalhat az, mikor a ház külseje, vagy belseje vonzóbb. Kapitányék elmélete szerint, amikor a külső reprezentatívabb, mint a belső, ez a Habermas által leírt reprezentatív nyilvánosság jelenlétére utal, vagyis a lakóknak fontosabb a külvilágnak mutatott kép (státusuk hangsúlyozása), mint saját kényelmük. Előfordulhat az is, hogy a belső egyszerűen elhanyagoltabb, mint a külső, anélkül, hogy a külső karban tartására különösebb figyelmet fordítanának. Ez olyan családokra jellemző, ahol valamilyen okból hiányzik a rendet teremtő értékrendszer, vagy az életforma passzív, defenzív, vált (ilyenkor az otthon gyarapítása helyett csak az öröklött körülmények, a már megszerzett javak lelakása, lassú pusztítása történik).

A telepen ennek ellenkezőjét látjuk. A legtöbb ház külső látványa elmarad a belső részek színvonala mögött. Egy részükről már lepattogzott a vakolat, az újabb téglaházakat le sem vakolták, az ablakok sok helyen megrepedtek, a tetőről hullanak a cserepek. Úgy tűnik, a telepieknél előbbre való a szűkebb értelmében vett lakótér élhetőbbé tétele, mint a külvilág véleménye. Ez a jelenség az individuum középpontú társadalmi rétegekre jellemző. Házaik otthonosabbak, valódi formájukat csak a beavatottaknak mutatják meg. Itt általában „*a közösség jellegzetes formái is hasonlóképpen exkluzívak: klubok, szalonok, titkos szövetségek páholyai.*”⁴⁷ Habár ezek létrejötte a telepen nem jellemző, az elkülönülő etnikai csoportok felépítése sokban hasonlít ilyen társadalmi formációkhoz (pl.: erős összetartás és az ezen alapuló közös érdekek). Míg a magyarok között gyakori az offenzív, külvilág felé üzenő lakáshasználat, addig a telepiek nagy részét a defenzív, befelé koncentrálnak lakáshasználat jellemzi.

A lakótér

Mint ahogyan fentebb utaltam rá, a telepen ma kétféle ház létezik, a régi típusú vályogház (ezeket még az ideköltöző, vályogvető cigányok építették, hagyományos eljárással), valamint az új típusú, állami támogatással épült téglaház. Mindkét háztípusra jellemző, hogy

⁴⁵ Liégeois, J.P. 2002.34.

⁴⁶ Okely, J. 1991. 37.

⁴⁷ Kapitány G., Kapitány Á. 2000. 47.

rendelkezik padlással, ezt azonban szinte sehol nem használják. A telepiek a földszintes házak paraszti mintáját idealizálják, körükben még nem hódított tért a magyaroknál már divatos magasság eszménye, melyet Hankiss az uralkodás jelképeként értelmez: „Az, hogy én a házamból látom a világot, és a világ nem lát engem, már-már isteni helyzet és hatalom.”⁴⁸ A vályogházak alapterülete és belmagassága kisebb, így előnyeik ellenére (pl.: könnyebb fűthetőség) presztízsiük alacsonyabb, mint a téglaházaké. Erre utal az a tény, hogy a telep felső részén (Ősz utca, Tél utca, Dankó utca), a szegényebb területeken több a vályogház.

A négy közelebről vizsgált ház közül egyedül az Ó.7 épült vályogból, bár a T.11 is sok ezekre jellemző vonást mutat. Mindkét épülethez saját készítésű, fából összetákoltnak tornácszerű helyiség tartozik, mely a lakótér bővítésére szolgál és tároló funkciót tölt be. Ez S. Nagy Katalin szempontrendszer szerint a feudális-paraszti berendezési mód maradványainak tekinthető, hasonlóan a döngölt föld meglétéhez, és a közművesítés hiányához.⁴⁹ A kertek megléte vagy hiánya mellett sokat elárul a lakók természetéhez való viszonyáról, hogy a vályogházak bejárata jóformán nem emelkedik ki környezetéből. Az udvarról így „minden átvétel nélkül” a lakótérbe jutunk, ami a lakás gyorsabb koszolóadásához vezet, hiszen a lakótér nem szakad ki a természetből, a belépő nem érez készletet arra, hogy maga mögött hagyja külvilágot (például levegye cipőjét).

NY.1-ben és D.10-ben más a helyzet. Mindkét ház magasított alapra épült, bejáratukhoz lépcső vezet. Ez a kiemelt állapot érezteti a belépővel, hogy másfajta térbe, új körülmények közepé kerül. A lakótér természetből való kiemelése szintén az asszimiláció következménye. NY.1 és D.10 méretüket és felépítésüket tekintve a telep alsó részének téglaházait jellemzik. Mindkét ház öt helyiségből áll, belső szerkezetük pedig a falusi kockaház egy újabb típusára emlékeztet, miszerint az épületben egy hosszú folyosó (vagy egy közös helyiség) fogja össze az összes többi helyiséget, mindegyik ebbe torkollik.⁵⁰

A házba belépve elsőként a színek tűnnek fel a külső megfigyelőnek. NY.1 rikító kékre festett külső falai alatt⁵¹ a nappali fala piros, barackszín és sárga, a konyhát a nappaliról leválasztó bárpult piros és arany, a gyerekszoba sötétzöld, a fürdő kék. D.10 nappalijában a narancssárga dominál, a konyha és a másik szoba sárga, a fürdő kék. T.11-ben az első szoba a rózsaszín két árnyalatát mutatja, a belső szoba ibolya kék és sárga, Ó.7 egyetlen helyisége a rózsaszín és sárga színét vegyíti.⁵² A falfelületeket rendszerint nem egyszínűre festik, hanem „mezőket” választanak el, s ezeket más-más, egymással a magyar ízlés szerint nem mindig harmonizáló színekkel mázolják. Külön presztízsi értékű a tapéta használata, a különböző színű részeket általában mintás tapéta csíkkal választják el. A tehetősebbek nagyobb felületeket is

⁴⁸ Hankiss E. 1998. 66.

⁴⁹ S. Nagy K. 1987.

⁵⁰ S. Nagy K. 1987.

⁵¹ NY.1 azon kevés telepi házak egyike, mely kívülről is le van festve. A rikító kék szín státusszimbólum, az itt lakók gazdagságára, telepről való „kilógására” hívja fel a figyelmet.

⁵² A színes fal elvonja a figyelmet a ház rossz állapotáról, és vidámságot kölcsönöz annak, a falak rendben tartására azonban szemmel láthatólag nem fordítanak gondot, gyakran összefirkálják, összekoszolják. Beszélgetéseimben gyakran elhangzott, hogy épp a falak átfestését tervezgetik, holott anyagi helyzetükből adódóan ez nyilvánvalóan irreális terv. A pillanatnak élés jellemző a cigányokra. Így elképzelhető, hogy amit egyik nap zöldre festenek, azt másnap már sárgán szeretnék látni. Anyagi lehetőségeik híján azonban kénytelenek az átfestés fiktív időpontjával beérni, s beáll egy olyan konstans állapot, melyet a cigány lakók mindvégig átmenetinek élnek meg, hiszen „hamarosan úgyis változik”. Ez magyarázatot ad arra, miért hagyják lepusztulni a falakat, és minden más használati tárgyukat. Ezek azonban csak spekulációk, az átfestés tervének példája a úgy is értelmezhető, hogy az csupán a külvilágnak (vagyis a kérdezőnek) szóló üzenet, mely a ház rossz állapotára igyekszik felmentő magyarázatot adni.

tapétázhatnak, NY.1-ben büszkén hívták fel figyelmemet a nappaliban egy méter magasan körbefutó, téglamintás tapétára.

A színekhez való erős vonzódás mindenképp sajátos kulturális vonás, míg a telepen ennek régi hagyománya van, a falu más részein az élénk színek használata új tendencia. (Előfordulhat, hogy a cigány közösség magyarokra való hatásával állunk szemben, ennek felderítéséhez azonban további kutatások szükségesek.)

A színek használatáról Szegő László a következő elméletet dolgozta ki: „*A cigányok a társadalmi fejlődés adott fokán olyan miliőt teremtenek saját maguk számára, amellyel igényeiket képesek kielégíteni... a cigányság ízlése még közel van a színek természetes, olykor gyermekesen naiv világához. A rafináltság (például a pasztellszínek kedvelése stb.) még nem sajátjuk. A nagy, színes, virágos textiliák kedvelése is ilyesmire mutat. Ezek értelmezése ugyanis könnyű, közel áll a természeti állapothoz.*”⁵³ E szerint tehát a sajátos színválasztás a cigányság mai társadalmi tudatával hozható összefüggésbe (ez merőben evolucionista szemlélet). Ezzel ellentétben bagi tapasztalataim alapján számomra valószínűbbnek tűnik, hogy ez etnikai jelleget hordozó sajátosság, hiszen a telepi kultúra ezen eleme semmilyen változást nem mutat, ellentétben sok más elemével. A színek lélektani hatása érezhető a telepen, főleg a kedélyállapot javítására, a lepusztult környezet elfogadhatóbbá tételére szolgál.

Minden lakás központi helye a nappali, ez a kommunikáció és a családi együttlét színhelye. Ennek berendezése, díszítése, használata sok mindent elárul lakóiról, az ízléstől kezdve a különböző ideológiák (vallások) követéséig, és mint ilyen, a lakás reprezentációs központja. A telep felső részén a hely szűkossége miatt nincs mód a terek funkciók szerinti szétválására, így ezek mind a nappaliban (adott esetben az egyetlen szobában) sűrűsödnek. Ő.7 egyetlen teljesen zárt helyisége egy 15 m²-es, négyzet alakú szoba. A berendezés centrális elrendezésű, a bútorok körben a fal mellett helyezkednek el, középen szabad teret hagyva. Ez egyfelől a közlekedés egyszerűségét, másfelől a tágasabb érzést biztosítja. Az ajtó mellett a bal sarokban rögtön, kisméretű hűtőszekrény, mellette a bal oldali fal mentén asztal, alatta főző edények, mosó technők. Mellette egy darab szék, majd rögtön a két személyes ágy, melyet az ajtóval szemközti bal sarokba toltak, ez foglalja el a terület mintegy ötöd részét. A jobb oldali fal mentén sorszekrény, közepén, épp az ággal szemközt televízió, a szekrény mellett, az ajtó melletti jobb sarokban vaskályha és sütő. A nappali, konyha és hálószoba funkciói tehát megtalálhatóak, fürdőszoba azonban hiányzik. Ennek tartozékai szétszóródnak a lakásban, a tisztálkodó szereket a szekrény tetején, a mosakodó tálat a tornácon tartják. A tisztálkodás nyáron a szabadban (a ház mögött), télen a házban történik. A mellékhelyiség a kert végében található fabódé. Hasonló térhasználat tükröződik a T.11-ben. Bár itt két szoba van, a nyolc lakó miatt szükség van a hátsó szoba kizárólag hálóként való használatára, így minden más az első szobára marad. (Mellékhelyiség szintén a ház mögötti zöld részen.)

A jobb körülmények között élő D.10-ben már a funkciók szétválásának, terek szerinti megoszlásának lehetünk tanúi. A házon végighúzó folyosó bal oldalán két hálószoba, jobb oldalán a konyha és még egy háló, szemben pedig a fürdőszoba található. Bár itt mindennek jut külön helyiség, a használat intenzitása nem egyenlő a szobák között. A baloldali első szoba egyben nappali, ez a folyton nyüzsgő élet színtere. Berendezése három központi elem: a sorszekrény, a televízió és az ágy elhelyezése köré összpontosul. A telep alsó és felső feléről egyaránt elmondható, hogy a TV-nek kultikus szerepe van, így mindig a legkiemeltebb, legközpontibb helyet kapja, általában az ággal szemben. Televízió ott is van, ahol víz nincs,

⁵³ Szegő L. 1983. 237.

e nélkül az élet elképzelhetetlen. A TV-nézés gyakori, családot összehozó tevékenység, de a TV akkor is be van kapcsolva, ha épp senki nem ül előtte. (Ha több van, rendszerint mindegyik egyszerre szól.) A másik két hálószobát ritkán használják, az egyik az idősek alvóhelye, a másik az aktuális vendégeké. Ezek berendezései ágyakra és polcokra korlátozódnak, a bútorozott és bútorozatlan területek eloszlása tehát nem egyenletes a lakótérben. A ház értékét legnagyobb mértékben a fürdőszoba növeli, a telepiek szemében ez a jólét kritériuma.⁵⁴

Az NY.1 minden szempontból a telep kiváltságos házainak reprezentációja. A lakás öt helyiségében a funkciók teljesen megoszlanak, a bútorzat modern a földet elegáns csempe fedi, mely megkönnyíti a takarítást. A ház legfontosabb pontja itt is a fürdőszoba, mely a központi nappaliból nyílik, s mely mozaikos burkolatával, hatalmas tükrével egyedülálló a telepen. A négy említett ház közül egyedül itt jelenik meg a gyerekszoba, használatának intenzitását azonban jellemzi a berendezés, a szobában kizárólag két ágy található. Annak ellenére, hogy a cigányság gyermek-centrikus társadalmat alkot, a gyerekszoba alig jelenik meg. Ennek egyik magyarázata lehet, hogy míg a magyar kultúrában a gyerekszoba arra hivatott, hogy a fiatalokat az önálló lakáshasználatra nevelje, addig a cigányoknál ennek nincs hagyománya, ezt a generációk nagycsaládszerű együttélése is mutatja. A gyerekek így más helyeket választanak kreativitásuk és alkotókedvük kiélésére. Gyakori, hogy a megüresedett házakat a fiatalok birtokba veszik, és saját képükre formálják, a falakat játék közben összefirkálják, az ott maradt bútorokat átrendezik, olykor összetörik. Hasonló „főhadiszállás” a Part, a telep fölött emelkedő füves domb, melyre a gyerekek gyakran sátorral vonulnak ki, és akár több napig ott tartózkodnak.

A díszítő funkciójú tárgyak mindenhol a lakáskultúra fontos részeit képezik. A telep házaiban a díszítés általában a falfelületeken jelentkezik. Nagy népszerűségnek örvendenek a művirágból készült csokrok és füzérek. A művirág az előkelőség szimbóluma, minél tehetősebb egy háztartás, annál több ilyen növény díszíti a lakást. Az NY.1-ben a falon körbe képek találhatóak: egy orosz lányokat, egy tigriseket ábrázoló természetfotó, három hasonló típusú, festett, gyöngyházfényű tájkép, (ezek minden tehetősebb családnál megtalálhatóak, s megtévesztésig hasonlítanak egymásra), valamint egy Forma 1-es autó fotója. A képek mind egyforma méretűek, keretezésük egységes, a lakók tehát mindegyiket egyformán fontosnak találják. Egyéni értelmezésem szerint a ragadozókról szóló kép (talán tudat alatti) üzenete a tekintély és erő, mely a házlakók telepen betöltött szerepét jellemzi, a tájképek pedig az előkelőség szimbólumai. Az autó képének többféle magyarázat adható, a család férfiközpontúságától az autók hobbyszerű kedveléséig, így ezek részletezését itt mellőzöm.)

A D.10 berendezésének fontos elemeit képezik a falvédők. Ezek a pokrócszerű, plüss anyagok a telep sok más házában is fellelhetőek, itt azonban nagy hangsúlyt kapnak, mert vallási meggyőződésről tanúskodnak. A beszélgetés során hamar kiderült, hogy az itt élők a telepi Hitgyülekezet tagjai. A Jézust ábrázoló kép kiemelt helyet kap a nappaliban, az ágy fölé, a TV-vel szembe helyezték el. A falvédők mellett jellemzőek a tarka, virágmintás textíliák, illetve a különböző állati bundákat imitáló ágytakarók (zebra csíkos, leopárd mintás). A lakásban megjelenő színek a cigányok viseletében megjelenő színeket tükrözik vissza, mely tarkább a magyar ízlésnél. T.11 régiesebb állapotokat tükröz, itt a fal takartsági aránya nagyobb, mint a fent említett házakban. Jellemző, hogy a falak elkoszolódott részeit textilekkel, újságból kivágott képekkel takarják, ez pedig összefonódik a fiatalok díszítő kedvével, a belső szobában a falakat pop zenekarok, színészek és futballsztárok képei

⁵⁴ Kérdőíves adatgyűjtésem során az adatközlőimet arra kértem, meséljenek egy ideális házról, melyben szívesen élnének. A fürdőszoba minden esetben a legfőbb szempontnak bizonyult.

ékesítik. Fontos díszítő kellékek a családi fotók, melyek a falon tablószerű kompozíciót alkotnak (például a nagyobb fotók széleire kisebbek vannak tűzve, ez tipikusan paraszti elrendezés). Ezek nem spontán képek, hanem az beállított, fontos eseményt (ballagást, születésnapot) megörökítő képek. Jellemző, hogy a gyerekekről iskolában készült fotókhoz speciális keretet, hátteret rendelnek. Az Ő.7 díszítés szempontjából meglehetősen különbözik a felsoroltaktól. Az itt lakók ugyanis minden erejükkel azon vannak, hogy asszimilálódjanak, és megkülönböztessék magukat a telepiektől. Elmondásuk szerint magukat magyarként definiálják, cigányságukat csak a telepiek előtt vállalják a konfliktus elkerülése végett. Ez a „különködés” a díszítésben mutatkozik meg legerősebben, és lakók mindent kerülnek, ami „túl cigányos”, ez legfőképpen a virágmintás anyagokat és a művirágot jelenti.

Összefoglalás

Bagi terepmunkám során rengeteg értékes tapasztalattal gazdagodtam, ezek hatására érdeklődésemet a magyarországi cigányság kultúrája felé fordult. Dolgozatom természetesen kiegészítésre szorul; eredményeim egyelőre csekélyek, ezért amint lehetőségeim engedik, szeretnék visszatérni a bagi cigánytelepre, egy átfogóbb, alaposabb, több háztartásra kiterjedő kutatás elvégzésére. Távlati célként tűztem ki magam elé a dányi telep empirikus kutatását, valamint bagi eredményeim további cigánytelepekkel való összehasonlítását. Úgy gondolom, hogy a cigány kultúra kutatása aktuális feladata a néprajztudománynak, remélem, hogy a jövőben aktív részese lehetek e feladat teljesítésének.

Felhasznált irodalom

- Bencsik Gábor (2008): Cigányokról, Bp., Magyar Mercurius,
- Berey Katalin (1991) A cigánytelepek felszámolása és újratermelődése = Cigányélet: Műhelytanulmányok, szerk. Utasi Ágnes, Bp., k.n. 1991. 106-144.
- Erdős Kamill (1979): A Békés-megyei cigányok és cigánydialektusok Magyarországon, Gyulai Erkel Ferenc Múzeum, Gyula, 1979.
http://erkelmuzeumbaratai.hu/pdf_anyagok/erdos_kamill_a-bekes_megyei_ciganyok.pdf
- Hankiss Elemér (1998), Az emberi kaland: egy civilizáció-elmélet vázlat, Bp., Helikon, 1998.
- Kapitány Gábor, Kapitány Ágnes (2000): Beszélő házak, Bp. Kossuth Kiadó
- Katona Imre (1998): A folklór és folklorisztika általános problémái = A magyar folklór, szerk. VOIGT Vilmos, Bp., Osiris Kiadó, 1998. 15-37.
- Kemény István (1992), A magyarországi cigány lakosság = Szociológiai írások, szerk. GÁBOR Kálmán, Szeged, Replika-kör, 1992. 157-173.
- Kovai Cecília (2006), Nemek határain: Pár gondolat nemekről és hatalomról = Cigány világok Európában, szerk. PRÓNAI Csaba, Bp., Nyitott Könyvműhely Kiadó, 2006. 197-210.
- Jean- Pierre Lieges (2002): Romák, cigányok, utazók, Bp., PONT Kiadó, 2002.
- Matiolay Mária Magdolna (2001) A délkelet-dunántúli cigányság építkezése és lakáshasználata, Szekszárd, k.n., (Studia Minoritatum 3.)
- Nagy Péter (2007) „Bagzás”: Bagon élő cigányok kulturális antropológiai vizsgálatához = Cool-túra képekben: A kárpát-medence néprajz és kulturális antropológia szakos hallgatóinak konferenciája, szerk. SCHOBLOCHER Judit, h.n., Fiatal Kultúrakutatók Szervezete, 2007. 195-214.
- Judith, Okely (1991): Szimbolikus határok, Café Babel, 1991/1. 37-54.
- S. Nagy Katalin (1987), Lakberendezési szokások. Bp., Magvető Kiadó, 1987

Szegő László (1983), *Cigányok, honnét jöttek – merre tartanak?*, h.n., Kozmosz Könyvek, 1983.

Adatközlők

Az adatközlők névjegyzékét külön kérésükre nem tettem közzé. A névsor a Szent István Egyetem Falukutató-táborának adattárában található.

A SZERELEM MINDENT LEGYŐZ?

Párválasztás, házasság, a tisztesség és a szégyen fogalmai a bagi cigánytelepen

Tompos Krisztina (ELTE BTK Néprajzi Intézet)

Bevezetés

Mi is a házasság? A bagi gyűjtésem terelte az érdeklődésemet ennek a kérdésnek a tisztázására. A telepi gyűjtés után is a cigányok párválasztásáról, házasságáról rengeteg megválaszolatlan kérdés sorakozik előttem. Úgy tűnik, a házasságnak többféle értelmezése élhet egymás mellett, kultúrától, közösségtől, csoporttól függően mást és mást is kifejezhet. Nem ugyanazt jelenti a magyaroknál és a cigányoknál. A fogalomrendszerek között különbségeket és hasonlóságokat és átfedéseket egyaránt találunk.

Dolgozatom célja, bemutatni a bagi cigány telepen élő cigányok párválasztási, házasodási szokásait, a régi és új elemek egymás mellett élését, a tisztesség és a szégyen fogalmait.

A kutatás módszertani nehézségei

A bagi telepen eltöltött idő csak arra volt elég, hogy felvázoljam a téma legfontosabb kérdéseit, és ráirányítsam a figyelmet a további kutatások lehetséges szempontjaira. A házasodás kérdése az intim szférához tartozik, és ezt minden, de különösen a cigány közösségben kutatni rendkívül nehéz. (Szerintem, ha látszólag be is fogadnak közösségükbe egy magyart, mindenbe akkor sem avatják be.) Kívülállásunknak is volt előnye, egy teljesen ismeretlen helyzetben minden mozdulatra, szóra figyeltünk, és kívülről nézve sok olyan dolog, tendencia rajzolódott ki élesen, amit a benne élők talán észre sem vesznek.

A kérdés kutatása során nehéz volt elvonatkoztatni az általunk, magyarok által elfogadott és megszokott fogalmaktól, értékrendtől. Nem is lehetett ezt teljes mértékben megvalósítani. A cigányoknál teljesen más normarendszer működik, a világnézetük sok mindenben különbözik a magyarokétól, így nagyon nehéz volt valamilyen reális képet kialakítani róluk. A kutatás során megpróbáltuk minél nyitottabban szemlélni őket, és megérteni a gondolkodásmódjukat, cselekedeteik mozgatórugóit.

Később, amikor Nagy Péter bagi cigánykutatásáról készült dolgozatát olvastam, meglepődve tapasztaltam, hogy ő is hasonló nehézségekkel küzdött, és benne is hasonló kételyek merültek fel a téma kapcsán.⁵⁵ Bár ő velük élt a telepen négy hónapig, mégis végig vendégnek, tehát idegennek tekintették.

Jellemzőnek tarthatjuk, ahogyan rólunk gondolkodtak, az utcán sétáló négy „parasztról”. Néztek minket adományozónak, kérdezőbiztosnak, újságírónak. Mi hiába mondogattuk, hogy néprajz szakos hallgatók vagyunk, erre sem sokat enyhült a bizalmatlanság. A kérdéseinkre is ennek megfelelően válaszoltak. Ennek kapcsán ötlött fel bennem, mekkora színészek is a cigányok. Nem negatív értelemben vett képmutatásról van szó, hanem egyfajta gyors helyzetfelismerésről, ráérzésről. Nagy Péter ezt így fogalmazta meg: „*Mindig tudatában vannak annak, hogy mit mondanak és hogy kinek. Ez egy állandó éberség, figyelem, örökös a*

⁵⁵ Nagy P. 2007.

*felett, hogy kinek mit mondanak, mivel egy adott dolgról mást kell mondaniuk a dologba beavatottnak és a kívülállónak.*⁵⁶ Tehát fontos, hogy az egyén az információt kinek szánja, a néprajzosnak, az idegen *paraszt*nak, vagy a vele egykorú lánynak. Eleinte naiv hiszékenységgel mindent elhittünk, amit meséltek, holott utóbb belegendolva, sokszor azt mondták, amit hallani akartunk. Egy idő után rájöttünk, hogy eldöntendő kérdéseket nem célszerű feltenni, mivel ilyenkor inkább ránk hagyták, hadd legyen nekünk igazunk. Ezek a nehézségek, visszasságok csak megerősítik azt, hogy lehetetlen, vagy nagyon nehéz reális képet kialakítani róluk.

Ehhez tartozik, hogy többnyire nőikkel sikerült beszélgetnem, és csak a 18-20 éves fiúk szóltak még a témához, de azok minden realitást nélkülöztek.

A Telep

A cigánytelep önálló szubkultúra. Bagon nem beszélhetünk egységes cigány csoportról. Származásukat tekintve különbözőek. A többség oláh cigány, de már szinte mindenki keveredett beásokkal, romungrókkal, magyarokkal. Az elkülönítést az is nehezíti, hogy különféleképpen határozzák meg magukat és a „többieket”. Változó, kit neveznek *oláh cigánynak, verkestának, romungronak, nem igazi cigánynak*. Tehát már ez is egy olyan terület, ahol eltérő meghatározásokkal találkozunk, amelyek között átfedések is vannak. Így inkább azért nevezem őket oláh cigányoknak, mert annak vallották magukat. A későbbiekben oláh cigányokként, vagy „*telepiekként*” emlegetem őket.

Házasság

A néprajztudomány szerint *„A házasság a hagyományos világban olyan társadalmilag szentesített kapocs, amely szabályozza a résztvevők közötti szexuális kapcsolatot, a csoportot folyamatosan 'újratermeli' – sőt esetenként szaporítja – utódok létrehozása révén, továbbá egymással szolidáris rokoni csoportot-kapcsolatrendszerteremt, illetve erősít meg.*⁵⁷

A többségi társadalom számára a házasság a törvény által szentesített kapcsolatot jelenti. *„A házasság a törvény és a hagyomány szerint egy felnőt férfinak és egy nőnek jogilag elismert és szabályozott életközössége.”*⁵⁸ Tehát jogi aktus szükséges ahhoz, hogy házasságról beszéljünk. (Ennek része még az egyházi szertartás is, de napjainkban ennek már nincs akkora jelentősége, mint korábban.)

Ezzel szemben a cigányok a házasság intézménye alatt mást, eltérőt értenek. Pontosabban, amit én szűrtem le az ő értelmezésükből. Náluk egyáltalán nem fontos a törvényesség, a papírral igazolt jogi keret. Számukra évszázadok óta a hagyomány mindig többet jelentett, mint az állami törvény, és ez mára sem változott meg alapjaiban. Talán így határozhatnánk meg: azok számítanak házasoknak, akik összetartozónak gondolják magukat, és ezen szándékukat a közösségük is elfogadja. Erre vonatkozóan vannak bizonyos íratlan szabályok, amelyeket mindenki ismer és betart, mert a közösség kiveti magából a „*rendbontókat*”.

Egyházi esküvőről egyáltalán nem hallottam a telepen, polgáriról is csak néhány esetben. A polgári esküvő korábban a házastársaknak kijáró szolgáltatások, szociális juttatások miatt volt fontos. A családi pótlék, állásszerzés, lakáshoz jutás érdekében kötöttek *hivatalosan* is

⁵⁶ Nagy P. 2007. 202.

⁵⁷ Magyar Néprajz VIII: Társadalom: <http://mek.niif.hu/02100/02152/html/08/197.html>

⁵⁸ A Pallas Nagy Lexikona: házasságjog szócikk <http://mek.oszk.hu/00000/00060/html/046/pc004611.html>

házasságot, de csak egy elfogadandó, szükséges dolognak tartották anélkül, hogy lélektani jelentőséget tulajdonítottak volna neki.⁵⁹ Most, hogy mindazok a jogok az élettársaknak is járnak, már egyáltalán nincs jelentősége a hivatalos aktusnak. Csak néhányan tartanak polgári esküvőt az önkormányzaton, főleg a módosabb családok. Így ma a polgári esküvőnek presztízsértéke is van.

A megkérdezettek számára teljesen magától értetődő, hogy ha egy férfi és egy nő együtt él, már házastársaknak számítanak, és úgy szólítják egymást: a férjem, az uram, vagy a feleségem, az asszonyom. Ha egy kapcsolat csak rövid ideig, csak 1-2 hónapig tartott, akkor is azt mondják, hogy „*ez kétszer, háromszor volt házas*”, vagy „*négy férjem volt*”. Ez azért lehetséges, mert az összeköltözés után már rögtön férjnek és feleségnek szólítják egymást. Néhányan említették az élettárs szót is, ami talán az újabb jogi változások ismeretének köszönhető, illetve csak a magyarokkal kapcsolatban használták.

Az élettársi kapcsolat és házasság, az élettárs és házastárs kifejezést gyakran nem következetesen használták. „*Kérdés: Ti most milyen kapcsolatban éltek? Felelet: Ő az élettársam, mert nem vagyunk összeházasodva. Kérdés: De hogy szólítod? Felelet: Hát az élettársam. Kérdés: De ha ide akarod hívni, vagy szólsz hozzá? Felelet: Ja, úgy a férjem.*” Úgy tűnik, a két fogalom váltogatása a kifejezés bizonytalan értelmezésével, illetve az átmeneti állapottal is magyarázható.

„Tudathasadt állapot”

A cigányok foggal-körömmel ragaszkodnak azokhoz a hagyományelemekhez, amelyeknek fontos funkciója, hogy megkülönböztesse őket a „többiektől”, elsősorban a *parasztoktól*, valamint a másik csoporthoz tartozó cigányoktól. Az ilyen elválasztó elemeket megpróbálják minél inkább kihangsúlyozni, hogy mindenki számára egyértelművé váljon az ő másságuk. Mindehhez társul az a felsőbbrendűségi tudat, amely szerint az ő szokásuk, értékrendjük szebb, nagyobb értéket képvisel, mit a többieké. Ám sok mindenben épp ennek az ellenkezője történik, a szokások egy része, egyes elkülönítő jegyek (hosszú szoknya, kendő) eltűnnek.

Ugyanakkor más esetekben a régi, a hagyományos és az új, illetve mai szokások és jelenségek együtt, egymásra rétegződve jelennek meg kultúrájukban. A „modern elemek” azonban még mindig nem azt jelentik, hogy a parasztkhoz hasonlóvá válnak, hogy be akarnak illeszkedni a társadalmunkba. Spontán folyamatról, a kulturális elemek spontán átadás-átvételi a folyamatáról van szó. Ha a hosszú szoknya helyett már csak térdig érőt vesznek fel, akkor ezt nem közvetlenül a *parasztoktól* veszik át, egyszerűen csak „halad a kor”, a régi már nem megőrzendő értéknek, hanem elavultnak számít. „*Egy közösség tagjait a kultúra köti össze egymással, melynek elemeit nemzedékek tagjai adják át egymásnak.*” Ha ez a kultúra gyors és jelentős változáson megy keresztül, és a közösséget összetartó szálak lazulnak, az emberek is összezavarodnak, egyfajta „*tudathasadt állapotba*” kerülnek, szélsőségesen viselkednek. Talán ezzel magyarázhatók a Telepen megjelenő új szokások, a megváltozott erkölcsök, a kettős értékrend, melyben együtt él a múlt és jelen.

Eddig a cigányok *parasztokkal* kapcsolatos hozzáállásáról beszéltem, de a Telepen belül a cigányság is megosztott, nem alkot egységes, összetartó közösséget. Több csoportból áll, de ezek tagjai között nincsenek szoros kötelékek. A fő összetartó erő a család és a közeli rokonság. Az egyes csoportok magukat oláh cigánynak, a többieket lenézően *verkestának*, vagy *romungrónak*, nem igazi cigánynak nevezik. Holott tiszta oláh cigány család már nincs

⁵⁹ Gyenis P.: Házasság, párkapcsolat a románknál <http://www.pkm.hu/?id=archiv28ard2=kosztics.htm>

is, mindenhol hallani beás, romungro, vagy magyar keveredésről. A kusza alá- fölérendeltségi viszonyok és a nagy keveredés egy sajátos szubkultúrát hozott létre, amiben a régi normák és erkölcsök együtt élnek az újonnan megjelenő, szabadosabb viselkedési formákkal. Hasonló gondolatok Nagy Péter dolgozatában is megfogalmazódnak: *„Terepmunkám alatt kikristályosodott az a nézetem, hogy kutatott közösségem kultúrája „strukturálatlan”. Egy fajta nem egységes létezés a fő jellemzője.”*⁶⁰

A párválasztástól a házasságig

A házassághoz kapcsolódó szokások egy részében régi és új elemek egyaránt megtalálhatóak. A néprajztudomány a házasságot két szakaszra bontja. Az első a párválasztás, amely lényegében a megfelelő partner megtalálásához szükséges szokások, normák, és stratégiák követését-alkalmazását foglalja magában. A másik pedig a házasságkötési aktust jelenti annak családi, egyházi és állami-hatósági vonatkozásaival (az esküvő és lakodalom szokásai és szertartásai).⁶¹ Arra a következtetésre jutottam, hogy ez a felosztás nem használható a bagi cigányok esetében, mivel náluk az első szakasz hangsúlyosabb, tehát az, ahogyan a férfiak hozzájutnak a feleségükhöz. A második szakasz, az esküvő és lakodalom náluk nem jelenik meg. Esküvőt nem tartanak (polgárit is csak szükség esetén), lakodalmat pedig azért nem, mert nincs rá pénzük, másrészt gyakran rövid ideig tartanak az *„együttélések”*. A fiatal generációnál az *„egyszeri”*, az *„életre szóló”* párválasztás nem általános.

A többségi társadalom elfogadott normája szerint a párválasztást megelőzi az udvarlás, eljegyzés majd csak ezután a házasság. A különböző cigány csoportoknál eltérő hagyományok szabályozzák a párválasztást. Bagon nincs egységes rendszer, mivel nem beszélhetünk egységes hagyományról sem.

A bagi telepi cigányok a dányi cigányokra felnéznek. A dányi cigány közösség, mint eszménykép, követendő példa jelenik meg a telepi diskurzusban: *„az ottani cigányok még tartják a hagyományokat”*; csak cigányul beszélnek, nem keverednek másokkal, *„igazi cigányok”*. Egyik adatközlőm egy dányi nő volt, aki bagi cigányhoz ment férjhez, ennek ellenére Dányon laknak, *„ott jobb élni!”* indokolta döntésüket. Számára fontos volt a dányi identitás, szinte minden kérdés kapcsán párhuzamot vont a bagi és a dányi cigányok között: *„Ott még hosszú szoknyában járnak a nők, cigányul beszélnek és sokkal tisztességesebbek.”* A bagi lányok erkölcséről csak megvetéssel tudott beszélni.

A bagi telepen a többségi társadalomtól eltérő szokások vannak a párválasztás terén. Túl fiatalon házasodnak. A többségi társadalom számára a 12-14 évesek még gyerekek, teljes szülői felügyelet alatt állnak, iskolába járnak, gazdaságilag önállótlank. A telepen élőket szemlélve azt mondhatjuk, hogy általában a fiúk 14-16 évesen, a lányok 12-14 évesen *„házasodnak”* először, pontosabban akkor kezdik el a szexuális életet. Néhány családnál fontosnak tartják megvárni, hogy a lány 18 éves legyen. Ez főleg a gazdagabb, hagyománytisztelőbb családoknál jellemző.

A romungrók általában később házasodnak, mint az oláh cigányok, a magyarokhoz hasonlóan megvárják a 18 éves kort.

⁶⁰ Nagy P. 2007. 196.

⁶¹ Magyar Néprajz VIII: Társadalom: Házasság és házasodás fejezete alapján: <http://mek.niif.hu/02100/02152/html/08/197.html>

Az ismerkedés

Az ismerkedés többféleképpen történhet. Lehet, hogy a leendő párok már gyerekkoruk óta ismerik egymást, együtt játszottak a Telep utcáin és ez a kapcsolat alakul házassággá. Jó ismerkedési alkalmat jelentenek az egyes rendezvények, bálók és újabban a diszkók is, habár a diszkó-kérdés megosztja az embereket. Egyesek azon a véleményen vannak, hogy a fiatalok hadd menjenek szórakozni, mások viszont már a diszkóba járó lányokat is tisztességtelennek bélyegezik. Bagon nem tartanak bálókat, de a falusi rendezvényeken általában a telepiek is megjelennek. (Ezt mi is láthattuk a Rétesfesztiválon). Emellett vannak olyan programok, ami miatt átlátogatnak valamelyik környékbeli településre, ilyen ismerkedési alkalom lehet például a rokonlátogatás. Ezt példázza egy Valkóról Bagra került lány, aki azt mesélte, hogy a falusi búcsúban ismerkedett meg leendő férjével. Általában a közeli településekre mennek szórakozni: Aszód, Valkó, Dány, Gödöllő. Budapest kapcsán sokat emlegettek egy diszkót, ahova csak cigányok járnak.

A fiúk és lányok érintkezése, ismerkedése szigorú szabályok szerint történik. Például egy tisztességes lány nem találkozhat egyedül fiúkkal. Ezzel magyarázható, hogy a fiatalok mindig csapatokba verődve járnak az utcákat, hogy senki ne szólhassa magukat, ha a lányok a fiúkkal találkoznak.

A szerelemről egyszerűen beszélnek: „Megláttam, megtetszett és úgy gondoltam, ő lesz a feleségem” - típusú történetek a gyakoriak. Tapasztalataim szerint nem jellemző rájuk a köntörfalazás, kétszínűség, ha egy fiúnak megtetszik egy lány, nyíltan a tudtára adja.

Az udvarlás

„Az udvarlás a legények közeledése a leányokhoz különböző, társadalmilag elfogadott formák között, amelynek folyamán esélyeiket puhatolták ki, s házasságuk útját egyengették, egyúttal szexuális közeledésre is alkalmuk nyílt. Az udvarlásnak különböző, a polgárosultság fokától erősen függő szabályai voltak, melyek betartásának a leány jó híre szempontjából nagy jelentőséget tulajdonítottak.”⁶² Tehát a párkapcsolatok bevezető szakaszának tekinthető az udvarlás. Ez Bagon is így működik, de kivételek mindig adódnak, így akadnak, akik nem vesztegetik ilyesmire az idejüket. Mindez több dolog függvényében alakul. A fiatalok természetén és felfogásán túl fontos szerepet játszik a közeg, amiben élnek és a családjuk elvárásai, azok a normák, amiket ők képviselnek. Az is lehetséges, hogy valamilyen okból a fiú nem udvarolhat nyíltan a lánynak, mert tudja, hogy ezt a szülők elleneznék (például nem egyforma az anyagi helyzetük, az egyik fél romungro, vagy magyar).⁶³

Az udvarlás nem feltétlenül jelent hosszabb időtartamot. Megesik, hogy a fiatalok pár hét ismeretség után már össze is házasodnak. Más esetben a fiú akár évekig (1-2 év) is udvarol a lánynak és csak azután házasodnak össze.

Fontos momentum a cigányok között, hogy a fiúnak meg kell kérdeznie a lány apját (vagy a legidősebb férfitörököt), hogy udvarolhat-e a lányának, és csak akkor járhat oda, ha az apa ezt engedélyezi. Ettől kezdve „jáznak”. Azért használom ezt a fogalmat, mert ők is ezt a szót alkalmazták a házasság előtti állapot jelölésére. Ez idő alatt elvileg csak a kézfogás és a csók a

⁶² Udvarlás szócikk: György Erzsébet In: Magyar Néprajzi Lexikon <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/5-940.html>:

⁶³ Ilyen helyzetben volt az a telepi lány is, aki egy falubeli magyar férfival állt össze. „Csak titokban találkoztunk, ellógtunk, hogy ne tudják meg, mert az anyám nem örült neki.”

megengedett. Az udvarlás időszakában a fiatalok csak felügyelet alatt, mások jelenlétében találkozhatnak. Ennek ellenére mindenféle furfanggal kicselezik a sok tiltást.

Az egyes családoknak az udvarlásról alkotott véleménye eltérő. Van olyan apa, aki elvárja, hogy a fiú minden hétvégén meglátogassa a lányát. *„Ebből lehetett tudni, normálisan akarja az illető.”*

Mielőtt házasságot kötne egy férfi, több barátnője is lehet. A cigány normák szerint ez a kapcsolat nem jelent *megcsalást*, egyszerűen a szükségletek kielégítésére szolgált. Ezt a hozzáállást a telepi cigányok egyik fontos jellemzőjének tartom: amire az embernek szüksége van, azt meg kell adni neki. Erre egy másik példa a nyílt szoptatás. Valójában azért kell a gyereket bárhol, bármikor, bárki előtt megetetni, mert nem szabad éheztetni, tehát azonnal meg kell adni neki, amire szüksége van. Ez a szabály a férfiakra is vonatkozik: számukra is a szerelem a legfontosabb, de emellett vannak bizonyos testi szükségleteik is, amiket ki kell elégíteni.

A kéretés, az új és régi elemek keveredésének színhelye

Az udvarlás utáni következő fázist a kéretés jelenti. A fiú a családjával elmegy megkérni a lány kezét. Az apa, vagy a legidősebb férfi általában cigányul mondják el a *„beszédet”*. A zártabb, szokásaikhoz jobban ragaszkodó cigány közösségekben a kéretésnek is megszabott formája és koreográfiája van. Bagon ennek csak elemei élnek már.

A lakodalom

Ha a fiú megfelel a szülők elképzelésének, odaadják a lányt. Bagon legfeljebb egy kisebb ünnepséget tart egymás között a két család, ahol megvendégelik egymást. Ennek oka az, hogy itt nincsen pénz több napos lakodalomra. A telepen 15-20 éve nem tartottak lakodalmat, *„Itt mindenki szegény, nincs miből megtartani.”*

A lány eladása

A lányok eladása is bevett szokás a cigányoknál, többféle formája él. Ilyen esetben a szülők megegyeznek, hogy a gyerekeiket összeházasítják és ezt bizonyos pénzüsszeggel szentesítik. Előfordul az is, hogy a férfi meglátja a lányt, megtetszik neki, és elmegy a szülőkhöz megkérni a lányt. Mivel fizet érte, tulajdonképpen megveszi. Ez akár egy millió forint feletti pénzüsszeget is jelenthet. Ebben az esetben a lány csak a kéretéskor ismeri meg leendő férjét, de nem ellenkezhet, ha a szülei úgy akarják, el kell fogadni a döntésüket.

A bagi telepen mindenki ismeri a *lánnyásárlás* intézményét, bár szerintük Bagon ez nem szokás. Vagy mégis? Egy idős asszony az egyik házra mutatott, *„állítólag azt a lányt is eladja az apja, de a lány nem akarja azt a fiút. Persze lehet, hogy csak úgy mondják.”* Vajon mi az igazság? Ott tartózkodásunk alatt nem derült ki egyértelműen.

A leányszöktetés

A leányszöktetés intézménye hagyományos és modern elemeket tartalmaz. A magyaroknál is ismert szokás volt ez a 20. század közepéig, a cigányoknál napjainkig fennmaradt, és kibúvót jelent a szabályok alól, egyfajta kiskapuként működik. A szülőknek nem kell beleegyezni a helytelenített házasságba, így ők elmondhatják magukról, hogy mindent megtettek azért, hogy

a lányuk tisztességesen menjen férjhez. A fiataloknak azonban szinte kötelességük, hogy a szülői szigort kijátszva, eljussanak a házassághoz. A különféle diskurzusokból kiderült, hogy a bagi telepen nagyon népszerű ez a megoldás, az egyik férfi szavaival *„itt mindenki szökik.”*

A szökés oka általában valami áthidalhatatlan akadály, olyan szabály, aminek nem tudnak a fiatalok megfelelni. A leggyakrabban anyagi ok áll a háttérben, nem tudják kifizetni a lakodalommal járó költségeket. De állhat a háttérben státuszbeli különbség is. A gazdagabb, nagyobb tekintélyű oláh cigányok arra törekednek, hogy a gyerekeik jól házasodjanak (velük azonos helyzetűvel). Abban az esetben, ha a fiú szegény, az biztosan szökést jelent. Ilyen esetben a kérés is elmarad, mert a fiú családja szégyelli, hogy nincsen pénzük lakodalomra.

A szöktetés kötött forgatókönyv szerint történt mindig, és történik ma is felhasználva a technika vívmányait is. A fiú és a lány megbeszéli, hogy elszöknek, ez után a fiú üzen a lánynak telefonon vagy a barátaival, hogy hol és mikor várja. Általában a megbeszél hely a falu olyan pontja, ahonnan gyorsan el lehet hajtani a kocsival. A lánynak általában van egy segítőtársa: egy barátnője, vagy lánytestvére, aki tud titkot tartani. A fiú a barátait is hozza, hogy biztosra menjenek, ha valami akadály állna az útjukba. A menedék a férfi szüleinek otthona, vagy a rokonok lakása, de előfordul, hogy szállodába mennek, ha az egész család ellenzi a házasságot. Néhány nap, 1-2 hét, legfeljebb pár hónap múlva visszatérnek a fiatalok, addigra a szülők is megbékélnek az eseményekkel. Miután a fiatal házasok visszajönnek, tartanak egy kis utóünnepséget, süteménnyel, italokkal. Az egyik telepi szülő véleménye: *„Inkább szökjön, mert akkor a szülő tudja, hogy szereti.”*

A telepi vizsgálódásom alapján úgy tűnt, gyakran csak a szexuális kapcsolatok legalizálására szolgál a leányszöktetés. Sok esetben a szöktetéssel mintegy kibújnak a felelősség alól arra hivatkozva, hogy ők a szabályoknak megfelelően jártak el. Az ilyen jellegű gyakorlatnak azonban már nem ugyanaz a lényege, mint régen: a szöktetés már csak formalitás, egy üres váz belső jelentés nélkül. Még őriznek valamit a múltból, ami a jelenben már elvesztette az értelmét. Ilyen esetekben végképp nem kéri ki a szülők véleményét, egyszerűen elszöknek.

Az „összeállítás”

Az *összeállítás* a legegyszerűbb módja a házasságnak, amely jól mutatja a megváltozott értékrendet. Általában az azonos társadalmi és gazdasági szinten élők között jön létre, pontosabban a felek általában egyformán szegények. A férfi és a nő minden formáság, szertartás, ünnepség nélkül összeköltözik, többnyire a szülők beleegyezésével. A közösség belenyugvással fogadja, elfogadják, hogy nem tudnak mit tenni az új erkölcsök ellen. Nem tiltakoznak, nem ellenkeznek, hagyják, hogy a fiatalok azt tegyék, amit akarnak, és ezért nem szólják meg őket. Úgy tűnik, a telepen ezen a téren már teljesen megszűnt a közösségi szabályozás. Feltűnő volt a közöny, ahogyan erről nyilatkoztak: *„Csak ideköltözött a férjem, a szüleim beleegyeztek.”*

A vegyes házasságok

Gyakoriak a vegyes házasságok, ami először meglepőnek tűnt a nagy oláh cigány identitástudat mellett. A kérdezettek (oláh cigányok) bőszen hangoztatták, hogy ők az „igazi cigányok”, *”a romungrók csak cigánynak mondják magukat, de nem úgy viselkednek”*. Ha csak ezeket a kijelentéseket hallom, azt gondoltam volna, hogy itt mindenki csak oláh cigánnyal hajlandó házasodni, elvégre az az eredeti, a *tiszta fajta*. Ám ez nem így van. Talán ők sem veszik észre a szavaikban és cselekedeteikben rejlő ellentmondást. Úgy tűnik,

bármennyire is zárt közösséget alkot a Telep, amennyire zárkózott, annyira nyitott is. Ez a paradox kijelentés furcsán hangzik, de szerintem igaz.

Ha egy magyar vagy romungró be akar illeszkedni közéjük házasodás útján, ha elfogadja a felállított szabályokat, amik a telepieket irányítják, máris családtagnak tekintik, és foggal-körömmel védelmezik, mint hozzájuk tartozót. Erre a kettősségre egy idős cigányasszony hívta fel a figyelmet: „rossz, ha egy romungróval összeállnak, az nem jó fajta”. A saját családjába férjhez jött romungró asszonyról azonban más véleménnyel van: „Ó, hát ő nagyon rendes, úgy viselkedik, mint egy igazi cigány.”

A szembenálló felek (muzsikus és oláh cigányok) kölcsönösen negatív sztereotípiákkal bélyegzik meg egymást, a sors mégis sok romungrót és oláh cigányt hoz össze a szerelemmel. Ilyen esetekben nem változik meg a másik csoportról alkotott vélemény, csak elismerik, hogy van jó értelemben vett kivétel, aki már-már olyan, mint ők. „Az oláh cigányok többsége megveti azt a romnyit (oláhcigány asszonyt) vagy romszeszt (oláh cigány férfit), aki párjául magyar cigányt választ, azonban sokkal elfogadóbbak, ha magyarral köt házasságot.”⁶⁴ Miért lehetséges, hogy a muzsikus és oláh cigányok között jobban kiütköznek az ellentétek? Talán az lehet az ok, hogy a magyarok különbözőségét könnyebben elfogadják: egyszerűen teljesen mások, mint ők. „A paraszt az ő gondolkodásukban pontos kifejezője a ”nem olyan, mint én” érzésnek.”⁶⁵ Ezzel szemben a romungrókat úgy kezelik, mintha szégyent hoztak volna a cigányokra azzal, hogy megpróbálták beilleszkedni a magyarok közé, így az ő szemükben alacsonyabb értéket képviselnek.

A vegyes házasságokról csak nőikkel folytattam beszélgetéseket. Annak ellenére, hogy az oláh cigányok a romungrókat folyamatosan negatívan értékelték, több olyan esettel találkoztam, amikor az oláh cigány fiú magyar cigány feleséget hozott. Fordított esetről, hogy romungró vett el telepi lányt, nem hallottam. A telepi cigányok romungrókról alkotott véleménye elég egységes. Vagy közömbösek irántuk, de jellemzőbb, hogy megvetéssel beszélnek róluk. A muzsikus cigányok olyanok, akik „nem igazi cigányok, csak annak vallják magukat, nem beszélnek cigányul, és úgy viselkednek, mint a parasztok.” Véleményem szerint érdekes, hogy ismét megjelenik a nyelv ismerete, mint az „igazi cigányság” egyik kritériuma. Abban az esetben, ha ez tényleg az oláh cigány lét egyik alapfeltétele lenne, sokan megbuknának a vizsgán. Ez olyan kétarcú elem, amit mindig úgy forgatnak, hogy az ő igazukat bizonyítsa.

A romungrók oláh cigányokról kialakított képét egy romungró asszony szavaival illusztrálom: „Először nem is tudtam, hogy roma cigány, különben hozzá sem szóltam volna.” Nagyon erősen tiltották őket az oláhoktól, mert „a magyar cigányok lenézik őket, ..., a romungró nők tisztességesebbek, erkölcsösebbek, szemérmesek, jobban betartják a szabályokat, csak 18 éves koruk után mehetnek férjhez”. Csak tisztességesen mehetnek férjhez, rendes udvarlással, lakodalommal. Azonban ha nem így viselkednek, akkor a közösség lenézi őket, „szégyent hoznak a szülőkre”. Ezzel szemben az „oláh cigányok tisztességtelenek, irigyek, kétszínűek, a kukából éltek, a dögöt zabálták”. Legalábbis ez a kép alakult ki a romungrókban, ezt nevelték beléjük.

A romungró asszony szerint különböznek a két cigánycsoport fiai is: a muzsikus cigány fiúk „nem olyan figyelmesek, sokkal rafináltabbak, parancsolók és huncutak, ha együtt járnak egy lánnyal, mindent meghatároznak”. Ezzel szemben az oláh cigányok „jobban tisztelik a lányt, sokkal több szeretetet adnak, udvariasabbak és jobban odafigyelnek.”

⁶⁴ Wittner Nikola: Romnyadinipe - roma házasság <http://www.albamag.hu/node/7629>

⁶⁵ Gyöngyösi A.1997. 25-26.

Miért választanak a telepi fiúk romungró lányt? Ez esetben ellentétes előjellel jelenik meg az, amit már a negatív sztereotípiák kapcsán említettem: mindannyian cigányok, ha más fajták is. A sok különbség ellenére az értékrendjükben vannak azonosságok, egymást fedő szegmensek, ezért egy muzsikus cigány lány könnyebben beilleszkedik az oláhok közé, mint egy magyar. Emellett a telepiek fogalmai szerint a romungró lányok jobban megfelelnek a „*tisztességes nő*” kritériumainak.

A telepiek életében sokkal drasztikusabb változás zajlik, amely az egész kultúra változásával jár, az erkölcsök is megváltoznak, a nők szabadosabbak. A férfiak azonban még mindig olyan nőt akarnak feleségnek, aki a régi értékek szerint tisztességes, így inkább választanak egy romungró nőt, mint egy telepít.

A cigányok magyarokhoz való viszonyára jellemző a „*teljesen más, mint én*”- érzés. Ennek ellenére a telepiek magyarokkal is házasodnak. Amikor egy magyar beházasodik ide, családtagnak tekintik, és cigányként kezelik, ha hajlandó beilleszkedni az ő világukba. Magyar lány házassága oláh fiúval és telepi lány házassága magyar férfival egyaránt lehetséges. A magyar férj általában elviszi a telepről a feleségét.

A magyar nők esetében nehezebb a helyzet, ha a férjükkel a Telepre költöznek. A telepiek azt mondták, hogy „*az ilyenek nem hajlandóak cigányként élni*”: nadrágban járnak, festik magukat, más férfiakkal beszélgetnek, szóval a viselkedésük kívül esik a tisztességesség határán. Meg is szólják az ilyen nőket, mert az ő fogalmaik szerint ez tisztességtelen viselkedés, aminek nincs helye egy ilyen közösségben.

A vegyes házasságok sohasem könnyűek. „*Természetesen az eltérő neveltetés eredményezi a problémákat. Sokszor kicsiny apróságokról van szó, melyek az eltérő szokásokból és hagyományokból adódnak, de az idők során elmélyülhetnek.*”⁶⁶ Emellett az egyik fél (pl. telepre költöző romungró) több áldozatot hoz a „*béke*” fenntartása érdekében, mondhatni feladja a saját kultúráját, identitását a szerelemért, háttérbe szorítja a régit az újhoz képest; oláh cigányként kell viselkednie, úgy kell élnie, mint ők. Ha valaki nem viselkedik rendesen, akár haza is küldhetik, elzavarják a háztól a rossz menyecskét. Az persze nem lehetséges, hogy valaki teljesen elfelejtse múltját, az értékrendet, amit gyerekkorától fogva tanult és elfogadott. Ebből következik, hogy a „*kívülről jövőők*” is hatnak a közösségre, igaz nem annyira észrevehetően. Kultúrájuk bizonyos elemei beépülnek a telepiek életébe. Ez a gyermeknevelésben jelenik meg leginkább. Például nem beszélnek előttük cigányul. Ehhez kapcsolódik az egyik muzsikus cigány nő kijelentése: „*Beleneveltem a férjem a romungróságba.*”

Miért máshonnan hoznak asszonyt?

Miként lehetséges, hogy sok a vegyes kapcsolat? Vajon mik lehetnek a racionális indokok, amiért a telepi férfiak máshonnan hoznak asszonyt? Ennek egyik oka lehet a telepi lányok rossz híre, pontosabban az, amiért a bagi lányoknak rossz hírük van: az erkölcsök romlása. A férfinak fontos presztízskérdés, hogy a felesége tisztességes legyen, mert ez az ő becsületének is az alapja. Úgy tűnik tehát, hogy azért mennek más faluba asszonyért, mert ott jobban vigyáznak a lányokra. Egy férfi szavaival: „*A hozott lányok tisztességesebbek.*” A másik ok az lehet, hogy a telepi közösség 4-5 családból tevődik össze, szegről-végről mindenki rokona egymásnak, így ha nem akarnak közeli rokonházasságot, máshova mennek feleséget keresni.

⁶⁶ Gyöngyösi A.1997. 25.

A megcsalás

„A hűség állandó, tudatos, szeretettel való ragaszkodás azokhoz, kikhez kötelezettségeink csatolnak bennünket.”⁶⁷ A telepen a hűség kötelezettsége csak a nőkre vonatkozik. A cigányoknál nem ritka a megcsalás, de a nő és a férfi esetében más-más megítélés alá esik. Engem meglepett az a hangnem, ahogyan beszéltek róla. Egyszerűen természetesnek, a házasság velejárójának tartották. „Aki nem csálja meg a feleségét, az papucsnek számít.” A szerető tartása egyfajta státusszimbólum is, növeli a férfi tekintélyét. Ennek ellenére elmondható, hogy a cigány férfi életében a felesége és családja a legfontosabb, a „barátnő” másodlagos csupán.⁶⁸ A megcsalás az asszony alkalmatlanságát is bizonyítja, mivel „nem tudta megadni a férjének azt, amire szüksége volt. Tehát a férfi megcsalhatja a feleségét, ha nincs megelégedve vele, akár többször is. Ilyen esetekben a nő otthagyhathja, de ez nem bevett gyakorlat. Van egy kis veszekedés, elcsattan néhány pofon, esetleg a feleség megtépi a férj szeretőjét”, de ez még nem szolgáltat elég okot a válásra. Egyrészt a gyerekek miatt, másrészt mert a feleségnek többet kell túrnie: „ha a férjed megcsal, le kell nyelni”.

Fordított esetben már más törvények uralkodnak. Elvileg a rendes oláh cigány nő életében csak egy férfit ismerhet, a férjét. Ez régen sem volt minden esetben igaz, ma pedig már végképp nem. Mindenesetre, ha egy nő megcsalja a férjét, az mindkettejüknek nagy szégyen. Ennek kapcsán a következőket mondták a telepiek: „Az már szégyen, a saját férjet megcsalni mással, azt már mindenki megtudja.”-„Elégedjen meg a férjével.”-„Az a nő szégyenben marad.”-„Ha a feleség megcsalja a férjet, az már nagy baj.” „Régebben a nők hűtlenségét nagyon komolyan vették. A férj iránti hűségnek a cigány férfiak fizikai büntetések révén szereztek érvényt. A férj a hűtlen asszonyt kopaszra nyírta, szoknyája hosszából 30-40 cm-t levágott. A Romani Kris (cigány törvény, cigány bíróság) szerint a hűtlen asszonyt ura elcsúfíthatja: eltorzíthatja az arcát.”⁶⁹ Manapság már nincsenek ilyen drasztikus módszerek, a férj általában elzavarja a hűtlen asszonyt. Akad viszont olyan is, aki megbocsát. Ezzel azonban vállalnia kell a közösség megvetését, a presztízsvesztést. A férj közösségen belüli tekintélyét az asszony hűtlensége jelentősen rombolja. Persze itt is vannak kivételek. Például ha a férj hosszabb időre távol marad (börtönbüntetés miatt), akkor az asszony addig összeállhat egy másik férfival, nem várják el tőle, hogy egyedül tengődjön. Ám amikor visszatér az ura, ott kell hagynia a másikat. Ehhez kapcsolódik egy Mészáros György tanulmányából vett idézet: „Ha az asszonynak az ura börtönben van, persze, hogy megcsalja, ha egészséges a vére. Az a lényeg, hogy a férje fajtája (=rokonai) meg ne tudja.”⁷⁰

A válás

Mivel a házasság sem „hivatalos”, így a válás sem meghatározott jogi folyamat. Az indok, aminek ez a következménye, többnyire egyszerű és világos: a házasság indítéka a szerelem, a válás pedig a szerelem elmúlása. Amikor a házastársak között a viszony komolyan és tartósan megromlik, elválnak. Szerintük az élet úgy teljes, ha boldogok, miért is keserítenék meg egymás napjait? „Egyszerűen elköltöznek egymástól, a gyerekek pedig a nőnél maradnak.” A férfi jobb esetben rendszeresen látogatja és támogatja őket, de az is lehetséges, hogy nem.

⁶⁷ A hűség szócikk: In A Pallas Nagy Lexikona:

<http://www.mek.iif.hu/porta/szint/egyeb/lexikon/pallas/html/049/pc004989.html#7>

⁶⁸ Wittner Nikola: Romnyadinipe – roma házasság <http://albamag.hu/nda/7629>

⁶⁹ Mészáros Gy. 1984.57.o.

⁷⁰ Mészáros GY. 1984. 58.

A szüzesség kérdése

A hagyományok szerint a szüzesség fontos értékmérője a nőknek, de a telepen ez nem működik a gyakorlatban. Az oláh cigány nő elvben csak egy férfit ismerhet az életében, tehát szüzen kell férjhez mennie. Ehhez kapcsolódnak olyan szokások, mint fehér lepedő leterítése a nászéjszaka előtt. Ilyenkor megtörténhet, hogyha kiderül a lányról, hogy nem volt szüz, hazaküldhetik, visszafizettetik a lakodalom árát.

Sokszor hallani a telepi férfiaktól, „*az itteni lányoknak rossz a híre, azért nem kellene senkinek.*” Állítólag már a 9-10 évesek között nem találni szüz lányt. Egyre többen azonban keményebben fogják a leányaikat, vigyáznak rájuk, hogy tisztességesen adhassák férjhez őket. Az idősek javulásként értelmezik, hogy a fiatalabbakra most már jobban figyelnek, látva a rossz példát. „*Akik most fiatalok, azokat viszik. A többiek nem tudták megnevelni.*” A fiatalkori férjhez adás bizonyos értelemben kulturális kényszer is: minél fiatalabb a menyasszony, annál kisebb az esély, hogy volt már szexuális kapcsolata.⁷¹ A rossz példát az alkalmi kapcsolatok, a partnerek sűrű váltogatása jelenti: „*Csak egymás között, csak összeállnak egy-két órára.*”

A fiatalabb fiúk, akik még nem akarnak feleséget, elmondták, lehet tudni, hogy melyik lányok kaphatók az ilyesmire, őket mindenki ismeri. Az ilyen kapcsolatok a férfiaknak dicsőséget jelentenek, „*dicselkednek benne*”. A nők viszont az ebből adódó kétes hírnévért később nagy árat fizetnek. Az ilyen lányok is elkelnek ugyan, de nem kéretik meg őket más falubeliek, mert tudják, hogy milyen a hírük. Gyakori megoldás, hogy összeállnak valamelyik helybelivel, így viszont fennáll a közeli rokonházasság veszélye.

A telepen sok a gyermekét egyedül nevelő anya, aki a szüleivel él. Erre csak ennyit mondtak: „*Megismertek valahol egy gyereket, aztán hazajöttek terhesen.*” Ez is jelzi, hogy a közösség nem helyesli az ilyen magatartást, de beletörődik.

A tisztesség

A nő legfőbb kincsét a tisztessége jelenti. A *patyív* szót erre nagyon nehéz pontosan meghatározni: „*egyrészt jelenti a becsületet, az íratlan, tehát a közösség által diktált elvárásokat, másrészt jelenti az elvárások pontos ismeretét.*”⁷² A tisztesség a cigányoknál olyan fogalom, ami sok mindent magába foglal az öltözködéstől a viselkedésig. A tisztességes nő egyfajta eszményi alak. A nő feladata, hogy ehhez minél inkább hasonlítson.

Milyen a tisztességes nő öltözete? Hosszú szoknyát hord, nem vesz fel feszülős ruhadarabokat, nadrágot. Nem sminkeli magát. A haja hosszú, amit asszonyként már összekötve visel. Nincs frufruja, mert az szégyen. Az eddig felsoroltak csak külső jegyek, de a lényeg itt is a tartalomban rejlik, abban, hogy miként viselkedik. Nem érintkezik más férfiakkal, csak a rokonokkal, nehogy hírbe hozzák valakivel. „*Nőnek ott, ahol férfiak vannak, semmi keresnivalója!*” Nem néz a férfiak szemébe, mindig a férje mögött jár. Nem marad ki estére, nem szomszédol. Nem ismerkedik kétes hírű nőekkel. A tisztességes nő kritériumai főként tiltásokban fogalmazódnak meg. (A *patyív* persze nem csak a nőkre értendő, de én csak ezt az aspektusát vizsgáltam.) Amikor egy nő nem így viselkedik, akkor tisztességtelennek számít, és ez szégyen, megbélyegzettség, ami nem sok jót jelent egy ilyen kis közösségben.

⁷¹ Vrabc Mária: Eladó roma lányok: www.vasarnap.com/clanok.asp?cl=313863

⁷² Gloneczi Ernő: Hűség a hagyományos cigány családban:

http://ceferino.vaciegyszegye.hu/tanulmanyok/huseg_a_hagyomanyos/huseg.html

Összefoglalva az eddigieket, a tisztességhez szükséges szabályok tehát útmutatót nyújtanak a világban való eligazodáshoz, kijelölik a cigányok helyét az erkölcsi és társadalmi normák rendszerében. Véleményem szerint pont az okozza az emberek zavarodottságát, hogy mára az eddig támpontot adó szabályok, normák felbomlottak, már nem jelölik ki a cigány ember helyét a világban.

Mi a szégyen?

A szégyen fogalmát is gyakran használták a beszélgetések során, de nem magyarázták meg, mert számukra ez magától értetődő dolog. „*A szégyen sajátos kínos érzés, melyet valamely illetlenség elkövetése alkalmával érzünk. Illetlennnek tartunk minden olyan cselekedetet, mondást vagy állapotot, melyet a társadalmi szokások vagy egyáltalán eltiltanak, vagy nem a nyilvánosság elé szánnak.*”⁷³

A cigányoknál az a szégyen, ami nem tisztességes, amit a közösség elvet, nem fogad el, helytelenít. Ez vonatkozhat a külső jegyekre: öltözködésre, viselkedésre, magatartásra. Ha egy nő „*szégyenbe kerül*”, nagy folt esik a becsületén, amiről mindenki tud, és ezért ha nem is nyíltan, de elítélik, megvetik. Ilyen eset például az, ha egy nő megcsalja a férjét.

Kik a kurvák?

A szónak több jelentése van a magyaroknál és a cigányoknál is. A magyar társadalomban nem csak prostituáltakra mondják. A cigányok tudják, hogy mit jelent a prostituált, de ők nem ilyen értelemben használják. A kurva közöttük a tisztességes nő ellentétéként jelenik meg, és megtesztésíti mindazt, ami egy nőnél szégyennek számít. Általában így határozták meg: „*Ha valaki eltér a jótól.*” Tehát arra a nőre mondják, aki helytelenül cselekszik, nem tartja be a felállított szabályokat. A fiatalabb, 16-20 év körüli fiúk azokat a lányokat emlegették így, akiről tudták, hogy rávehetőek az alkalmi kapcsolatokra. A nők többféle kurváról is beszéltek, a közös vonás az, hogy megvetik az ilyeneket, alsóbbrendűnek tekintik. Kurva lehet az, akivel a férfi megcsalja a feleségét, „*akit a férfi csak használ*”. Fordítva is igaz: az, „*aki többször megcsalja a férjét*”. Olyankor, ha egy nőnek sok férje volt, vagyis gyakran váltogatja a partnereit. Ha valaki kihívóan, nem tisztességesen öltözik (feszülős nadrág, miniszoknya), sminkeli magát (csak akkor, ha az ura nem engedte meg), iszik, vagy feltűnően viselkedik. „*Idegen férfiakkal megáll beszélni az utcán. Olyan lányokkal barátkozik, akiknek nincs jó hírük.*” Sőt arra a nőre is használják ezt a jelzőt, amelyik nő nekik rosszat akar. Bár ez is csak egy szó, mégis egy súlyos bélyeg, és ha valakire rásütik, már nem moshatja le magáról. Megeshet, hogy neki személyesen nem mondják, de akkor is tudja mindenki, miféle nő.

Úgy tűnik, nem nehéz a telepi közösség szemében kurvává válni, még abban az esetben is, ha csak egy véletlen szituációból adódik valami félreértés. A nők ezért igyekeznek kerülni a veszélyes helyzeteket, hogy még csak a gyanú se merülhessen fel senkiben.

⁷³ Szégyen szócikk: A Pallas Nagy Lexikona:
<http://www.mek.iif.hu/porta/szint/egyeb/lexikon/pallas/html/095/pc009598.html#8>

Összefoglalás

A párválasztás és a házasság létrejöttének és egyes elemeinek vizsgálata során kiderült, nehéz egységes képet kialakítani róla. Egy-egy jelenség kulturálisan meghatározott. A cigányok és a magyarok másképp értelmezik bizonyos fogalmakat, ami nehezíti a megértést és az együttműködést. „*Tudathasadt állapotnak*” tartom, ahogy a régi és új erkölcsök és normák egymás mellett, egymással összefonódva élnek, számtalan problémát és feszültséget okozva például a férfi-nő kapcsolatokban.

A telepiek között töltött napok alatt igyekeztem minél nyitottabban, befogadóan szemlélni őket, elfogadni a viselkedésüket, mentalitásukat, szokásaikat, megérteni, mik a cselekedeteik mozgatórugói. Mivel ez volt az első ilyen jellegű feladatom, mindenféle tapasztalat nélkül, nem volt könnyű magamra találni ilyen terepi viszonyok között. Úgy érzem, végül sikerült legyőzni a kezdeti félelmeimet és a kétségeket. Nem csak azért tartom mindezt hasznosnak, mert „*szakmai értelemben*” új tapasztalatokat szereztem, hanem azért is, mert sikerült egy kicsit túllépnem az eddig kialakult berögződéseimen, a pozitív és negatív előítéleteimen, amit magamban kialakítottam az eddig teljesen ismeretlen kultúrával szemben. Láthattam, mennyire színes, vidám, de bizonyos esetekben komoly és kérlelhetetlen az ő világuk. Mindemellett az életszemléletük is megfogott, az a könnyedség, ahogy az egyes helyzeteket kezelik, ahogy a világról vélekednek és persze a szerelemről alkotott véleményük, ami az egész életfelfogásukat átjárja. Ezt a világképet, a nekem legtöbbet segítő cigány asszony fogalmazta meg: „*Minék az a fényűző kastély, ha nincsen benne boldogság?!*”

Felhasznált irodalom

Bakó Boglárka (2006): Romlott nők és tiszta lányok: Egy dél-erdélyi cigány közösség női normái In: Prónai Csaba (szerk.) Cigány világok Európában. Budapest Nyitott Könyvműhely Könyvkiadó 185-195.

Gyöngyösi Anikó (1997): Ásó, kapa, nagyharang. Amaro Drom (7) 12. 25-26.

Horváth Kata (2002): Savanyú mondja. A gömbaljai cigány nők életéről és gyereknevelési szokásairól Beszélő III. folyam (7) 2002.6 70-80.

Kovai Cecília (2006): Nemek határán. Pár gondolat a nemekről és a hatalomról In: Prónai Csaba (szerk.): Cigány világok Európában. Budapest Nyitott Könyvműhely Könyvkiadó 196-208.

Kovalesik Katalin (1995): Cigány történetek a tisztaságról és a tisztességről Beszélő II. folyam (6) 29-30.

Mészáros György (1984): Szerelem, házasság, szexuális élet a magyarországi cigányoknál Forrás (16) 11. 54-68.

Nagy Péter (2007): „Bagzás” In: Schoblocher Judit (szerk.) Cool-túra képekben. A Kárpát-medence néprajz és kulturális antropológia szakos hallgatóinak konferenciája. Debrecen Kapitális KFT. 195-213.

Neményi Mária (1999): Biológia vagy kultúra? Termékenységgel kapcsolatos szerepviselkedések a roma nők körében. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia

Pallas Nagy Lexikona

Szuhay Péter (2006) A magyarországi cigányság kultúrája: etnikus kultúra vagy a szegénység kultúrája, Budapest Medicina Kiadó

Internetes források

Choli Daróczi József: A cigány kultúra sajátosságai, egyes speciális

elemei: <http://www.szmm.hu/modules.php?name=News&file=article&sid=2729>

Glonczy Ernő: Hűség a hagyományos cigány családban:

http://ceferino.vaciegyszegye.hu/tanulmanyok/huseg_a_hagyomanyos/huseg.html

Gyenis Pál: Házasság, párkapcsolat a romáknál

<http://www.pkm.hu/?id=archiv2&ard2=kosztics.htm>

Vrabec Mária: Eladó roma lányok: www.vasarnap.com/clanok.asp?cl=313863

Wittner Nikola: Romnyadinipe - roma házasság <http://www.albamag.hu/node/7629>

<http://mek.oszk.hu/00000/00060/html/046/pc004611.html>

<http://www.mek.iif.hu/porta/szint/egyeb/lexikon/pallas/html/095/pc009598.html#8>

<http://www.mek.iif.hu/porta/szint/egyeb/lexikon/pallas/html/049/pc004989.html#7>

Magyar Néprajz VIII: Társadalom: <http://mek.niif.hu/02100/02152/html/08/197.html>

Magyar Néprajzi Lexikon <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/5-940.html>:

Az Adatközlők nevei és adatai a SZIE GTK Faluszeminárium Adattárában vannak

MÚLT ÉS JELEN: VALLÁS ÉS KÖZÖSSÉG BAGON.

Balázs Dorottya (ELTE BTK Néprajzi Intézet)

A vallásosság szerepe

A vallás „*olyan kulturális rendszer, amely fontos társadalmi funkciót is betölt*”.⁷⁴ A vallás évszázadokon át meghatározó tényezője volt az emberi közösségek életének, kihatott a munkák elvégzésének rendjére, a szokásokra, a magatartásformákra, illemre, az erkölcsi felfogásra. A hagyományos társadalomban a vallás határozta meg az egyéni és a közösségi megnyilvánulásokat egyaránt. Ez a megállapítás azonban legfeljebb a XX. század közepéig terjedő időszakra igaz, a jelenben a vallás befolyása a mindennapi életre egészen más léptékekben mérhető, és a társadalmi szerkezet változása nyomán talán a vallás közösségi funkciója is megváltozott. A mai kutatások egyik célja lehet feltárni, milyen szerepe van a vallásnak a XXI. századi társadalomban, illetve kisebb közösségekben.

Az elmúlt századokban a vallás sokkal nagyobb és összetettebb szerepet játszott a társadalmi életben, megnyilvánulásai sokrétűen kifejezték a társadalmi különbségeket akár vagyoni-, akár presztízs-értelemben. Kifejezheték a kor és nem szerinti, valamint az etnikai elkülönülést, különbséget tehettek „öslakosok” és beköltözöttek között. Röviden összefoglalva a vallásosságban leginkább az egyes csoportok és rétegek *elkülönülése* fejeződött ki, a vallásosság mértéke, milyensége, a vallásos tevékenységben való részvétel módja az adott társadalmi réteghez való tartozás minél érzékletesebb kimutatását tette lehetővé (ennek talán legjobb példája a templomhasználat rendje, de ugyanez fejeződött ki a laikus vallási társulatokban való részvételben, temetkezési rendben stb. is)⁷⁵.

Ma, amikor a hagyományos értelemben vett vallásosság már korántsem hat olyan nagy mértékben az ember és a közösség tudatára, nem fonódik olyan szorosan össze a közösségek mindennapi életével, mint tette azt évszázadokon keresztül; a vallásos gyakorlat egészen más funkciót kezd betölteni: a vallásosság elválasztó erőből a jelenkorban *összetartó* erővé válik. A változás okai közül leginkább azt kell kiemelni, hogy a vallás egyre kevésbé hat a társadalom egészére, a vallásosság sokkal inkább egy bizonyos társadalmi réteg jellemzőjévé (ily módon identitásának részévé) kezd válni.⁷⁶ Ennek a folyamatnak a nyomon követése nemcsak a vallási néprajz, hanem a társadalomnéprajz és az identitáskutatás számára is érdekes lehet. A vallás közösségteremtő hatását az utóbbi évtizedek szociológiája is vizsgálta. Az ilyen irányú kutatások a közösségalkotás két szintjét határozták meg: egyrészt a közös hit az, ami összekapcsolja az embereket, kölcsönösséget, közös célt és felelősségvállalást eredményez; másrészt a vallásosság (a kereszténység lényegéből adódóan) maga is feltételezi a tudatos másokért való élést és a közösségi célokért való munkálkodást.⁷⁷ Tomka Miklós megfogalmazásában a vallás nem más, mint „...*az élet három területén megjelenő, számtalan aldimenziót tartalmazó jelenség: hit, és egyéni és társadalmi önértelmezés; emberek közössége, és társadalom- és közösségformáló tényező; és a társadalmi élet szabályozásának*

⁷⁴ Jávor K. 2000. 791.

⁷⁵ Erről ld. bővebben: Jávor K. 2000. 807. ill. 816.

⁷⁶ Saját kutatási tapasztalatomat alátámasztják a korábbi szociológiai és néprajzi kutatások eredményei is, pl. Tomka M. 2002. 473.; Manga J. 1978. 376. ill. 402.

⁷⁷ Tomka M. 2002. 474-475.

és szerveződésének egyik formája.”⁷⁸ A szociológia vallásdefiníciója tehát jóval továbbmegy annál, hogy a vallás fontos társadalmi funkciókkal is bír, a vallás ilyen irányú megközelítését a vallási néprajzi kutatásokban is hasznos lenne alkalmazni.

A vallási néprajz kutatása Bagon

A következőkben a fent leírt funkcióváltás folyamatát szeretném konkrét példán bemutatni. A falu – Bag –, ahol ilyen irányú kutatásomat végeztem, több szempontból is kitűnő terep a vallási néprajz kutatására. A bagi vallásosság számtalan formában nyilvánul meg, ennek bőséges, néprajzi szempontú áttekintését adják Madar Ilona tanulmányai⁷⁹, azonban ezek a tanulmányok leginkább leíró jellegűek, a szerző a vallásosság társadalmi vonatkozásaira igen kevés hangsúlyt fektetett. Dolgozatomban ezt a hiányt igyekszem pótolni, annál is inkább, mivel véleményem szerint a vallási néprajznak sem lehet célja csupán a pontos és részletes leírás, mindenképpen szükség van a jelenségek valamilyen szempontú értelmezésére is. Emellett másik feladatomban tartom azt is megvizsgálni, hogyan változott a vallásosság formája és szerepe a közösségben. Mivel a bagi vallásosság egyes elemeiről már születettek nagyon részletes leírások, ezen a téren nem törekedtem a teljességre, dolgozatomban a vallási jelenségeknek csak egy részét öleli fel, elsősorban azokat, amelyeknek fontos szerepük volt/van a közösségi életben, így többek között az egyéni vallásgyakorlás elemeit nem vizsgáltam. Elemzésem a vallás szerepében bekövetkezett változásra koncentrál, ezért minden vallási jelenségnél bemutatom a jelenkori állapot mellett az adatközlőim fiatalkorában, tehát nagyjából a XX. század első felében jellemző állapotot is. Emellett észrevételeimet megkíséreltem beilleszteni a hasonló kutatások eredményeinek rendszerébe. A fent leírtak értelmében kutatásom kizárólag a hagyományos értelemben vett vallásosságra irányult, a vallás fogalma alatt jelen esetben a római katolikus vallást értem, a modern illetve szinkretikus vallásfelfogások Bagon való elterjedtségét nem vizsgáltam.

Bagon korábban a lakosság szinte teljes egésze római katolikus volt, ma is leginkább ez a jellemző, a nem katolikusok szinte kivétel nélkül a közelmúltban beköltöztek között találhatók. A vallást a bagiak ma is nagyon komolyan veszik, büszkék vallási hagyományaikra, a „*bagi ember*” vallásosságára. A vallásosság a bagi társadalomban mindig presztízskérdés is volt (sok helybeli szerint kissé még ma is az), ez azzal is összefüggésben van, hogy a falu elég jómódú volt, és mint azt más kutatások is alátámasztják, a látványos vallásos megnyilvánulások, a kifelé reprezentatív vallásosság általában a gazdagabb társadalmi rétegek presztízst van hivatva kifejezni⁸⁰.

A mai bagi társadalomban a vallásosság már nem határoz meg státust, mint tette azt korábban. Emiatt a vallásnak a bagi közösségben betöltött szerepe is sokat változott, annál is inkább, mivel a vallásosság egy bizonyos réteg tulajdonsága lett, így kevésbé a rétegen belüli különbségeket, inkább a réteg más rétegektől való elhatárolódását fejezi ki, vagyis a csoportidentitás egyik legfőbb elemévé vált. A tanulmányban megfogalmazott állítások tehát nem az egész bagi közösségre, csupán erre a sajátos rétegre vonatkoznak. A vizsgált csoportra jellemző az összetartás, ami részben vallásos cselekedetekben, de más tevékenységekben is nyilvánul. A csoport tagjai magukat „*tősgyökeres bagi*”-aknak vallják (csoportjukat a „*beköltözöttek*”-kel szemben fogalmazzák meg), hagyományaikra nagyon büszkék, ezek összegyűjtését és megőrzését tartják egyik legfontosabb feladatuknak, ily módon ők a fő

⁷⁸ Tomka M. 2002. 475.

⁷⁹ Madar I. 1988/a, 1988/b.

⁸⁰ Jávorka K. 2000. 816., a meggyőződéses vallásosság és a vagyoni helyzet kapcsolatához ld. még MANGA J. 1978. 402.

kezdeményezői a hagyományőrző egyesületek, alapítványok, tánccsoportok és kórusok létrehozásának, valamint aktívan és tudatosan gyűjtik a néprajzi tárgyakat, főként a viseletet. Lokalitás tekintetében is egységes ez a társadalmi csoport, tagjai szinte kivétel nélkül a templom közelében, a falu „régi részén”, egykori magjában laknak, egymással folyamatos kapcsolatot tartanak fenn.

A csoport tagjai a vallásos életben is aktívan vesznek részt (például a templom gondozásában, énekkarban, különféle rendezvények szervezésében), értékrendjüket a vallás a mai napig erősen befolyásolja. Jellemző, hogy főleg az idősebb nemzedék tagjai alkotják ezt a réteget, ezen belül is leginkább az asszonyok aktívak, ami igazolni látszik azt az állítást, hogy a katolikus vallásosságban a nők helyi szinten általában nagyobb szerephez jutnak⁸¹. A falu asszonyai számára a laikus és hivatalos vallásosság eseményei különösen nagy társadalmi értékkel bírnak, sok idős asszonynak ezek az alkalmak jelentik az egyetlen kapcsolatot a külvilággal.

A fent leírtak alapján az általam vizsgált csoport a Rosta Gergely által felállított vallási típusok rendszerének segítségével is jellemezhető, ahol is az *egyháziasan vallásosak* csoportján belüli *keresztény mag* altípusnak felel meg. A csoport jellemzője Rosta szerint az, hogy tagjai közösségileg elkötelezettek, hitüket rendszeresen gyakorolják, vallásgyakorlatuk az előírtan túlra is kiterjed, valamint vallásosságukból fakadó felelősségérzettel rendelkeznek.⁸²

A vizsgált társadalmi réteg életkori megoszlása némi magyarázatra szorul, az utóbbi évtizedek szociológiai mérései ugyanis azt állapították meg, hogy az 1970-es évek végétől kezdődő időszakban, illetve a rendszerváltás után fokozott mértékben jellemző tendencia a fiatalság visszatérése a vallásossághoz.⁸³ Bagi kutatási tapasztalataim ezzel szemben azt mutatták, hogy noha valóban megfigyelhető a fiatal korosztályok nagyobb arányú részvétele a vallási életben, ez elsősorban a templomlátogatásban nyilvánul meg; az aktívan cselekvő és közösségi feladatokat rendszeresen vállaló hívek azonban a fent említett középkorúnál idősebb korosztályokból kerülnek ki. Ez a megfigyelés felveti a két csoport vallásossága közti minőségi eltérés meglétének kérdését, aminek megválaszolásához viszont további kutatásokra lenne szükség.

A valláshoz való viszony, a vallás mint önmeghatározó tényező

A pap szerepe a közösségben, a paphoz való viszony

A vallási közösségben a pap szerepe nem kerülhető meg, hiszen ő képviseli a faluban az egyházat, a hivatalos vallásosságot. A paphoz való viszony közvetve tehát az egyházhoz való viszonyulást is kifejezheti, megmutathatja a közösség elvárásait, igényeit az egyházzal és a vallással szemben. Ugyanakkor a pap egyénisége, a vele való személyes kapcsolat, szimpátia vagy konfliktus kihathat az egyéni vallási gyakorlatra. Mindezek mellett a pap közösségi életben betöltött szerepe is nagyon jelentős, akárcsak a kántoré és a kántornéé.

Általában elmondható, hogy Bagon a falubeliek a legtöbb korábbi pappal jó kapcsolatot építettek ki, kisebb konfliktusokra azonban ritkán sor került, ezek egy része személyes ellenszenvből, más része pedig a hivatalos és laikus vallásosság ütközéséből adódott (például

⁸¹ Jávorka K. 2000. 818.

⁸² Rosta G. 2000. 101.

⁸³ Tomka M. 2002. 480-481.; Fehér Á. 1994. 287.

az asszonyok túl hosszán végezték az ájtatosságot a templomban, ezért a pap megharagudott). A község jelenlegi plébánosa nemrég került Bagra, így az egyéni megítéléseken túlmutató, határozott közösségi vélemény még nem fogalmazódott meg vele kapcsolatban. A közvéleményt sokkal inkább foglalkoztatja (és a mai napig megosztja) az előző plébános személye, így a pap közösségi szerepét a következőkben az ő példáján fogom bemutatni.

A pap mentalitása, természete nagyon erősen befolyásolhatja a közösség vallásos életét. Bag közvéleménye egyetért abban, hogy a falu előző plébánosa nagyon makacs, következetes és szigorú ember volt, és ezzel sokszor elriasztotta a hozzá forduló híveket. Emiatt a bagiak egy része közösségi szempontból kevesebbre értékelte a plébános munkáját. A vallási elvek ismeretét és betartását szigorúan számon kérte (például a házasulandóktól), megesett, hogy emiatt nem adott össze párokat, gyerekeket nem engedett elsőáldozni, valamint nem adott össze eltérő vallású személyeket sem. Ilyen esetben a bagiak kénytelenek voltak a közeli Aszódon elintézni ezeket az ügyeket.

Emellett azonban a pap nagyon sok közösségi alkalmat teremtett a bagiak számára, ami miatt sok bagi pozitívan ítéli meg közösségi munkáját. Rendszeresen, minden évben szervezett kirándulásokat, általában híres zarándokhelyekre vagy más, vallási szempontból fontos helyre. A kántorral együtt a hitoktatás szervezője volt a faluban, ez ma is így van. Régen a pap vagy a kántor tanította be a gyerekeknek a betlehemes játékokat is, a betlehemben szereplő gyerekeknek külön összejöveteleket szerveztek. A gyerekek névnapján verssel köszöntötték a papot. Ma a gyerekek hitoktatását a kántorné végzi, míg a plébános felnőtteknek szóló hittanórákat tart. A hittanos gyerekeknek, ministránsoknak az előző plébános táborokat szervezett, amelyek kivitelezésében több szülő is részt vett.

Az idősek gondozásában is szerepet játszik a pap, régi gyakorlat, hogy minden hónap első péntekén meglátogatja a betegeket, de ez a szolgáltatás bármilyen más napon is kérhető (főleg nagyobb ünnepek előtt kérnek sokan látogatást). Az előző plébános gyóntatni is kijárt az idősebb hívekhez. Ezek a tevékenységek különösen fontosak a mozgásképtelen, magányos hívek számára, akik máshogy már alig tudnának bekapcsolódni a vallásos közösségi életbe. A rászorulóknak segítségére az előző plébános karitást is szervezett.

A plébános sok egyéni vallási igényt is kielégít, hétfőnként és szombatonként az elhunytakért, pénteken a rózsafüzéresekkért mond misét. A kerek házassági évfordulókon megáldja a házaspárokat. A laikus vallási gyakorlatban is alkalmanként részt vesz, legtöbbször a szentségimádáson, valamint mindenszentekkor ő végzi a friss sírok beszentelését.

Miért fontos a vallás Bag életében?

Fontos és érdekes kérdés, hogy mit gondol maga a közösség a vallás szerepéről a falu életében. A bagiak büszkék arra, hogy falujuk sokáig „színkatolikus” volt, és ma is alacsony a más vallásúak aránya. Mivel a más vallásúak leginkább a beköltözötték közül kerülnek ki, a vallás a bagi öntudat részévé is vált, a katolikus hit a „tősgyökeres bagi” ember egyik legfőbb jellemzője. Emellett a faluban megjelenő térítők (főleg Jehova Tanúi) elleni harcot is fontosnak tartják. A vallásról szólva azt is kiemelik, hogy ma Bagon a fiatalság mintha kezdene visszatérni a valláshoz, ami abban nyilvánul meg, hogy egyre több fiatal jelenik meg a szentmiséken, néhányan közösségi munkát is vállalnak.

A bagiak szerint a vallás teremti meg a faluban az összefogást, ez adja a mércét az embereknek, meghatározza az erkölcsöt és a magatartást. Amíg a vallás szerepe a közösségek

életében alapvető fontosságú volt, addig a falu lakói egymás vallásosságából is következtek a másik erkölcsösségére, megbízhatóságára. A falu számon tartotta, kik azok, akiknek vallásos élete kifogásolható, és az ilyeneket gyakran megszólták, kinézték maguk közül.⁸⁴ Bagon ez ugyanígy működött, sőt, mivel a vallásosságát büszkén hangoztató faluról van szó, valószínűleg ez a kérdés kiemelkedően fontos volt a közösségi életben. Bagon bizonyos nyomai ma is vannak ennek az önellenőrző rendszernek, talán éppen azért, mert a vallásosság a mai bagi identitásnak is eleme. A bagi közvélemény ma már ugyan elismeri és tolerálja, hogy a vallás szerepe lecsökkent (ennek okául a pénzorientáltságot jelölik meg), és sokan a munkájuk, vagy éppen az ingázó életmód miatt nem tudják gyakorolni a vallást, de a legtöbben ma is úgy vélik, hogy a nem vallásos emberek nem tudnak olyan teljes és erkölcsös életet élni, mint a vallásosak. Némileg elítélően nyilatkoznak azokról, akik csak nagyobb ünnepeken hallgatnak misét (mert véleményük szerint „a templomra rá kell érní”), illetve azokról is, akik nem meggyőződésből, csupán egyfajta „presztízsből” járnak templomba. A „presztízsvallásosságot” súlyosabb bűnnek tartják, mert azt jelenti, hogy az ember nem szívvel megy el a templomba, megjátssza, hogy fontos neki a vallás.

Bekapcsolódási lehetőségek a hivatalos vallásosságba: „felülről” szervezett intézmények

Az egyháztanács

„A faluközösség egyben egyházközösség is volt, de úgy, hogy külön is állt attól, mivel bizonyos önrendelkezése és saját választott vezető testülete volt. Ennek a testületnek [az egyháztanácsnak] [...] nem volt különösebb szerepe a közösség társadalmi életében.”⁸⁵ Jávor Kata megfigyelésével szemben úgy találtam, Bagon az egyháztanácsnak van bizonyos társadalmi szerepe, egyrészt mert tagjai legtöbbször a „tősgyökeresek” csoportjából kerülnek ki (így a tanács tagjának lenni nagyobb presztízst jelent), másrészt mivel az egyháztanács tagjai szerepet játszanak a helyi szerveződések létrehozásában, önkéntes munkák megszervezésében, vagyis a helyiek vallási életbe való bevonásában is.

Az egyháztanácsnak Bagon kilenc tagja van, mindannyian bagi lakosok. A tanács havonta ülésezik. Jelenleg a tanácsnak két fő szekciója van, az egyik a gazdasági ügyekkel (például az esedékes felújításokkal, munkálatokkal), a másik a lelkipásztori tevékenységgel foglalkozik. Az egyháztanácsnak az előző plébános idejében gondnoka is volt, az ő feladata volt a munkák felügyelete, az esetleg üresen álló plébánia gondozása, kisebb javítások elvégzése, valamint a templomkert rendben tartása. Ugyancsak a gondnok feladata volt az egyes munkák – például karácsonyfák vágása a templomba – elvégzéséhez önkénteseket toborozni. Nagyobb ünnepek előtt a gondnok hívta össze a komolyabb munkákat elvégző négy-öt fős férficsapatot is, a munka elvégzése után ő gondoskodott az önkéntesek megvendégeléséről.

Templomi énekkar

A templomi énekkar a kántor vezetésével működik Bagon. Tagjai idősek és fiatalok egyaránt, de valódi közösség-összetartó erőt csak az idősek számára jelent, akik rendszeresen járnak énekkari próbákra szombat esténként, és a próbákon kívül is tartják egymással a kapcsolatot. Mint minden vallási jellegű csoport, régebben az énekkar is sokkal népesebb volt, ma a résztvevők száma alig haladja meg a tizet, többségük idős. A falubeliek szívesen létrehoznának egy fiatalokból álló kórust is, de a jelentkezők száma ehhez túl alacsony.

⁸⁴ Jávor K. 2000. 791.

⁸⁵ Jávor K. 2000. 793.

Karitás⁸⁶

Bagon az előző plébános alatt az ő vezetésével alakult karitászcsoport, amely ma is működik. A csoport feladata az egyedülálló idősök gondozása, látogatása, a rászorulóknak segítése. Ennek keretében ruhagyűjtő akciókat, ajándékozásokat rendeznek, illetve különféle rendezvényeket is szerveznek, ezek megvalósításában a helyi hagyományörző egyesületek és alapítványok is részt vesznek. Az ilyen rendezvények jó példái a vallásosságból fakadó felelősségérzetnek a hagyományok ápolásának igényével való összefonódására.

Templomi takarítócsoporthok

A hívek által végzett önkéntes munkák sokfélék lehetnek, de funkciójukat tekintve egységesek, fő jellemzőjük, hogy bekapcsolják az egyéneket illetve kisebb csoportokat a nagyobb vallásos közösség életébe. Más kutatók is felhívták már a figyelmet arra, milyen nagy szerepe van ezeknek a munkáknak az együvé tartozás érzésének megteremtésében, illetve az emberi kapcsolatok erősítésében.⁸⁷

Bagon a templom gondozása, rendben tartása a hívek, főleg a nők feladata. Ezeket a munkákat önkéntes takarítócsoporthok végzik el, amelyek baráti alapon szerveződnek (aki vállalkozik a takarításra, két-három barátját kéri fel, majd együtt jelentkeznek). A faluban összesen harminchárom takarítócsoporth van, egy-egy csoportban általában három-öt asszony fog össze. A csoportok számuk sorrendjében kerülnek sorra a takarításban, és hetente váltják egymást, így minden csoport nagyjából évente kétszer kerül sorra. A csoportok legfontosabb feladatai a templom kitakarítása, felvirágozása és a perselyek ürítése, ezeket a munkákat leggyakrabban szombaton végzik.

A virágozáshoz használt virágot régebben önkéntesen vállalkozó asszonyok termelték a templom számára, ma inkább alkalmi felajánlásokról beszélhetünk, mint rendszerről. Korábban a templomkert gondozása is falubeli asszonyokra volt kiosztva, ma viszont előfordul, hogy az önkéntesek idős kora vagy leromlott egészségi állapota miatt a templomi feladatokat is a gondnoknak kell ellátnia. Általában elmondható, hogy régen az önkéntesek sokkal több feladatot láttak el a templom körül, mint ma, például előfordult, hogy a templom közelében lakó hívek a harangozást is elvállalták. A feladatkörök leszűkülésének oka minden bizonnyal a vállalkozó falusi asszonyok előrehaladott kora, illetve a fiatal jelentkezők hiánya.

Az egyházi adó beszédése

A templomi takarításhoz hasonlóan az egyházi adó beszédése is önkéntesek feladata a faluban. A beszédést egy-egy személy több évre vállalja el, Bagon tizenöt-húsz beszédő van. A beszédők lokális beosztásban működnek, mindegyikükre néhány utca jut.

Az adó mértékét az előző plébános a jövedelem fél százalékában határozta meg, de ez csak iránymutatásként szolgál, sosem adják meg pontosan, legtöbbször tíz-tizenötezer Forintot fizetnek. Régebben havonta, ma évente szedik be az egyházi adót. Az idős beszédőknek egyre nagyobb kihívást jelent a fiataloktól, valamint a falu újonnan épült, főleg beköltözők által lakott részéből begyűjteni a pénzt. Az adóból a templom felújítását, új felszereléseket

⁸⁶ Karitás: A katolikus egyház szervezett jótékonyága, s az ennek szolgálatában álló szervezetek, egyesületek elnevezése. MKL. II. 1994. 174-175.

⁸⁷ Petánovics K. 1991. 90.

beszerzését régebben még lehetett finanszírozni, ma az összegyűlt összeg annyira kevés, hogy önmagában nem elég ilyen feladatokra.

Az úrnapi sátorállítás

Az úrnapi sátrak felállításának szokása mára visszaszorulóban van Bagon. A mai idős nemzedék emlékezte szerint régebben faluszerte (a főutcán végig) álltak a sátrak, ma csak a templomkertben állítanak fel négy sátrat. A sátorállítás „joga” családon belül öröklődött, ez ma is így van, azonban a vallásosság mértékének csökkenésével egyre kevesebb család vállalta továbbra is a szokást.⁸⁸ Ma a négy sátorból csak hármat állít család, a negyediket egy alapítvány vállalta el. Ez is mutatja, hogy a hagyományt ebben az esetben is az idősebb nemzedék igyekszik tudatosan életben tartani.

Bagi búcsú

A bagi templombúcsú november 30-án, Szent András ünnepén van. Mivel ez a nap gyakran beleesett az adventbe, sokszor nem lehetett megtartani a körmenetet. A körmenet tartása ma egyáltalán nem szokás. Régebben a búcsúra érkező árusok és mutatványosok a templom körül verték fel sátraikat, a '90-es évekre azonban a futballpályára szorultak ki. A búcsú társadalmi jelentősége az, hogy ilyenkor szokás volt egymás látogatása rokonok és barátok között egyaránt, emellett a templombúcsú a falvak közti kapcsolatfelvételnek is kiváló alkalmi voltak.

Vallásos közösségek: társulatok, egyesületek⁸⁹

A vallásos társulatok a falu életében formálisan vallási, valójában azonban legalább ugyanannyira társadalmi szerepet töltenek be⁹⁰. Annak ellenére, hogy népszerűségük egyre csökken, több társulat máig megőrizte hagyományait, egyes társulatok társadalmi funkciója pedig – legalábbis Bagon, az általam vizsgált csoport körében – előtérbe került a vallásos szereppel szemben. A tagok számának csökkenése, az elnöiesedés és az átlagéletkor növekedése olyan folyamatok, amelyek az egész ország társulatainak körében megfigyelhetők⁹¹, és természetesen a bagi társulatokat is jellemzik. Ezek a jelek arra utalnak, hogy a társulati tagság ma már csak egy szűkebb társadalmi réteg tagjai közt bír nagy presztízsértékkel. A Rózsafüzér Társulatokkal foglalkozó tanulmányában hasonló következtetésre jut Szöcsné Gazda Enikő is, aki a rózsafüzér tagok csoportját az Anthony Giddens által definiált „társadalmi csoport” fogalmával írja le: „*A társadalmi csoport fogalma meghatározott számú egyénre utal, akik rendszeres kapcsolatba lépnek egymással. Az interakció rendszeressége a résztvevőket többnyire átfogó társadalmi identitással rendelkező, különálló egységgé kovácsolja össze. A csoport tagjai elvárják egymástól bizonyos viselkedési formákat, s ez a kívülállókra nem vonatkozik.*”⁹² Azért érdemes idézni ezt a definíciót, mert emellett, hogy a vallásos társulatok leírására valóban alkalmas, alkalmas lehet az általam Bagon vizsgált társadalmi réteg bemutatására is. Ilyen értelmezésben a bagi

⁸⁸ Úgy tűnik, ez a hagyományozódási mód az ország más területein is ismert, Petánovics Katalin például a szokás ugyanilyen öröklődési formájáról számol be Várvölgy vallásosságáról szóló tanulmányában: Petánovics K. 1991. 90.

⁸⁹ Az ilyen jellegű közösségek összefoglaló, hivatalos neve a *konfraternitás*. A konfraternitás egyházi hatóságtól jóváhagyott, többnyire laikus hívekből álló vallásos társulat, melyet elöljáró vezet. Célja az istentisztelet vagy a felebaráti szeretet gyakorlása. MKL. II. 1994. 278-279.

⁹⁰ Jávor K. 2000. 796.

⁹¹ Lásd erről pl. Barna G. 2004. 347., 349.

⁹² Anthony Giddens-től idézi: Szöcsné Gazda E. 2004. 165.

közösség egy olyan társadalmi csoport, amelynek legfőbb szervezője és meghatározója a vallásosság.

***Rózsafüzér Társulat*⁹³**

A Rózsafüzér Társulat az a vallásos társulat, amely Bagon a legjobban fennmaradt napjainkig, népszerűsége ma is nagyra mondható, bár a közösségi életet már nem annyira befolyásolja, mint régebben. Ennek ellenére a szervezet ma is közösség-összetartó erőnek számít a vizsgált társadalmi rétegben – elsősorban a közösségi alkalmak, összejövetelek miatt, amelyek manapság egyre ritkulnak.

Az idős bagi adatközlők fiatalkorában a Rózsafüzér Társulat még aktívabban működött, több tag volt, mint ma, egy-egy koszorúban mindig megvolt a tizenöt fő. A tagok ekkor is többségében idősebb nők voltak, de fiatalok is akadtak, illetve előfordult férfi rózsafüzér-tag is. A tagságot általában rokoni kapcsolat alapján lehetett elnyerni, sokszor a halott idős tag helyét lánya, vagy távolabbi nőrokona vette át a koszorúban.

A legszembeutóbb különbség a társulat mai és régi működése között a találkozások, közösségi alkalmak szervezettségében és gyakoriságában mutatkozik. Régen havonta történt a cédulák kicserélése, általában újholdkor. A cédulacserélés kétféleképpen történhetett: vagy a társanya vitte el a tagoknak az új cédulákat, vagy a tagok keresték fel a társanya házáat, itt összegyűltek, imádkoztak és kicserélték a céduláikat. Minden cseréléskor a tagok kisebb adományt adtak a társulatnak, ezt megtehették úgy is, hogy a pénzt a társanyának adták át személyesen, vagy pedig az újholdkor végzett oltárkerülés előtt az oltárra tették le.

A társulat jelenlegi gyakorlata szerint a cédulákat évente cserélik, karácsony-újév környékén. A csere a fent leírt módon történik ma is, de egyre gyakoribb, hogy a társanya már képtelen mindenkinek házhoz vinni az új cédulákat, ezért akadnak olyanok, akik több mint egy éve ugyanazt a cédulát használják. A tagság összetétele ma is hasonló, legnagyobb hányaduk idős asszony, de ma is vannak még fiatal társulati tagok. Még élő férfi tagról a bagiak nem tudnak. A Rózsafüzér Társulat is jó példája annak, hogy a helyi, „alulról” szerveződő vallásosság fő mozgatói a XX. századra főként a nők lettek.⁹⁴ A tagok száma ma is viszonylag nagy, a faluban 10-12 koszorút tartanak számon, de egyre gyakoribb, hogy a koszorúban nincs meg mind a tizenöt tag, ilyenkor az imák hiányzó részét a társanya, vagy – ha a hiány egy tag halála miatt alakult ki – a kiesett tag hozzátartozója, közeli barátja vállalja el. A tagságot ma már kevésbé rokoni, inkább baráti, ismeretségi alapon lehet elnyerni; ez a fiatalság nehezebb bevonhatóságával függ össze, ennek következménye pedig az, hogy a társulatnak egyre több idős tagja van.

A társulat mai fontosságát mutatja, hogy a pénteki miséket általában a rózsafüzér-tagokért ajánlják fel. A tagok temetési szertartása is eltér a szokásostól: a női rózsafüzéres halottat kísérő menetben a lobogók száma hat, négy fekete és két fehér. Férfi tagnál csak a négy fekete lobogót használják, ha a halott nem volt tag, akkor fehér lobogót nem használnak. A sír körül állók közül tizennégyen égő gyertyát tartanak, ez jelképezi a koszorút. A gyertyások lehetnek

⁹³ A társulat célja a tagok megszentelése a Rózsafüzér imádkozása által. A tagok hetente elimádkozzák a 15 tizedből álló Rózsafüzért: minden tizedbe más-más ún. titkot kell belefűzni. A titkok cédulákra vannak felírva, ezekből minden tag egyet kap. A tagok bizonyos időközönként (szabályosan havonta, jelen esetben évente) kicserélik a céduláikat. MKL. IX. 2006. 743. ill. 738-739.

⁹⁴ Ugyanez figyelhető meg például az erdélyi társulatok esetében, ahol a társulatnak még nagyobb szerepe van a közösség életében. ld. SZÓCSNÉ GAZDA E. 2004. 165-166.

a halott koszorújának tagjai is, de ez nem kötelező érvényű. A tizenötödik gyertyát a koporsóba teszik. A temetés után a gyertyákat hazaviszik, majd mindenszentekkor otthon, vagy a síron égetik el.

***Skapuláré Társulat*⁹⁵**

A Skapuláré Társulat a múlt században általánosan ismert volt a bagi nők körében, fiatal és idős tagjai egyaránt voltak. Szinte minden idős asszonynak volt skapuláréja, de nem volt ritka az sem, hogy azok a lányok, akik ősszel esküdni akartak, Gyertyaszentelőkor felvették a skapulárét. Sokan máig megőrizték a társulat medálját és vállkendőjét, amit azonban csak a legidősebb asszonyok hordanak ma is. Az imádságokat általában otthon, egyénileg mondták, de amíg sok tag volt, minden hónap első vasárnapján összegyűltek közösen imádkozni.

Ma a társulat nem Bagon működik, emiatt is csökkent a tagok száma. A legtöbben egyénileg, mindenkitől függetlenül végzik az imádságokat, néhányan a skapuláré búcsúján is részt vesznek Budapesten. Van, aki már csak a medált hordja, a hozzá tartozó imádságokat nem végzi. Sok egykori tag ma félretéve őriz egy-egy új vállkendőt a halotti öltözet részeként, ami érzékletesen mutatja, hogy a vallásosságuk ma is van bizonyos társadalmi presztízsértéke.

Jézus Szíve Társulat

A Bagon Jézus Szíve Családja Társulat néven ismert egyesület nem tartozik a faluban általánosan ismert társaságok közé. Mindössze néhány tagja van, akik a nagyon vallásos idősebb asszonyok közül kerülnek ki. Szervezetten, imafüzet alapján kevesen végzik a kilencedet, néhányan csak felajánlásból, egyénileg imádkoznak a füzetből. A fiatalok bekapcsolódása egyáltalán nem jellemző, még az idős korosztályból sem általános a részvétel.

Oltárszentség Egyesület

Bagon Oltáregylet néven ismerik, de ma már szinte egyáltalán nincs jelen a falu életében, egyedül az amerikai testvéregyesülettel való kapcsolat emléke él a falusiak körében, de az egyesület szerepe valószínűleg régebben sem lehetett jelentős.

Máriáslányok

A máriáslányok a XX. század közepéig játszottak szerepet a bagi vallási közösségben. A misén az oltár körül álltak, nagyobb ünnepeken, körmenetben vagy búcsún (például Kisasszonykor, Nagyboldogasszonykor) ők vitték a lobogókat és a szobrokat. A lányok tizenkét éves koruk után léphettek be a máriáslányok körébe, általában Húsvétkor. Máriáslányok főleg gazdagabb családok lányai lehettek, emiatt, valamint a vallásosságban való intenzívebb részvétel miatt társadalmi státusuk magasabb volt a többi lányénál. A máriáslányok száma a '70-es évekre jelentősen lecsökkent, ekkor már nem bagi viseletben jelentek meg a templomban. Mára a fiatal lányok ilyenfajta közössége teljesen ismeretlenné vált Bagon.

⁹⁵ A *skapuláré* a szerzetesi ruhát jelképező négyszögletes kis barna szövetdarab, amelyet a Kármelita rendhez való csatlakozás jeléül viselnek a világi személyek. A társulati tagok is ezt viselik (néha medállal helyettesítik), a társulat célja, hogy bizonyos imák rendszeres elmondásával a tagok megőrizték lelki tisztaságukat és megmeneküljenek a kárhozattól. KL IV. 1933. 445.

Laikus vallási gyakorlat: „alulról” szervezett intézmények

Az útszéli keresztek látogatása és gondozása

Bagon tizenhárom útszéli kereszt található, régebben tizennégy volt. A keresztekkel kapcsolatban két momentumról kell szólnunk, az egyik a keresztek egész évben történő gondozása, a másik a keresztlátogatás nagyobb ünnepek alkalmával.

A keresztek és környezetük karbantartása a hívek feladata, minden keresztnek meghatározott gondozója van. A hagyományos gyakorlat szerint a keresztet az állítató családnak kellett rendben tartania és feldíszítenie, vagyis a keresztgondozás feladatköre ugyanúgy családon belül öröklődött, mint az úrnapi sátorállítás szokása. Kivétel volt ez alól a temetői kereszt, amihez virágot vitt mindenki, aki kilátogatott a temetőbe. Ha az állítató család kihalt, a karbantartást távolabbi rokonok, szomszédok vették át. Ma ez a rendszer nem sokat változott, a családi keresztgondozás hagyománya ma is él, de egyre gyakoribb, hogy a keresztek a legközelebb lakó vallásos családok, főként idősebb asszonyok tartják rendben, a keresztgondozás tehát ma már inkább lokális alapon, mint leszármazás alapján történik.

Az ünnepekhez kötődő keresztlátogatás jelenleg nem élő gyakorlat Bagon, de a helyi hagyományörzők már tervezik a szokás felelevenítését. A keresztjárás leginkább Húsvét előtt, nagyhéten, mások szerint egész nagyböjtből szokás volt. Általában este végezték. Egyesek tudnak karácsony előtti keresztjárásról is. A keresztek végiglátogatása a stáció („*táció*”) elvégzésével is összefüggött, de a keresztjárás után néha szokás volt a templomban is stációt végezni. A keresztek látogatását egyesek szerint csak Virágvasárnap kezdték el, mások szerint böjtből minden pénteken és vasárnap kimentek. A határban levő keresztek („*messzi keresztek*”) általában csak egyszer keresték fel, Nagycsütörtök éjjel, a többi keresztet a böjt alatt többször is elmentek. A keresztek végiglátogatásának egyébként meghatározott sorrendje volt. A keresztet menet énekeltek, a keresztnél rózsafüzért és más imákat mondtak. Ha a látogatásból későn értek haza, például a messzi keresztek esetében, hajnalig a templomban imádkoztak, vagy végezték a stációt. Húsvét szombatján este szintén kimentek a keresztekhez, ezután is szokás volt a templomi stációvégzés.

Máriabesnyő

A bagiak számára (közelsége miatt) a legfontosabb zarándokhely Máriabesnyő, ezért kell vele külön is foglalkoznunk. Bag fogadalmi ünnepe Sarlós Boldogasszony napja (július 2.), ezen a napon a falut elverő jégeső emlékére 1892 óta minden évben elzarándokolnak a kegyhelyre. Régen bevett szokás volt gyalog megtenni a nem túl hosszú utat, ma ezt nehezíti, hogy a forgalom miatt nem lehet a régi útvonalon haladni. A másik ok, ami miatt egyre kevesebben vállalkoznak a gyaloglásra, hogy a zarándokok többsége idős. A hátráltató okok ellenére mégis van egy szűk csoport Bagon, aki minden évben vállalja a gyalogutat. A máriabesnyői misén nagyon sok bagi vesz részt, az odajutáshoz legtöbbször a menetrendszerinti buszjáratot veszik igénybe vagy ismerőseik autójával jönnek.

A fogadalmi ünnep mellett sokan látogatnak Máriabesnyőre Nagyboldogasszonykor és Kisasszonykor is. A máriabesnyői engesztelésre, amelyet minden hónap 25-én tartanak, szintén többen járnak az idős asszonyok közül.

Más zarándokhelyek, kegyhelyek látogatása, kirándulások

Már volt szó a plébános szerepéről a kirándulások megszervezése terén, ám ez a szerep általában csak a közelebbi, magyarországi kegyhelyekre való kirándulásokra terjed ki. A belföldi zarándokhelyek és búcsúk látogatása inkább a régi idők gyakorlata volt, a bagiak a szomszéd falvak templombúcsúin is rendszeresen részt vettek, mindig egységesen népviseletbe öltözve, ezzel fejezve ki a falu egységét. Bagon azonban a vallásos réteg körében később, főleg a '70-es években divat volt a híres külföldi zarándokhelyek látogatása is, néhányan ma is szívesen keresnek fel távolabbi, ismert úticélokot. A legtöbben a csíksomlyói búcsúba járnak rendszeresen, de a bagi vallásos társadalmi réteg legtöbb tagja volt már legalább egyszer Lourdes-ban, Fatimában, Medjugoréban. A divat és a világlátási vágy mellett a zarándoklat oka lehet egyéni fogadalom, felajánlás is. A búcsújáró helyek látogatásának népszerűségéről a legjobban a hazahozott kegytárgyak mennyiségéből kaphatunk képet. Ezek a tárgyak a vallásos bagiak tárgykultúrájában nagy presztízsértékkel bírnak, a legtöbb lakásban látványos helyen, közszemlére kitéve tartják őket.

Az utak szervezését ritkán a pap, sokszor azonban a helyiek intézték, ma is van igény hasonló utakra. A távolabbi úticélok esetében a bagiak a Makrovilág utazási iroda segítségét vették igénybe. A külföldi zarándoklatokon összeszokott baráti társaság vett részt, a társaság összetétele nagyrészt állandó volt.

***Templomi ájtatosság, ájtatosságvezetők, litániák, szentségkítétel – a laikus vallásosság közösségi formái a templomban*⁹⁶**

A templomi ájtatosság régen nagyon gyakori, általános szokás volt Bagon. Ma ritkábban tartják, és kevesebb résztvevője is van, de mégis töretlenül fontos összetartó kapocs a bagi vallásos közösségben. A templomi ájtatosság résztvevői idősebb bagi asszonyok, ritkán előfordul azonban, hogy a pap is részt vesz az ájtatosságon, esetleg vezetheti is azt. Ájtatosságot a hét minden napján lehet tartani mise előtt, Bagon általában a csütörtöki és a vasárnapi misék előtt végzik. Emellett a bagi asszonyok a májusi litániát, az októberi litániát, a Lourdes-i ájtatosságot és a stációt is minden évben elvégzik.

Az ájtatosság és a litániák vezetője lehet a kántor, ritkán a pap, de leggyakrabban a három ájtatosságvezető asszony egyike. Az ájtatosságvezető szerepe nagyon fontos a közösség szempontjából: ő választja ki az énekeket (általában aszerint, hogy mit ismernek a legtöbben), a templomban előénekel, gyűjti a régi, kevésbé ismert szövegeket, beemeli őket a köztudatba. A laikus vallásosság (és az ájtatosság mint vallásos forma) jelentőségét mutatja, hogy a bagi templomi énekeskönyv, amely 2008-ban jelent meg az ájtatosságvezetők és a kántor gyűjtésének eredményeképpen, szintén nagy számban tartalmaz laikus szövegeket, régi vallásos népénekeket; a könyv anyagának nagy részét az ájtatosságvezető és előénekes asszonyok szolgáltatták.

Szentségimádás minden hónap első vasárnapján a délutáni mise előtt, karácsonykor, húsvétkor (nagycsütörtökön és nagypénteken), és pünkösdkor van a bagi templomban. Az ájtatosságtól közösségi szempontból a szentségimádást az különbözteti meg, hogy a legtöbb esetben a pap vezeti, de résztvevői az ájtatosságokhoz hasonlóan nagyrészt idős asszonyok. A

⁹⁶ Ájtatosság: a vallásosság cselekedetei, nem szoros értelemben vett liturgikus szertartások. Egyházi jóváhagyással, anyanyelven végzik a templomban vagy azon kívül, pap vagy ájtatosságvezető (előénekes, előimádkozó) vezetésével. MKL. I. 1993. 96-97.

szentségimádás során az asszonyok a pappal együtt imádkoznak, könyörögnek a betegekért, illetve énekelnek, gyakran a kántor vezetésével.

Imádságos házak

Az imádságos házak, az együtt történő imádkozás társadalmi fontosságára Petánovics Katalin is felhívja a figyelmet a vallásosság közösségi szerepét vizsgáló tanulmányában: „Az együttimádkozások pedig megteremtik a kisebb egységek – a család, a közvetlen szomszédok, az egy udvarban lakók – jó kapcsolatát. Ezek az 5-10 házból álló kis közösségek jobban figyelnek egymásra. Pl. gazdasági munkáknál segítik egymást, betegség esetén orvost hívnak, itthon vagy a kórházban meglátogatják a beteget.”⁹⁷

Az imádságos házaknak Bagon régebben nagyobb közösség-szervező szerepük volt, amennyiben a társadalom nagyobb részét tudták mozgósítani. Mára ez a szerep nagyrészt elenyészett, pontosabban érvényessége visszaszorult egy kisebb társadalmi csoportra. Imádságos házat gazdagabb családok tartottak fenn, a szegényebbek nem engedhettek meg maguknak ilyesmit. Az imádságos házak általában adventtől Gyümölcsoltó Boldogasszonyig működtek, ekkor volt kevesebb a munka, több idő jutott a társaságba járásra. Az imaházak rendszere az egész falut behálózta, a szegénysor („*kukasor*”) kivételével. A rendszer működése ritkábban baráti vagy rokoni alapú volt, de főként lokális: mindenki igyekezett a hozzá legközelebb eső imádságos házat felkeresni, így nagyjából állandó összetételű lokális csoportok alakultak ki. Az imádságos ház tartásának szokása ugyanúgy a családon belül öröklődött, mint az úrnapi sátorállításé. A faluban öt-hat imádságos ház működött, egy-egy házban nagyjából húszan gyűltek össze, jórészt nők, korra való tekintet nélkül. Az összejöveteleken imádkoztak, beszélgettek, februárban gyakran az imádságos házakban végezték a Lourdes-i ájtatosságot is (máskor a templomban). Érdekes lenne párhuzamot vonni az imádságos házak és a tanyakertes településeken korábban szokásban levő „*tanyázás*” között. Mindkét intézmény elsősorban társadalmi funkciókat látott el és lokális alapon szerveződött, de amíg a tanyázás kizárólag férfiakból álló közösségeket hozott létre, addig az imádságos házaknál leginkább nők gyűltek össze (eltekintve természetesen a házigazda férjétől). Úgy tűnik, a nőknek a vallásosság keretei közt nyílhatott lehetősége a közösségi életre, míg a férfiaknál inkább a munka és a szórakozás jelentette a kapcsolatot.

A téli időszakban való közös imádkozás Bagon a legutóbbi időkig szokás volt, de az alkalmak egyre ritkulnak. Amíg az imádságos házak fénykorukat élték, minden hétvégén voltak összejövetelek. Ma az imádságos házat leginkább olyan idős embereknél rendezik, akik nem tudnak eljárni a templomba koruk vagy betegségük miatt, így az imádságos ház az idősek, egyedülálló látogatásának, közösségbe integrálásának speciális formája lett.

Szentcsalád-járás

A szentcsalád-járás az imádságos házakhoz hasonló forma, de konkrétan meghatározott időben zajlik. Érdekes, hogy amíg az imádságos házak hagyománya eltűnőben van, addig a szentcsaládjárás szokása a mai napig elterjedt. A bagiak szemében a szentcsaládjárás azonos funkciót tölt be az imádságos házakkal, egykor a két esemény lokálisan is egybeesett.

A szentcsaládjárás kilenc, mások szerint tizenkét napon át végzett imádságokat és énekeket jelent, amelyet karácsony előtt tartanak. A hagyományos gyakorlat szerint minden este más házat kerestek fel, újabban ugyanahhoz a házhoz mennek el esténként, itt is megfigyelhető,

⁹⁷ Petánovics K. 1991. 90.

hogy igyekeznek olyan házat választani, ahol egyedülálló vagy nagyon idős ember lakik. Az idősekre való tekintettel az összejöveteleket ma inkább délután tartják, így a résztvevők még világosan haza tudnak érn. A résztvevők között sok az idős, de a fiatalok jelenléte is állandó. A falubeliek szerint ma még hét-nyolc helyen végzik a szentcsalád-járást, egy-egy összejöveteleken körülbelül tízen gyűlnek össze, néha többen, akár húszan is. Olyan ház is van azonban, ahol az elmúlt télen már csak a gazda és felesége végezte a szükséges imákat, az énekeket kazettával énekelték. Egy-egy alkalom megközelítőleg másfél órás, ezalatt imádkoznak, énekelnek és bőven jut idő beszélgetésre is. Néhányan felvételt is készítettek az összejövetelekről, valamint a szokás fontosságát és népszerűségét mutatja az is, hogy többen őriznek régi kéziratos vagy házilag legévelt szentcsaládjárás-szövegeket, illetve egyes momentumokat a népi együttes műsorába is beemelték. Ily módon ez a vallásos szokás nemcsak a társadalmi élet egyik szervezőjévé, hanem a bagi öntudat fontos elemévé is vált.

Következtetések

A vallás szerepe a vizsgált közösségben a XX. század végén leginkább összetartó, valamint identitás-meghatározó jellegű. Ennek oka főként az, hogy a hagyományos értelemben vett vallásosság már nem a társadalom/közösség egészét jellemzi, hanem csak egy adott réteg, *társadalmi csoport* tulajdonsága. A vallás társadalmi jelentősége és funkciója összességében véve a korábbi időkhöz képest lecsökkent, de abban a társadalmi rétegben, ahol ez a jelentőség megmaradt, a funkció főként közösségi-szociális irányba tolódott el.

Felhasznált irodalom

- Barna Gábor (2004): Vezetők és vezetettek. Társadalmi rétegek, nemek, életkori csoportok és szerepek egy laikus vallási társulatban. In: S. Lackovits Emőke – Mészáros Veronika (szerk.): Népi vallásosság a Kárpát-medencében 6. Veszprém. 343-356.
- Fehér Ágnes (1994): A vallásosság reneszánsza, szekularizáció és rendszerváltozás. In: Ujváry Zoltán (szerk.): Történeti és néprajzi tanulmányok. Debrecen. 285-288.
- Jávor Kata (2000): Az egyház és a vallásosság helye és szerepe a paraszti társadalomban. In: Sárkány Mihály – Szilágyi Miklós (szerk.): Magyar néprajz nyolc kötetben VIII. (Társadalom). Budapest. 791-818.
- KL: Katolikus Lexikon (szerk. Bangha Béla S. J.) IV. 1933.
- Madar Ilona (1988/a): Temetkezési szokások. In: Asztalos István (szerk.): Bag. Néprajzi tanulmányok I. Aszód. 265-281.
- Madar Ilona (1988/b): A római katolikusok vallásosságáról. In: Asztalos István (szerk.): Bag. Néprajzi tanulmányok II. Aszód. 7-58.
- Manga János (1978): A hitvilág és a hitélet változása. In: Bodrogi Tibor (szerk.): Varsány. Tanulmányok egy Észak-magyarországi falu társadalomnéprajzához. Budapest. 375-412.
- MKL: Magyar Katolikus Lexikon (szerk. Dr. Diós István) I-XI. 1993-2006.
- Petánovics Katalin (1991): A vallásosság szerepe egy falusi közösségben. In: S. Lackovits Emőke (szerk.): Népi vallásosság a Kárpát-medencében I. Veszprém.
- Rosta Gergely (2000): A vallásosság dimenziói és típusai. In: Dr. Bánlaky Éva – Karczub Gyula (szerk.): A hitről. Budapest. 95-106.
- Szőcsné Gazda Enikő (2004): A Rózsafüzér Társulatok hatása egy falu életére. In: S. Lackovits Emőke – Mészáros Veronika (szerk.): Népi vallásosság a Kárpát-medencében 6/II. Veszprém. 161-166.

Tomka Miklós (2002): A vallásosság és az egyházak Magyarországon a kilencvenes években. In: Püski Levente – Valuch Tibor (szerk.): Mérlegen a XX. századi magyar történelem – értelmezések és értékelések. Debrecen. 473-496.

Adatközlők:

Id. Balázs Gusztáv 1932; Balázs Klára 1929; Gergely Antal 1921; Karácsondi Mihály, plébános; Katona Károly 1944; Könczöl Erzsébet 1924; Martin Erzsébet 1944; Nagy Jenő 1936; Nagy Jenőné (szül. Tóth Magdolna), előénekes 1940; Palya Margit 1929; Palya Margit, előénekes 1927; Sápi Julianna 1939; Sápi Vendel, az egyháztanács gondnoka 1945; Sápi Vendelné Julianna 1951; Tóth Borbála 1925; Tóth Julianna 1936; Tóth Mihály 1935.

HAGYOMÁNY ÉS MODERNIZÁCIÓ A BAGI LAKODALMI SZOKÁSOK TÜKRÉBEN

Vámos Gabriella ELTE-BTK Néprajzi Intézet

„ A házasságkötés az egy szent dolog.
Társat választunk, mert tudjuk,
hogy egyedül nem lehetünk boldogok!”
(Bálint Piroska, bagi lakos írása)

Bevezetés

A házasságkötés és a hozzá kapcsolódó lakodalom minden nép életében és minden időben nagy és élményekkel teli esemény a házasulandók, a szülők, sőt az egész falu életében.⁹⁸ Az emberi életpálya fordulópontja és egyetlen olyan nagy ünnepe ez, amelyet az egyén ereje teljében, biológiai virágkorában él át.⁹⁹ Lényege abban rejlik, hogy egy családon illetve egy társadalmon belüli szerepkörváltás, valamint a megszokott társadalmi helyzetből való kiválás is lejátszódik. A házasságkötés és annak elemei egységet alkotnak, melyek részletei az ország különböző pontjain eltérőek, de valamennyien egy alapséma változatainak tekinthetők.¹⁰⁰ Társadalmi és gazdasági tényezők is hatással vannak rá, kifejeződhet benne egy közösség értékrendje.

Lakodalom és identitástudat

Bag – a falu – ahol a témával kapcsolatos kutatásaimat végeztem, kitűnő terepnek bizonyult, mert a település lakói erős „*bagi identitástudattal*” rendelkeznek, amelyek a lakodalmi szokásokban is megmutatkoznak. Dolgozatom célja az, hogy rávilágítsak a bagi lakodalmak egyediségére, a hagyományos és modern elemek egymás mellettiségére és egymásra hatására. Nem szokásleírás a célom, hanem elsősorban a házasságkötést, a lakodalmat befolyásoló társadalmi tényezők vizsgálata.

Annak eredményeként, hogy Bag az ország északi részén található és a Királyi Magyarország része volt, polgárius elemek vegyültek a parasztlakodalomba illetve a nagyszámú palóc és a környékbeli szlovák lakosság is hatást gyakorolt a lakodalmi szokásrendszerre. A meginduló polgáriusodás következtében 1920-tól leegyszerűsödés figyelhető meg lakodalom elemeiben. Hatással volt erre az is, hogy folyamatosan nőtt az iparban és a szolgáltatás szektorban dolgozók aránya a mezőgazdasági dolgozókhöz képest, amely a népviseletből való kivetkőzéshez is vezetett. Több nagy fordulópontról beszélhetünk, ami a lakodalmi szokások változását illeti, és amelyeken a polgárosodás mellett a politikai, társadalmi változások, valamint a második világháború következményei is éreztették hatásukat.

A változások ellenére a lakodalom nem veszített vonzerejéből. A házasságkötés formája, az ahhoz fűződő szokások, azok sokasága, változatossága és tartalmuk megmutatják, hogy milyen szerepet játszik ez az esemény a család és a közösség életében.¹⁰¹ Az egyes szokáscelemek közül van, ami csak részben, de van, ami teljesen elmaradt, jelentőségét veszítette Bagon is.

⁹⁸ Szabó M. 1996. 7.

⁹⁹ Földesné Györgyi E. 1984. 56.

¹⁰⁰ Sárkány M. 1983. 279.

¹⁰¹ Szémán Zs. 1983. 285.

A házasságkötés jelentősége

A házasságkötést biológiai, utódnemzési, munkamegosztási, gazdasági, vallási és családi tényezők is befolyásolták. A pár nélküli férfi vagy nő hátrányos megkülönböztetésbe került a falusi társadalomban, mivel a létfenntartási, termelési és fogyasztási életprogram egy férfira és egy nőre volt kidolgozva. Aki pedig pár nélkül maradt, családtagként élhetett legközelebbi rokonai körében, és a helyi társadalom tagjainak gúnyolódásainak keresztüzébe került. Ebből az okból találkozhatunk vénlegény- és vénlánycsúfolókkal, az egyedül élők kirekesztésével, megalázásával, valamint a még biológiailag aktív életkorban lévő özvegyek vagy elváltak újraházasodásával.¹⁰²

Kettős elszakadásról van szó, mert a fiatalok kiválnak társaik csoportjából, és eltávolodnak a szülői háztól, ezáltal eddigi szerepkörük is megváltozik.¹⁰³ A házasságkötés eredményeként lejátszódó családi és társadalmi állapotváltozás feszültséggel jár, melynek levezetésére szolgál a lakodalom, és annak eseményköre. Ezért nevezte Arnold van Gennep francia néprajzkutató a házasságkötést és annak szokásait átmeneti rítusnak.¹⁰⁴ Az európai kultúrkörben pedig azért vált ennyire jelentőssé, mert itt nem, vagy csak alig találkozhatunk a természeti népekre jellemző beavatási rítusokkal, így van Gennep-i értelemben a lakodalmat tekintjük annak.

A házasságkötéshez és a lakodalomhoz kapcsolódó szokáscelemek irányultság szerint három csoportba sorolhatók. Biztosítják a megelőző csoporttól való elválást, elősegítik az eltávolodást a régítől az új felé, valamint az új viszonyba való beépülést is megkönnyítik.¹⁰⁵ Mivel a társadalom és annak tagjai folyamatos átalakuláson mentek/mennek keresztül, így kutatást érdemel az, hogy napjainkra milyen módon jelennek meg az elválasztó, eltávolító és beépítő rítusok. A házasságkötés szokáskörének évszázadokon keresztül kiformalódott a maga forгатókönyve, amely helyi módosításokkal az egész országban és egész Európában a következő volt: a fiatalok megismerkedése és a házasulandó felek kiválasztása, a házasságkötésre készülők életviszonyainak felderítése, a házasságba való beleegyezési szándék felderítése, a házasságkötés feltételeinek kölcsönös tisztázása. Ezt követte a lánykérés, az eljegyzés, a jegyajándék váltása, gyakran a vagyoni megállapodás írásban való rögzítése, bejelentkezés a templomba, a templomi kihirdetés és készülődés a lakodalomra, majd a lakodalom. Látható tehát, hogy ez a cselekménysorozat, több szakaszra bontható, és ezek a szakaszok is további elemekre tagolódnak.¹⁰⁶

A házasság és a lakodalom szokásköre érzékenyen reagál a társadalmi és kulturális változásokra is. Ez lehet az oka annak, hogy az elmúlt közel 90 év alatt 5 fordulópont következett be a bagi lakodalmak történetében. Ezek közül hármat Korkes Zsuzsanna is megemlíti hasonló témájú dolgozatában, amelyek a következők: az első az 1930-as évek végén – az 1940-es évek elején, a második az 1950-es években, a harmadik pedig az 1960-as –1970-es években következett be.¹⁰⁷ A másik kettőt pedig saját kutatási tapasztalataim alapján az 1980-as, 1990-es évekre, illetve 2000 utánra tenném. Korkes Zsuzsanna tanulmányában a bagi lakodalmak szokásleírás mellett kitér annak a közösségre gyakorolt hatására is. Mivel a munka 1988-ban készült, azóta az általa vizsgált mindkét témakörben történtek változások, átalakulások. Az egyszerűsödés mellett változás történt az ismerkedési szokásokat illetően, az

¹⁰² Györgyi E. 1990. 38.

¹⁰³ Fejős Z. 1979. 409.

¹⁰⁴ Fejős Z. 1979. 410.

¹⁰⁵ Fejős Z. 1979. 410.

¹⁰⁶ Verebélyi K. 1998. 410.

¹⁰⁷ Korkes Zs. 1988. 241.

időpont és időtartam megválasztásában, a résztvevők számában, társadalmi státuszában, valamint az anyagi vetület tekintetében. Az anyagiak változása pedig meghívottak számára, a menüre, az ajándékokra is hatást gyakoroltak. Dolgozatomban a bekövetkezett módosulásokra is kitérek.

Ismerkedés és kéretés

Az ismerkedést meghatározó hagyományos tényezőket az adatközlőim elmondása alapján 4 csoportra osztottam:

1. Mindkét fél bagi származású. Ezáltal a bagi identitás és összetartozás is kifejezésre jut, és ezért jellemző volt, hogy *aki nem Bagon házasodott, azt régen megszólták.*¹⁰⁸
2. Azonos felekezethez tartozzanak. Ennek oka, hogy a bagiak büszkék voltak római katolikus vallásukra és az összetartozásukat, ilyen módon is igyekeztek kifejezni.
3. Azonos társadalmi réteghez tartozzanak. A szegények Bagon sem választhattak akárkit maguknak, hiszen a „Guba gubával, suba subával” elv alapján csak az azonos társadalmi rétegből származók házasodhattak össze.
4. Szülői befolyás és szülői minta. Figyelembe kellett venni a szülői akaratot is, és ha a választott *„nem tetszett a szülőknek, és ha sikerült meggyőzni őket, szakítottak.”*¹⁰⁹ Sokszor engedtek a fiatalok a szülői nyomásnak, hiszen ekkor még az ő segítségükre voltak szorulva minden tekintetben.

Bagon erőteljes volt az endogámia. Ehhez még az is hozzájárult, hogy nem szívesen fogadták az idegen legényeket a helybeliek, és sokszor verekedésre került sor a kocsmákban.¹¹⁰

Régen Bagon az ismerkedésre novembertől farsangig a fonókban, egész évben pedig a bálokban, valamint a zenés alkalmaknak és rendezvényeknek helyt adó kocsmákban volt lehetőség. Ezekben a helyeken alakulhattak ki az ismeretségek, *„a lányok, fiúk csoportban sétáltak és így összejöttek”*¹¹¹ melyekből szerelem majd házasságkötés lett. A házasság előtti *együttélés* nem volt jellemző, a találkozás is szülői felügyelet alatt valósulhatott meg. A lányok 16-18 évesen, a legények 20-24 évesen házasodtak. Miután az 1950-es évektől kezdve a bagiak arra kényszerültek, hogy a szomszéd falvakban, városokban (Gödöllő, Aszód, Hévízgyörk, Kartal), vagy a fővárosban keressenek munkát, eljutottak oda, hogy ma már ritka, hogy mind a menyasszony, mind a vőlegény Bagról származik.

Napjainkra tovább szélesedtek az ismerkedési lehetőségek (pl. munkahely, egyetem), ami az endogámia fellazulásához vezetett. Bagon napjainkra is jellemző a fiatalok korai házasságkötése, az esküvő előtti együttélést azonban ebben a faluban is a család értékrendje határozza meg. A párválasztás terén a szülői befolyás kevésbé érvényesül. Mára inkább elfogadják a fiatalok döntését, mert a házasság már magánüggévé vált, nem a rokonság vagy a közeli hozzátartozók szava, vagy a gazdasági befolyás, presztízs a meghatározó, hanem az érzelmi tényezők játszanak szerepet.

¹⁰⁸ Dudás Istvánné 1926.

¹⁰⁹ Tóth Mihály 1935.

¹¹⁰ Korkes Zs. 1988. 242.

¹¹¹ Dudás Istvánné 1926.

Kéretés, *telekendő* majd eljegyzés

Az ismerkedést hagyományosan a kéretés követte, ami a lányos háznál történt meg. Ekkor került sort a szerelmi zálog váltására, valamint az esküvő időpontjának megbeszélésére. Bagon a jegyajándék legtöbbször a *százvirágú* kendő volt. A kendő jelképezte a szerelmet és a jegyességet, és akkor is szimbolikus jelentősége volt, ha akár a leány, akár a fiú meggondolta magát a házasságkötést illetően. Ha a leány lépett vissza, a legény a kerítésre tette a széttépett kendőt, ha pedig a legény gondolta meg magát, akkor az édesanyja sértetlenül visszaadta a leánynak. Egyes adatok alapján kéretés alkalmával adták át a *telekendőt*, amely palóc hatásra utal. Ez annyit jelentett, hogy egy rózsás tálra süteményeket, sülteket, esetleg még gyümölcsöt tettek, és az egészet bekötötték egy kikeményített négyszögletes komaasszonykendőbe. A kendő közepébe koszorúkarikát is hímeztek.¹¹² Ekkor adták át a gyűrűt is, amihez a szegények csak bizonyos feltételekkel jutottak. Nem volt ritka, hogy „*a gyűrűt kölcsönadták egymásnak, hogy fel tudják húzni, majd a gazda visszakapta, és akinél kölcsönben volt, ledolgozta a gazdánál.*”¹¹³ Bagon ez a szokás az 1950-es évekre megszűnt. Ezt az eljegyzés váltotta fel, amely a gazdasági különbségeket részben elfedte: „*családi körben, keresztszülők, testvérek részvételével történt, hiszen szegénység volt, de volt benne romantika.*”¹¹⁴ A gazdaságilag stabil években, különösen az 1980-as évekre már jellemzővé vált, hogy a szűk családon kívül, barátokat, munkatársakat is meghívtak az eljegyzésre. Mára is alapvetően a család anyagi helyzete a meghatározó. Kutatásom során nem talákoztam olyan fiatalabb adatközlővel, akik kölcsönkértek volna a gyűrűket. A gyűrű funkciója tehát megmaradt, de olyan állandó tárgynak, jelképnek tekintik, amelyen nem érdemes spórolni.

A fiatalok arra törekedtek, hogy az eljegyzést követően minél hamarabb sor kerüljön a házasságkötésre. Szándékukat a templomban háromszor hirdette ki a pap, ahová a lány az alkalomnak megfelelő viseletbe ment, fején a *százvirágú* kendővel. Ezzel külön jelezte mindenki számára, hogy jegyes.¹¹⁵ A kihirdetéshez ma is ragaszkodnak. A viselet mára nem jellemző a fiatalok körében, csak olyan ünnepeken veszik fel, ahol a lokális identitásukat hangsúlyozni akarják.

A házasságkötés időpontjának megválasztása

A házasságkötés és a lakodalom időpontjának megválasztását is több tényező befolyásolta. Az év bizonyos szakaszai előnyösebbek voltak a lakodalom megtartására: az adventben és a húsvét előtti böjt időszakban tilos volt, a nagy nyári munkák idején sem volt megfelelő, mert nem volt lehetőség egy több napos ünnep lebonyolítására. Megfelelő volt az adventet megelőző néhány hét, a farsang. Ideálisnak tartották a májust, mert ekkor már nem kellett a lakodalmas népnek a kicsi házakba beszorulnia, az udvar is helyszíneként szolgálhatott.¹¹⁶ „*Régen októberben tartották, mire az új bor kiforr, akinek szőlője volt, tudott gondoskodni az italról.*”¹¹⁷

A lakodalom napja korábban valamelyik hétköznapra esett (hétfő, kedd, szerda) azért, hogyha három napig is tart, ne zavarja a vasárnapi istentiszteletet.¹¹⁸ Fokozatosan tevődött át a lakodalom napja szombatra, amelynek oka Györgyi Erzsébet szerint a birtokaprózódásból

¹¹² Korkes Zs. 1988. 244.

¹¹³ Tóth Mihályné Sági Julianna 1939.

¹¹⁴ Bagi Tibor 1935.

¹¹⁵ Korkes Zs. 1988. 245.

¹¹⁶ Verebélyi K. 1998. 410.

¹¹⁷ Bratkovics Józsefné 1945.

¹¹⁸ Györgyi E. 1990. 46.

adódó elszegényedés, illetve az első világháború után a hagyomány kötőerejének csökkenése volt.¹¹⁹ Bagon is ez a szokás alakult ki, aminek hátterében, véleményem szerint, az iparosodás is áll, mivel a munkába bejáró embereknek nem volt lehetőségük a több napi hiányzásra. Ezzel együtt előfordulnak Bagon háromnapos lakodalmak is.

A lakodalom időpontját társadalmi és családi helyzet is befolyásolta. Ha valamelyik szülő, vagy testvér elhunyt, akkor szükség volt a megüresedett szerepkör pótlására.¹²⁰ Háborús időkben sem volt lehetőség a hosszú jegyességre és a nagy mulatozásra. Ezekben az esetekben az eljegyzés is csendes volt, a jegyesség is rövid ideig tartott, és a lakodalmat is visszafogottan tartották. Ezt jól alátámasztja Tóth Mihályné Sági Julianna néhány mondata, akinek 1955-ben volt az esküvője: *„Az én szüleim meghaltak, Misi bácsinak az anyja beteg volt, segítség kellett, ezért esküdtünk korábban a tervezettnél. Misi bácsinak pedig katonának is be kellett vonulnia.”*¹²¹

Az időpont eldöntése után az események, a lakodalmi készülődések sűrűn követik egymást. Megkezdődik a vendégek meghívása, amit a vőfély végez egy kapott lista alapján, és akinek fontos szerepe van a lakodalom folyamán. Illik meghívni a szülőket, keresztszülőket, a testvéreket, szomszédokat, az unokatestvéreket, a barátokat, most már a munkatársakat is. A meghívottak száma függ a család anyagi helyzetétől. 2-3 nappal a lakodalom előtt a *„háziak levágják az állatokat, ételeket készítenek”*.¹²² A sátoros lagzik idején mindkét háznál előkészítették a helyszínt, felállították, feldíszítették a sátrakat. Ez a szokás még az 1990-es évek elején is megvolt. Amióta azonban a Kultúrház kibérlésére is lehetőség van, a sátorállítás elmarad. *„Ma már a Művházat bérlik ki, nincs rizikó, hogy a sátort elviszi a víz, a család tisztaságba megy haza, így egyszerűbb és könnyebb is.”*¹²³ Több adatközlőm szívesen emlékszik vissza a sátorállításra, ugyanis annak más hangulata volt. A sátort virágokkal, később virágokkal és krepp-papírral díszítették.

Ezt a funkciót már a Kultúrház tölti be, amelynek díszítését a rokonok és barátok végzik. Ebben is megnyilvánul a lakodalom kölcsönössége. A sátorhoz hasonlóan nagy teret biztosít, több száz vendég befogadására alkalmas. A vendégek fogadása az előtérben történik, a belső teret pedig a meghívottak számának megfelelően alakítják, mert ha szükséges, akár még az eredetileg színpadként használt emelvényre is helyeznek asztalokat.

Kutatásom során olyan esettel is találkoztam, amikor az esküvőt a közeli Lázár Lovasparkban tartották. A lebonyolítás hasonló képet mutat a Kultúrházban tartott lakodalmakkal.

A házasságkötés és lakodalom menete, szokásköre

Hagyományosan az esküvő reggelén volt a nászmise, ahová a két család külön-külön ment, és így is jöttek vissza. A menyasszony hagyományosan népviseletben ment a házasságkötésre, mára ezt elhagyták. Ez a folyamat a polgárosult családoknál már az 1950-es években elkezdődött.

1894 óta van polgári anyakönyvvezetés, amely kötelező aktus. Ez után mentek a templomba. Erdei Ferenc így fogalmaz erről 1940-ben: *„Falun el sem képzelhető olyan házasságkötés, ahol szürkén az anyakönyvvezető elé állanak, és utána minden teketória nélkül megkezdik a*

¹¹⁹ Sárkány M. 1983. 281.

¹²⁰ Verebélyi K. 1998. 410.

¹²¹ Tóth Mihályné Sági Julianna 1939.

¹²² Tóth Sándorné 1931.

¹²³ Tóth Mihályné Sági Julianna 1939.

házaséletet.”¹²⁴ „*A világháború előtt, egészen 1960-ig a polgári és egyházi esküvő egy napon volt, mert a templomba addig nem mehettek, amíg nem volt polgári esküvő*”.¹²⁵ A szentesítésben tehát az egyház is részt vesz, ezáltal szakrális szférába emeli ezt a társadalmi aktust.¹²⁶ A polgári és egyházi házasságkötés hagyományosan egy napon történt. Mára azonban előfordul, hogy több heti eltéréssel tartják meg a két szertartást. Ebben az esetben a menyasszony nem ugyanazt a ruhát viseli, csak a templomi esküvőre veszi fel a fehér menyasszonyi ruhát.

Kutatásom során olyan esettel is találkoztam, amikor a menyasszony a templomi esküvőn sem „fehérben” esküdött, mert már együtt éltek a vőlegénnyel a házasságkötés előtt, így a pap nem engedélyezte a fehér ruhát. A menyasszony csak a szertartás után öltöztetett át fehérbe.¹²⁷

Miután mindkét családnál megtörtént az ebéd, amely korábban gulyáslevesből, pörköltből és a bagi különlegességéből, a rétesből állt. Ez a menü később süttekkel, rántott hússal egészült ki. Ezek után a vőlegény a vőfélygel, a násznaggyal, a nyoszolyóasszonnyal a menyasszonyos házhoz ment. Itt elénekelték a „Nyisd ki babám az ajtót...” c. dalt, majd amikor beengedték őket, megkapták bokrétájukat a vendégek.

A következő esemény a menyasszony kikérése volt, majd az ágyvétel, amelyre igyekeztek a keresztanyák a legtöbbet ajánlani. Ezt a szokást még az 1970-es években is gyakorolták. Ezt követi a menyasszony búcsúztató, amely során a vőfély papírról felolvassa a verseket: menyasszony búcsúzik szüleitől, testvéreitől. Ekkor a szülők, testvérek *siratják* a menyasszonyt, majd az egész ház sírni kezd. A fájdalom, az elválás áll ennek a szokásnak a háttérében.¹²⁸ Ezért ezt a szokást eltávolító rítusnak is tekinthetjük. A búcsúztatás, mint szokásjelenség mára is megmaradt, jelentőségéből nem vesztett. Annyiban viszont változott, hogy már nem a menyasszonyos háznál történik, hanem a Kultúrházban. A zenekar elhúzza a családtagok nótáját, akárcsak régen, a vőfély ugyanúgy verssel búcsúztatja a menyasszonyt a családtagjaitól.

Ezt követően a vőlegényes házhoz ment a násznép. Nagyon sok termékenységvarázsló, pozitív tartalmat biztosító szokáselem kíséri ezt a mozzanatot. Amikor a menyasszony belépett a vőlegényes ház kapuján fel kellett rúgnia egy vízzel teli vödört, *hogy a harag elszálljon előlük* – mondták. Szokás volt, hogy a vőlegény anyja egy tányért tört össze a fiatalok előtt, hogy *ne legyen veszekedés* a fiatalok között. A menyasszony szájába a leendő anyósa cukrot dugott, hogy *édesszájú legyen*. Mindezek után a menyasszonyt a vőlegényes ház tagjának tekintették, és vőlegény szülei saját lányukként kezelték.¹²⁹ Ez az eseménysor olyan befogadási rítus volt, amely a menyasszony beilleszkedését segítette. Ezek a szokások már nem élnek Bagon.

Ezt követően a menyasszonytánc következett, amelyet a vőfély kezdett. Elterjedt, hogy a vőlegény egy bagi népviseletbe öltöztetett babával váltja ki a menyasszonyt. Majd következett a vacsora, amely húislevesből, főtt húsból, pörköltből, savanyúságból, süteményekből állt. Napjainkban ez a menü az ebédhez hasonlóan több étellel is kiegészülhet, a hagyományos menü azonban megmarad. A *Kultúrházban* tartott lakodalmak esetében az épület melletti

¹²⁴ Sárkány M. 1983. 279.

¹²⁵ Tóth Mihály 1935.

¹²⁶ Verebélyi K. 1998. 410.

¹²⁷ Bratkovics Attila és Kiss Andrea esküvője 1991-ben

¹²⁸ Voigt V. 1983. 397.

¹²⁹ Korkes Zs. 1988.253.

területen készítik elő az ételeket. Mivel már az ételsor több elemét étteremből rendelik, itt csak előkészítik azt a tálaláshoz. Ezáltal a főzőasszonyok szerepköre is átalakult.

Éjfél után következik a *kontyáldomás*, amikor a menyasszony menyecskeruhába öltözik, melyet a menyasszonyos háztól hoznak el a díszített *menyasszonykaláccsal* együtt. Ilyenkor már az „újasszony” és az „újember” végzi a kínálgatást a lakodalomra hozott süteményekből, borból és *menyecsképogácsából*. Az 1940-es évekig a menyasszonyfektető tánc, valamint a gyertyástánc is jellemző volt.¹³⁰

A mulatozás, a vendégek szórakoztatása a vőfély mellett a zenekar feladata is. Bagon napjainkra is szívesen játszanak hagyományos zenét a lakodalmakban. Kutatásom a lakodalom zenei és tánc elemeinek változására nem terjedt ki. Mivel a hagyomány és modernizáció egymásmellettsége itt is jól megjelenik, a jövőben kutatást érdemelne.

Amióta a Kultúrházban tartják a lakodalmakat, a templomba menet Bag főutcáján, a Szent Imre utcán vonul végig a lakodalmas csoport, visszafelé már a Szent András utcán. Ennek az oka, hogy visszafelé már mulat, táncol a társaság, így előnyösebb egy rövidebb út választása. A vőlegény ma már a Kultúrház ajtaja előtt énekl el a „Nyisd ki babám az ajtót...” című nótát. Így a lakodalom helyszíne egy térre korlátozódik. Azok a szokások, amelyek korábban a menyasszonyos-, vőlegényes házhoz kötődtek, az egyszerűsödési folyamatnak megfelelően, mára egy helyen játszódnak le. Megállapítható, hogy Bagon azok a hagyományos elemek maradtak meg a lakodalom szokásköréből, amelyek megvalósítására a Kultúrházban és annak környezetében is van lehetőség. Így az ágykikérés elmarad, de napjainkra is szívesen öltözik a menyecske népviseletbe. A népviselet felöltése hagyománytiszteletet fejezi ki annak ellenére, hogy ez nem mindig bagi viseletet jelent. Tapasztalataim szerint, azok a fiatalok, akik a helyi néptánc együttesben táncolnak/táncoltak jobban ragaszkodnak a hagyományos szokáselemekhez.

Tisztségviselők, akikre a lakodalom során nagy felelősség hárul

A lakodalmi tisztségviselők – vőfélyek, násznagyok, főzőasszonyok – jelentősége nem változott. Jelenlétükkel, cselekedeteikkel, szervezésükkel és irányításukkal háttérrel biztosítanak a fiatal pár és a résztvevők számára, és folyamatosan továbblendítik az események menetét, a lakodalom zökkenőmentes lebonyolítását biztosítják. A legfontosabb tisztségviselők a *vőfélyek*. Az egész lakodalmi eseménysor összefogója, felelős a vendég hívás mellett a szórakoztatásért, minden menüfogás előtt verset mond, ő kéri ki a menyasszonyt stb. Egy falun belül több vőfély is lehetett, de az sem volt ritka, hogy a szomszéd falvakból jártak át, így előre le kellett őket foglalni. Régen nem ellenőrizte őket csak a közösség, általában szívességből vállalta el egy-egy férfi ezt a szerepet. Ma már találkozhatunk *hívató* vőfélyekkel, akik adóznak, és már az sem ritka, hogy az APEH ellenőrzi őket. A két vőfélyt a botjukra kötött szalagról lehet megkülönböztetni. A menyasszony vőfélyén rózsaszín, a vőlegény vőfélyén kék szalag van, melyet a menyasszonyos háznál kötnek rá. Munkájukat a vőfélykönyvek segítik, amelyek a 18. századtól kezdve másolatban terjedtek.¹³¹

A vőfély személye garancia a hagyományos lakodalmak megrendezésének. A vőfély a versekkel is bizonyíthatja rátermettségét, tehetségét még ma is. Rövid, de stílusos alkotások ezek, melyek szövege több változatban él. A vőfélyversek a 18 – 19. századtól jelentek meg, pohárköszöntőkből és tréfás versekből alakulhattak ki. Az első ismert nyomtatott vőfélykönyv

¹³⁰ Bővebben ld. Korkes Zs. tanulmánya 1988.256.

¹³¹ Györgyi E. 1990. 47.

1731-ben Debrecenben jelent meg. A rigmusok táji eltéréseket mutatnak, és helyi sajátosságokhoz igazodnak, ugyanakkor nagy valószínűséggel közös eredetre vezethetők vissza.¹³²

A bagi lakodalmak egyedisége volt a szlovák hatást tükröző *druzsba* állítása, mely az 1940-es évekig megmaradt. Őt a vőlegény férfirokonságából választották ki. Szerepe szerint a vőfély mellett volt a helye a lakodalom folyamán.¹³³ A szerepköre napjainkra is változatlan maradt.

A vőfélyen kívül a násznagyoknak, nyoszolyóasszonyoknak, vagyis a keresztszülőknek van szintén nagy szerepük. „*Ők a fiatalok után a következő díszvendég.*”¹³⁴ Ezt jelzi az is, hogy a lakodalom után értük még ma is külön lovas fogattal, zenekari kísérettel mennek. Hagyományosan a keresztapa tölti be az esküvői tanú szerepét, ő kezdi a menyasszonytáncot, és a bokrétája is a legdíszesebb. Az 1970-es évektől már bárki lehetett esküvői tanú, nem ragaszkodtak minden esetben a keresztszülőhöz. A keresztanya mindig részt vesz az előkészületekben, és neki illik a legnagyobb ajándékkal szolgálnia. Bagon nem volt jellemző, hogy minden gyereknek más-már keresztszülője lett volna.

Ki kell emelnünk a gazdasszonyok vagy főzőasszonyok szerepét. Őket is, akár a vőfélyt, előre le kellett foglalni, mert előfordult, hogy akár több lakodalom is volt egyszerre a faluban, és mindenki a legjobbat akarta magának. A fő gazdasszony hívta segítségül maga mellé a főzőasszonyokat, „*akkal együtt szokott járni főzni, vagy a nagy konyhában dolgoztak.*”¹³⁵ A gazdaasszony felelt a lakodalmas konyháért, melyet kezdetben a szabadban állítottak fel. A lakodalmi előkészületek idején is fontos a szerepe, hiszen a főzőasszony számolja ki a felhasználandó hús mennyiségét, felügyeli és irányítja a tésztakészítést is. Ez annyiban változott, hogy már szívesebben rendelik az ételeket vendéglőkből, így a főzőasszonyok szerepköre is megváltozott.

Fontos, hogy minden lakodalomban vannak segítők, akik a vőfély vezényletével a felszolgálatást végzik, akik lehetnek rokonok, barátok és szomszédok. Napjainkra változott a főzőasszonyok szerepköre is.

A lakodalom, mint összetett egész

A házasságkötés és a lakodalom formai és funkcionális szempontból egységet alkot. Lehetőséget biztosít a rokonsági kapcsolatok megerősítésére és újrendezésére. De, lehetőség a mulatásra és az ismerkedésre minden korosztály számára. Kifejezésre kerülhet benne a család közösségben betöltött szerepe, a kölcsönösségi viszonyok kiegyenlítése.¹³⁶ A házasságkötés során nem csak a leendő házaspár felek, hanem azok családjai is kapcsolatba kerülnek egymással. A lakodalom lehetőséget ad arra, hogy a két család megismerje egymást, felsorakozzon és demonstrálja nagyságát, presztízsét. A házasságkötés eredményeként a két fél házasságával társadalmi, akár gazdasági kapcsolatok is kialakulhatnak.

A lakodalom során megünneplik a szerepek átstrukturálódását is, majd mindenki egy újabb szerepet is kap – anyós, após, vej, sógornó, ángy, stb. Minden emberélet fordulója – leginkább a keresztelő, házasság, halál – beindítja az egymást segítő, egymásra figyelő

¹³² Bakó F. 1987. 19., 20.

¹³³ Korkes Zs. 1988. 248.

¹³⁴ Péter Tiborné Balázs Zsuzsanna 1962.

¹³⁵ Katona Károlyné 1954.

¹³⁶ Szémán Zs. 1983. 293.

mechanizmusokat, alkalom a családi, rokonsági rendszer újraszervezésére, megerősítésére. Mindezeket rituális keretbe foglalva. Minden eleme felülmúlja a szokásosat, meghaladja a maximális igényeket. Az emberek is igyekeznek a saját magatartásukat ünnepi rangra emelni.¹³⁷

Következtetés

A bagi lakodalmi szokások palóc és szlovák hatást is tükröznek. Természetesen ebben a faluban is voltak olyan szokások és szokáselemek, amelyek megkülönböztették az ország más tájainak lakodalmaitól. Három pontban foglalhatjuk össze, hogy milyen téren történtek változások:

1. Vannak olyan pontjai a bagi lakodalmaknak, amelyek folyamatosan eltűntek az évek során, például az eljegyzés utáni százvirágú kendő viselete, a viseletben való házasságkötés, a *druzsba* személye. További kutatást érdemelne, miért azok az elemek tűntek el, amelyek a bagi lakodalmak egyediségét adták.

2. Az egyes lakodalmi elemek mellett a fiatalok házassághoz való hozzáállása is megváltozott az országos tendenciának megfelelően. Több olyan esettel találkozhatunk Bagon is, hogy a fiatalok több hónapig/évig élnek együtt a házasságkötés előtt. Mára a fiatalok önállóbbak a párválasztás terén, sokszor anyagi okok miatt, vagy tanulmányaik miatt csak több évi együttélés után kötnek házasságot, amelyre azonban még mindig úgy tekintenek, mint egy életben egyszeri alkalom.

3. A párválasztás korábban Bagon is közösségi, rokonsági kontroll alatt állt, kevésbé az érzelmi szempontok, mint a státusz, presztízs, gazdaság, felekezeti stb. voltak a meghatározóak. Mára a házasság „magánügy”, kevésbé a család, rokonság ügye, mint korábban.

Felhasznált irodalom:

- Bakó Ferenc (1987): *Palócföldi lakodalom*. Budapest, Gondolat Kiadó,
- Fejős Zoltán (1979): *Az átmeneti rítusok Arnold van Gennep elméletének vázlatja*. Ethographia XC. 406-414.
- Földesné Györgyi Erzsébet (1984): *Lakodalom és hétköznapok*. In.: *Folklór. életrend, tudománytörténet. Tanulmányok Dömötör Tekla 70. születésnapjára* (szerk.: Balázs Géza-Hála József), Budapest, MTA Néprajzi Kutatócsoport, 55-58.
- Korkes Zsuzsanna (1988): *Lakodalmi szokások*. In: *Bag néprajzi tanulmányok I.* (szerk.: Asztalos István), Aszód, Petőfi Múzeum, 241-261.
- Sárkány Mihály (1983): *A lakodalom funkciójának megváltozása falun*. Ethnographia XCIV. 279-285.
- Szabó Mária (1996): *Régi magyar lakodalmas szokások és köszöntők a lendvavidéki falvakból*. Lendva, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet,
- Szémán Zsuzsa (1983): *A lakodalom hagyományőrző szerepe és funkciója Felsőtárkányon*. Ethnographia, XCIV. 285-296.
- Takáts Sándor (1961): *Művelődéstörténeti tanulmányok a XVI-XVII. századból*. Budapest, Gondolat Kiadó,
- Verebélyi Kincső (1998): *Szokás*. In: *A magyar folklór*, Budapest, Osiris Kiadó, 400-439.
- Voigt Vilmos (1983): *Az érzelmek és a fájdalom eltávolítása. (Menyasszonysíratók)*. In.: *Novák László-Ujvári Zoltán: Lakodalom. (Folklór és Ethnographia 9.)*, Debrecen, 397-408.

¹³⁷ Földesné Györgyi E. 1984. 56., 57.

„ITT SZÜLETTEM, ITT VANNAK A GYÖKEREIM...”

– vallomások a bagi identitásról

Szotyori Eszter (ELTE BTK Néprajzi Intézet)

Az identitás fogalma

Az identitás mind a pszichológiában, mind a társadalomtudományok körében népszerű kutatási terület. Ez a tudományos érdeklődés Freud egyik tanítványának, Erik Eriksonnak¹³⁸ köszönhető, aki 1950-ben vezette be a fogalmat a szociálpszichológia és a szociológia szókincsébe.¹³⁹ Erikson elméletében újdonságot jelentett, hogy az identitás fejlődését egész életen át tartó folyamatnak tartotta, valamint értelmezését olyan háttér felől közelítette meg, melyben a művészet, a tanítás, a pszichoanalízis és az antropológia ötvöződik. Eriksoni értelemben az identitást úgy lehet felfogni, mint a szocializáció különféle körülményei között az én és a társas világ viszonyáról alkotott viszonylag stabil mentális képet.¹⁴⁰

Általánosságban elmondható, hogy az identitással foglalkozó irodalmak egy része az egyén (ezáltal a pszichológia) és a társadalom (tehát a szociológia) felől értelmezik az identitást. Szükséges azonban hozzátenni, hogy a kettő nem függetleníthető egymástól, hiszen *„minden egyes embernek megvan az egyéni tudata, de ezt az egyéni tudatot tartalmilag a társadalmi tudat határozza meg, vagyis azok a politikai, filozófiai, esztétikai nézetek, amelyek az adott társadalomra jellemzőek, a tudományok fejlettsége, a kultúra azon szintje, amelyet az adott fejlődési periódusban elért a társadalom.”*¹⁴¹ Vagy még konkrétabb Pataki Ferenc modellje, miszerint *„az én-rendszer két gyújtópont körül szerveződik, amelyek elkülönítése pusztán kutatási célokból, logikai síkon lehetséges. Az egyik ilyen gyújtópont a személyes én/személyes identitás, amely az egyedi jellemzőket, minőségeket hordozó individuális létünk tényének és folyamatosságának, e lét folytonos azonosságának pszichikus leképeződése. A másik gyújtópont a szociális identitás, amely az egyén társadalmi minőségének, különösségének a képviselője, vagyis olyan sajátosságoké, amelyekben másokkal is osztozik.”*¹⁴²

A gyakorlatban tehát elmondható, hogy a vizsgált jelenség leginkább koncentrikus körökként képzelhető el, melynek középpontjában az egyén áll, akitől távolodva a pszichológiai aspektust fokozatosan felváltja a szociológiai. Ez egyfajta „földrajzi” értelmezést is lehetővé tesz, hiszen az egyén, mint a társadalmi kontextus egy pontja, rendelkezik lokális, regionális, nemzeti, vagy akár kontinenshez kötődő identitással.

Dolgozatomban a lokális identitást vizsgálom. Kutatásom tárgya a bagi identitás, dolgozatom célja tehát annak vizsgálata, hogyan határozzák meg a bagiak lokális identitásukat, hogyan élik meg, számukra mit jelent, miben fejeződik és fejezhető ki. A vizsgálat Bag többségi közösségére, tehát csak a magyar lakosságra vonatkozik. Ehhez a vizsgálathoz Pataki Ferenc

¹³⁸ Erikson, E. (1902-1994), dán származású pszichoanalitikus és fejlődés-pszichológus, legismertebb eredménye a szociális fejlődés elméletének kidolgozása, fő kutatási területe az identitáskrisis volt.

¹³⁹ Gereben F. 1999. 56.

¹⁴⁰ Cole, M.- Cola, Sc. R. 2003. 402.

¹⁴¹ Bartha L. 1997. 43.

¹⁴² Pataki F. 1998. 367-368.

identitás-fogalmát vettem alapul, mely szerint „*az identitás a személyiségnek nevezett konstrukció és a társadalmi struktúra közé elhelyezhető közvetítő kategória, amely az egyén-társadalom viszonyt reflexív módon és szimbolikus formákban építi fel*”,¹⁴³ azzal a kitételrel, hogy a társadalmi struktúra ez esetben nem az egyetemes emberi társadalmat, hanem annak egy leszűkített részét, a vizsgált település közösségét jelenti.

Bag etnikai és vallási szempontból egységesnek mondható, mivel magyar, jelentős részben katolikus volt a lakosság és bizonyos szempontból az ma is. A Galga-mente vallásos és kulturális központja. Társadalma rétegzett, vasutasok, kőtörők, iparosok leszármazottai alkotják a jelenlegi település népességét.

A néprajztudomány szempontjából érdekes és a bagiak számára fontos, hogy a főváros közelségének ellenére a mai napig számos hagyományt őriz a falu. Ennek egyik kifejezője, hogy az asszonyok egy része öltözködésében megőrizte a népviseletet, másrészt Bag a székhelye a Muharay Elemér Népi Együttesnek, melyre az egész falu büszke, és magáénak tart.

Az identitás tárgyiasult formában

Az identitás *láthatatlan érték*, ezért azokat a színtereket és azokat a szimbolikus formákat kell vizsgálni, amelyek mentén az identitás „*kikristályosodva*” tanulmányozható. Ezek a család, az oktatás, a vallás, és a „*hagyományok*”, amelyek a bagiak számára is az identitás alappilléret jelentik. Henri Tajfel identitás-értelmezése szerint a társadalmi azonosságtudat az egyén tudása arról, hogy bizonyos társadalmi csoporthoz tartozik, és számára ennek a csoporthoz tartozásnak bizonyos **érzelmi** és **érték**jelentőség van.¹⁴⁴ Ez a megállapítás a megkérdozett bagiakra teljes mértékben vonatkozik.

Az identitás kialakulásában, átadásában a legfontosabb tényező a szocializáció. „*A gyermekkori szocializációban kiemelkedő szerepe van a családi, rokonsági és kortárs csoportbeli kapcsolatoknak, a szomszédsági és lakóhelyi környezetnek, az óvodának, iskolának. E körben zajlik le a gyermekek élete, itt találjuk a hozzájuk legszorosabban kötődő személyeket*”¹⁴⁵ - írja Somlai Péter, ám hozzá tehetjük, hogy másodlagos formában ugyanezen közösségek képesek a felnőtt korosztály „*szocializálására*” is, például beköltözö családok esetében.

A szocializációs folyamatnak két szakaszát különítjük el:

- Hat éves korig az alapszocializáció zajlik, melynek legfőbb színtere a család – ezért családi szocializációnak is nevezik -, illetve a másodlagos szerepű intézményes formák, mint a bölcsöde, óvoda.
- Hat éves kortól veszi kezdetét a késő szocializáció, amely nemcsak a családban, hanem a kortárs csoportokban és a pályavitel során valósul meg. A két utóbbi legfőbb színterei az iskola és a munkahely.¹⁴⁶

¹⁴³ Pataki Ferencet idézi Gereben F. 56.

¹⁴⁴ Henri Tajfelt idézi Turner, J. C. 1998. 331.

¹⁴⁵ Somlai P. 1997. 148.

¹⁴⁶ Schmercz I. 2002. 129.

A család szerepe

A család a társadalmi kiscsoportok egyike, az a közösség, melynek tagjai egymást személyesen ismerik, közöttük érzelmi kötődés van, és egymással többé-kevésbé szoros kapcsolatban állnak.¹⁴⁷ Ez a személyes, szoros kapcsolat teszi lehetővé, hogy a család elsődleges szocializációs színtérként működjön, ezáltal elősegítve az egyén társadalomba való beilleszkedését. A családban tanulja meg a gyermek az anyanyelvét, itt kapja meg a testi és lelki éréshez, illetve fejlődéshez szükséges feltételeket, valamint magatartási és szerepmintákat sajátít el.¹⁴⁸ Más megközelítésben: „a család szerepe a nevelési folyamatban általánosan elismert, s az is kétségteljes, hogy ez a szerep sokoldalú, összetett, multifunkcionális jellegű.”¹⁴⁹ A számos funkció közt (gondozás, biztonságnyújtás, modellnyújtás, én-rendszer kialakítása, kommunikáció megtanítása stb.) jelentős az interakciós tér biztosítása. Ez annyiban kötődik egy település lokális jellemzőihez, hogy a család, mint kiscsoport saját, belső kapcsolatrendszerére tanít meg, ugyanakkor biztonságos lehetőséget nyújt a családon kívüli koncentrikus körökként táguló társadalmi szférák megismerésére, így a lakóhely társadalmának viszonyrendszerébe is integrálva az egyént.

Más helyzet áll fenn a beköltözők esetében. Ekkor is, bár más eszközökkel és mechanizmusokkal, mégis egy szocializációs folyamat megy végbe a beilleszkedéssel párhuzamosan. Ebben az esetben a faluközösség, a szomszédság, az intézmények segítik a beilleszkedést és a lokális identitás kialakítását.

Bagon, ahogy minden más településen is, az elmúlt hetven évben átrendeződtek a gazdasági viszonyok, ezért a család, mint gazdasági munkaszervezet mára már teljesen elvesztette funkcióját (leszámítva természetesen az olyan családokat, melyek vállalkozások formájában valamilyen termék előállítását végzik).

A fogyasztás a korábbi paraszti életvitelhez képest hatalmas változásokon ment keresztül. Mértéke olyannyira megnőtt, valamint a fogyasztási szokások is átalakultak, hogy napjainkra általános jelenség lett a szükségletet jóval meghaladó fogyasztást produkálni.

Korábban a morális és gazdasági funkció szorosan egybefonódott, hiszen a „*család gazdasági egységként közvetítette a társadalmi kényszert, amit a munka jelentett, s morális egységként, mint a fegyelmezés és ösztönzés apró organizmusa el is fogadtatta. Munkával nevelt morálra a morállal pedig munkára*”¹⁵⁰ Tekintettel arra, hogy a gazdasági szempont háttérbe szorult, más módon van jelen a családok életében a morális funkció, valamint az elmúlt évszázad során egyéb társadalmi változások következtek be, fellazult az a fajta egységes értékrend, amely a hagyományos paraszti családban nemcsak egy-egy családot, hanem magát az adott települést is meghatározta. Így, az egységes morális világszemlélet helyébe inkább kisebb közösségek, szubkultúrák, családok, sőt, egyének sokféle morálja jött létre.

Bár a közösségi életbe való bekapcsolódáshoz újabban modern csatornák is nyíltak (mint pl. az internet), a lokális társadalomba való integrálódás első és legfőbb színtere továbbra is a család. Ez azt jelenti, hogy a rokoni, szomszédi és más helybeli kapcsolatokat az egyén családjába születte „készen” kapja, a szükséges viselkedési módokat, társadalmi stratégiákat az ezekkel való interakciók során tanulja meg utánzással, valamint tudatos tanítás

¹⁴⁷ Andorka R. 1997. 352.

¹⁴⁸ Galambos K. 2000. 88.

¹⁴⁹ Cs. F. Nemes M. 2007. 22.

¹⁵⁰ Jávorka K. 1989. 143.

következményeként. *„Ami miatt bagi vagyok, vagy ami az identitást meghatározza, az az idősektől van. Kezdve onnan, hogy nagymamával is nőttem fel leginkább, tehát az ő tanításai meg gondolkodása, meg ahogy a dolgokhoz, emberekhez hozzáállt, az meghatározó, az egy minta, amit át tudok venni. Tehát, velük így kell beszélni, nekik így kell köszönni, de ez nemcsak a nagymama részéről, ez az anyukám részéről is így van.”*¹⁵¹

Idősebb válaszdóim mind tősgyökeres helybeli családokból származóak. Kérdésekre, miszerint mit jelent baginak lenni, azt felelték: *„itt születtem, itt vannak a gyökereim...”* Ez „hitvallás” Bagon, és rendszerint a válaszdó családjára való hivatkozással folytatódik: *„nagyapám volt a bagi báró...”*¹⁵², *édesapám zenész volt, negyven évig lakodalmakba, bálókba helytállt, szaxofonon játszott, meg hegedűn, édesanyám jó anya volt...”*¹⁵³

A család ugyanakkor nem csak egy-egy emberöltőt jelent, mivel több olyan család is él a faluban, amely több száz éves múlttal rendelkezik. Azok a családok, amelyek írással és dokumentumokkal tudják az előző generációkat maguk számára igazolni, nagyon büszkék erre. Katona Károly¹⁵⁴ számára fontos és számon tartott tény, hogy a Katona család az 1600-as évektől itt él Bagon, hogy megvan a családfa, és hogy mindezt az Országos Levéltár adattárából kerítette elő az egyik helyi helytörténész, Balázs Gusztáv¹⁵⁵.

A genealógiai kutatást a bagi Helytörténeti Baráti Társulat folyóirata, az Egres is egyik feladatának tekinti, 1996-ban ugyanis a következő közleményt tették közzé az újságban: *„A 'GENEALÓGIA' az eredet-, vagy származástan ősi, és a társadalom egészét átfogó segédtudomány, hisz ősei mindenkinek vannak. Az elmúlt korokban nagyrészt az uralkodóházak és -osztályok genealógiájával foglalkoztak. Volt időszak, amikor kényszerből kellett kutatnunk családunk eredetét, s rettegtünk annak eredményétől. A genealógiai kutatás a helytörténeti kutatásnak is része. Társulatunk is felvállalta ezt a kutatást. A kutatást vérrokonosági alapon végezzük, mely leegyszerűsítve a közös őstől leszármazottakat foglalja magában. Az eddigi adatgyűjtésünk is megdöbbentő, már a második unokatestvérek sem ismerik egymást. Talán munkánkkal elősegítjük, hogy a rokonok jobban megismerjék egymást.”*¹⁵⁶ Ettől kezdve Bagon a közbeszéd részévé vált, kinek a családjá és mióta él a faluban.

Oktatás

A család életünk végéig elkísér, mégis elmondható, hogy a személyiség kialakulásában hat éves korig játszik döntő szerepet. Ebbe a szocializációs szerepbe kapcsolódik be az iskola, ahol a gyermek hosszútávon kapcsolatba kerül a kortárs csoporttal, ahol újabb hatások érik, újabb mintákkal és modellekkel is találkozik.¹⁵⁷

Az iskola a formális nevelés legfontosabb szervezete, szerepe van a lokális identitás fejlesztésében és alakításában. A betelepülő családok gyermekei számára az elsődleges hely a bagi identitás megalapozásában. Ezt segíti, hogy a Nemzeti Alaptantervben az iskolai nevelésben is megjelenik a hon-és népismeret (ezen belül a lakóhelyhez kapcsolódó ismeretek elsajátítása), mint a korszerű műveltség egyik követelménye: a tanulók *„sajátítsák el azokat*

¹⁵¹ Bereczki B. 1981.

¹⁵² Balázs K. 1929.

¹⁵³ Tóth Julianna, 1936.

¹⁵⁴ Katona Károly, 1944.

¹⁵⁵ Balázs Gusztáv, 1932.

¹⁵⁶ V. évf.1., 1996.febr.

¹⁵⁷ Schmercz I. 2002. 143.

az ismereteket, gyakorolják azokat az egyéni és közösségi tevékenységeket, amelyek az otthon, a lakóhely, a szülőföld, a haza és népei megismeréséhez, megbecsüléséhez, az ezekkel való azonosuláshoz vezetnek. Ismerjék a városi és a falusi élet hagyományait, jellegzetességeit.”¹⁵⁸ Bagon a lakóhelyre vonatkozó ilyen irányú ismeretek átadása főképp a művészeti órákon (ének, rajz, tánc-és drámaórák), valamint a tanórákon kívüli programokban kap még jelentős szerepet. A bagi iskola külön hangsúlyt fektet a bagi hagyományok tantervbe illesztésére.

1990-ben az aszódi Petőfi Sándor Múzeum Galga menti népdalgyűjteményt adott ki „Rózsát ültettem a gyalogútra...” címmel, amelyben számos bagi népdal is található (pl. *Piros bagi nagyhatár, nagy határ, Piros bagi templom tornya idelátszik, Bagnak faluja kővel van kerítve*).¹⁵⁹ Az iskolai énekórákon ez segíti a tanítókat a bagi népdalok tanításában, de használják azokat a CD-eket is, amelyekre a helyi idős asszonyok énekelték dalaikat.¹⁶⁰

A rajzórán a bagi népviseletet, annak formavilágát, színeit tanulmányozzák a gyerekek (bár a legtöbben már otthon nagyszüleiknek köszönhetően, vagy helyi rendezvényeken megszerzik ezeket az ismereteket). Gyakran elhívják az iskolába Nagy Jenőné Tóth Magdolnát, aki önkéntes néprajzi gyűjtő, és aki a bagi viseletről egy könyvet is megjelentetett.¹⁶¹ Az ő segítségével fel is öltöztetnek valakit az osztályból, pontosan megnevezik az egyes ruhadarabokat és ezek rendeltetését. Emellett megismerkednek még a helyi motívumkincsel, amelyek a viseleten kívül zsebkendőkön, terítőkön, fűtetőn, ágyneműn is megjelennek.

Az iskolai órák keretében mennek el a Helytörténeti Gyűjteménybe, bejárják a falu nevezetes helyeit, határait. Kirándulnak a Had-hegyre, ahonnan a falu elhelyezkedését tekinthetik meg, valamint tanulmányi séta keretében nézik meg azokat a régi házakat, melyek hagyományos jegyeket hordoznak.

Az iskolai oktatás része, hogy a gyerekek megismerjék a régi bagi mesterségeket. Ennek érdekében felkeresték a helyi cipészt, kenyérsütőt, kovácsot stb. 2008-tól az adventi időszakban minden héten egy délutánt szerveznek, melyekre olyan bagiakat hívnak meg, akik valamilyen mesterséget űznek, vagy valamilyen hagyományos tevékenységet folytatnak – hímeznek, szőnek, babát készítenek, énekelnek. Ezekkel az idős emberekkel a gyerekek az Adventről, az ünnepekről, a régi világról beszélgetnek, régi mesékkel és játékokkal ismerkednek meg. Adventi koszorú is készül az iskolában, amelyen minden héten hétfőn reggel meggyújtják az újabb gyertyákat.

Érdekes kezdeményezés volt a bagi hímzés megismertetése szempontjából, hogy a gyermekek részt vehettek trukkoláson. A trukkolás a hímzésre előkészített textília mintával való ellátása egy arra szolgáló eszközzel, ez tulajdonképpen a minta előnyomása. Egy helybeli asszony, Dénes Krisztina rendelkezik a drága és ma már ritka trukkoló-készlettel. Őt és még öt helybeli idős asszonyt hívtak meg erre az alkalomra. A gyerekeknek elmondták, bemutatták, mi a trukkolás, majd mindenkinek *kitrukolták* a kendőit. Ezeket kezdték el a gyerekek varrni Karácsonyra, aki ügyes volt, akár el is készíthette. A foglalkozásokat követően a gyerekek el is mehettek a nénikhez, ha elakadtak a varrásban.

¹⁵⁸ Nemzeti Alaptanterv, 1995. 6.

¹⁵⁹ Maczkó M. - Rónai L. 1990. 53, 122, 149.

¹⁶⁰ Nagy Tiborné Horváth Rozália, 1958.

¹⁶¹ Nagy J.né 2000.

A programhoz gyöngyfüzés is tartozik, ehhez is egy helyi asszonyt, Palya Józsefnét hívták meg, hogy bemutassa és segítsen a gyerekeknek. Pávics Mária népi iparművész vezetésével zajlik csutkababa, csuhébaba készítés.

Az iskolai sorozatot a Karácsonyi forгатag zárja le, ennek során mézeskalácsot sütnék és természetes anyagok (dió, csuhé, szalma, rafia, gyékény) felhasználásával készítenek a gyerekek karácsonyi ajándékokat.

A negyedik technika tananyaghoz tartozik Bagon a szövés tanulás is. A technikaórákon elviszik a gyerekeket olyan magánházhoz, ahol még van szövőszék.

Az általános iskolához kötődik egy ma is élő fontos hagyomány: a szüreti bál. Általában október elején van, mindig szombati napon, és a nyolcadik évfolyam szervezi. A bált utcai hívogatás előzi meg. Az évfolyam népviseletbe öltözik, szerepeket osztanak ki, van köztük bíró, bíróné, kocsmáros, kocsmárosné és a nép. A szekéren bort és szőlőt visznek, ezzel kínálják a falubelieket. Elmennek az intézményekbe, az utcákon több helyen megállnak és elmondják az esti bálba hívogató versikét. A Kultúrházban a nyolcadikosok egy táncot adnak elő. Ezt követően hagyományos bagyi süteményekkel kínálják a vendégeket. A rendezvényen általában a szervező diákok családtagjai, a képviselőtestület tagjai és a falubeliek egy része vesz részt. *„Annyira szeretik a helybeliek, hogy tele van az utca és este a Kultúrház. Este 6-7 óra körül ér véget”*¹⁶²

„Hagyományok”

*„A hagyományalapú társadalom az egyenlőségen alapuló közösségépítés modellje, amelyben a hagyomány egy lokális közösség bizalmi tőkije, egy-egy közösség önmegtartó ereje, ami nélkülözhetetlen lesz a jövőben, mert fontos szerepet tölt be a közösségformáló, kohéziós öntudatosító hatásával. A hagyomány alapú társadalom, olyan értékvilágot, értékminőség-elveket közvetít, amelyben az immateriális elemeknek van inkább jelentősége, ez pedig olyan erkölcsi rendet képes teremteni, amelyben szilárdan állhat a jellem.”*¹⁶³ A hagyománynak ezeket a tulajdonságait, kimondatlan formában Bagon is ismerik, mivel a hagyomány szót előszeretettel használják, annak ellenére, hogy a fogalom igen tág. Ez a „vonzódás” a hagyomány fogalmához, valószínűleg abból táplálkozik, melyet Hoppál Mihály így fogalmaz meg: *„a helyi hagyományok jelentik ugyanis a közösségek számára létfontosságú identitás hajszályköreit, ami a kultúra tovább élésének biztosítéka”*.¹⁶⁴

A hagyomány meghatározására számos definíció van. Legegyszerűbben úgy foglalhatjuk össze, hogy *„magába foglalja a hosszú időn keresztül kialakult szokások, hiedelmek és magatartásformák együttesét, amely a különféle társadalmi, gazdasági stb. körülmények hatására, bizonyos állandósult elemek megőrzése mellett folyamatos változásban van. Nemzedékeken keresztül öröklődik, meghatározza és szabályozza tagjainak mindennapi viselkedését, a közösséghez való viszonyát. Összetartó erőként működik egy kulturális csoporton belül. Minden emberi közösség létezésének egyik legfontosabb jellemzője, szervezi és alakítja tagjainak tevékenységét. Megtanulása hosszú folyamat, egy kultúra teljes hagyományának elsajátítása valószínűleg csak akkor lehetséges, ha valaki azt az adott kultúra tagjaként tanulja meg.”*¹⁶⁵

¹⁶² Katonás Lilla, 1989., Grigorné Porlaki Judit, 1958.

¹⁶³ Hoppál M. 2002. 130.

¹⁶⁴ Hoppál M. 1998., 151.

¹⁶⁵ Magyar Nagylexikon, 9. kötet, 1999, 98.

Hoppál Mihály Edward Shils-re visszavezetett tömör megfogalmazása azonban lényegesebb a jelen kutatás szempontjából, eszerint „*a hagyomány a közösség kulturális memóriája, egy olyan emlékeztető, amely a közösség önazonosításához szükséges információkat tárolja.*”¹⁶⁶ Bár az előzőnél lényegre törőbb, mégis ez az a hagyomány-fogalom az, amelyben a bagiak is gondolkoznak. A hagyomány számukra ugyanis valóban egyfajta tárolóeszköz, amelyből mindenki egyéni érdeklődése szerint veszi ki azt, amit számára a hagyomány jelent. Elsősorban a néptáncot,¹⁶⁷ és a népviseletet¹⁶⁸ emelik ki, de a falura jellemző vallásosság kapcsán is előforduló fogalom.¹⁶⁹

Bag a környékbeli falvakhoz képest előbb indult el a modernizáció útján. Ez köszönhető annak is, hogy a férfiak nem csak mezőgazdasági munkából éltek, hanem iparos tevékenységet is folytattak, például kötőrök és kőrákók voltak (pl. a budapesti Dózsa György út egy részén bagiak rakták le a macskaköveket). De, sok munkahelyet adtak a közeli vasútvonalak és a HÉV, Gödöllő város gyárai, üzemei is. Ugyanakkor számos iparos, mesterember is működött itt. Az asszonyok a közeli piacokra, vásárookra jártak eladni a zöldséget-gyümölcsöt, vagy akár terítőket, kendőket (Aszódon pl. a II. világháború előtt a zsidó kereskedőkkel egyfajta munkamegosztás is működött, a hímzett, trukkoltt textíliákat az asszonyok készítettek, ők pedig árusították). A helybeliek mindig is büszkék voltak arra, hogy ők mást is tudnak, több lábon állnak, és mindig rendelkeztek valami többlettel.

A második világháború előtt intenzív közösségi élet folyt a faluban. Társadalmi rétegekként és korosztályi valamint nemi csoportokként alakítottak egyleteket, köröket, különböző célú csoportokat, de fonó is volt. A háború után ezek megszűntek, és csak az 1960-as évek elején indult be ismét a közösségi élet azzal együtt, hogy a színjátszó csoport előadásában, az ötvenes évek elején színelőadások kerültek bemutatásra, melyeknek egy azóta lebontott kocsmá nagyterme adott otthont. Volt egy mozi is, ahová a szomszédos falvakból is átjártak filmet nézni.

1964-ben adták át a helyi Művelődési Házat, amire nagyon büszkék voltak, „csodaszámba” ment ez akkoriban, hogy művelődési házat kapott a falu. A „Kultúr”, ahogy ma nevezik, akkoriban a környék legmodernebb és legnagyobb művelődési intézménye volt, központi szerepet kapott a Galga-mentén. Az intézményben rendszeresen szerveztek közös TV-nézést, ping-pongozást, mindenfajta kulturális programnak megfelelő színhelyt biztosított.¹⁷⁰

Bagon a legismertebb hagyományos elem a népviselet, a bagiak számára az elsődleges hagyományt őrző és a bagi identitást kifejező tárgyegyüttes. Első ízben H. Bathó Edit írt róla „*Adatok Bag népviseletéhez*” címmel,¹⁷¹ majd 1995-ben az Ethnographiában jelent meg Balogh Jánosné Horváth Terézia „*A bagi ünnepi viselet színei az 1940-es és az 1950-es években*” című tanulmánya. Különlegesség, hogy ebben a fővárostól 49 km-re fekvő településen a mai napig meg tudott maradni a viselet néhány darabja a mindennapi életben, illetve fontos tény, hogy az egykori viselet más-más módon veszi ki részét a falu mindennapjaiban.

¹⁶⁶ Hoppál M. 1998, 153.

¹⁶⁷ Katona Károly (1944)

¹⁶⁸ Nagy Jenőné Tóth Magdolna (1940)

¹⁶⁹ Gergely Antalné Palya Margit, 1929, Balázs Klára, 1929

¹⁷⁰ Nagy Tiborné Horváth Rozália, 1958.

¹⁷¹ H. Bató E. 1988. 91-133.

Többen is rendelkeznek saját, otthoni gyűjteménnyel, melyet a családból, ismerősöktől és a közeli vásárokból beszerezve sikerült bővíteni. Nagy Jenőné Tóth Magdolna (1940) kiemelendő ezen a téren. Az ismereteit folyamatosan bővítő asszony autodidakta módon képezi magát még napjainkban is, tudományos szempontból kezdett érdeklődni a helyi hagyományok iránt. Folyamatosan bővíti, gyűjti mind a viseletre vonatkozó adatokat, mind magát a viselet darabjait is, melyeknek a házában berendezett tisztaszoba ad otthont más használati tárgyak és bútorok között. Ezek alapján állította össze az „*Adventtől a bagi búcsúig*”¹⁷² című színes, fényképekkel gazdagon illusztrált könyvét, amely a jelölt időszakban hordott női viseletet mutatja be. Ugyanezt a címet viselte az 1999. december 11-én megrendezett bemutató, melyen a látogatók élőben is megtekinthették az öltözeteket.¹⁷³ Konfliktusai éppen abból adódnak a viseletet hordó asszonyokkal, hogy Nagy Jenőné Tóth Magdolna a tudományos szempontok által lehatárolt hagyományos viseletet kéri számon a megváltozott körülményekhez igazodó viseleti renden. A ma még viseletet hordó asszonyok számára a jel-funkció leegyszerűsödött, már csak a hétköznapi és ünnepi viseletet különböztetik meg, és nem tartják be az ünnepkörök szerinti, a részleteket is előíró szabályokat.

A bagi női népviselet tehát nem tekinthető egy letűnt korszak tartozékának, hiszen a mai napig hordja az idősebb korosztály egy része. A kivetkezés során volt, aki férje kérésére vette le,¹⁷⁴ vagy épp családjára kérésére nem vette le.¹⁷⁵ Nagy Jenőné Tóth Magdolna (1940) szerint, akik hordják, azok sem követik szigorúan a régebbi szokásokat, és nyolcvanéveseken olyan szoknyát is látni, amit régen fiatalabbak hordhattak. Tanulmányom szempontjából viszont az a meghatározóbb jelenség, hogy hordják, nem pedig az, hogy mennyire autentikusan.

Tóth Mihályné Sági Julianna (1939) viseletet hordó asszony, aki szintén rendelkezik gyűjteménnyel. Számára élő viselet a bagi viselet, élete természetes része a viseleti darabok készítése, rendben tartása és hordása. Gyermekkorában kezdett babaruhákat varrni, majd az öt nevelő nagynénjétől olyannyira megtanulta a viseletkészítést, hogy 12-13 éves korában sajátját már maga készítette el. Jelenleg a Muharay Együttes fellépő ruháit varrja, melyek közt nem csupán bagi összeállításokat találunk, hanem például kalotaszegit is. Az együttesen kívül az ország több különböző pontjáról, de külföldről is megkeresik (pl. Jászberény, Miskolc, Debrecen, Budapest, Gödöllő stb.), rendszeres felkéréseket kap más néptáncsoportoktól fellépő ruháik megvarrására. Ő is készít *bagi babákat*, ott már a nemi, korosztályi és alkalomhoz kötött szabályok alapján öltözteti föl őket. A viseletbe öltöztetett babák készítése elterjedt gyakorlat a faluban. Több idős nő foglalkozik ezzel a tevékenységgel.

A magánházak máig élő gyűjteményei mellett létrejött egy helytörténeti gyűjtemény is, amely a Dózsa György Művelődési Házban tekinthető meg „*Bölcsőtől a sárig*” címmel. Kezdeményezője egy helybeli asszony, Deme Józsefné volt a nyolcvanas évek elején. Különlegesség, hogy a helyi viseleteket az általa elgondolt és kivitelezett babákon nézheti meg a látogató. A ruházaton kívül bútoroknak (vetett ágy, lóca, sublót, bölcső, gyerek állóka, sifon, katona-láda stb.), valamint a konyhában használatos eszközöknek ad helyet a két rendelkezésre álló helység. A falakat fotók és vallásos faliképek színesítik.

Előzménye, hogy Deme Józsefné 1986-ban saját házában rendezte be Bag első tájházát. Halála után a gyűjtemény a hagyatékával együtt a Polgármesteri Hivatal tulajdonába került, 2000

¹⁷² Nagy J.né, 2000.

¹⁷³ Egres IX. évf. 1. 2000 febr.

¹⁷⁴ Tóth Julianna, 1936.

¹⁷⁵ Balázs Klára, 1929.

szeptemberében pedig a Művelődési Ház kezelésébe. Ez a gyűjtemény és hagyaték képezi jelenleg a bagi helytörténeti kiállítás anyagát.¹⁷⁶

A gyűjtemény jelenleg igen rossz körülmények között van. Anyagi okok miatt nem tudják az időközben sérült tárgyakat restaurálni, valamint tágasabb és méltóbb körülmények között elhelyezni.

A bagi identitás szempontjából nagyon fontos a néptánc. Martin György *„Bag táncai és táncélete”* című tanulmányában írja *„alig áll még lábára a gyermek, szülei és az ismerősök már biztatják: ’táncolj kislányom’ és énekelnek, s mutatják neki, mire a kicsi elkezd helyben toporogni, karját felemeli, markát összecusukva és szétnyitva próbálja utánozni a nagyok karjátékát”*.¹⁷⁷ A parasztélet országosan ismert ünnepei Bagon is számos alkalmat biztosítottak a táncra. A táncok között pedig találunk verbunkot, csárdást, karikázót, marsot, seprútáncot, és a főleg lakodalmakhoz kötődő üvegestáncot és menyasszonyfektető gyertyástáncot.

A Néptánc csoport 1951-ben alakult újjá Bagon.¹⁷⁸ Ebből jött létre később a Muharay Elemér Népi Együttes, amelynek hagyománymegőrző szerepéről internetes oldalukon olvasható bemutatkozójuk is tanúskodik *„... a jelenlegi együttes 118 táncost számlál, mely tagok között a gyermek és felnőtt vagy az idősebbek generációinak képviselői munkálkodnak a hagyományok ápolása, megőrzése érdekében. Több országban szerepeltek már csoportjaink a magyar archaikus „örökségek” bemutatóiként, küldöttjeiként. Az együttes több mint öt évtizede folyamatosan dolgozik a hiteles néphagyományok és néptánc-kultúra megőrzése érdekében.”*¹⁷⁹

Bár válaszóim több ízben kiemelték, hogy az együttesben nem csak kizárólag bagiak táncolnak, mégis büszkék rá. Az Együttes a bagi identitás része. A helybeliek szerint fellépéseik alkalmával a falu jóhírének viszik el más településekre, vagy akár más országokba. Mivel majd minden családból van tagja az Együttesnek, a falu folyamatosan figyelemmel kíséri az együttes programjait, fellépéseit.

Vallás

A vallásosság és vallási identitás Gereben Ferenc megfogalmazása szerint *„rokon fogalmak: mindkettő a lét alapvető kérdéseire keresi a választ, mindkettő fontos szerepet vállal az egyén és az emberi közösségek identifikálásában, kötődései megerősítésében, értékei kifejlesztésében.”*¹⁸⁰

A Bagra jellemző vallási sajátosságok előtt érdemes az ország egészére vonatkozó információkat megtekinteni:

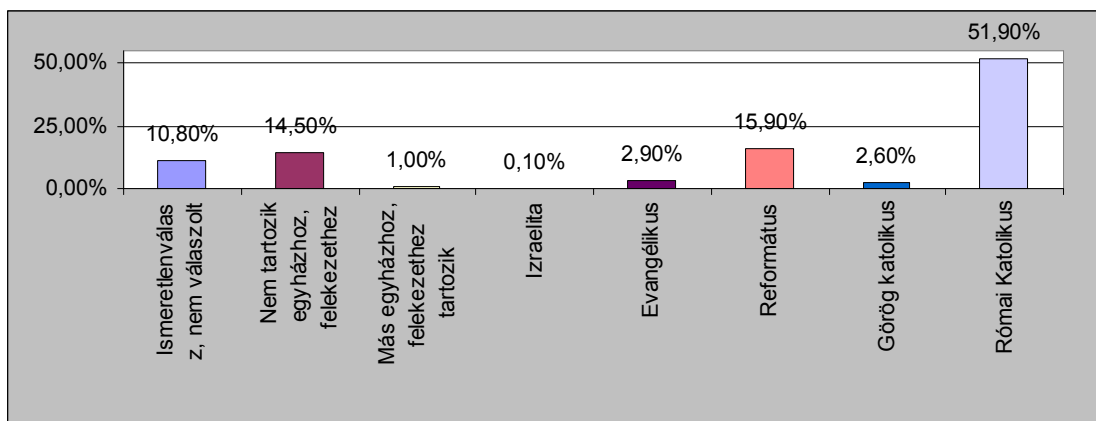
¹⁷⁶ Pazsitka Zoltánné, 1957.

¹⁷⁷ Martin Gy. 1988, 217.

¹⁷⁸ Horváth L. 1982. 282.

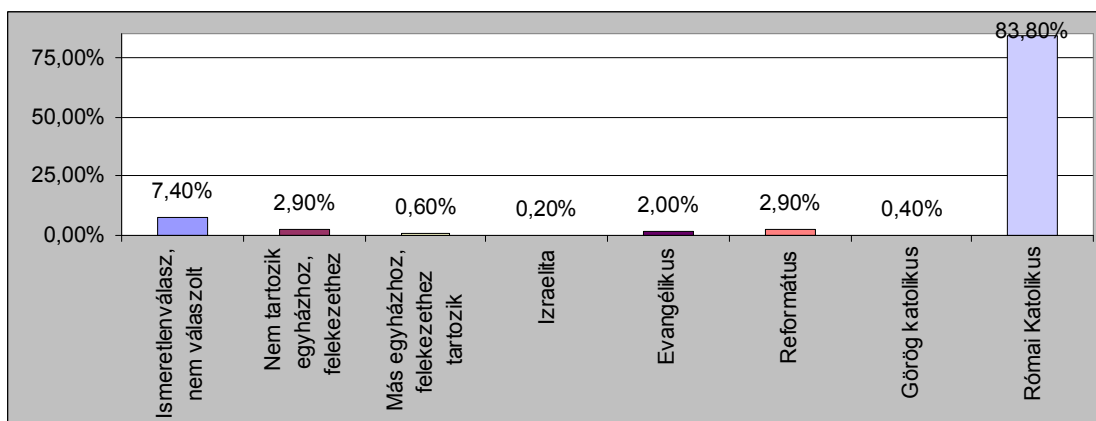
¹⁷⁹ http://www.muharay-bag.fw.hu/egy_bem.htm. A letöltés ideje: 2009.08.25.

¹⁸⁰ Gereben F. 1999, 128.

1. ábra: Magyarország vallási megoszlása 2001-ben¹⁸¹

A faluban gyakori szófordulat a vallással kapcsolatban, hogy Bag „szinkatolikus falu”. A 2001. évi népszámlálás adatai alapján ez a „szinkatolikus” lakosság a következőképpen osztható fel vallási szempontból:

2. ábra: Bag vallási megoszlása 2001-ben¹⁸²

Összehasonlítva az egész országra vonatkozó adatokkal, a római katolikus vallást követők (vagy az ahhoz tartozást vallók) száma valóban kimagasló a faluban, az országosan jellemző értéket pontosan 32 %-kal haladja meg. Az idős korosztály számára különösen fontos és számon tartott tény ez a magas arány, ám nehezményezik, hogy egyre kevesebben járnak templomba. A vallás tehát egyfajta reprezentatív funkciót is ellát, a falu vallásosságának fokmérője a templomba járók száma: „négyezerből ezerkétszáz megjelent a templomban”,¹⁸³ míg jelenleg főleg csak az idősek és a középkorúak járnak. Ennek egyik okaként a sok betelepülőt tartják, akik nem vesznek részt a falu vallási életében, illetve a fiatalok kevésbé szigorú hozzáállását a valláshoz. Hogy mit jelent a falu életében konkrétan, arról eltérőek a vélekedések. Jelent „*lelki táplálást*”,¹⁸⁴ összetartó erőt, hiszen „*Hévízgyörkön négy vallás van, Bag meg szinkatolikus*”,¹⁸⁵ vagy épp ellenkezőleg, „*a többfajta vallás elfogadóvá teszi az embereket, Bagon ez nincs*”, esetleg csak látszat: „*sokat jelent, de bort isznak, vizet prédikálnak*”.

¹⁸¹ http://www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/05/tables/load2_1.html A letöltés ideje: 2009.09.22

¹⁸² KSH, 2003.130.

¹⁸³ Gergely Antalné Palya Margit, 1929.

¹⁸⁴ Katona Károly, 1944.

¹⁸⁵ Gergely Antalné Palya Margit, 1929.

Az azonban kétségtelen, hogy főleg az idősebb asszonyok számára rendszeres időtöltést, programot is jelent, mivel több társulat is működött/működik jelenleg is a faluban, valamint különleges élmények megélésében is szerepe volt a vallásnak, mivel korábban számos külföldi zarándokhelyre jutottak el buszos, helyi szervezés révén. (*Medjugorje, Orvieto, Dubrovnik, Mariaszell, Máriaradna, Lourdes, Assisi, Róma.*¹⁸⁶)

Mint láttuk, a falu életét jelentősen meghatározta/meghatározza a vallás. Így érthető, milyen fontos és népszerű szerepet töltöttek be a helyben működő vallásos közösségek, társulatok. Elsőként az országosan elterjedt KALÁSZ- mozgalom. Ez 1934-ben Stettner Andrea kezdeményezésére, Luczenbacher Rita jelentős anyagi támogatásával jött létre. Szervezése a püspökök közvetlen felügyelete és támogatása mellett történt. Egyházmegyénként szerveződött, együttműködő kapcsolatai alakultak ki a szerzetesrendekkel, női rendtagok szívesen vállaltak helyi csoportvezetést. Bár önálló jogi személyiségként működött, mind céljait, mind szervezését, módszereit illetően a KALOT „női változata” volt. Mindkét egyesület sikere az volt, hogy jól tudta egyesíteni a vallásos egyesületi jelleget és funkciót a hazafias neveléssel, a gyakorlati ismeretek átadásával, a népművészet és a népi hagyományok ápolásával.¹⁸⁷

Bagon Csiszár Irén tanító alapította és vezette, munkájában férje, Nagy Flórián kántortanító segítette.¹⁸⁸ Hetente egy alkalommal jártak össze a lányok, szigorú életkori megkötés nem volt, többnyire 12 éves koruk körül kapcsolódtak be,¹⁸⁹ és házasságkötésükig voltak tagjai. Ez alkalommal KALÁSZ-os társaik elbúcsúztatták a menyasszonyt, sorfalat álltak a templomban az esküvő alatt, és az ehhez használt keresztet is tőlük kapta az ifjú pár.¹⁹⁰ A foglalkozások sokrétűek voltak, imával és énekkel kezdték, énekeket, színdarabot tanultak (János vitéz), valamint felkészültek a családi életre (főzni, varrni tanultak).¹⁹¹

Ezzel szemben a falubeliek emlékeiben konkrét élmények már nem élnek róla, csupán arra emlékeznek, hogy létezett a KALOT, de ez, valamiért nem volt olyan sikeres, nem is igazán tudott tartósan megalakulni. (A fiúk inkább a Levente-Körbe jártak, mivel az kötelező is volt.).

A helyben jelenleg működő vallásos társulatok közül válaszdóim a következőket említették meg: Szentcsalád-járás, Skapuláré-Társulat, Rózsafüzér Koszorú, imaházak.¹⁹² Nehezítő tényező viszont, hogy eltérőek a vélekedések, melyik maradt fenn napjainkig és melyik tartozik már a múlthoz. Ez azzal is magyarázható, hogy bizonyos társulatok, vagy imádkozásra kínáló alkalmak esetén a közelben lakók jártak/járnak össze egy adott helyre, így egymástól függetlenül több ilyen kis központ is kialakult. Összességében elmondható, hogy ezekre, ha még működnek, idősebb asszonyok járnak, az alkalmak azonban a korábbi évtizedekhez képest ritkultak, amelynek magyarázata, adatközlőim szerint, rossz fizikai állapotuk és a jelenlegi korszakra jellemző befelé fordulás.

¹⁸⁶ Gergely Antalné Palya Margit 1929.

¹⁸⁷ Gergely Jenő, 1999. 141.

¹⁸⁸ Nagy Jenőné Tóth Magdolna, 1940.

¹⁸⁹ Péter Mihályné Boda Erzsébet, 1930.

¹⁹⁰ Németh Mihályné Köncöl Anna, 1926.

¹⁹¹ Gergely Antalné Palya Margit, 1929.

¹⁹² A helyi vallásos társulatokról lásd jelen kötet, Balázs Dorottya: Múlt és jelen: vallás és közösség Bagon.

Helyi történelem

Minden település rendelkezik néhány „kulcsemberral”, akik valamilyen különleges érdeklődés, tudás révén kiemelkednek a többiek közül. Bagon többen foglalkoznak helytörténeti kutatásokkal. Balázs Gusztáv mellett az egyik legismertebb Tóth Mihály (1935), aki 1967-ben kezdett el érdeklődni szülőhelye története iránt, amikor a Járási Tanács felkérte, hogy itt lásson el tanácstíkári feladatokat. 1974-től írja a falu krónikáját, kezdetben naplószerűen a napi eseményeket kezdte el rögzíteni. Ezt a tevékenységét a mai napig folytatja. Több kiadvány, publikáció jelzi működését. Módszerei között a kikérdezés, de a közgyűjteményekben (Néprajzi Múzeum, Pest megyei Múzeum, Ceglédi Múzeum) való kutatás is hozzátartozik. Például a halotta szokásokról a Kultúrházban gyűjtött anyagot a falu idős embereitől. Számos tudományos igényességű munkája jelent meg Bag történetéről, helyneveiről. Hatalmas fotógyűjteménnyel is rendelkezik, a helyben gyűjtött anyagot szakszerűen dokumentálja.

A bagiak számára fontosak a helytörténeti kutatások, és azok eredményeinek bemutatása. Mindenki ismeri a megjelent forrásokat és könyveket, így például az 1982-ben a Tanács által kiadott Bag történetét is.¹⁹³

Falunapok

A „Falunapok”-nak nevezett jelenség története az 1989/90 körüli időszakban kezdődik. Ezt Sári Zsolt a rendszerváltáskor bekövetkező politikai változásra vezeti vissza. Ugyanis 1990 után eltörölték a korábbi állami ünnepeket és „a helyi közösségek egyfajta légi üres térbe kerültek – még ha az új hatalom létre is hozta, vagy felújította a korábbi ünnepeket –, szükségük volt az összetartozás érzését erősítő, a közös ünneplést segítő alkalmakra.”¹⁹⁴ Ennek a törekvésnek lett legfontosabb eszköze a falunap.

Az új ünnepek, ún. *hagyományteremtő* alkalmak és kezdeményezések többféle célt szolgálnak, és többféle igényt elégítenek ki. A falunap tulajdonképpen egy konstruált ünnep a települések, közösségek életében. A közösség, a helyiek és a *gyűttmentek* összetartozásának kifejeződésékként jött létre, sajátosan ötvöz szent és profán, hagyományos és modern elemeket. Elláthat kapcsolatteremtő és kapcsolatkifejező funkciókat, a helyi lakosokhoz és a vendégekhez egyaránt szól.

Általánosan elmondható, hogy „a helyi közösségek, községek és városok (nyilvánvalóan sokszor választott vezetőik vagy kultúrmisszionáriusaik leleményének is köszönhetően) megkeresik és megtalálják azt az ünnepet, azt az alkalmat, mely leginkább saját hagyománynak fogható fel és adható el, olyan terméknek, amely máshol nincs, vagy máshol nem tudják hitelesen képviselni. Ezen alkalmak legalább két funkciót elégítenek ki. Egyfelől adott település ezen keresztül határozza meg ’önmagát’, ez adja identitásainak egyik fontos fejezetét, ami azt is jelenti, hogy ez adja a megkülönböztetést másoktól. Ebben az értelemben összefog, és alkalmi összetartozást teremt, miközben másoktól és másoktól időszakosan elválaszt. Másfelől az ünnep gyakorlása alkalmat teremthet arra, hogy mások felfigyeljenek a településre, s vonzóvá válják számukra, olyan helyként éljék meg, amely más településekkel nem téveszthető össze, vagyis kicsit egzotikus, kicsit archaikus helyként.”¹⁹⁵

¹⁹³ Horváth L. 1982.

¹⁹⁴ Sári Zs. 2006, 679.

¹⁹⁵ Figuli J. 2004, 119.

A falunapok elemzésekor két paradoxonnal állunk szemben. Néprajzi szemszögből lehetetlen nem észrevenni azt az ellentmondást, melyet a falunapok *hagyományossága* generál. Ahogy Pusztai Bertalan is megfogalmazza, „1990 után számos helyi közösség igyekezett olyan módon újrafogalmazni és kommunikálni önképét, hogy az minél eredetibb és egyedibb legyen.”¹⁹⁶ Pontosan ez az eredetiségre törekvés az a döntő mozzanat, melyre végül valami eredetinek tűnő, de konstruált, vagy legalábbis nem eredeti funkciójában működő jelenséget épít egy falu lakossága, többnyire a vezetői biztatására. Jean Cuisenier már korábban felfigyelt erre a jelenségre a francia gyakorlattal kapcsolatban. Eszerint Franciaországban számos folklórcsoport igyekszik feleleveníteni és életben tartani a hajdani hagyományokat. A jószándékot Cuisenier nem vonja kétségbe, de világosan rámutat, hogy „ha a hagyomány alatt az ismereteknek, eljárásoknak, és formáknak a továbbítók folytonos láncolatán való továbbadását értjük, akkor – az esetek többségében –, ahol ezt továbbra is folytatni akarják, ott a hagyomány megszakadt – s ezt fel kell ismernünk.”¹⁹⁷

Nem feltétlenül alaptalan az így létrejött „hagyomány”, hiszen számos falu rendelkezik olyan kulturális múlttal, amely megfelelő alapot képez ennek a törekvésnek. Az újabb települések kénytelenek az ötven-százéves múltból táplálkozni, vagy egészen újfajta díszletet kitalálni a falunaphoz, melyet öt-tíz- vagy még több év után már ugyancsak „hagyomány”-nak tekintenek és neveznek.

A hagyománynak természetesen nincs időbeli megkötése. Két-három éves kezdeményezések is hagyományok már például egy család életében. A kommunikációban megszokott csúsztatás a falunapok esetében akkor következik be, és ott érhető tetten, amikor valóban kulturális tradícióval rendelkező települések a falunapos hagyományokat fenntartás nélkül a korábbi évtizedek, vagy akár évszázadok folytatásaként értelmezik. És ezt adják hírül marketing-fórumokon, noha a sok százéves hagyomány és annak jelen megnyilvánulása között már nincs szerves kapcsolat, ráadásul jelentős funkcióváltás következett be.

A falunappal kapcsolatban szembe tűnik a lokalitás – globalitás oppozíciója is. A két jelenség szembenállása megfigyelhető az idő síkján, mivel a tíz-tizenöt esztendő fejlődés, újítások a globalitás felé mozdítják a településeket, másrészt a helyi lakosság (ön)ünneplése távolabbi településekről, akár külföldről érkező turisták számára preferált turisztikai nevezetessége lett.

Niedermüller Péter vizsgálja azt a folyamatot, melynek során kezdetben még a lokalitás központi szerepet játszik a közösségek életében, a globalitás azonban fellazítja az adott helyhez való ragaszkodást. Ez persze nem azt jelenti, hogy megszűnik a lokalitás, hanem azt, hogy a helyek, illetve lokális identitások termelésének egy másik, újfajta logikáját alakítja ki.¹⁹⁸ Ez a „logika” adta az alapját azoknak a tanulmányoknak, melyek egyes falvak, városok helyi identitását az adott település gasztró-vagy egyéb turisztikai fesztiváljának, ünnepének bemutatásával elemzi. A kettősség napjainkig megmaradt minden egyes település esetén. A falunapok szervezése koncentrikus körökként, nagyjából egy időben, ugyanazon célok és törekvések megvalósítása érdekében történik. Ezek a tényezők egy „à la carte-falunap” jellegű eseményhez vezettek, mely alatt azt értem, hogy napjainkra az ország falunapjai közt van egyfajta „átjárhatóság”, hiszen a recept nagyjából ugyanaz, bármely településről beszélünk az országban. Ez a „recept” a következőket tartalmazza:

– polgármesteri megnyitó

¹⁹⁶ Pusztai B. - Neill M. 2007. 12.

¹⁹⁷ Cuisenier, J. 1980. 222.

¹⁹⁸ Niedermüller P. 2006, 33-44.

- helyi hagyományőrző csoportok (ha vannak) előadásai (népi hangszeres együttesek, népdal-kórusok)
- helyi együttesek, formációk előadásai (táncscsoportok, tűzoltók, kutyaklubok)
- környékbeli falvak bemutatkozó előadásai (lehet hagyományőrző és/vagy kortárs)
- testvérfalu/város bemutatkozó előadásai
- kitüntetések, díjak átadása
- főzőverseny, vagy az egész napot végigkísérő gasztro-fesztivál
- országos szinten ismert előadó(k) koncertje, utcabál
- záró tüzijáték

(Olyan településeken, ahol akár egy vagy több kiemelkedő tehetséges ember van, aki fest, fényképez, kerámiákat vagy bármi olyan tárgyat állít elő és gyűjt, melyeket közszemlére lehet tenni, eme gyűjtemények megtekintése is lehetővé válik a falunapok idején. Így a programok közt ezek megnyitója is szerepelhet.)

Az uniformizált séma újabb problémát vet fel. Csupán háttérrel szolgált, egy bevett szervezési lehetőséget, mely már számos más településen helytállt, megszokottá vált. Önmagában tehát még nem jelenti a konkrét települések falunapjainak ürességét, hiszen valamennyi falu saját regionális és lokális identitásához igazíthatja az egyes programokat, ezáltal egyedi és eredeti, lokális adottságait tükröző esemény válik a falunapból. Mégis a jól bevált menetrend már néhány év alatt kezd kiüresedni a rendszeresen résztvevők számára. Szociálpszichológiai szempontból ez főleg arra vezethető vissza, hogy korunk a gyakori, gyors változások korszaka is egyben, hozzá vagyunk szokva (és szoktatva) az állandó, ritmusos változásokhoz. Ez pedig a falunapok kapcsán a legkevésbé kivitelezhető, hiszen a helyi csoportosulások minél tovább igyekeznek fennmaradni, a szomszédos falvak ugyanazok maradnak, és többnyire ugyanazokat az értékeket tudják felmutatni, mint az előző években. (Legfeljebb egy-egy új formáció vagy fellépő tud meglepni minket az újdonság örömeivel.) Arra még nem született megoldás, milyen módon lehetne bizonyos időközönként megújítani, hogyan lehetne néhány évenként változatosabbá tenni a programokat, noha a szervezőknek, mivel általában az is menetrend szerint ugyanazokra az emberekre hárul minden évben, már az is sikerélmény, ha a jól bevett rend szerint sikeresen megvalósul, és „*lemegy*” a falunap.

A falunapok egyik legállandóbb jellemzője, hogy valamilyen gasztrológiai verseny, fesztivál nem csupán eleme lehet, hanem esetenként akár az a központ, mely köré az egész programsorozat épül és nevét viseli (Nemzetközi Sütőtök Fesztivál – Nagydobos, Szárnyashal Fesztivál (Falunap) – Balsa, Ribizli Fesztivál és Falunap – Feldebrő)

A lehetőségek száma bőséges, hiszen az egyes települések adottságainak, kultúrájának megfelelően a fesztivál központi „*szereplője*” lehet például:

–zöldség (bab: Babócsa, uborka: Markotabödög, vöröshagyma: Jászládány, cukorrépa: Hajdúböszörmény)

– gyümölcs (cseresznye: Nagykörű, dinnye: Medgyesegyház, málna: Fülöp)

– növény (bodza: Vál)

– magyaros fűszer vagy készétel (paprika: Kalocsa, halászlé: Baja, gulyás: Szolnok, lecsó: Bószénfa, hurka: Szenna, kolbász: Békéscsaba)

– tejtermék (sajt és túró: Gyomaendrőd)

–sütemény (rétes: Bag, Mésztegyő, kalács: Csokonyavisonta, palacsinta: Nagyatád)¹⁹⁹

Ilyen fesztiváloknak voltaképpen bármilyen étel, vagy élelmiszer megfelelő alapot szolgáltathat, „*az elsődleges cél a település azonosításához egy nyilvánvaló, incsiklandozó, jó*

¹⁹⁹ a példák származási helye: Knézy J. 2006, 670, Sári Zs. 2006, 680-682.

emlékeket ébresztő szimbólum megalkotása".²⁰⁰ A táplálkozás pedig nem pusztán biológiai szükséglet, hanem a kultúra részét képezi, társadalmi funkciókat képes ellátni (közösségek összehozása, összetartása), valamint ilyen alkalmakkor bárki részesülhet benne, aki részt vesz az adott rendezvényen.

Bag teljes mértékben beleillik a falunapokról alkotott képbe. A kilencvenes évek közepén merült fel a gondolat itt is, hogy falunapot kellene szervezni. A vezetőség részéről a kezdeményezés két okra vezethető vissza. Egyrészt a falunap szervezése divathullám volt, tehát követni kellett, másrészt a fő törekvés célja az volt, hogy legyen egy olyan alkalom, amin együtt lehetnek a falubeliek és jól érzik magukat.²⁰¹ 1995-ben került megrendezésre az első falunap, tehát már valóságos „*hagyomány*” vált az elmúlt 14 év során.

Nemrég egy jelentős új elem is megjelent az eseményen: a rétes. Ezáltal Bag is csatlakozott a gasztrofesztivált megrendező települések sorába, a rendezvény neve pedig „*Bagi Falunapok*”-ról „*Bagi Rétesfesztivál és Falunapok*”-ra változott. Első alkalommal 2008-ban került megrendezésre, abból a célból, hogy legyen valami új, vonzó és Baghoz köthető „*hagyomány*”, mivel a falunapok lassan lendületnélkülivé, üressé váltak. A rétesre azért esett a választás, mert Bagon hagyományosan jó rétest készítenek, úgy tartják, a környéken nem mindenhol olyan jó, mint itt.²⁰² Első alkalommal a *hagyományosság*ot azzal is sikerült hangsúlyozni, hogy helybeli, idős asszonyok sütötték, idén ez már nem valósult meg, mivel a megfelelő mennyiség sütésének feladatát vállalkozónak kellett átvennie.

A falubeliek véleménye megoszlik a rendezvényről. Minden válaszadóm tisztában van vele, milyen célt szolgál, tehát, hogy a falu közös ünnepeként lehetőséget teremtsen az együttlétre, közös szórakozásra, találkozásokra. Ezzel a lehetőséggel azonban nem mindenki él. A távolmaradás három okra vezethető vissza: annak ellenére, hogy a rétes még teljesen új, többek szerint maga a rendezvénysorozat már unalmas, minden évben ugyanazok a programok. A másik gyakori ok, melyet a résztvevők közül is sokan nehezményeznek: a helyi cigány lakosság jelenléte, pontosabban nem megfelelő viselkedésük. Harmadrészt pedig vannak, akik úgy érzik, a falunap már nem is Bagról szól, túl sok idegen jön.

A rétes bevezetését illetően sem egyöntetűek a vélekedések. Jellemző az a gyakorlatias nézőpont is, miszerint a rétesfesztivál ötlete csak jót hozhat a falunak, mert híres lesz, messzebről is érkeznek vendégek, ezáltal pedig akár a falu fejlesztését is előmozdíthatja. Ezzel ellentétben az a vélekedés, miszerint lehet, hogy jó az ötlet, de másfél év elteltével is nehezményezik, hogy első alkalommal kevés volt a rétes, melynek egyébként a túl sikeres reklámozás - helyi és környékbeli lapok, Duna TV-, volt az előzménye, illetve idén is túl hamar elfogyott. Végül olyan visszajelzést is kaptam több helyről, hogy jó dolog lenne, de már nem is Bagról szól az egész, mert a nem idevalósiak eszik meg a rétest és csomagolatnak ismerőseiknek.

Amint az látható (3. ábra a 2009-es falunapok programja), a 2009-es bagi falunap program-összeállítás is igazodik az országos falunap általános szerkezetéhez. Az első nap a fellépések jegyében zajlik, számos helyi és szomszéd településekről érkező csoport mutatkozhatott be. A második napon az újak közt, megtekinthető néhány előző napi műsor ismétlése, de a nap meghatározó eleme a Rétes-rekordkísérlet, valamint az esti programok.

²⁰⁰ Pusztai B. 2005, 212.

²⁰¹ Nagy Tiborné Horváth Rozália, 1958.

²⁰² Nagy Tiborné Horváth Rozália, 1958.

Az egyes programok preferáltságát nehéz megállapítani, ez azonban pozitívum, mivel a programok összeállításában az is cél, hogy a lehető legtöbb korosztályhoz és érdeklődési körhöz tartozó látogató találjon általa kedvelt műsort. Legfeljebb annyi jelenthető ki, hogy a Muharay Együttes fellépését rendkívül sokan szokták megnézni, valamint a záróműsorok (tűzijáték, esti koncertek) is nagy népszerűségnek örvendenek.

Összefoglalás

A bagi identitást a családi minták, az iskolai oktató-nevelő munka segíti, de számos olyan közeg, közvetítő csatorna és alkalom van, amely hosszú távon képes motiválni, alakítani, fenntartani és akár kontrollálni a lokális identitás kialakulását, megerősödését és fennmaradását. A bagi identitást sokféle összetevő alakítja. Ehhez tartozik a falu helye és képe. A bagiak szépnek látják a környéket és magát a falut is. Büszkék a kövezett és virágos utcákra és udvarokra, amit nagy részben ők és elődeik köveztek. Majd minden ház előtt gondos virágágyások, tisztított árkok vannak. Nem szeretik az autópályát, mert ketté vágta a települést és tönkre tette a falun átfolyó patakot és annak árnyas partját, ami korábban sétáló és játszó hely volt. A bagiak büszkék arra, hogy Bag a Galga mente egyik legmódosabb faluja. A legfőbb emberi érték ma is a szorgalom, a munkálkodás, az örök tevékenykedés. Büszkék a nagy házakra, a kerítésekre, az autókra, a pénz fontos értékmérő. Fontos számukra, hogy Bag volt korábban a Galga mente egyházi központja, hogy szinte egységesen katolikusok, szeretik a templomukat, számon tartják a korábbi papokat, részt vesznek az egyházi ünnepeken még azok is sokan, akik nem vallásosak. Hasonlóan fontos a Művelődési Ház korábbi kiemelkedő környékbeli szerepe, valamint a Muharay Együttes. Minden családból valaki tag volt, vagy éppen tag most is, őrzi a viseletet, tud énekelni és táncolni, és a bagi együttes tagjaként jelenik meg itthon és külföldön egyaránt.

A bagi identitása része a társadalmi rétegződése is. Mindenki mindenkit el tud helyezni valamilyen társadalmi csoportba, tudják, ki tartozott korábban a kőműves, a vasutas, a kövezők, az iparosok, a parasztok csoportjába. Szinte mindenki számára – mai foglalkozástól, végzettségtől függetlenül – fontos ez a hovatartozás, az identitás részét képezi. Mindezt erősítik a helytörténeti kutatások és a történeti források. A falu közös értékének tekinti a gazdag történeti hátteret is. A *hagyományőrzés* ebből a szempontból kulcsszó. A bagiak többsége magukat *hagyományőrzőnek* identifikálja, ezzel különböztetik meg magukat más környékbeli településtől. A MI és ŐK opozíciójában fontos szerepe van ennek a számukra megfogalmazott értéknek. Ennek elsődleges külső jele a női viselet, a felöltöztetett babák, a hímzett textíliák, a rendezett falukép, a kövezett utcák és udvarok, valamint a művelt kertek. Ide tartoznak a bagi hagyományos sütemények, elsősorban a lakodalmas tészták, valamint a rétes.

A bagi identitást erősíti a nemzeti és egyházi ünnepek közös megünneplése, ebbe a sorba igyekszik illeszkedni a Falunap rendezvény is. További kutatásokat igényel még a falunapok többéves összehasonlítása, a falu hagyományainak továbbélését célzó ötletek, törekvések számbavétele, a helyben működő (illetve korábban létezett) különféle egyesületek, társulatok szerepének tanulmányozása, valamint a beköltöző, és az itt élő kisebbségi lakosság lokális identitásának vizsgálata.

Felhasznált irodalom

- Andorka Rudolf (1997): Bevezetés a szociológiába, Osiris, Budapest
- Bábosik István (2007): A család nevelési funkciói a változó világban. In: Családpedagógiai ismeretek a pedagógus - felnőtt – képzésben. Szerk.: Cs. F. Nemes Márta. Budapest 2006. március 20-23. konferencia kötete. A Családi Nevelésért Alapítvány, Budapest, 22-31.
- Bartha Lajos (1997): Pszichológia, Műegyetemi Kiadó, Budapest
- Cole, Michael – Cole, Sheila R. (2003): Fejlődéslélektan, Budapest, Osiris
- Cuisenier, Jean (1980): A népművészet és a hivatásos művészet forrásvidékei. In: Verebélyi Folcloristica 4-5. Szerk.: Verebélyi Kincső. Budapest, 185-238.
- Egres, V. évfolyam, 1. szám, 1996.február, Helytörténeti Baráti Társulat, Bag.
- Egres IX. évfolyam, 1. szám, 2000.február, Helytörténeti Baráti Társulat, Bag.
- Figuli Judit (2004): A kortárs lokális közösségek identitás-és helykeresése. Tabula 2004 7(1), 119-120.
- Galambos Katalin (2000): A fejlődéslélektan és a szocializáció alapjai, Műszaki Könyvkiadó, Budapest
- Gereben Ferenc (1999): Identitás, kultúra, kisebbség, Osiris-MTA, h. n, Kisebbségkutató Műhely
- Gergely Jenő (1999): A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945, Pannonica Kiadó, Budapest
- H. Bathó Edit (1988): Adatok Bag népviseletéhez. In: Bag. Néprajzi tanulmányok II., Petőfi Múzeum, Aszód, 1988. 91-133.
- Hoppál Mihály (1998): Folklor és közösség, Széphalom Könyvműhely, Budapest, 1998.
- Hoppál Mihály (2002): Lokális értékek és a hagyományalapú társadalom. In: Néprajzi Látóhatár 2002. XI. évfolyam, 125-133.
- Horváth Lajos (1982): Bag története, Nagyközségi Közös Tanács, Bag, 1982.
- Jávor Kata (1989): A család, a szerepek és az identitás alakulása falun. In: Az identitás-kettős tükörben. Szerk: Váriné Szilágyi Ibolya-Niedermüller Péter, TIT, Budapest, 1989. 141-170.
- Knézy Judit (2006): A faluturizmus, gasztronómiai rendezvények mai lehetőségei (Nagyalföldi és somogyi példák alapján) In: A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve XLV., Miskolc, 668-678.
- Kozéki Béla (1984): Személyiségfejlesztés az iskolában, Békés Megyei Pedagógiai Intézet, Békéscsaba
- Maczkó Mária-Rónai Lajos (1990): "Rózsát ültettem a gyalogútra...". Galga menti népdalok, Petőfi Múzeum, Aszód
- A Magyar Köztársaság Helységnevtára 2003, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2003.
- Magyar Nagylexikon, 9. kötet, Gyer-Iq., Magyar Nagylexikon Kiadó, Budapest, 1999.
- Martin György (1988): Bag táncai és táncélete. In: Bag. Néprajzi tanulmányok II., Petőfi Múzeum, Aszód, 217-289.
- Nagy Jenőné (2000): Adventtől a bagi búcsúig: az asszonyok templomi viselete Bagon Bag, Bag Község Önkormányzata, 2000.
- Nemzeti Alaptanterv-NAT, művészetek. Korona Kiadó, Budapest, 1995.
- Niedermüller Péter (2006): A lokalitás metamorfózisai. In: Replika 2006. december, 56. szám, 33-44.
- Pataki Ferenc (1998): Identitás, személyiség, társadalom. In: Megismerés, előítélet, identitás. Szerk.: Erős Ferenc. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1998. 360- 394.
- Pusztai Bertalan (2005): Találékonyág a túlélésért. Turizmus és megalkotott hagyományok. In: „Szent ez a föld...” Néprajzi írások az Alföldről. Szerk.: Barna Gábor-Mód László-Simon András, Néprajzi Tanszék, Szeged, 208-214.

Pusztai Bertalan: „Bajászlé”. Identitás, kanonizáció és márkázás a bajai népünnepélyen. In: Pusztai Bertalan-Neill Martin (2007): Turizmus, fesztiválok és helyi identitás, University of Edinburgh-Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Edinburgh-Szeged, 7-24.

Sári Zsolt (2006): A hagyományos konyha megjelenése gasztronómiai fesztiválokon. In: A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve XLV., Miskolc, 679-685.

Schmercz István (2002): Az iskolai szocializáció. In: Pedagógiai szociálpszichológia. Nyíregyháza, 2002. Nyíregyházi Főiskola Pszichológia Tanszék. Szerk.: Schmercz István.

Somlai Péter (1997): Szocializáció, a kulturális átörökítés és a társadalmi beilleszkedés folyamata, Corvina Kiadó, Budapest

John C. Turner (1998): A társadalmi összehasonlítás és a társadalmi azonosságtudat. In: Megismerés, előítélet, identitás. Szerk.: Erős Ferenc. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 330-359.

Internetes források:

http://en.wikipedia.org/wiki/Erik_Erikson. A letöltés ideje: 2009.11.22

http://www.aszodikisterseg.hu/file.php?file_id=881 A letöltés ideje: 2009.10.15.

<http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/gyor/jel/jel20812.pdf> A letöltés ideje: 2009.10.15.

http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/tab1_01ia.html. A letöltés ideje: 2009.11.21.

http://www.muharay-bag.fw.hu/egy_bem.htm. A letöltés ideje: 2009.08.25.

http://www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/05/tables/load2_1.html A letöltés ideje: 2009.09.22

II. BAGI RÉTESFESZTIVAL ÉS FALUNAPOK 2009. JÚNIUS 27-28. (SZOMBAT-VASÁRNAP)	
PROGRAMOK	
Június 27. Szombat	Június 28. Vasárnap
10:00-10:20 Polgármesteri megnyitó	10:00-14:00 Fellépők
10:20-12:00 Fellépők Gitárművészek Mesemondók Hagyományörző gyerekcsoport Erdélyi hagyományörzők Fotókiállítás	Erdélyi hagyományörzők Mesemondók Rétes-rekordkísérlet
12:00-16:00 Fellépők Jó ebédhez szól a zene Skót dudások és lantosok fellépése Kartali asszonykórus Hévízgyörki asszonykórus fellépése	11:00-18:30 Fellépők
16:00-17:00 Kopjafa állítás	Galgahévízi népi együttes Deme János - magyar nóták Basa Panka énekes Muharai ifjúsági csoport Hévízgyörki asszonykórus
17:30-20:00 Fellépők	18:30-19:00 Sebesvíz zenekar
Bagi nyugdíjas klub fellépése Muharai néptáncgyűttes bemutatója	19:00- 20:00 NACSA OLIVÉR
20:00-21:00 BALÁZS FECÓ	20:00-22:00 EROX
21:00-02:00 Szalonzenekar	22:00 TŰZIJÁTÉK

MIT, HOGYAN, MIÉRT ÉS HOL ŐRIZTEK MEG A BAGIAK HAGYOMÁNYOS TÁRGYAIBÓL

A hagyomány és modernitás kapcsolatának vizsgálata Bagon, a tárgykultúra tükrében

Fehér Dóra (ELTE BTK Néprajzi Intézet)

Bevezetés

Első éves néprajzusként kötelező terepgyakorlatomat a Szent István Egyetem Falukutató szemináriumának szervezésében Bagon végeztem. A faluról köztudott, hogy intenzív és sokoldalú hagyományörzést folytat. Ezt igazolja a községben a Muharay Elemérről elnevezett Népművészeti Egyesület és a Helytörténeti Baráti Társulat, de a 2009 nyarán immár II. alkalommal megrendezésre került Bagi Rétesfesztivál és Falunap is. Ráadásul a faluban több asszony is varr népviseletet, és többen foglalkoznak bagi népviselettel, régi tárgyak gyűjtésével, bemutatásával és kutatásával.

Kutatásom célja a hagyomány és modernitás kapcsolatának vizsgálata a tárgyhasználaton keresztül. Egy-egy település, vagy lakóház teljes tárgykészletének feltárásával már sokan foglalkoztak.²⁰³ Célom nem a tipikus bagi tárgykészlet feltárása és bemutatása, hanem a régi, hagyományos tárgyak megőrzésének vizsgálata. „*Kívánatos ez a tudomány szemszögéből, amelynek feladata, hogy a parasztság életmódját s annak változásait minél gazdagabban föltárja, ...*”²⁰⁴ írja Juhász Antal 1974-ben és megállapítása még ma is igaz, ha a parasztság helyett a falusi emberek mindennapjaival foglalkozunk. Fontos felmérni, hogy egy község mi mindent őrzött meg régi hagyományaiból, és hogyan, mit tart még ma is értékesnek. Bag esetében ez kifejezetten érdekes, hiszen a falu Galga-mente kulturális központja, híres hagyománytisztelőtől és -örzéséről. A rohamosan fejlődő világban egyre több és újabb háztartási és más eszközök, tárgyak jelennek meg, elborítva a lakásokat, a házakat. A modern kapitalizmus átalakította a kereskedelmet, meghonosította a vásárlási örületet, ami kihatással van az emberek és egyes tárgyak életére. Bag csupán 50 km-re fekszik Budapeستől, így hamar érintette az iparosodás, a modernizáció. Ennek ellenére ma is fontos szerepet töltenek be a hagyományok a falu életében. Ma is találkozhatunk a falu utcáin bősoknyában, azaz népviseletben járó asszonyokkal. Nemcsak ilyen módon, hanem tárgykultúrájukban is kifejeződik a régi, hagyományos értékek megbecsülése. Sokan ragaszkodnak megszokott, még a nagymamától örökölt tárgyaikhoz is. Tanulmányomban a hagyományos tárgyak meglétére fektetem a hangsúlyt, bemutatva ezzel életüket a modern eszközök mellett.

Adatközlők

Kutatásomat kilenc családi házban végeztem, melyek kiválasztása spontán módon történt. A helyi adottságok miatt, kevés a munkahely, ezért a fiatalok többsége ingázik, így napközben többnyire nyugdíjasok tartózkodnak otthon. Ezzel magyarázható, hogy adatközlőim jórészt az idősebb korosztályhoz tartoznak (1930-52 között születtek). A következőkben, ennek a kilenc családnak tárgyörzését mutatom be, ami a többi családra is jellemző lehet.

²⁰³ Többek között Szarvas Zs. (1968) és Juhász A. (1974)

²⁰⁴ Juhász A. 1974.106.

A tárgyak élete

Az embert tudatos tárgyhasználata és tárgykészítése emeli a többi élőlény fölé. Ezeket az eszközöket a szükséglet hozta létre és alkotta meg. Ma egy tárgykészlet kialakulását legfőképpen anyagi tényezők befolyásolják. Losonczy Ágnes 1968-70 között végzett kutatása alapján három fogyasztási mintát követő csoportot különböztet meg.

- Átlag alatti jövedelműek, akik ezt felhalmozással vagy takarékoskodással, vagy az anyagi értékek tagadásával, esetleg puritanizmussal kompenzálják.
- Közel átlagosak, akik az átlaghoz próbálnak igazodni.
- A szint fölötti keresettel rendelkezők fogyasztása hullámmzó.

Az egyes szükségletek kielégítésének fontossága között koronként változó hierarchia alakult ki. Általában a táplálkozás, öltözködés, lakhatás és lakberendezés, és a kulturális elemek sorrendjét követi.²⁰⁵

A tárgyi kultúra szinte mindegyik elemnek fontos része, így ezek beszerzése minden korban lényeges tényező. Szarvas Zsuzsa a tárgyak háztartásba kerülésének öt módját különbözteti meg:²⁰⁶

- Öröklés: Az idősebb generáció halála után a fiatalok kapják meg tárgyaikat. Ezek megtartása az örökös anyagi helyzetétől függ: tud-e saját ízlésének megfelelő tárgyakat beszerezni, vagy meg kell elégednie azzal, amit örökölt.
- Vétel: A fogyasztói világban ez a leggyakoribb beszerzési módja a tárgyaknak.
- Ajándék: Ilyen módon kisebb anyagi értékű tárgyak kerülnek a háztartásba.
- Hozomány: Az idősebb generációnál még presztízis jellege volt az ifjú házaspárnak adott ajándékoknak, ma már ez kevésbé fontos.
- Saját készítés: A mai világban az ilyen jellegű tárgykészítés szinte elhanyagolható mennyiségű.

Az idősebb generáció még azt az elméletet látta és tanulta el szüleitől, amely az egyes eszközök tartósságát, hosszú életét hangsúlyozza. Az ő idejükben ennek megfelelően tartós, több nemzedéket kiszolgáló tárgyakat készítettek. Ma már jóval több tárgy fordul meg egy háztartásban, mivel a tömegtermelésre és –fogyasztásra tevődött át a hangsúly. A tárgyak életének ideje lerövidül, a minél gyorsabb tárgycserére épül a termelés, előállítás.

Egy eszköz vagy tárgy időbeli létezése, „*Hogy mire használják az adott tárgyat, az anyagának, formájának függvénye.... Ez tehát a külső, mondhatni objektív oldal. A másik oldalon a tárgyak és használói viszonya áll, amit egyrészt a tradíciók, másrészt-és egyre inkább-a különféle divatáramlatok, harmadrészt pedig egyes emberi tulajdonságok szabályoznak.*”²⁰⁷ Ebből következik, hogy az adott tárgyhoz fűződő viszony társadalmilag meghatározott, a tárgyról alkotott kép függ a társadalmi rétegtől, korosztálytól és a vizsgált időponttól. „*De nincs ember, akit tárgykészítői vagy tárgyhasználói mivoltában előzetesen ne készítené fel a társadalma!*”²⁰⁸ A múlt században minden lány tudta és megtanulta (nem tényanyagként, hanem a hagyományból) melyik szoknyát kell nagypénteken és melyiket húsvét hétfőn felvenni. Persze a legtöbb helyen erről ma is vannak elképzelések, de kisebb a társadalmi elvárás, kevésbé ítélik el azokat, akik nem a hagyomány szerint cselekednek. Ez a felvázolt folyamat természetesen nem csak a ruhákra, hanem más tárgyakra is igaz. Egy eszköz életében lényeges változást jelentenek a funkcióváltások. Ha feladatköre megszűnik,

²⁰⁵ Losonczy Á. 1977.

²⁰⁶ Szarvas Zs. 1968. 89-90.

²⁰⁷ Szarvas Zs. 1968. 104

²⁰⁸ Hernádi M. 1982. 8

vagy már nem tudja ellátni azt, más módon hasznosítják. Ez a változás értékesebbé teheti, vagy lefokozhatja, illetve azonos megítélésű is maradhat használója szemében. Az újonnan kapott vagy vásárolt tárgyakat nagyobb óvatossággal használja tulajdonosa, hiszen még nincs rajta semmi hiba vagy kopás. A régi használati tárgyakat általában kevésbé kímélik, hiszen a feladatuk betöltése fontosabb, ma pedig már nem a hosszú életű eszközök dominálnak, ezért előbb-utóbb újra lesz szükség. A tárgy élete véget érhet tulajdonosa életében, és akkor pótolni kell az eszközt, vagy akár túl is élheti használóját.

Megőrzött tárgyak

Az emberi élet színterei épületek, melyek berendezését tárgyak hozzák létre. Ezek adják a helyiségek funkcióját, stílusát, hangulatát, otthonosságát. Az elhelyezett tárgyak sokfélék lehetnek méretben, anyagban, minőségben, értékben és korban is. A továbbiakban a régi és hagyományos tárgyakkal foglalkozom, melyek alatt a nem műanyagból és minimum 40 éves, illetve az ennél a kornál fiatalabb, de hagyományos elemeket őrző (pl.: kézimunka) tárgyakat értem. A kilenc bagyi családnál végzett kutatásom alapján a megőrzött tárgyakat 4 fő csoportba soroltam. Ezek valamilyen formában szinte mindegyik lakásban megtalálhatók voltak:

- Viselet
- Kézimunka
- Munkaeszközök
- Régi tárgyak

Viselet

Bagon az 1950-es évek közepéig szinte mindenki a hagyományos bőszoknyás viseletet hordta. Az iparosodás és a vasútnál vállalt munka miatt sokan levetették az ún. „*parasztruhát*”. Ez két csoportra osztotta a bagyi nőket, az idősebbek szóhasználatával: bőszoknyások és szűkszoknyások. Ennek ellenére több asszony még ma is hordja ezeket a szoknyákat, főleg templomba. Megfigyeléseim alapján ez azzal magyarázható, hogy a népviselet tölti be az ünnepi ruha szerepét az idősebb asszonyoknál. Hétköznapi viseletként már kevesebben hordják, noha napközben a falu utcáin, az üzletekben gyakran látni bőszoknyás asszonyokat. A két csoport között nincsen társadalmi különbség, nem nézik le egymást. A falu lakói, de leginkább a szűkszoknyások nevezetességüként emlegetik a bőszoknyásokat.

A szűkszoknyások közül is sokan megtartották régebbi viseletüket. Ennek egyik oka a községben működő népművészeti egyesület, mely fellépéseiknél szükség van a népviseletre, tehát a ruhákra ma is szükség van. Az itt élők ismerik a viselet szimbolikus és pénzben kifejezhető értékét is. A Muharay együttes munkájában való részvétel presztízsnak számít, nagyon népszerű a nyugdíjasok körében, tehát még kell a fellépésekhez is a viselet. Vannak még olyan személyek és családok is, akik csak 1-1 darabot tartottak meg, többnyire a kendőt. Ez a viseleti darab nem csak Bagon népszerű az idős asszonyok körében. Palya Józsefnének külön kendőgyűjteménye van, amire a későbbiek folyamán térek ki. A legtöbben felismerve a viseletek értékét, nem dobták ki, hanem elajándékozták a rokonoknak, ismerősöknek, sokan bevitték a Kultúrházban nyílt kiállításra, sokan azonban eladták a Turai vásáron. A fiatalabb generáció más formában őrzi a bagyi viseletet. Nagyon sok helyen találkozhatunk viseletbe öltöztetett babával. A hagyományőrzés e formájára többen specializálódtak a faluban. Azok a fiatalabb családok pedig, ahol a gyermek(ek) táncolnak a Muharay Népművészeti Egyesületben, a szülők, vagy a nagyszülők régi ruháit használják, vagy újat varratnak.

Kézimunka

Az alapanyagot díszítő eljárás, a hímzés a fiatal lányok és asszonyok munkája. Az elkészült munkáknak használati, díszítő és presztízst kifejező szerepe is volt. Híméztek terítőt, ágyneműt, függönyöket, falvédőt és kendőt is. Az 1950-es évekig Bagon jellemző volt még a jegykendő varrása, amelyeket a legtöbben megtartottak. Korábban a hímzés fontos része volt a fiatalok és idősebbek társasági életének, mert ilyenkor a barátnők összegyűltek, beszélgettek, és közben varrogattak is. A második világháború előtt társas munkának számított a közös hímzés, ma már az idősebb korosztályból gyűlnek össze alkalomadtán a hímzéssel összekötött beszélgetésre.

A kézimunkák díszítő funkciója folyamatos átalakuláson ment keresztül a 20. században. Ahogy változott a tárgykultúra és az életmód, úgy változott a hímzések helye és szerepe is. Ma hímzett asztalterítő nem csupán az ünnepi asztal kiemelésére szolgál, hanem a mindennapi élet középpontjában álló televízió alatt, esetleg annak letakarására is alkalmas. A lakásba bekerülő új, modern tárgyak (televízió, mikró) fontos szerepet kapnak a mindennapi életben, ezért központi helyen tartják őket. Ezen a helyen találkoznak a hagyományos elemek a modernnel. Azzal, hogy egy kézimunkával takarják le a televíziót, a számítógépet, annak eszmei és presztízst teremtő értéke mellé a hímzése esztétikai értéke párosul.

A faluban az úgynevezett *lyukhímzés* dominál még ma is. Egy terítő lyukhímzéssel való kivarrása nagyon hosszú idő, rengeteg munka. A hímzéshez megfelelő minőségű anyagra van szükség, amire a kézimunkázó rányomatta a kiválasztott mintát. Ezt a folyamatot *trukkolás*nak nevezik. A faluban ezzel foglalkozó asszony halála után unokája örökölte a készletet, aki folytatja a családi hagyományokat és kérésre bárkinek *trukkol*.

Munkaeszközök

Bag természeti adottságait tekintve az alföld és a hegyvidék találkozásánál helyezkedik el, így alkalmas a földművelésre és állattenyésztésre is. A 20. század közepéig fontos, a megélhetést kiegészítő foglalkozás volt az állattartás, a kertészkedés és a szőlőművelés. Manapság már kevesen gazdálkodnak nagyobb területen, a többség a ház mellett lévő kis konyhakertjét műveli. A családok egy része nem tart állatot, többen disznót, néhányan tehenet is, sokan néhány baromfit tartanak. A község határában található szőlőhegyen és a gyümölcsösökben egyre inkább felhagynak a műveléssel, úgy tartják a bagiak, hogy a cigányok gyakorlatilag mindent idő előtt „*leszüretelnek*”, és tönkre teszik a fákat is. Az adatközlőim közül többen feleslegesnek tartják fáradozásukat, és felhagytak a műveléssel.

A korábbi gazdálkodáshoz gazdag tárgyi kultúra tartozott, amelynek egy része ma is megtalálható a portákon. A használaton kívüli munkaeszközöket pincében, padláson, vagy melléképületekben tárolják. Ezeket sokan szeretnék elajándékozni gyermekeiknek, ismerőseiknek, de nehéz találni olyan családot, akinek szüksége lenne a disznóvágáskor használt eszközökre vagy kukoricadarálóra. Másik részük azért tartogatja őket, hátha jó lesz még valamire, ez a fiatalok tapaszta tartósság eszményére és az eszközök teljes kihasználtságának igényére utal.

A házaknál fellelhető munkaeszközöket öt alcsoportba válogattam:

Az állattartáshoz tartozó eszközök: Az 1970-es évekig általánosan elterjedt volt a falvakban a disznótartás. A levágáshoz és feldolgozáshoz szükséges eszközöket lehetőség szerint mindenki beszerezte. Az általam felkeresett családok már nem tartanak disznót, csak a még álló ólak árulkodnak a korábbi disznótartásról. Azok is addig maradnak, míg funkciójuk van, így például a kerti eszközöket tartják bennük. A kilenc családból három család tartotta még meg a disznófeldolgozás eszközeit, de használni, már senki nem használja. Egyrészt kiszorulóban van a fiatalok körében az ilyen jellegű beruházás (inkább a kész kolbászt, sonkát veszik meg, mint a disznót) másrészt az idősebbek már nem bírják egyedül ezt a munkát. A haszonállatok tartása közül a baromfi a legjellemzőbb Bagon, ezért a tyúkólak és a hozzá tartozó eszközök megmaradtak. A takarmányozás fontos kelléke volt korábban a kukoricamorzsoló és a kukoricadaráló, amit ma már háttérbe szorítanak a gyárilag készített tápok, amelyeket takarmányboltokban vásárolhatnak meg. Kukoricát sem termelnek, nem éri meg – magyarázzák a táp vásárlását.

A szőlőműveléshez és borkészítéshez tartozó eszközök: A faluhoz szőlő is tartozott, majd mindenki foglalkozott szőlőműveléssel és borkészítéssel. A régibb típusú házak többségéhez tartozik pince, ahol a boros hordókat tárolták. Két gazda, Bagi Tibor (74 éves) és Katona Pál (79 éves) az eredeti funkciójában használja még, ők hobbiból foglalkoznak borászattal, így az ehhez szükséges eszközök, mint a demizson, prés, hordó és lopótök is megtalálható náluk.

A piacozás eszközei: A 20. században a falusi kereskedelem fontos színtere volt a piac, ma már csak kiegészítő jövedelemszerzésnek használják. Az eladásra szánt termékeket 20-30 évvel ezelőtt még hátikosárban szállították, amit ma nagyrészt felváltottak a műanyag kosarak és egyéb eszközök. Ezzel együtt gyakran látni hátikosarat asszonyok hátán, sőt még a kerékpár és a kismotor csomagtartóján is. Az árusítás fontos eszköze volt a mérleg, aminek ma digitális változatát használják a legtöbben. Katona Pálné (69 éves) nem bízik meg ezek tartósságában, ezért még kétkarú mérlegét is használja.

A hímzés-szövéshez tartozó eszközök: A múlt században a hímzés mellett a szövés is nagyon népszerű volt, sokan használták. A régi és modern szövőszék felállításához nagy helyre volt szükség, ezért a szövési időszak után, amely általában a téli hónapokat jelentette, darabjaira szedték, és a padláson tárolták. Akik már nem szőnek, azok vagy eltűzelték, vagy továbbra ott őrzik a padláson, de már nem ügyelve arra, hogy minden darabja meglegyen. Többen azonban az idősek közül gyűjtik, felhasogatják a rongyokat, és évente-kétévente rongyszőnyeget szőnek saját használatra, vagy megrendelésre. Teljes szövőszék már ritka a faluban. Ezzel szemben szinte minden családnál megtalálható a régi Singer varrógép, amelyet sok esetben használnak is. A gép hosszú használati „életét” jó minőségének köszönheti, de a mindennapi kisebb varrásokat, javításokat is a varrógéppel végzik. Azok pedig, akik még viseletet állítanak össze, a kötényre csak ezzel tudják a különleges szegőmintát elkészíteni.

A kerti munkák eszközei: A kertes házak rendben tartásához és a konyhakert műveléséhez szükséges eszközöket ma minden családnál megtalálhatjuk. Ezek többsége szülőtől, nagyszülőtől örökölt tárgyak. A bevásárló központokban vásárolt eszközök a falu újtelepén, a friss építésű házaknál jellemző. A legalapvetőbb eszközökön (villa, kapa, ásó, gereblye) kívül, nagy földmégmunkálására alkalmas eszköze (borona és eke) a vizsgált családok közül egyedül Péter Tiboréknak van. (Természetesen több gazdálkodó család van a faluban, akiknél szintén megtalálhatóak a komolyabb földmégmunkálási és gazdasági eszközök.) A család szarvasmarhatartással foglalkozik 1990 óta (ekkor költöztek a faluba), és mellette nagy

földjük is van. Az eszközöket igyekeznek felújítani és használni, mivel szeretnének visszatérni a hagyományos módszerekhez.

Régi tárgyak

Ebbe a csoportba azokat a tárgyakat soroltam, melyek az előző három kategóriába nem illeszkedtek, és közös tulajdonságuk, hogy személyes emlék kötődik hozzájuk, az emlékezés miatt őrizték meg, tartják nagy becsben őket. Az emlékezésnek szerepe van az identitás kialakításában, a hozzá tartozó tárgyak megtartása a hagyományörzés része is. Szerepük van még az emlékeztetésben, a valakire való emlékezésben, vagy valamire, ami által az előbbi funkciókat látják el. Az ide tartozó tárgyak skálája nagyon széles: hangszerek, étkészletek egy-egy darabjai, könyvek, szentképek, toalett-tükör stb.

Két tárgy történetén keresztül szeretném bemutatni a csoport jellemző tulajdonságait. Az első tárgyat Tóth Sándorné Tóth Julianna (78éves) és Péter Tiborné (47 éves) őrizte meg. Ez az a feszület, amely alatt a templomban esküdtek. Kettőjük között 31 év korkülönbség van, így feltételezem, hogy valamiféle szokás is kötődhetett a megőrzéshez, amit érdemes lenne a jövőben megvizsgálni. A feszület emlékeztetheti tulajdonosát a fogadalomra, amit tett, és az életét meghatározó, fontos nap más eseményeire egyaránt.

A második tárgy egy 200 éves Mária szobor, ami az Oravecz család tulajdona. A nagymama a szobrot nagyon félti unokáitól, ezért olyan helyre tette, ahol nem érik el, ugyanakkor mindig szem előtt van, láthatják. Nem csak az asszony, de az egész falu életében kiemelkedő szerepe volt a szobornak, ehhez imádkoztak a háború alatt, hogy hazatérjenek a katonák. Mikor ellopták a kegytárgyat, a cigány család első kérésre visszaadta, nehogy baj érje őket tettük miatt.

A tárgyak megőrzésének formái

Mindennapjainkban az élő és élettelen világ vesz minket körül. A tárgyak tulajdonosa mindenkor dönthet arról, mi az, amit érdemes megtartani az utókor számára. Amit nem ítélünk értékesnek, azt átalakítjuk, teljesen elhasználjuk, vagy az enyészetre hagyjuk. Erről nap, mint nap döntenünk kell. Így tesznek a bagiak is. Itt fontos azonban megjegyezni, hogy az emberek tárgyakhoz fűződő viszonyát a modernkor vívmányaként megjelenő műanyag és az ezzel járó eszme, miszerint ami nem jó már, dobjuk el, teljesen átalakította. Ezelőtt az volt a fontos, hogy az eszközök, ruházat minél tovább jó legyen, vagy legalább átalakítható, ne kelljen évente új kapát, talicskát vagy széket venni. Ez a felfogás ma is megmaradt, főleg az idősebbek és a falusiak, de akár a kisvárosiak körében. Bagi vizsgálatom során a tárgyak megőrzésének három formáját különítettem el:

- Használat – funkcióváltás – átalakítás
- Csak megtartás
- Továbbadás

Használat– funkcióváltás – átalakítás

A tárgyak ilyen módon való megőrzése főleg a munkaeszközökre jellemző. Az idősebbek és adatközlőim körében a fiatalabbak is, a tárgyak teljes mértékű kihasználására törekednek. Ez magában foglalja a még alkalmas eszközök használatát. A használatban lévő tárgynál fenn áll a veszély, hogy elveszítik eredeti formájukat, mire az utókor kezébe kerülnek. Ezek

gyakorlati értékkel bírnak és megalkotásukkor is hosszabb életre szánták őket. Sokszor az új dolgok iránt érzett bizalmatlanság is közrejátszik abban, hogy a régi, megszokott háztartási eszközöket használják. Az idősek félnek, tartanak az ismeretlen működésű, modern tárgyaktól. Ritkán vásárolnak, de ha mégis, gyermekeik vagy unokáik közreműködésével. Bennük még nincs meg az a vágy, hogyha valami még jól használható, de már kiment a divatból, a helyett beszerezzék a legújabb szériát. Ezért használja még Katona Pálné kecskelábú tűzhelyét lekvár főzésre. Neki erre a célra tökéletesen megfelel, és még használatát is jól ismeri. Használatra ösztönözheti a tulajdonost a nosztalgia érzése is. Felidézni a gyerekkori emlékeket, az ifjúkor munkáit. Erre alkalmas egy hátikosár felpróbálása, vagy kétkarú mérleg használata a piacon, ami nemcsak a tulajdonosban idéz fel emlékeket, hanem a vevőben is jó érzést kelthet.

Sok esetben a régi eszközöket már valami más feladatkörben hasznosítják, ezt funkcióváltásnak nevezzük. Ennek oka, ha az eszköz eredeti funkciója megszűnt, vagy ha a feladat ellátására alkalmatlanná válik. Az ilyen jellegű változások lehetnek értéknövelők, vagy éppen értékcsökkentők, illetve azonos megítélés alá is eshetnek. A legszembeűnőbb a korábban használati tárgyak díszítő funkcióba való helyezése, ami egyértelműen növeli értékét. Ilyen esetekben egy-egy munkaeszköz kerülhet a lakásban. Budavári Ibolya (46 éves) bagi születésű asszony a falu újtelepén él 10 éves modern házában. Szereti a természetes dolgokat lakásában, vonzódik az általa népiesnek tartott tárgyak iránt, így kerülhetett az étkező falára egy cirokseprű és egy lopótök.

Az átalakítás célja, már alkalmatlan tárgy használatra való alakítása. Ennek oka, az eszközök teljes mértékű kihasználására való törekvés. Az újrahhasznításnak és átalakításnak több oka lehet:

- szükség
- találékonyság
- megszokás
- ragaszkodás
- unalom

A szükség hozta átalakítás általában anyagi okokból történik, és ötvöződhet a találékonysággal. Ez utóbbihoz személyes adottság kell, hogy az egyén meglássa, mire lehet még felhasználni az adott tárgyat. A megszokás és ragaszkodás nagyon hasonló egymáshoz. Az előbbinél a szülőktől, nagyszülőktől látott újrahhasznítás az ok, az utóbbinál pedig az eszközhöz fűződő szoros viszony. Az idősebbek gyakran szabadidős tevékenységnek használják a barkácsolást.²⁰⁹

Amíg úgy vélik, hogy a tárgyból valami használhatót lehet készíteni, addig Bagon is megtartják, és alkalom adtán átalakítják őket. Sajnos a tulajdonos idős kora miatt is, gyakran csak felhalmozás lesz az ilyen jellegű célok eredménye, és a tároló funkciót betöltő helyiségek (padlás, pince) megtelnek használhatatlan tárgyakkal. Ezt a munkát főleg férfiak végzik szabadidejükben, nők inkább a már kinőtt, divatjamúlt ruhákat alakítják át.

Megőrzés

A nem használati funkciót betöltő tárgyak továbbélésének lehetősége a megőrzés. Díszek, emléktárgyak, képek, órák, hangszerek, szobrok tartoznak ide. Ezek az emlékezés és a lakás

²⁰⁹ Kiss L. 1940.

otthonossá tételének szerepét töltik be. Az ilyen típusú tárgyak tömeges felhalmozódása az 1970-es évektől, a „*gulyáskommunizmus*” ideje alatt indult el. A lakásban megőrzött tárgyak utalnak arra, hogy a tulajdonos melyik társadalmi csoporthoz tartozik, vagy szeretne tartozni. A 20. század folyamán terjedt el az a nézet, hogy a lakásban megjelenő képek, festmények az elítéléshez való tartozást fejezik ki.²¹⁰ Sok esetben csak olyan tárgyakat helyeznek el a szobákban, amik stílusban illenek oda. Fényesné Oravecz Erika (30 éves) legértékesebb régi tárgya a nagyapjától örökölt ingaóra, amit a 2 éve folyamatosan felújítás alatt álló ház nappalijában sikerült elhelyeznie, mivel bár nem tudatosan, de olyan bútort választottak, amihez illik.

Továbbadás

A tárgyak megőrzésének fontos állomása a továbbadás. A tulajdonos elajándékozhatja fiatalabb rokonának, vagy halála után örökségként kerülhet utódaihoz. Így, akár egy emberöltővel tovább maradhat fenn egy érték.

A megőrzésen kívül vannak, akik a hagyományok megtartása mellett annak továbbadását is tudatosan vállalják. A tárgyi kultúra terén ez a viseletvarrásban, hímzésben, trukkolásban, és kosárfonásban nyilvánul meg. A faluban többen foglalkoznak még népviselet készítésével, kendők, terítők, függönyök hímzésével. Elterjedt a babák viseletbe öltöztetése. Ezeket kiállításra is elviszik, de el is adják őket. A hagyományos textíliák készítése, díszítése, kiállítása és árusítása identitást meghatározó és kialakító szerepet tölt be Bagon. Sokan vállalt feladatuknak érzik a hagyományos tárgyak készítését, megőrzését és továbbadását.

A tárgyak megőrzésének okai

Lakásunkban a legtöbb helyet a különböző okokból vásárolt és megtartott tárgyak foglalják el. Van, akinek gyűjtőszendvedélye van, más csak a számára fontos dolgokat tartja meg, szintén mások pedig minden gond nélkül megválnak használati tárgyaiktól. Az egyes tárgyak megőrzésének két fő oka van: a használat és az emlékezés.

A használat okán való megőrzés célja, hogy a meglévő tulajdont rendeltetésszerűen használják, adott esetben ahogyan ezt az idősebb generációtól a maga idejében látták. Sokszor közre játszik az a személyes tartalom is, hogy nehéz megválni régi eszközöktől, tárgyaktól. Ekkor könnyebb azt mondani, hátha jó lesz még valamire, vagy elfér még a padláson, és ha alkalom adódik, akkor a tárgy újra használatba kerül.

Az emlékezés is lehet a megőrzés oka. Életünk előre haladtával ugyanis szeretünk visszaemlékezni a régmúltra, a megtörtént eseményekre. Ebben a folyamatban segítségünkre lehetnek emléktárgyaink, amire ha rápillantunk, eszünkbe jut egy-egy kedves ismerős, vagy egy történet. Az emléktárgyak legelterjedtebb formája a fénykép. Bagon minden családnak van fotóalbuma, bekeretezett képei a falon vagy a polcon. Ezek lehetnek saját készítésűek, illetve ajándékba kaptak. A képek mennyisége függ a távollévő családtagok számától és a hozzájuk fűződő viszonytól is.

A fényképezőgép elterjedése előtt nagy családi ünnepeken (esküvő, keresztelő) fényképeket készítettek helyi vagy vándor fotográfusokkal, később az aszódi vagy gödöllői fényképész műtermében. Kiemelt szerepe van az esküvői fotóknak napjainkig. A szobák falát gyakran a szülők és nagyszülők esküvői fényképe is díszíti, ugyanúgy, mint az apa, nagypapa katonaképe. Úgy tűnik, elsősorban a vasutas és iparos családok már az 1940-es évektől, de az

²¹⁰ Kapitány Á. 2000.

1950-es évektől igencsak általánosan fényképezőgépet vásároltak saját használatra. Ebből a korból nagyon sok fotót őriznek a családok. Általános az otthoni fényképezkedés. Az érdeklődőnek szívesen előveszik a fotókat őrző dobozokat és fiókokat, életük, emlékeik egy-egy darabjának tekintik őket.

Tóth Mihálynak hatalmas gyűjteménye van a bagi családi fotókból, komoly történeti értéket képviselnek. A családok egy része felismerve ezek helytörténeti és dokumentációs értékét is, kölcsön adják neki egy szkennelés erejéig, és visszakérve becsben tartják azokat.

A lakásban, a házban elhelyezett, többnyire emléktárgyak funkciója az otthonhoz való kötődés kialakítása. Kollégiumba vagy albérletbe költöző fiatalok jól tudják, milyen fontos egy családi kép, vagy a nagymamától kapott porcelán kutya az otthonosság kialakításában. A bagi lakásokban is elhelyeznek ilyen tárgyakat, amelyek egy idő után megszokottá válnak, és eltűnésük hiányérzetet kelt tulajdonosában. Mindennapos dekorációk a már említett fényképek, hímzések, apró porcelánok, emléktárgyak, souvenirök is.

A tárgyak megőrzésének helyei

Egy épület belső arcának vonásait, az ott megtalálható tárgyak alakítják ki. A lakórészek a tulajdonos stílusát igyekeznek tükrözni, míg a tárolásra használt helyiségeknél a kihasználtság dominál. A következőkben a ház egyes részeit részletesebben vizsgálom meg:

- Lakás
- Padlás
- Pince
- Gazdasági épület

Lakás

A háznak ebben a részében zajlik a család mindennapi élete, itt töltik a legtöbb időt. Több helyiség különül el: konyha, fürdőszoba, hálósoba és nappali. Mindegyikben a térnek megfelelő funkciójú tárgyak találhatók. Az új házakban szinte mindenhol van nappali. Ahogyan Kapitány házaspár írja Beszélő házak című munkájában, „ez a helyiség tekinthető a modern lakásban a „tisztaszoba” leszármazottjának.”²¹¹ Itt helyezik el a számukra legértékesebbnek, legmutatósbabbnak tartott tárgyakat, amellyel önmagukat kívánják reprezentálni. Ezekkel kifejezhetik, melyik társadalmi réteghez tartoznak, vagy szeretnének tartozni. Egy tárgy élete során, az idekerülés tölti be a legmagasabb posztot, ugyanis ez a helyiség a vendégfogadás, az ünnepi események lebonyolításának helye.

A régebbi típusú, de akár kockaházakban is gyakran van tisztaszoba, vagy annak megfelelő helyiség. Ebben nem tartózkodnak, nem fűtik még az ünnepi időszakban sem, csak a reprezentációs és a szimbolikus értékkel rendelkező tárgyakat helyezik itt el. Gyakran a régi bútorokat, kiegészítőket, a felcsavart rongyszőnyegeket, viseleti darabokat, régi családi fényképeket is itt tárolják.

²¹¹ Kapitány Á. 2000.15.

Padlás

„A lakás tároló és kiszolgáló funkcióit”²¹² a padlás, pince és a gazdasági épületek töltik be. A panellakásokkal ellentétben minden családi ház rendelkezik padlással. Ez a lakrész és a tető között elhelyezkedő tér alkalmas már nem használt, vagy rossz tárgyak elhelyezésére. „A pincétől az különbözetei meg, hogy ritkábban is jönnek fel ide, és általában kevésbé használható holmikat is helyeznek el itt.”²¹³ Ez a funkció folyamatosan alakul ki, hiszen a házba frissen beköltözőknek valószínűleg nincs annyi felhalmozott tárgya, ami ne férne el a lakásban. Kutatásom során két ház padlásán is járhattam. Ezeken főleg a rossz, és már feladatát veszített eszközöket tárolták, mint zsírosbödönöket, lámpaburákat, bőröndöket, régi televíziót és kanapét. Bagi Tibor elmondása szerint régen, amikor még jobban bírták a munkát, minden évben kimeszelték és átpakolták a padlást is, ma már erre nincs energiájuk. Több háznál is említették, hogy a padláson mennyi régi tárgyuk volt, de a tetőtér kialakításánál a legtöbbet kidobták, elégették, vagy elajándékozták. „Az eredeti szerepkörét betöltő padlás-a beépítések következtében-többnyire kicsiny tároló fülkévé zsugorodott az újabb házakban”²¹⁴ Nagyon sok háznál a padlás kincseket rejt, hiszen ritkán mennek oda fel, és akár több évtizedig is állhatnak magukra hagyatottan értékes tárgyak.

Pince

A legtöbb régi típusú kockaházhoz tartozik pince. Hagyományos szerepköre a borászati eszközök és a bor tárolása. Másik hagyománya „azon alapszik, hogy a föld alatti hűvösség tartósító hatású.”²¹⁵ Ez alkalmassá teszi zöldségek, burgonya tárolására. Az itt tárolt tárgyak köre nagyban hasonlít a padláson megtalálhatókhöz. Bagon Katona Pál és Bagi Tibor többnyire eredeti funkciója szerint használják pincéjüket.

Gazdasági épület

A falusi gazdálkodás hanyatlása előtt nagyon fontos szerepük volt ezeknek az épületeknek. Itt tartották a haszonállatokat, a baromfit, a tüzelőt, a betakarított szemestakarmányt és a szerszámokat. Az utóbbiból egész készlet, ún. *tárgyegyüttes* jöhet létre, és akkor az épület műhellyé alakulhat. Ezek az épületek nagyon régiak és egyszerűek, nem a legjobb anyagokat használták fel építésükkor, de mostani rendeltetésüknek (tárgyak tárolása) teljesen megfelelnek.

A gyűjtés

A gyűjtés „...zárt tárgyközösség minél teljesebb körű megszerzésére irányul. A cél: valamely tárgyösszegnek egy helyen, egy kézen való egyéni birtoklása.”²¹⁶ Ezeket a tárgyakat nem használják, hanem esztétikailag vonzódnak hozzájuk. Borsos Béla háromféle gyűjtőt különböztet meg:

- eszményi gyűjtő, tudományos ismeretekkel
- sznob gyűjtő, akit a divat befolyásol
- befektető gyűjtő, aki műtárgyakba fekteti pénzét²¹⁷

²¹² Kapitány Á. 2000.48.

²¹³ Kapitány Á. 2000.50.

²¹⁴ Kapitány Á.2000.50.

²¹⁵ Kapitány Á. 2000.48.

²¹⁶ Hernádi M. 1982.29

²¹⁷ Hernádi M. 1982. 129-130

Adatközlőim közül Palya Józsefné saját gyűjteménnyel rendelkezik. Ő mindig is szerette a régi dolgokat gyűjteni. Szüleitől azt látta, hogy megbecsülik, értékelik, vigyáznak tárgyaikra. Ezt a mentalitást ő is megőrizte. Borsos három gyűjtőkategóriájából, kizárásos alapon őt az elsőbe sorolnám, mivel sem divat, sem pedig anyagi meggondolás nem vezérelte, és bizonyos fokú ismeretekkel is rendelkezik a gyűjteményében szereplő tárgyakról. Kendőgyűjteményére nagyon büszke, precízen tárolja, hajtogatja őket. A gyűjtést hobbiból kezdte, a kendők szépsége és régisége ragadta meg. A viseletdarabok a legkülönbözőbb módokon kerültek hozzá: öröklés útján, ajándékba kapta, meghalt asszonyrokonai neki ajándékozták, vagy vette őket. Nem mindegyik kendőről tudja már, honnan származik, de anyagukkal és annak értékével tisztában van. A gyűjteményben a téli bársonykendőtől a selymekendőig mindenféle megtalálható. Édesanyja Tóth Juliska ismeri még a fejrevalók használatának szokásait, íratlan szabályait is. Természetesen a faluban több olyan család, háztartás van, ahol komoly hagyományos textil- és tárgy-gyűjtemény van. A bagiak ismerik ezek értékét, egyre inkább tudatosan őrzik ezeket, és gyermekeik és unokáik részére elteszik, tárolják.

Összefoglalás

Tanulmányomban a tárgyak életének egyes fázisait igyekeztem elemezni bagyi példákon keresztül. Sor került a megőrzött tárgyak csoportosítására, a megőrzés módjainak különválasztására, a megőrzés okainak és helyeinek átfogó elemzésére. További kutatást érdemelne az egyes helyiségek tárgykészletének feltárása, és a megőrzés fázisainak mélyebb vizsgálata. Úgy vélem, hogy a tárgyakon keresztül nem egyszerűen csak a tárgyasult világ ismerhető meg jobban, hanem egyének, közösségek gondolatvilága, értékvilága és lelkülete is.

Felhasznált irodalom

- H. Csukás Györgyi (1988): Település, építkezés, lakáskultúra a XIX.-XX. században. In: Korkes Zsuzsa (szerk.): Bag Néprajzi Tanulmányok I. Aszód
- Hofer Tamás (1983): A „tárgyak elméletéhez”. Felszerelések és tárgyegyüttesek néprajzi elemzése. In.: Népi Kultúra-Népi Társadalom XIII. 39-65.
- Juhász Antal (1974): A parasztság tárgyi ellátottsága. In: Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 197/75 I. 105-167.
- Kiss Lajos (1940): A tárgyak élete. Ethnographia (LI) 446-453.
- Kovács Emese (1978): A családi háztartásszervezés átalakulása. In: Bodrogi Tibor (szerk.): Varsány. Tanulmányok egy Észak-Magyarországi falu társadalomnéprajzához. Budapest, 173-200.
- Losonczi Ágnes (1977): Az életmód az időben, a tárgyakban és az értékekben. Társadalomtudományi Könyvtár, Budapest
- Szarvas Zsuzsa (1968): Tárgyak és életmód. Összefüggések a háztartások eszközkészletének alakulása és az életmódváltozása között. Életmód és Tradíció I. Budapest

Internetes források

www.bagfalu.hu

Kapitány Ágnes és Gábor (2000): Beszélő házak.

http://whww.socio.mta.hu/dynamic/Kapitany_Beszelo_hazak.pdf

Adatközlők: Bagi Tibor (1935) és neje Nagy Mária (1936), Katona Pál (1930) és neje Terézia (1940), Tóth Sándorné Tóth Julianna (1931) és leánya Palya Józsefné szül.: Tóth Ilona (1955), Bratkovics Józsefné szül.: Bencsik Margit (1945) és unokája Sallai Beáta (1980), Bálint Piroska (1952), Özv. Szalóki Imréné (1952), Péter Tiborné Balázs Zsuzsanna (1962), Budavári Ibolya (1963), Fényesné Oravecz Erika (1979)

AHÁNY HÁZ, ANNYI SZOKÁS

Avagy a hagyomány és modernizáció kapcsolata Bagon

Bordás Melinda (SZIE MKK)

*„Isten ott van mindenütt
Isten ott van egy gondolatban
Isten ott van az álmaimban
Isten ott van az éjszakában
Isten ott van egy kézfogásban
Isten ott van egy vallomásban”*

/Bálint Piroska, 57éves – bagi lakos/

Bag, ahogy én láttam

Bag. Ahová kételyekkel indultam, s ahonnan teljesen más emberként távoztam. Ahol bősoknyás (bági népviseletben) nénik barackot raknak be az unokáknak, s mellettük a fiatalok „városi” ruhákban mennek fel Pestre dolgozni, vagy épp szórakozni.

Kérdésemre, hogy a falu az elmúlt 70 évben szegény, vagy inkább gazdag falunak számított, egyöntetűen azt a választ kaptam, hogy jómódú falu volt, de nem a pénz miatt. Sokkal inkább, mert az emberek több lábon álltak, vagyis meg tudtak élni a mezőgazdaságból, és emellett a háziipar is igen fejlett volt, köszönhetően annak, hogy korábban az asszonyok otthon maradtak, és a ház körüli munkák elvégzése után esténként maradt idejük a hímzésre, szövésre, kötésre, fonásra, stb. (Bagon még ma is sok az olyan ház, ahol saját kezűleg készített hímzéseket őriznek, vagy éppen maguk varrnak). A parasztságra általánosságban is jellemző, hogy gyakran készítenek saját kezűleg tárgyakat, s ez alól a bagiak sem kivételek.

Sokan a bagiak közül magukat kontárnak titulálják, ám ez nem fedti teljesen a valóságot. Kontárnak régen ugyanis azt az embert nevezték, aki céhes iparágban dolgozott, de a céhbe nem lépett be. A munkáját a céh mindenütt, minden téren igyekezett akadályozni, hiszen nem volt igazi mesterember. Negatív megítélésének oka az volt, hogy a közösség (céh) ellenőrző, fegyelmező, erkölcsi téren és a munkavégzésben egyaránt nagy követelményeket felállító ereje alól kivonta magát²¹⁸. Bagon az emberek jó részét inkább az ezermester szó illeti meg, hiszen a legtöbb ember a faluban nem dobja ki a használt, feleslegessé vált tárgyait, hanem új használati eszközöket készít, alakít ki belőlük. Megtoldoznak - foldoznak mindent a ház körül, apró használati tárgyakat (kis sámlit, asztalokat, fedőtartót) majd mindenhol készítettek. Az átalakítás során a tárgyak nagy része más funkcióba került. A paraszti értékrend alappillére ugyanis a takarékoság, hogy nem pazarolnak, megbecsülik a tárgyakat, egyfajta tiszteletet mutatnak irányukba. Az is igaz ugyanakkor, hogy a parasztember mindig is kereste a célszerűt, másrészt aki tudta, maga készítette tárgyai egy részét; részben megszokásból, vagy, mert egyszerűen így látta a felmenőitől.²¹⁹

Bagon a nők (mind a fiatal, mind az idős nemzedék), majd mindegyike készített hímzést, a legtöbbjük horgolt, gobelinezett és kötött is. Ruhavarrást (szoknyákat, blúzokat, főkötőt, nyúlót) három helyen találtam; Katona Pálnénál, aki babákra és emberekre is varr, Palya

²¹⁸ Magyar Katolikus Lexikon

²¹⁹ Kiss L. 1940.

Józsefné Tóth Ilonánál (nem csak bagi, hanem egyéb népi öltözetet is készít), valamint édesanyjánál, Tóth Sándorné Tóth Juliannánál, aki szintén varr népi viseletet.

Bagon régóta sok kisiparos tevékenykedik. Ma is aktív a kosarakat, seprüket készítő Katona Pál, aki már 80 éves, de még mindig fon kaspókat, szakajtókat, készít csérölőt, köszörűállványt. Vagy a 74 éves Bagi Tibor, aki tolókapát (tolikapát) készített még a Takarékos Szövetkezetben; cipőkaparót tárcsából, kukoricatörőt deszkákból, sőt még az antennákat is ő maga eskábálta össze. Művészi munkának is beillő kovácsoltvas asztalokat, kerítést, lámpatartót, székeket, csillárt készít Kapu Lovag Lajos, aki foglalkozását tekintve kipufogó szerelő, és Dénes Miklós (jelenleg nyugdíjas, előtte MÁV-nál mozdonyvezető volt), aki mestereket megszegyenítő kovácsoltvas remekeket alkot, mindezeket azonban saját használatra, esetleg ajándékozás céljából.

Természetesen élnek művészek is: a festő Lovag Lengyel Júlia (*Munkácsy Nívó díjas Festőművész, a Galga menti Művészek elnöke*); a költő Lovag Kapu Lajos (*Batsányi díjas költő, a Galga menti művészek elnöke*); a népi iparművész Tóth Ilona (*Népi Mesterségek Pest Megyei Egyesülete*); Almásy Renáta (*grafikus, tűzsonglőr, a Galga menti művészek tagja*). Többen a településről a Galgamenti művészek egyesületének tagjai²²⁰.

Módszer

A gyűjtéseimhez kedvező alkalom volt a Rétes fesztivál (Falunap), melyet 2. alkalommal rendeztek meg Bagon. Itt előre szólhattam a kiválasztott embereknek, hogy szeretnék menni hozzájuk. „Becsöngetés” módszerrel is próbálkoztam, több-kevesebb sikerrel. Munkám során a megfigyelés és az interjúzás révén gyűjtöttem az adataimat, miközben adatközlőim bemutatták otthonuk minden részét, a pincétől a padlásig. Jelen dolgozatomat 12 adatközlő információira építem, akik közül egy család kivételével (ők 2000-ben költöztek ide) mindenki ebben a faluban született.

Dolgozatom további részében azt kívánom feltárni, hogy vajon hogyan él meg egymás mellett a XXI. században a hagyomány és a rettegett, de ugyanakkor néha áldásos modernizáció egy alig négyezer fős településen. Célom az volt, hogy megismerjem a bagi lakosok tárgyhasználatát, különös tekintettel a saját kezűleg készített tárgyakra, valamint arra, hogy az emberek az elhasználdott tárgyaikkal vajon mihez kezdenek.

Padlástól a pincéig

A padlás és a pince térben két teljesen elkülönülő hely, mégis van bennük valami közös. A parasztember itt tárolja ugyanis a nem mindennapi használatban lévő tárgyait. A padlás azonban árnyalatnyival mégis eltér ettől a szerepkörtől, hiszen ide nem csak az egy évben egyszer vagy kétszer használt tárgyak, hanem azok a régi, elhasznált, eltörött vagy éppen nem kívánt dolgok kerülnek, amiket nincs szívük kidobni, mert „még jók lesznek valamire”. Ezt az indoklást sok helyen hallottam, hiszen a mai parasztember ugyanúgy ragaszkodik a tárgyaihoz, mint elődeik, köszönhető a paraszti világ takarékos értékrendjének. A padláson sok *régiségre* bukkantam, volt ott nyoszolya (régai ág), kukoricatörők, vajlingok, bödönök (döbönök vagy debenyek, ahogyan Bagon mondják), paradicsompasszírozók, zománcos vödrök és lavórok, fasziták, sőt, még egy 100 éves lócát is láthattam. De a padlás sok limlomja között ma is mindenhol fellelhetőek a disznóvágás kellékei – a teknők, asztalok, pörkölők, néhol üstházak, zománcos (vagy az újabban pléhből készült) hurkakiszedők, abáló

²²⁰ <http://www.galgamuvesz.hu/egyesulet/>

tálak, lábasok, és a már említett vajlingok, valamint a zsiros dőbönyök. Tény azonban, hogy ma már kevés helyen tartanak disznót Bagon, inkább megveszik őket a levágásra. Ugyanakkor egy disznóvágás ma is hagyományos módon zajlik, kezdve a kora reggeli pálinkával, a hurkatöltésen át a böllérek megvendégléséig, a disznótoros töltött káposztával, a szomszédok és rokonok megkínálásával.

A pincékben teljesen más dolgokat tartanak. Mivel hűvös hely, alkalmas mindenféle borászati kellék tárolására, hiszen a borkészítés helye mindig is a pince volt. Bag kb. 9-10 éve még híres volt a szőlőjéről. „*A bagi szőlő százholdnyi területe a falu feletti domboldalt koronázza gazdag vegetációjával*”- írja Bellon Tibor²²¹, és valóban, a helyiek elbeszélése szerint még a közelmúltban sem akadt párja a bagi szőlőnek, még a fővárosból is vettek területeket itt, és évente egyszer szürettől volt hangos az ősz. Ez ma már a múlté. A helyiek elbeszélése alapján nem érdemes a faluban, vagy a határban szőlőt termelni a folyamatos lopások miatt. Nem tudják leszüretelni a termést, hiába dolgoznak vele egészen tavasztól ősziig. Régen nem nagyon volt olyan család, akinek ne lett volna szőlője fenn a domboldalon, de az 1990-es évek elején megváltoztak a körülmények. Mivel nem tudják megóvni a kint lévő értékeket, így vagy nem művelik ma már e területeket, vagy eladták, csakúgy, mint a hozzájuk tartozó kiegészítőket, borászati eszközöket.

A pincék azonban az egykor jelentős szüretekről beszélnek. Az itt őrzött eszközöket ma már csak kevesen használják. De még sok helyen megtalálható a sotó (vagy szőlőprés), a nagykád (8-10 hektoliteres), a kármentő (30- 40 literes), a mustszűrő kasok, a szőlődaráló. De nem hiányozhatnak a kiegészítők sem, úgy, mint a háti puttonyok, vakablakok a bennük lévő üvegekkel, lopótökök, hordók, demizsonok, műanyag és fémtölcsérek.

A pince és a padlás valóban a régi dolgok, régi korok őrzői. A falu lakóházaiba azonban kíméletlenül beköltözött a modernizáció. Valahol kevésbé feltűnő módon. Ez természetesen az idősebb korosztályra jellemző. Van, ahol ma is használatban vannak a sublótok (tároló bútor, alacsony fiókos szekrény), sparheltek (egyik legnagyobb találmány, hiszen lehet rajta egyszerre főzni, s ugyanakkor fűti is az adott helységet), cserépkályhák, lócák. Vannak azonban olyan háztartások, amelyek nem sokban különböznek egy bárhol levő modern lakóház belsejétől, ahol a lakások főbb berendezései a konyhai mixerek, a vízzel működő porszívók, a számítógépek (egyesek határozott véleménye szerint pokolgépek), vagy éppen a vadonatúj konyhabútorok. Igen gyakori, hogy a régi és az új dolgok egymás mellett is megférnek. Egymás mellett találjuk a mosogatógépet a majd 60 éves edénykészlettel, vagy a korabeli étkezőasztalt a Tesco-s székekkel. Ennek oka az is lehet, hogy számos otthonban több generáció él együtt, és a különböző korosztálynak a különböző szükségletei ily módon keverednek egymással.

A házak felújításával, átépítésével sokan, főleg a fiatalok könnyen megváltak a régi bútoroktól, berendezési tárgyaktól, eszközöktől. Fényené Oravecz Erika (8 éve házas), aki alig 2 éve újította fel a házat, amelyben született. Elmondta, hogy ha újra tehetné, egészen másképpen rendezné be, mégpedig jóval *régiesebbre, hagyományosabbra*. Felmenői régiségeit elajándékozta, vagy olyan helyre adta be, ahol biztosan megőrzik azokat. Péter Tiborné szintén elismerte, hogy a régen kidobott tárgyait ma már legszívesebben kitenné a háza különböző pontjaira. Ahogy ő mondta, az ember, ahogy idősödik, egyre jobban kezd visszatérni a *hagyományos* dolgokhoz, úgy mond a gyökereihez.

²²¹ Bellon T. 1988. 103-155.

A múlt és jelen kapcsolata a vallásos tárgyokban

Bag katolikus falu. Madar Ilona feljegyzése szerint még a 80-as évek végén is majdnem minden ház előtt a tornác felső részén, az ajtó felett „Isten hozott” felirat várta az oda belépőt.²²² Ezt ma már szinte sehol sem lehet megtalálni. Az emberek olyan vallásosak voltak akkoriban, hogy a képeket, keresztek, szent szobrokat elvitték a templomba, s megszenteltették azokat, mielőtt kirakták volna a ház valamely pontjára. Madar Ilona szintén feljegyezte, hogy számos olyan ház állt a faluban, amely végfalán kis fülkét mélyítették, s oda mintegy szentélyként szobrocskákat állítottak. Ilyennel egyetlen helyen találkoztam.

Bagon szinte minden házban találtam Házi áldást (a jámbor élet erényeinek felsorolása, mint Isten áldásának föltételei), hímezett, faragott, festett, vagy kép formájában. Nagyon nagy becsben tartják ezt, bár a fiatalabb korosztálynál már nincs akkora jelentősége, mint az öregeknél. Úgy tartják, védi, óvja a házat, s a benne lakókat. A Házi áldás a barokk kor jellegzetes, sokszorosított grafikai alkotása. Magyarországon osztrák-délnémet hatásra honosodott meg, a polgári otthonokból a 19. század során bekerült a parasztházakban is.²²³

Feszület is mindenhol van, s míg régen helye a döntött tükör felett volt,²²⁴ ma inkább az ajtó felé helyezik. Az asszonyok úgy tartják: „*Ha nincs Isten a falakon belül, nincs értelme semminek.*”²²⁵

Szentelt virág szinte minden házban található. Péter Tiborné elmondta, hogy az Úrnapi körmenetkor mindig felszentelik az ott elhelyezett virágokat, majd a hívők hozhatnak el belőle. Hazaviszik, kiszáritják, s kirakják a következő évig (természetesen nem dobják ki, ilyenkor felkerül a padlásra). Védő hatást tulajdonítanak neki, villámcsapástól óvja a házat.

A szekrénypolcokon, sublótokon megtalálhatóak a szent család szobrai, leggyakrabban Szűz Mária és Jézus. A legszembetűnőbb az a 60cm magas, közel 200 éves Mária szobor volt, amely egy fiatal házaspár (Fényes István és Fényesné Oravecz Erika) őriz. Elmondásuk szerint ehhez a szoborhoz imádkozott az egész falu a háborúban, hogy a férfiak jöjjenek épségben haza.²²⁶ A szobor még édesanyjáé volt, vagyis régóta családi ereklyeként tartják számon.

A különböző szentképek a berendezés részét képezik sok bagi lakásban. Olyan is előfordult azonban, hogy vagy éppen felrakásra várt valamelyik sarokban, vagy a padláson volt. Péter Tiborné szerint ennek az a magyarázata, hogy az újabb, modernebb berendezési tárgyakhoz már nem illenek a „giccses” keretű, évszázados szent képek, de ugyebár „*az ilyet NEM dobjuk ki!*” Legtöbb helyen azonban ma is a falakat díszítik, főképp az időseknél, akik még örökölték felmenőiktől azokat, esetleg nászajándékba kapták vagy vásárolták őket. A három leggyakoribb szentkép, amely majdnem mindenhol fellelhető ma Bagon, Az utolsó vacsora (egy helyen faragott képként), Mária szíve (*a halálnál is erősebb Szív a szeretetben*²²⁷), s Jézus szíve (*szűz Anyának drága szép virága*²²⁸). Régebben a két fő képet (Mária és Jézus szíve) szimmetrikusan helyezték el egymással szemben. Ilyen elrendezést a megvizsgált házakban nem láttam. Feltételezem, ma már többnyire az egyik, vagy a másik képet helyezik

²²² Madar I. 1988.

²²³ Magyar Katolikus Lexikon

²²⁴ H. Csukás Gy. 1988.

²²⁵ Adatközlő: Péter Tiborné

²²⁶ Adatközlő: Fényesné Oravecz Erika

²²⁷ Litánia Mária Szeplőtlen Szívéről

²²⁸ Egyházi zenék: Jézus szíve

a falra. Sok házban fekvőképek díszítették a szobákat (Jézus az olajfák hegyén, Kis Jézus a galambok között, Krisztus Pilátus előtt, stb.).

Bag vallásosságát jelzi a házakon belüli különböző szentelmények (díszes keresztek, szentelt gyertyák, imakönyvek rózsafüzérek) sokasága is. Az egyéni hit kifejezői még az asszonyok nyakában lévő szent medálok Szűz Mária képével, amelyeket mindig a nyakukban hordanak. Azt mondják azért, hogy érezzék Isten közelségét.

Összefoglalás

Bagon mindenki tudja, hogy fontos ápolni a hagyományt. A hagyományt értéknek tekintik. A falu sok szempontból őrzi tradicionális arcát, ugyanakkor nem fordított hátat a változásoknak sem. Mindez a különböző generációk életében, otthonában természetesen másként jelentkezik, ami azonban nem jelenti azt, hogy a fiatalok életében kevésbé lennének jelen a hagyomány elemei.

Köszönettel tartozom adatközlőimnek, különösen Almásy Renátának, aki nagy segítségemre volt adatgyűjtési munkálataimban is.

Felhasznált irodalom

- Bátky Zsigmond - Györffy István - Viski Károly (1991): A magyarság tárgyi néprajza, Babits kiadó, Budapest
- Bellon Tibor (1988): Termelés és értékesítés. In: Bag néprajzi tanulmányok 1. (Múzeumi füzetek) Aszód
- H. Csukás Györgyi (1988): Település, építkezés, lakáskultúra a XIX.- XX. Században. In: Bag néprajzi tanulmányok 2. (Múzeumi füzetek) Aszód
- Hofer Tamás (1983): A tárgyak „elméletéhez”. In: Népi kultúra- Népi társadalom (XIII) 39-64.
- Horváth Lajos (1982): Bag története.
- K. Csilléry Klára (1997): Lakáskultúra. In: Magyar Néprajz IV. Akadémia Kiadó, Budapest, 327-414.
- Kiss Lajos (1940): A tárgyak élete. Ethnographia (LI.) 446-453.
- Madar Ilona (1988): A római katolikusok vallásossága. In: Bag néprajzi tanulmányok 1. (Múzeumi füzetek)- Aszód
- Petercsák Tivadar (1986): Az életmód változása egy bükki faluban, Budapest- Eger
- Szarvas Zsuzsa (1988): Tárgyak és életmód. Életmód és tradíció. I. Budapest
- Tarján Gábor (2002): Mindennapi hagyomány, Pro-Print könyvkiadó

Internetes forrás

www.bagfalu.hu
<http://bag.lap.hu/>

Adatközlők

Nagy Jenőné (1940), Almásy Renáta (1988), Kapuné Lovag Lengyel Júlia (1965) - Munkácsy Nívó díjas Festőművész, Kapu Lovag Lajos – Batsányi díjas költő, Bálint Piroska

(1952), Bagi Tibor (1935) és Bagi Tiborné (Nagy Mária) (1936), Bratkovicsné Bencsik Margit (1945), Katona Pál (1930) és Katona Pálné (1940), Péter Tiborné (1962), Budavári Ibolya (1963), Tóth Sándorné Tóth Julianna (1931), Palya Józsefné (1955), Özv. Szalóky Imréné (1952), Fényesné Oravecz Erika (1979), Rédvai Mihályné (Tóth Mária) (1942), Katona Dénes Krisztina (1982)

BAGIAK BAGRÓL

Tóth Mihály²²⁹

Nálunk nincsenek

Nálunk nincsenek hegyek,
Sem tavak, tengerszemek,
Nem kietlen e táj nekem,
Szülőfálum, amit szeretek.

Van erdő és sok vadvirág,
Rétvirág ontja illatát,
Erdőben tölgy és juharfák,
Nekem ez szülőházam.

Voltak itt nagy csaták, ütközetek,
Kik akkor éltek egyszerű emberek,
A falu népéért sokat tettek,
Nekem hősök ezek az emberek.

Nyíló tavasz, virágoznak a fák,
Utcáink mindkét oldalán,
Kik ültették sok nem él már,
Nekem tetszik, szép ez a táj.

Nálunk nincsenek nagy folyók,
De vannak patakok, tisztán folyók,
Vannak parkok, hol ember az irányító,
Vannak hideg telek, mikor hull a hó.

Ha jó színes szalagjával a tavasz,
Ibolyák is a földből kihajtanak,
Érzed jöttöm, nem messze vagy,
Vágyom haza, szülőföldem Bag.

²²⁹ Tóth Mihály 1935-ben született Bagon. Versírással, helytörténeti kutatással foglalkozik. Számos önálló munkája, verseskötete jelent meg nyomtatásban. 1997-ben „Aranytoll” oklevéllel tüntették ki. Baggal kapcsolatban gazdag helytörténeti, fotótörténeti és építészet-történeti dokumentációval rendelkezik.

A BAGI ZENEI- ÉS TÁNCBAGYOMÁNYOK MEGŐRZÉSÉNEK ÉS ÁTADÁSÁNAK SZÍNTEREI

*Nagy Emese*²³⁰

A hagyományörzés fontosságának megfogalmazott gondolata Bagon a 20-as évekre nyúlik vissza. Ez tudatos vállalás volt, amelynek közösségmegtartó funkciója volt. Bagon ugyanis a helyi paraszti hagyomány erős volt, meghatározta a település mindennapi és ünnepi életét, kapcsolatrendszerét és mentalitását. A környező falvakhoz képest a bagi hagyományok fennmaradását a 20. század elejéig az magyarázza, hogy Bag katolikus magyarságának közösségi összetartó ereje nagyobb volt, mint a szomszéd falvaknak nemzetiségekkel kevert és három-négy valláson lévő lakosságának belső összetartása.

Annak ellenére, hogy Bag paraszti társadalma, elsősorban a szegényebb rétegek nyitottabbá váltak más tájak és közösségek hagyományai iránt, el is sajátították azokat, mégis megőrizték saját értékeiket. A szegényebb, kistelepülési rétegek már az 1880-as évektől bejárták az Osztrák-Magyar Monarchiának szinte minden tartományát, legfőképpen követ törtek, utat köveztek, vasutat építettek és bányát robbantottak, majd a vasútnál vállaltak munkát. A munka, majd a háború és fogság tovább bővítette folklór ismeretüket, nyitottak voltak más paraszti kultúra befogadására. Az idős Varga Mihály mesélte, hogy amikor Krakóban bányarobbantó volt, az ottani oroszoktól táncot tanult. Ordinác Mihály amikor az apjával a Székelyföldön dolgozott a kötőrezen a „*seprütáncot*” Gyergyóditrón és környékén tanulta el.²³¹

Az I. világháború után alapjaiban rendült meg Bagon is a paraszti világbép és kultúra. Az öntudatosodó, országjáró napszámosok – szemben a gazdákkal és otthondolgozó feleségükkel – iparos ruhát öltöttek, hagyományaikat fokozatosan elhagyták, és a városi kultúrára való igényük megnőtt. A hagyományokat jobban őrző gazdaréteg és a vándorló szegénység között ily módon a kultúra terén is szakadás következett be. A napszámosok városiasodása azonban egészen az első világháború végéig nem jelentette a paraszti kultúra teljes feladását. Ennek magyarázata részben abban is kereshető, hogy az asszony – állandóan falujában tartózkodva – a családon belül is őrizője volt a hagyományoknak. Bizonyos területeken – például a táncnál – pedig éppen a szegénység virágoztatta ki a század végén és elején a hagyományt és gazdagította új elemekkel. A napszámosok szabadabb, kötetlenebb életmódja a gazdákéhoz képest több lehetőséget biztosított a mulatságokra, ahol egészen az első világháborúig a paraszti táncokat táncolták.

Az 1920-as évektől megszűntek az olyan egységes társadalmi alkalmak és mulatságok, amelyen a falunak minden rendű és rangú lakosa részt vehetett. Bag község társadalma gazdasági, társadalmi és foglalkozási csoportok szerint rétegződött (iparos, vasutas, paraszt stb csoportokra). Ezek alapján alakultak ki az egyletek is, és azok báljaira, rendezvényeire csak a saját csoportbeli emberek jártak, ily módon ezek többnyire zártkörűek voltak. Talán csak a majális volt az a rendezvény, amelyen Bag egész közössége megjelent, ahogy akkoriban mondták, a *nyílt mulatságon*.

²³⁰ Nagy Emese 1979-ben született. Bagon él. Francia-ének szakos tanárként dolgozik Aszódon a Petőfi Sándor Gimnázium Gépészeti Szakközépiskola és Kollégiumban. Szabadidejében a Cantiamo kórusban énekel, valamint a bagi óvodásoknak tart zenei foglalkozásokat. Részt vesz a falu kulturális életében.

²³¹ Horváth L.. 1982. 231.o.

A II. világháború által fenyegetett korabeli magyarság, a kultúrán belül legalábbis, saját hagyományainak érintetlen és megrögzött védelmében látta a menekülés, a megmaradás lehetőségét. A bagyi Levente Egyesület egyik közgyűlésén 1941-ben, Nagy Pál egyesületi elnök beszéde jól tükrözi ezt a fajta illúzióktól sem mentes magatartást: „...mivel nyelvében, szokásaiban és táncában él a nemzet, a régi hagyományos szokásainkat, gyönyörű magyar táncainkat ne hagyjuk el, és ne cseréljük fel magyartalan, erkölcsromboló, izléstelen modern táncokkal. Sajnálattal látom, hogy az ifjúság mind sűrűbben énekli a szebbnél szebb magyar nóták helyett a külföldről importált, szellemtelen, üres, nyakatekert slágereket.”²³² Szinte programot adott a köbvetkező évtizedekre: „A nemzeteket – a magyart is – természetese az tartja meg, ha történelme során időről-időre képes önerejéből a fejlődés élvonalában haladni. Ugyanaz vonatkozik a nemzet kisebb-nagyobb közösségeire is. A közösségekre feltétlenül, ha népességük, vezetésük a korszerű gazdálkodásra, gondolkodásra és kultúrára szomjas és képes, akkor a közösség mindenképpen erős, haladó és fejlődőképes. Eközben megerősíti értékes hagyományait, és be is fogadhatja a nemzetközi, nyugati zenei és tánc divatot.”²³³

Elmondható, hogy Bagon még mindig az elsődleges szocializáció színtere a család, és tőle függ a gyermek zenei nevelése is. Az anyának ebben kiemelkedő szerepe van, bár mára már a családnak, mint meghatározó közegnek sajnos nincs olyan összetartó ereje, mint régen volt.

Meghatározó a gyermek zenei fejlődésében, hogy játszik-e valaki hangszeren a családban és az éneklésnek, muzsikálásnak, zenehallgatásnak milyen szerepe van a család életében. A család érték- és izlést közvetítő funkciót is betölt azzal, hogy meghatározza, milyen zenei hatások érik a gyermeket (teljes hangerővel szóló rádió, állandó háttérzaj, komolyzene stb.) a családban, ill. azzal, hogy milyen a család viszonya a zenéhez, milyen a családban a zenei légkör. (Pl. segíti-e, támogatja-e a zenetanulást a család, a zenetanuló gyermekre odafigyelnek-e, meghallgatják-e, hogyan muzsikál, vagy mekkora áldozatot hoz a család hangszervásárlással, hangversenyre járással vagy CD gyűjtéssel.)²³⁴

Majd minden idős bagyi asszony számára nagyon fontos a bagyi hagyományok megőrzése, továbbvitele. Nagy Jenőné Tóth Magdolna napi munkája mellett a bagyi népviselet, illetve népdalok gyűjtésével foglalkozik. 1999 óta népviseleti bemutatójával járja az országot. Szívesen mesélt nekem gyermekkori zenei élményeiről.

„Még nem voltam iskolás, amikor a nagymamámtól tanultam az első énekeket. Téli estéken, amikor visszavonultunk az úgynevezett tisztaszobába, amikor együtt volt a család. Pislákoló fénynél a nagymamám a térdére ültetett. Az egyik lábával ütötte az ütemet, a másik térdén meg ültem, s énekelte: Tizenhárom szélből van az én gatyám, 13 éjjel varrta a babám, egyik szára rövid lett, a másik meg hosszú lett, látod-e babám, jól elszabtad a gatyám. Azután nagyon sokat tanultam édesanyámtól. Édesapánkat a háborúban elveszítettük, eltűnt. És így édesanyánk minden szeretetét, minden idejét ránk, két gyermekére tudta fordítani.”²³⁵

Az idősebb generáció a családon kívül a munkaalkalmak során tanulta meg a legtöbb éneket. Kukoricafosztáskor, szüretkor mondták a régi hiedelmeket, történeteket, vagy pedig énekeltek. Fontos hely volt a hagyományok elsajátítására az úgynevezett imádkozó házban, illetve templomban zajlott népi ájtatosságok (például májusi litániák, októberi litániák). Nagy Jenőné visszaemlékezése jól mutatja ezt a folyamatot: „Az imádkozó házak, nemcsak a

²³² Horváth L. 1982. 235. o.

²³³ Horváth L. 1982. 235. o.

²³⁴ http://human.kando.hu/pedlex/lexicon/Z.xml/zenei_neveles_a_csaladban.html. 2008. június 5.

²³⁵ Nagy Jenőné szóbeli közlése

*szentcsalád idejére fogadták be az imádkozókat, hanem, amikor elfogytak az őszi munkák, egészen gyümölcsoltó boldogasszonyig (márc. 25-ig) léteztek ezek az imádkozó alkalmak (rózsafüzér és énekek). Minden háznál volt előénekes, aki vezette az énekeket. Mindig volt előénekes. Én is vissza tudom vezetni, azt hogy még pici lány koromtól fogva, kik voltak ezek az előénekesek. 8 éve én végzem ezt a feladatot, amit önként vállaltam.*²³⁶

Kérdés lehet ma, vajon mikor és miért maradt el vagy vált elenyészően fontossá a hagyományok, a gazdag dalkincs továbbadása a következő generációnak. Bag a 20. század elejéig endogám közösség volt, majd a településen kívül munkát vállalók fokozatosan nem tartották be ezt a hagyományt, és kívülről hoztak maguknak házaspárt. *„Addig, amíg a falun belül kötetek a házasságok, addig nem szakadt úgy szét a család. Például a gyerekeim is Aszódra (szomszéd város) költöztek, három műszakban dolgoznak, és nem várhatom tőlük el, hogy ápolják a hagyományokat. Ez a gyors fejlődés nagyon sokat rontott ebben. Amennyit nyertünk vele, annyit veszítettünk a szellemi kultúránkban. Pedig a jövőnk csak a múlttal értékes.*²³⁷ Ha a családok nem is tudnak ennek teljes mértékben megfelelni, napjainkban is megadható a bagi gyerekeknek az egészséges testi, lelki, szellemi fejlődés és a helyes értékek átadása, a hagyományok megismertetése. A faluban bőven adódik lehetőség igényes gyerekprogramokra (zeneóvoda, zeneiskola, népi táncegyüttes, színjátárszozsakkör).

Zene az óvodában, iskolában

Kodály Zoltán 1941-ben, a „*Fiatalok*” című lapban adott interjúban többször kihangsúlyozta az óvodai nevelés felbecsülhetetlen lehetőségeit: *„Nem győzöm hangsúlyozni, hogy helytelen neveléspolitikai csak a középiskolában elkezdni a zenei oktatást, a zene szeretetére való nevelést. Az értelem első hajnalhasadását, a gondolat első megnyilatkozási formáit már fel kell használni a nevelőnek, és így a zeneképzést tulajdonképpen már az óvodákban kell elindítani, hogy a gyermek a zene alapelemeit korán idegezze be, mert a zenei hallásra való nevelés csak ezzel a korán meginduló alapos munkával válhat eredményessé. A zenei nevelés a 3-7 évig terjedő korban, a gyermeki értelem és a lélek nemesítését szolgálja, másrészt, mert a magyarrá nevelést hatásosan segíti elő. A dalok helyes megválogatásával a tudat alatti magyarság elemeit ültetjük át a kicsinyekbe.*²³⁸

Hogy miként valósult meg és valósul meg Kodály elképzelése a Bagi Napköziotthonos Óvodában, Pávics Lászlóné (óvónő 1974-1987) és Tábik Andrásné (óvónő 1976 óta napjainkig) segítségével kerestem a választ.

Régen, amikor a családokban több gyerek is született és a szülők dolgozni jártak a földekre, gyakran vitték magukkal a gyerekeket is, vagy a nagyobb testvérré bízták a kisebb gyerekeket, így nem jártak óvodába. A két világháború között nem minden gyermek járt óvodába. Ha a család meg tudta oldani a gyermekek felügyeletét és ellátását, akkor inkább maguk mellett tartották még a kicsiket is. *„Én is nagycsaládban nőttem föl és nem járt óvodába, de így is gazdag gyermekkorom volt. Szüleim, főleg édesapám nagyon sok mesét tudott emlékezetből, s egészen sokáig mesélt a testvéreimnek és nekem, sőt még az unokáknak is. Az énekeket szintén a szüleimtől tanultam. Édesapám a négy éves orosz fogságból nagyon sok, elsősorban fogságról szóló éneket hozott magával, volt közöttük műdal is szép számmal. Nálunk is jellemző volt a sok közös együttlét, amikor együtt énekelt a család.*²³⁹

²³⁶ u.a

²³⁷ u.a

²³⁸ Kodály Z. 1974. 90. o.

²³⁹ Pávics Lászlóné és Katona Jánosné szóbeli közlése

Pávics Lászlóné ebből a hagyományból merítve, 1974 szeptemberében került a bagi óvodába, ahol 13 évig dolgozott. Számos alkalommal tartott bemutató foglalkozásokat a környék óvónőinek. Az otthonról hozott rengeteg mese és ének, illetve a budapesti óvónőképző főiskolán szerzett nagyon alapos képzés, jó alapnak bizonyult óvónői munkájához.

Tábik Andrásné 32 éve dolgozik az óvodában, nagyon sok csoportot vezetett, sok tapasztalattal rendelkezik. Az óvónők a Bagi Napköziotthonos Óvoda nevelési programja alapján dolgoznak, amelynek több mint 20 éve fontos eleme a helyi néphagyományok őrzése. Ehhez a Galga menti Hagyományörző óvónői munkaközösség által összeállított kötetet használják, melynek címe: *Az óvodai munkában felhasználható Galga menti népszokások és népi hagyományok*. Gazdag forrást, ismeretanyagot nyújt ehhez ez a segédanyag, amely a bagi néphagyományokat beilleszti az óvodai programba. A kötet a Bagi Muharay Népi Táncegyüttes által, hosszú évek óta bemutatott bagi táncok, népszokások anyagát is tartalmazza.

Az óvodában felhasználható népszokásokat évszakok és ünnepkörök szerint állítják össze. A faluban ma is élő néphagyományokat az óvodában is megelevenítik. Ilyen alkalmak például a szüreti bál, az András napi búcsú, adventi népszokások, szentcsalád járás, betlehemezés, farsangi karnevál, húsvéti tojásfestés, locsolkodás, majális, pünkösdölés, májustól szeptemberig lakodalmak. Ezen kívül népi mondókák és énekek épülhetnek be a napi énekes foglalkozásokba. Településünkön régóta működik zeneóvoda. Az itt folyó képzés bővíthette és bővítheti ma is a gyerekek zenei ízlését, jól kiegészítve, elmélyítve az óvodában szerzett ismereteket. A zeneóvodai foglalkozásokat két lelkes pedagógusnak köszönheti Bag. Elsőként Deme Jánosné (1969-1974) tartott zeneóvodát, amit Novák Istvánné vett át tőle 1975-ben, s végezte ezt 2007-ig.

A Bagi Általános Iskolában oktató énektanárok már a régi időben is sokoldalú zenei tevékenységet folytattak mind a fiatalok, mind a település többi lakosa számára. Így feltétlenül meg kell említeni Gergely Mihály és Vencel Kálmán tanítók nevét, akik a 20-as évek végén, a 30-as évek elején, az énektanítás mellett, zenés színdarabokat is rendeztek. Gergely Mihály harmóniumon, Vencel Kálmán hegedűn kísért. A 40-es évek elején Bagra érkezett Nagy Flórián kántor és felesége Csiszár Irén tanítónő. Nagy missziót töltöttek be a faluban. Csiszár Irén az énekkar létrehozásán kívül, a KALÁSZ lányokból megszervezte az első néptáncsoprotot, amiből később kialakult a Bagi Muharay Elemér Népi Táncegyüttes.

Énekkarok- és közösségi alkalmak az éneklésre

A két világháború közötti időszaknak egyik legsikeresebb helyi művészeti csoportja az 1925-ben alakult Bagi Egyetértés Dalkör, elnöke Nagy Pál és karnagyja Gergely Mihály kántortanító volt. Ez az együttes már a munkás-kispolgári énekkultúra körében mozgott és aratott sikereket, 1928-ban Kecskeméten aranyéremmel és 1935-ben Gyömrőn ezüst serleggel díjazták teljesítményét. A dalkör 1944-ig működött.

A faluban az 50-es évektől kezdve, eleinte az iskolában alakultak nagy létszámú kórusok, majd a kórusmozgalom fellendülésével a bagi lakosság idősebb korosztálynak is igénye volt a közös éneklésre. Így jöhetett létre az Erkel Ferenc Vegyes Kar (1970-1976) Bagó József karnagy vezetésével. Ezzel párhuzamosan működött és működik a Bagi Nyugdíjas Dalkör. És nem utolsó sorban, itt kell megemlíteni újból a nagy sikereket elért iskolai kamara-, és

gyermekkórusokat is. A szintén nagy létszámú templomi énekkarokat mindig az éppen szolgáló kántor vezette.

A bagi emberek a közös munkavégzéseken kívül is gyakran összejöttek nagyobb ünnepek alkalmával. Mindennek megadott időpontja volt, s figyeltek az egyház szabályaira is. Az ilyen közösségi alkalmakat sokszor kísérte éneklés, tánc, például a fonókban, a kalott - kalász összejöveteleken, keresztelőkön, lakodalmakon, később eljegyzéseken. Lakodalmat szüret után tartottak, farsangig. A farsangi bál időpontja mindig kedd volt.

Május elsején zenekarok járták a községet, így köszöntötték a falu népét. Pünkösdkor májfát állítottak (szombaton), hétfőn pedig ledöntötték, ekkor már a zenekar is rákezdett, táncoltak, majd elindultak a mulatságba. A bálakat, mulatságokat az úgynevezett zenészkocsmákban tartották. A falu különböző házáinál kialakított kocsmákat a tulajdonosról nevezték el: Purci, Hegyes, Tóth Misa, Szötyi, Katona Pista kocsmája.

Az idősebb bagi emberek szívesen emlékeznek vissza a vasárnap délutáni sétákra. A lányok összekarolva járták Bag utcáit, valamelyik lánynak a kapuja előtt megálltak, táncoltak (karikázó) és énekeltek. S lassan itt gyülekeztek a legények is. Addig tartott ez, míg el nem kezdődött a multság (bálnak nem nevezték). Itt a tánc szünetében, amíg nem zenéltek; énekeltek.

Valamennyi ünnepi népszokás közül a lakodalom bizonyult a legmaradandóbbnak, ugyanakkor a legalkalmazkodóbbnak. A lakodalom menete ma is hagyományos, de a szokásanyag, a viselet és természetesen a dalkincs is sok új elemet olvasztott magába, még a zenekar összetétele is nagyban megváltozott. Ennek ellenére a hagyományos népdalokból sok megmaradt.

A gyerekek számára is voltak közös programok. Nyaranta leginkább a házak előtti játékokat kedvelték: kiszaladó, ugróiskola, páros táncok, körtáncok (Elvesztettem zsebkendőmet, Termett a meggyfa stb.).

A hagyományőrző táncegyüttes által előadott koreográfiáknak köszönhető, hogy ismerhetjük ezeknek a közösségi alkalmaknak a táncait, énekeit.

A népdalok megőrzésében jelentős szerepet tölt be a falu életében a Bagi Nyugdíjas Dalkör, amely számos minősítő versenyen részt vett, és ért el nagy sikereket.

Muharay Elemér Népi Együttes

Bag értékeinek továbbadásában a legnagyobb szerepe évtizedek óta a Muharay Elemér Népi Együttesnek van. A táncegyüttes faluban betöltött szerepéről Tóth Mihály (szül.1935) tud a legtöbbet mondani, akinek már csak azért is sokat köszönhet az együttes, hiszen megalakulásától kezdve egyengette az útját, minden vele kapcsolatos eseményt dokumentál a mai napig. Talán az ő családjuk az egyetlen Bagon, akinek családjából már a harmadik generáció táncol az Együttesben.

A néphagyományok – és ezen belül a néptánc – megőrzésére, megismertetésére az első nagy kísérletet 1936. március 15-től számíthatjuk, amikor Falusi Jenő tanító kezdeményezésére megalakult a Bagi Bokréta hagyományőrző együttes, amely sikeresen működött. A

bevonulások, a háború miatt azonban csökkentek a szereplések, és végül 1944-ben feloszlott az együttes.

A második világháború után a faluban élénk kulturális élet alakult ki. Bálákat szerveztek, szindarabokat mutattak be az ifjúsági szervezetek. Mivel ekkor még nem volt a faluban kultúrház, ezeket az eseményeket a zenés kocsmákban tartották.

Az ifjúsági kultúra tevékeny részese volt Nagy Flórián és felesége Csiszár Irén. A bagi lakosok saját kincsöknek tartották az általuk elsőként megszervezett énekkart. 1949 végén iskolás lányokból (KALÁSZ) néptáncsoportot szerveztek, amelynek sikerei mágnesként vonzották a fiatalokat és az idősebbeket egyaránt. 1951-ben a közben már 60 főre szaporodott együttes bemutatta a Bagi mulatság című, helyi hagyományokból összeállított énekes-táncos játékát, ami a falu egy vasárnapját vagy egy ünnepnap délutánját idézi fel, amikor a fiatalok és idősek összeverődnek és jól töltik a napot.

Az együttes munkáját figyelemmel kísérte a falu lakossága, a próbákön állandó nézők voltak. A próbák eleinte az iskolában, a községházán, illetve a kocsmákban zajlottak. Hamarosan *kultúrversenyekre* kezdtek el járni. Egy ilyen járási versenyen figyelt fel a csoportra Muharay Elemér a Népművelési Intézetből, illetve Balla Péter. Ők segítették az együttest és Csiszár Irén munkáját. Jó hangulatban teltek a próbák, barátságok alakultak, szerelmek szövődtek, Bag számára meghatározóvá vált az Együttes.

1953-ban Tímár Sándor koreográfus és Martin György etnográfus, zene- és tánckutató látogatott a faluba, hogy dalokat, táncokat gyűjtsön. Tímár Sándor rövid ideig koreográfusa is volt az együttesnek. 1954-ben egy időre megszűnt az együttes. 1974-ben 55 fővel alakult újjá a táncsoport, 1976-ban vette fel a Muharay Elemér Népi Táncegyüttes nevet. Fontos megemlíteni, hogy a bagi hagyományörzők erőfeszítéseit sokan segítették, így például Berkes Eszter néptáncos, Sajta Sándor, az Állami Népi Együttes szólótáncosa, Tímár Sándor néptánckutató, koreográfus, Zsuránszki Zoltán, Széphalminé Iglói Éva, Széphalmi Zoltán, Ifj. Rónai Lajos. Az együttest eleinte Radics József cigányzenekar, Náci és bandája, Balogh Rudi bandája kísérte, majd Rónai Lajos zenei vezető által szervezett együttesek (Tarisnyás, Fix Stimm) zenéltek.

A Muharay Elemér Népi Együttes eddigi munkájában nagyon fontos szerepet töltöttek be a gyermekcsoportok, melyek az utánpótlást biztosították a felsőbb csoportokba. Egészen pontosan egy alsó tagozatos és egy felső tagozatos általános iskolás diákokból álló egységekről van szó. Az alsósok a Galga-menti gyermekjátékokat, e vidék táncainak alaplépéseit, és egyéb tájegységek hasonló alapmotívumait sajátíthatják el, míg a felsősök már inkább a táncok mélyebb ismeretével gazdagodnak a táncpróbák folyamán. Ezáltal műsorukban több vidék és falu táncai szerepelnek, mely így szélesebb körű repertoárt eredményez. Külön ovis csoport is van.

Az ifjúsági csoport, melybe a 15. életévüket már betöltött fiatalok járnak, repertoárjában a régi Nagy-Magyarország területeinek, különböző vidékeinek, falvainak a táncát táncolják. Néha egy-egy táncanyag kiválasztását követően valamilyen szokást, eseményt mutatnak be, vagy adnak róla emléket színpadi táncbeli keretek között. Elsődleges céljuk az archaikus magyar néptánc minél hitelesebb elsajátítása, valamint repertoárjuk bővítése, műsorszámuk „frissítése”, gyarapítása. Koreográfiáik közül: bagi táncok, dél-alföldi, gyimesi, kalotaszegi, keménytelki táncok.

A hagyományörző együttes az elmúlt 50 év folyamán alakult professzionális szintű amatőr hagyományörző csoporttá, de sikereit és repertoárját tekintve munkájának legmeghatározóbb időszakát az elmúlt 20 év foglalatossága, kitartó, igényes szakmai múltja adta. Műsorszámaik között Bag falu régmúlt szokásait, táncait, hagyományait mutatják be, vagy éppen táncolják el színpadi produkció keretében.

Felhasznált irodalom

Horváth Lajos (1982): Bag története, Bag Nagyközségi Közös Tanács.

Kodály Zoltán (1974): Visszatekintés I. Zeneműkiadó Vállalat, Budapest

Színi társulat, 1930.

BAGI EMBEREK – BAGI ÉRTÉKEK

*Balázs Gusztáv*²⁴⁰

Bevezetés

A Bagi Falukutató Tábor felkérésére, annak bemutatójához kapcsolódva Bagi emberek – bagi értékek címmel állítottam ki helytörténeti fotóimat és dokumentumaimat a Kutatók Éjszakáján, 2009. szeptember 25-én a Szent István Egyetem gödöllői rektori dísztermében a Szent István Egyetemi Kiadó és a bagi Helytörténeti Baráti Társulat támogatásával.

Történelem a falon

A kiállítás több témakört érintett; a fekete-fehér és színes fényképek három és fél évtizedet öleltek át.

Bag első írásos említésének 600. évfordulóján, 1994-ben két emlékművet is felavatott a község. A Helytörténeti Baráti Társulat által terméskőből készítettett „turulos”, majd az önkormányzat megrendelésére Pannonhalmi Zsuzsanna keramikus művész alkotásaként született emlékoszlopot. Az ezek egy-egy részletét felvillantó fotókkal indított a kiállításom. Pannonhalmi Zsuzsanna a község népi építészeti motívumait is felhasználta munkájában. Az emlékoszlopon megjelenített nyeregtetős háztípus udvarát mutatta be első képem, amelyen az 1898-ban született özvegy Boda Mihályné, született Balázs Anna, nagyapám, Balázs István testvére látható a gémeskút mellett. Amikor ezeket a sorokat írom, szobám ablakából a Boda Mihály által ültetett körtefa tavaszra váró ágaira látok. Boda sógort soha nem láttam, hiszen 1955-ben meghalt, és én csak három évvel később születtem, de katonaruhában készült fotóját magam mellett őrzöm (*1918 július havában vonult be Budapestre, az 1. h. gy. e.-hez* – írta A Magyar Gyalogság című kötet.) Minden évben eltöprengek azon, hogy a fán termő gyümölcs hány éves is lehet.

Egy-egy fotó mutatta be a hetvenes évek és napjaink bagi utcaképét. Egymás mellett szerepelt az elhagyott Kovács féle turbinamalom és a mai Malom Pub.

Több felvétel idézte fel az M3-as autópálya építésének folyamatát az 1970-es évekből. Dolgozott a cölöpverő gép, az Egres-patak medrét úthengerek foglalták el, s az azóta már kivágott Kiserdő végén, a párás levegőben kirajzolódott az új felüljáró sziluettje. A sort a sztráda történelmében páratlan, 2009. évi félnapos dugóról készült kép zárta.

Emberi képességünk a természetes és az épített környezet átalakítása, aminek során sosem vagyunk teljesen következetesek: nem tüntetünk el minden, a régiről áruklódó nyomot. A Malom utcában már nincsen malom. A Patak utcában már nem folyik patak. Az egyik meghatározó átalakítás azonban a múlt század második felében nem a malom lebontásához és nem is a Patak utca kiszáradásához köthető, hanem az M3-as autópálya építéséhez, ami

²⁴⁰ Balázs Gusztáv Bagon született 1958-ban. Közgazdász és újságíró oklevelet szerzett. 1997 óta felelős szerkesztőként és fotóriporterként dolgozik a Szent István Egyetem című lapnál. A 70-es években sikertelenül kezdeményezte a bagi Malom-tó és környéke természetvédelmi területté nyilvánítását. Munkája során igyekezett felhívni a figyelmet Gödöllői-dombvidék, a Galga mente természeti és kulturális értékeire, melyeket számos fényképen megörökített.

kettészelte a községet. Utakat vágott szét az építkezés, falurészeket kerített el egymástól. Az Egres patak régi medrének a falun áthaladó szakaszát megszüntették. A patakot áthelyezték a sztráda másik oldalára. A Bagon ejtett vágás ma 80 decibelen sajog.

Kedves képsorom a Galga Menti Népművészeti Találkozó (GANÉTA) 80-as évekbeli eseményéhez kötődik. Akkor fedeztem fel, hogy a színpadi produkciónál izgalmasabb, jellegzetesebb fotókat lehet készíteni a fellépésre várakozó, készülő fiatalokról és öregekről egyaránt. Ekkor sikerült lencsevégre kapni Svehla Pált, aki amellet, hogy táncolt is a Muharay Elemér Népi Együttesben (az egyik képen Máté Ilon nénivel), csikófejes citeráinak készítésével is hírnevet szerzett művészetének.

A zsánerek a mindenkori fotósok kedvencei. Újságíróként és fotóriporterként számomra megadatott az a lehetőség, hogy képben és írásban is kifejezzem magamat. Az 1980-as években írtam a Pest Megyei Hírlapban a következőket. *„Nem azért szeretjük a falut, ahol élünk – ha egyáltalán szeretjük –, mert mind a négy-ötezer lakosát is kedveljük. Nem is ismerhetünk mindenkit. Legfeljebb 50-100 községbelivel vagyunk jobb ismertségben, és ebbe a körbe azok is beletartoznak, akikkel igen ritkán találkozunk és beszélgetünk. Éppen ők azok, akik miatt jól érezzük magunkat, ahol élünk. Különösebben nem szólnak bele életünkbe, mi azonban tudjuk, hogy a ki nem mondott példaképeink ők. Példakép ugyanis nemcsak híres emberből lehet. A példa a leghatékonyabb tanítók egyike, noha szóltalanul tanít; s példát mindenki mutathat valamiben.”*Ezzel a bevezetővel emlékeztem meg többek között Péter Jánosról, akinek szavaiból és tekintetéből a jó kedély, az önbizalom megőrzésének állandó követelménye és lehetősége sugárzott, még azután is, hogy leégett a házuk és újat kellett építeni az elhamvadtt helyén. Ebben a cikkben írtam Deme Andrásról, hogy az őt szántani hívó gazdák tudják, munkájába a lelkét is beleadja, s az megélezi az ekét. A hasonlat a talajművelés tudományában talán nem állja meg a helyét, de ma is igaznak tartom, negyedszázad távolából. Sajnos a gödöllői kiállításon már valóban csak megemlékezni lehetett róluk. Úgy tudom, hogy egyikük élete végéig magánál tartotta a megsárgult újságcikket. Ez számomra mindennél többet jelent. Jól sikerülhetett az írás, bár azt hiszem, sosem beszéltünk róla.

A falu természeti környezetének szépségét néhány téli kép idézte fel, majd egy újabb sorozat a templom tornyába vezetett. A toronyajtó kovácsoltvas gombja, a lépcsők, a harangkötél által kikoptatott téglaboltozat, a harangok látványa, színei és árnyalatai, sőt, feliratai mind elgondolkoztatnak: vajon tudunk-e eleget templomunk történetéről, s ha tudunk is, ismerjük-e mindannyian? A toronyból készített látképek - közöttük Balázs Eszter képei – gondozott, karban tartott házakra mutatnak rá, azt sejtetik, hogy a bagiak itt akarnak maradni – csak maradjunk hozzá elegen! Néhány kép a hitéletet, s a bagiak hitét sugárzó szobrokat, a Grassalkovich korabeli Nepomuki Szent János szobrot és az 1966-ban felállított Szűz Mária a kis Jézussal emlékművet mutatta be. Az utóbbi előtti kerítésnek sokszor vettem neki a hátamat. Veres Péter úgy fogalmazott, hogy „Én nem mehetek el innen soha-sehova.” Én csak azt vallom, hogy ide mindig vissza kell jönnöm, hiszen nagyapám állíttatta.

A fényképezésről

Templomunk padjában ülve, néha eltöprengek azon, hogy vajon a barokk falak között két és fél évszázad óta felcsendült énekek hullámai itt vannak-e még? Kimutathatók-e valamilyen különlegesen érzékeny műszerrel? Vagy kimutathatók lesznek majd a jövőben? Nem hallom, mégis, mintha érzékelném nagyapám hangját. Látom viszont a stációkat, melyeket a testvére,

Nénike (özvegy Boda Mihályné, született Balázs Anna) ajándékozott a templom számára, s amire egy tenyérnyi márványtábla emlékeztet a bejárat árnyékában.

Valahogy így vagyok a régi fényképekkel is. Magam elé tudom vetíteni a kimerevített pillanatok százait, ezreit, melyeket különféle fényképezőgépek keresőiben állítottam be és meg, majd sötétkamrák vörös és zöld színű lámpáinak homályában véstem emlékezetembe. Mostanában a monitorok sugározta képek milliányi színárnyalatában teszem ugyanezt.

Már-már magaménak érzem azokat a képeket is, amiket nem is én készítettem, de a társaságukban nevelkedtem. Dicsérem a kezeket, melyekkel exponálták azokat a képeket, melyeken én szerepelek kisgyerekként, kezemben egy Film Színház Muzsikával a lépcsőn állva vagy a szememet dörgölve egy téglarakáson ülve, amiből később felhúzták az új házat, amelyben felnővekedtem és felnevelkedtem, s amivel mai lakásomnak is van egy közös, teherhordó fala.

A helytörténet megidézésében csak azzal a képpel lehet számolni, ami elkészült, ami létezik. Az a pillanat reprodukálható, amit kémiai eljárással egy időkapszulába csomagoltunk, apám, nagybátyáim majd én és az engem követők.

Huszonöt-harminc éve egy olyan lélekszámú faluban, mint Bag, 4-5 embert ismertek fotósként. Ők voltak azok, akik maguk dolgozták ki a filmet, s nagyítottak képeket. Hozzájuk fordultak családi események megörökítéséért vagy éppen igazolványképért, ritkábban tablóképzésért az ismerősök. Maguk is járták a falut, lefotóztak ezt-azt.

Az idő rostált-e, vagy pedig a fényképezés költségei, esetleg ez is, az is, de a fennmaradt fényképek többsége a 40-es, 50-es, 60-as évekből nagyon jó minőségű. Nagyításukkal – a digitális technika vívmányainak köszönhetően – számos addig ismeretlen, fel nem fedezett részlet is előbukkan a képekből.

Minden emberben élnek emlékképek a múltból. Magam előtt látom, ahogyan nagymamámat még, kivételt téve, a templomban ravatalozták fel. De nincs róla fénykép. Ezt mindig is tudtam. Máskor azt gondolom, hogy valamelyik pillanatot megőrizte egy kép – majd csalódottan tapasztalom, hogy a kép nem létezik, hibába forгатom át újra és újra a negatívokat. Csak bennem visszhangzik az átélt pillanat, mint a falakról vég nélkül visszaverődő templomi énekek.

A fotózás általában a házban kezdődik, a szobákból terjed ki a fotós látómezője a verandára, az udvarba, a kertbe, a szomszéd ház udvarába, az utcára, majd a falu horizontjára.

Malom utca

A hatvanas években édesapám olvasói levelet írt a megyei lapba arról, hogy az utcánkban esős évszakokban tenger uralkodik. Az akkor készült fotó is megvan. Valahogy így kezdtem én is újságírói pályámat, mígnem arról írhattam újságíró iskolai vizsgacikkemet, és azt fényképezhettem, hogy a messze földön ismert bagi kövezők Bagon is kipróbálhatják szakmájukat, mert a Budapesten felszedett kockakövekkel rakják ki az utcákat a szomszéd falvak nagy irigységével kísérvé. Amikor a mi utcánk került sorra, a régi, megsüllyedt terméskő burkolatot kieszedő markológép munkáját sokan megcsodáltuk. Kijött a szomszédból Katona Sándor bácsi vasutas sapkájában. Lejött a szemközti ház tetőszerkezetét építő Szelei József kartali ácsmester és találkozott az utcán történetekre ugyancsak kíváncsi egykori mesterével, nagyapámmal, aki akkor, ha jól emlékszem, az én tetőmet ácsolta. Míg a markolós pihent, ők ácsceruzával a homokba rajzolva vitattak meg a mesterségük körébe

tartozó időszerű feladatot. Néhány méterre attól a helytől, ahol 5-6 évesen a még fel nem épült új szülői ház téglarakásán ülve fotóztak le engem, most én kattogtattam a gépemet.

A történelem íve egy utca kanyarulatában is megrajzolható. Ez az ív persze csak bizonyos időtávlatból rajzolódik ki. Közelképe sokkal összetettebb, girbe-gurba. 2009 decemberében kaptam egy olyan fényképet erről az utcakanyarról, amelynek a háttérében még a régi, nyeregvetős házunk áll, az előtérben pedig egy polgárcsalád tagjai – a Faska Malom tulajdonosának hozzátartozói – néznek az ismeretlen fotós objektívébe. De az utcán ugyanúgy áll a víz, mint a későbbi képeken – a kövezők már említett megjelenéséig.

Nagyapám emléke

Bag látképét, mint a legtöbb magyar községét, a templom határozza meg. Minden reggel a templomtorony látványára ébredek, amit nagyapám vezetésével állítottak helyre 1961-ben. Szobájának falát attól kezdve élete végéig, 1994-ig az építkezésen készített fotók díszítették. Az Új Embernek 1961-ben a következőt nyilatkozta az akkori plébános, Kránitz Imre: *„Az utolsó fillérig mindent a falu adott és a falu adta a mozgatót is, Balázs Istvánt, a templomnak évtizedek óta gondnokát, az épületácsot. Ő ellenőrizni tudta a kőműveseket – a famunkát maga végezte a toronysisakon –, ellenőrizte a horganylemezekkel való fedést és végül az egész falu lélegzetvisszafojtva nézte, mint teszi fel ő maga a lengő deszkán, támasz nélkül, a keresztet a toronyra.”*

A téli napforduló idején a nap a templom mögött kel fel, majd egy percre eltakarja a torony, mielőtt napról-napra emelkedő pályára lép. Minden évben kedves fotótémám.

Gyakran fényképeztem nagyapámat is munkája közben, állandó izgalommal, hogy hogyan bírja a magasságot, hogy állja a szelet, hogy nem csúszik meg a gyakran deres léceken, a nyolcvanadik életévén is túl, kétoldalú sérvkötővel dolgozva. De csak én izgultam, s teljesen feleslegesen. Bármilyen tetőszerkezetet megépített. Először a földön, azután fenn, a térben. Rá nem volt érvényes az a tapasztalat, hogy fiatalon újra nyitottabb az ember, idősebb korban a múltba néz. Horváth Lajos 1982-ban kiadott Bag története című könyvében egy új, alpesi tetős épület képe szerepel a munkájaként. A Helytörténeti Baráti Társulat 2003-ban megjelent Sej, építik a pirosbaji templomot című kiadványának oldalait viszont egy nyeregvetős ház – Nénike házán – alkalmazott homlokzati díszítése illusztrálja.

A Balázs István, az ácsmester című fotókiállítás Kecskés József rendezésében, a Duflex Fotográfiai Egyesület és a Népszabadság Rt. támogatásával a gödöllői Petőfi Sándor Művelődési Központban 1999-ben volt látható. Az anyagot ezután Pap Tibor fotográfus közreműködésével a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban, majd Rácz Zoltán népművelő meghívására az aszói Helyőrségi Művelődési Házban is bemutatták.

Az országban járva-kelve feltűnik, hogy egy-egy település egy időben készült házai olyan hasonlóságokat mutatnak, amelyek valamely hosszú időn át munkálkodott mester ízlését, ügyességét tükrözik. Csak évekkal nagyapám halála után vettem észre, hogy legdíszesebb baji manzárdtetős munkái az aszói Podmaniczky kastély tetőszerkezetére jellemző motívumra emlékeztetnek. Az élet nem áll meg. Napjainkban számos régi épületet építenek át. Talán nem késő még egy felmérést elkezdeni azokról a tetőkről – akár diplomamunka keretében, akár nyári építésztaóbor részeként –, melyeket ő készített munkatársaival Bagon és a környező településeken – Budapesttel bezárólag.

Az elnévtelenedés veszélye

A fényképezés versenyfutás az idővel. A sportfotós a másodpercek töredékével küzd, a helytörténet dokumentátora ettől bizonyos tekintetben nehezebb helyzetben van. Nem tudni, hogy egy-egy érték mikor semmisül meg. Az egyik fészületet, melyet a háború után nagyapám kijavított, a kiállításon történt bemutatása után rövid időn belül gyalult gerendából készült keresztre cserélték. A réginek nyoma sem maradt.

Szerencsére az emberek nem szívesen válnak meg régi fotóiktól. Még számos kincset rejt a szekrények és fiókok mélye. Fontos, hogy a képeken szereplők nevét, s a róluk szóló ismereteket lejegyezzük, mert gondtalanságunk miatt néhány év múlva úgy járhatunk, mint azok a régészek, akik ismeretlen nyelvű feliratokra bukkantak.

